З.С. | Зовнішні справи

Заснований у 1991 році
Випускається 6 разів на рік

Том 35, № 4
2025

ISSN: 2663-2675
E-ISSN: 2663-2683

Свідоцтво про державну реєстрацію
друкованого засобу масової інформації
Серія: КВ № 24816-14756 ПР від 31.03.2021 р.

Ідентифікатор медіа в Реєстрі суб'єктів у сфері медіа R30-04020
Рішення Національної ради України
з питань телебачення і радіомовлення
від 16 серпня 2025 року № 2077

Журнал представлено
у таких наукометричних базах:
Google Scholar, НБУ ім. В. І. Вернадського,
Фахові видання України, Polska Bibliografia Naukowa, Dimensions,
Zeitschriften Datebank, University of Hull Library, SOLO, European University Institute,
Leipzig University Library, Cambridge University Library, Worldcat, Litmaps

Зовнішні справи / Ред. кол.: Т. В. Сидорук та ін. – Київ: Громадська спілка «Редакція журналу «Зовнішні справи», 2025. – Том 35, № 4. – 142 с.

Засновник і видавець:
Громадська спілка «Редакція журналу «Зовнішні справи»
01001, пров. Рильський, 6, м. Київ, Україна
E-mail: info@uaforeignaffairs.com
https://uaforeignaffairs.com/uk

F.A. | Foreign Affairs

Founded in 1991
Published six times per year

Vol. 35, No. 4
2025

ISSN: 2663-2675
E-ISSN: 2663-2683

Certificate of state registration
of the print media
Series: KV No. 24816-14756 PR dated 31.03.2021

Media identifier in the Register of Media Entities R30-04020
Decision of the National Council of Ukraine
on Television and Radio Broadcasting
of 16 August 2025 No. 2077

Journal is presented
in the following scientometric databases:
Google Scholar, VNLU, Professional publications of Ukraine,
Polska Bibliografia Naukowa, Dimensions, Zeitschriften Datebank,
University of Hull Library, SOLO, European University Institute, Leipzig University Library,
Cambridge University Library, Worldcat, Litmaps

Foreign Affairs / Ed. col.: T. V. Sydoruk et al. – Kyiv: Public Union Editorial Board of the Journal "Foreign Affairs", 2025. – Volume 35, No. 4. – 142 p.

Founder and publisher:
Public Union Editorial Board of the Journal "Foreign Affairs"
01001, 6 Rylskyi Ln., Kyiv, Ukraine
E-mail: info@uaforeignaffairs.com
https://uaforeignaffairs.com/en

З.С.

Зовнішні справи
Том 35, № 4. 2025

Редакційна колегія

Головний редактор

Тетяна Віталіївна Сидорук Доктор політичних наук, професор, Національний університет «Острозька академія», Україна

Заступник головного редактора

Єрмек Бурібаєв Доктор юридичних наук, професор, Казахський Національний педагогічний університет ім. Абая, Республіка Казахстан

Національні члени редколегії

Валерій Власенко Кандидат історичних наук, доцент, Сумський державний університет, Україна

Валерій Грицюк Кандидат історичних наук, старший науковий співробітник, Національний університет оборони України імені Івана Черняховського, Україна

Ірина Тимейчук Кандидат філологічних наук, доцент, Національний університет «Острозька академія», Україна

Володимир Трофимович Доктор політичних наук, професор, Національний університет «Острозька академія», Україна

Міжнародні члени редколегії

Канат Єнсенов Доктор історичних наук, доцент, Інститут історії держави Комітету науки МОН Республіки Казахстан, Республіка Казахстан

Автанділ Сілагадзе Доктор економічних наук, професор, Тбіліський державний університет ім. Івана Джавахішвілі, Грузія

Жанна Хамзіна Доктор юридичних наук, професор, Казахський Національний педагогічний університет ім. Абая, Республіка Казахстан

Артур Атанесян Доктор політичних наук, професор, Єреванський державний університет, Республіки Арменія

Наталія Чабан Доктор філософії, професор, Кентерберійський університет, Нова Зеландія

Нагіма Кала Доктор філософії, доцент, Євразійський національний університет імені Гумільова, Республіка Казахстан

Аліма Аунасова Доктор історичних наук, професор, Інститут історії держави Міністерства науки і вищої освіти Республіки Казахстан, Республіка Казахстан

Пауль Луіф Доктор політичних наук, лектор, Віденський університет, Австрія

Бойка Стефанова Доктор політичних наук, доцент, Техаський університет у Сан-Антоніо, США

Ольга Бертельсен Доктор історіичних наук, Професор, Університет Тіффін, США

F.A.

Foreign Affairs

Volume 35, No. 4. 2025

Editorial Board

Editor-in-Chief

Tetiana Sydoruk — Doctor of Political Sciences, Professor, National University of Ostroh Academy, Ukraine

Deputy Editor-in-Chief

Yermek Buribayev — Doctor of Law, Professor, Abai Kazakh National Pedagogical University, Republic of Kazakstan

National Members of the Editorial Board

Valeriy Vlasenko — PhD in Historical Sciences, Associate Professor, Sumy State University, Ukraine

Valerii Hrytsiuk — PhD in Historical Sciences, Senior Researcher, National Defence University of Ukraine named after Ivan Cherniakhovskyi, Ukraine

Iryna Tymeichuk — PhD in Philological Sciences, Associate Professor, National University of Ostroh Academy, Ukraine

Volodymyr Trofymovych — Doctor of Political Sciences, Professor, National University of Ostroh Academy, Ukraine

International Members of the Editorial Board

Kanat Yensenov — Doctor of Historical Sciences, Associate Professor, Institute of the State History Ministry of Education and Science of Kazakhstan, Republic of Kazakhstan

Avtandil Silagadze — Doctor of Economic Sciences, Professor, Ivane Javakhishvili Tbilisi State University, Georgia

Zhanna Khamzina — Doctor of Law, Professor, Abai Kazakh National Pedagogical University, Republic of Kazakhstan

Arthur Atanesyan — Doctor of Political Sciences, Professor, Yerevan State University, Republic of Armenia

Natalia Chaban — Doctor of Philosophy, Professor, University of Canterbury, New Zealand

Nagima Kala — Doctor of Philosophy, Associate Professor, Gumilyov Eurasian National University, Republic of Kazakhstan

Alima Auanasova — Doctor of Historical Sciences, Professor, Institute of State History of the Ministry of Science and Higher Education of the Republic of Kazakhstan, Republic of Kazakhstan

Paul Luif — Doctor of Political Science, Lecturer, University of Vienna, Austria

Boyka Stefanova — PhD in Political Science, Associate Professor, University of Texas at San Antonio, USA

Olga Bertelsen — PhD in History, Associate Professor, Tiffin University, USA

ЗМІСТ/CONTENTS

І. Лоссовський
50 Років Гельсінкського процесу та 30-річчя Будапештських «гарантій»:
щодо перспектив нового світопорядку 8
I. Lossovskyi
50 years of the Helsinki process and the 30th anniversary of the Budapest "guarantees":
The prospects for a new world order 21

А. Ібраєва
Представлення етнічних меншин у міжнародних відносинах
як проблема інклюзивної дипломатії XXI століття 34
A. Ibrayeva
Representation of ethnic minorities in international relations
as a problem of inclusive diplomacy in the 21st century 42

Б. Хелай
Проблема біженців у сучасних дипломатичних відносинах з країнами Близького Сходу 52
B. Xelaj
The refugee problem in modern diplomatic relations with the Middle East 65

Г. Рахимжанова
Вплив економічної інтеграції в Африці на регіональну політику:
аналіз Африканської континентальної зони вільної торгівлі 79
G. Rakhimzhanova
Impact of economic integration in Africa on regional politics:
Analysis of the African Continental Free Trade Area 88

Р. Вазов
Актуальні результати міжнародно-правового співробітництва
по боротьбі з корупцією в країнах Східної Європи та Балкан в XXI столітті: успіхи та невдачі 98
R. Vazov
Current results of international legal cooperation
in combating corruption in Eastern European and Balkan countries in the 21st century: Successes and failures 109

С. Джеліли
Розширення БРІКС як фактор посилення міжнародної напруги 121
S. Xhelili
BRICS expansion as a factor of increasing international tension 130

DOI: 10.59214/2663-2675.35(3).2025.21

Ігор Лоссовський
Надзвичайний і Повноважний Посланник України Першого Класу
Заступник Постійного Представника України при Міжнародних Організаціях у Відні (з 2021 р.)
Постійне представництво України при міжнародних організаціях у Відні
1010, вул. Валлнерштрасе, 4, м. Відень, Австрія
https://orcid.org/0000-0003-1870-843X

50 Років Гельсінкського процесу та 30-річчя Будапештських «гарантій»: щодо перспектив нового світопорядку

Наступність Гельсінкських принципів при формуванні нового світопорядку. 1 серпня 2025 року виповнилось 50 років з часу підписання в м. Гельсінкі (Фінляндська Республіка) Заключного акта Наради з безпеки і співробітництва в Європі, що стало визначною подією політичної та безпекової історії не лише Європейського континенту, а й усього світу, започаткувало Гельсінський процес і систему міжнародних принципів співіснування. На десятиліття вперед було визначено правила та норми поведінки в усіх сферах людської діяльності (міжнародна політика та військово-політична безпека, економіка, екологія та практична співпраця країн і організацій, гуманітарна сфера та права людини й меншин в широкому розумінні цих понять) й зобов'язання країн одна перед одною та в рамках міжнародних організацій всього Європейського регіону. Підписанню цього документа передувала кількарічна переговорна робота сотень дипломатів, політиків та лідерів 35 країн Європи, СРСР, США і Канади. В часи триваючої тоді вже понад чверть століття «холодної війни» принциповими головними переговорними сторонами були СРСР і США, а також їх країни-партнери та сателіти, які принципово не визначали зміст укладених документів, але відігравали ролі зацікавлених сторін та гарячих вболівальників своїх патронів – двох головних великих держав, геополітичних полюсів глобальної двополюсної системи міжнародних відносин того часу. Головною переговорною мотивацією СРСР та його сателітів зі Східної Європи було забезпечення своєї територіальної цілісності та чіткої правової фіксації кордонів, що сформувалися за підсумками Другої Світової Війни. Найважливішою ж мотивацією США та більшості інших демократичних країн Заходу було досягнення зобов'язань з боку соціалістичних країн Східної Європи й, насамперед, Радянського Союзу щодо дотримання прав людини та основних свобод громадян цих країн. Відбувся революційний геополітичний перелом в сфері Європейської безпеки. Уявлялося, що період тривалої конфронтації завершився, наступив новий етап міжнародних відносин, що характеризувався розрядкою напруженості. Ухвалений Акт сприяв подоланню розколу та розрядив військово-політичну напруженість в Європі і світі. Подальший розвиток Гельсінського процесу з 1975-го до 1990 рр. значною мірою забезпечив падіння Східного блоку соціалістичних країн (Organization for Security and Co-operation in Europe, 1975). Внаслідок фундаментальних геополітичних змін добігало кінця військово-політичне протистояння між Сходом і Заходом, що тривало з Другої Світової Війни та загрожувало вилитися в Третю Світову Війну, яка могла стати ядерною.

Логічним продовженням Гельсінкського процесу, який розпочався в середині 1970-х рр. в столиці нейтральної Балтійської держави, стало формування найбільшої й найрозгалуженішої регіональної безпекової міждержавної Організації з Безпеки та Співробітництва в Європі (ОБСЄ). За пів століття свого існування (спочатку – НБСЄ, а з грудня 1994 р. – ОБСЄ) Організацією напрацьовано десятки важливих політичних і правових документів, інструментів та методик з попередження, управління, розв'язання та влагодження збройних, військово-політичних та безпекових конфліктів і напруженостей, конфліктів, спричинених економічними та екологічними проблемами, зокрема, щодо нестачі та суперечностей навколо ресурсів, в тому числі водних. Окрім існуючих головних керівних та робочих міждержавних органів (Рада Глав Держав та Урядів, Рада Міністрів закордонних справ, Постійна Рада Послів держав-учасниць, Форум Безпекової Співпраці) в рамках ОБСЄ створено низку важливих незалежних функціональних профільних інститутів (Секретаріат із розгалуженою системою підрозділів, Генеральний Секретар, Верховний Комісар з Національних Меншин, Бюро Демократичних Інститутів і Прав Людини, Представник із Свободи ЗМІ). Важливими працюючими польовими органами в країнах регіону ОБСЄ, схильних до конфліктів та спрямованими на безпосереднє їх розв'язання на місцях, є польові присутності/місії ОБСЄ в окремих країнах. Зазначені керівні й робочі інструменти ОБСЄ за час свого

Suggested Citation: *Отримано: 02.05.2025, Перевірено: 14.07.2025, Прийнято: 16.08.2025*

Lossovskyi, I. (2025). 50 years of the Helsinki process and the 30th anniversary of the Budapest "guarantees": The prospects for a new world order. *Foreign Affairs*, 35(4), 21-33. doi: 10.59214/2663-2675.35(4).2025.21.

*Corresponding author

Copyright © The Author(s). This is an open access article distributed under the terms of the Creative Commons Attribution License 4.0 (https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/)

функціонування продемонстрували свою функціональність та ефективність, хоча й часом зазнавали нещадної критики. В реальному політичному світі немає нічого такого, що було би поза критикою чи її так чи інакше не заслуговувало. Немає нічого ідеального та досконалого, особливо коли це стосується питань миру та безпеки на планеті. Певна неефективність та навіть хибність таких організацій, як ОБСЄ, закладена в самих основних принципах їх діяльності, в консенсусному механізмі ухвалення того чи іншого рішення. Всі так звані консенсусні організації мають ту хибу, що кожна з країн-учасниць на свій розсуд, виходячи зі своїх національних інтересів, може заблокувати (накласти вето) будь-яке рішення, важливе для миру та безпеки в усьому регіоні ОБСЄ. Хоча існують певні відмінності в реалізації принципу консенсусу в різних міжнародних організаціях. Так, в ООН цей принцип реалізується через більш складний принцип «права вето» на прийняття рішень, яке закріплено лише за п'ятьма країнами-членами ООН, всі інші 188 країн-членів не володіють цим блокуючим правом. В самій же ОБСЄ та в інших подібних організаціях принцип консенсусу полягає в тому, що всі рішення приймаються абсолютно колегіально, всіма країнами одностайно, і кожна має свій особистий блокуючий голос. Разом з тим, були періоди, коли в ОБСЄ розглядалися певні винятки з цього принципу, коли застосовувалися «консенсус мінус один» та «консенсус мінус два», але такі відхилення не стали нормою. Їх намагалися застосовувати при розв'язанні конфліктів у колишній Югославії та конфлікту навколо Нагірного Карабаху. Таким чином, певні прецеденти вже було створено. Проте чи можна їх застосовувати відносно великих країн, постійних членів Ради Безпеки ООН? Поки що це є не випробуваною ситуацією, й навряд чи такою, що можна буде швидко, в досяжному майбутньому успішно реалізувати.

Сучасна геополітична ситуація характеризується руйнуванням Росією Ялтинсько-Потсдамського та Гельсінського порядків через агресію проти України, загостренням суперечностей у межах Північно-Атлантичного партнерства, зростанням правого й лівого популізму на Заході та непередбачуваними діями новообраного 47-го Президента США. На тлі швидкого посилення авторитарного Китаю дедалі очевиднішою стає необхідність реформування провідних міжнародних організацій, зокрема перегляду самого принципу ухвалення в них рішень. Принаймні останні три десятиліття розглядаються можливі варіанти такого реформування, насамперед ООН. Всі вони головним чином стосуються питань реформування Ради Безпеки, зміни (збільшення) кількості її постійних членів, введення додаткової групи великих країн та надання їм додатково проміжного статусу – відмінного від «постійних» і «непостійних» членів. Дискусії тривають, але це мало впливає на патову ситуацію, що склалася в Європі і світі за фактом російської агресії та військового вторгнення в Україну з очевидним та декларованим наміром знищення української державності, української нації як такої, самого українського народу, якого, за твердженням кремлівського диктатора, просто не існує. Ті в Україні, хто це марення активно заперечують (тобто воюють з путінською армією), на переконання поборників «русского мира», мають бути знищені, інші, що є пасивно незгодними, – ізольовані та перевиховані в концентраційних виховних таборах на базі колишнього «ГУЛАГу», який поступово пустіє, оскільки сотні тисяч російських засуджених звільняють цю систему таборів, йдучи на «священну війну з українськими нацистами», «завойовуючи» собі місце в раю, коли їхні супротивники, як заявляв диктатор, мають «просто здохнути». Пустіючи, табори Сибіру готові до прийому непокірних українців, які не бажають позбавлятися своєї ідентичності на покору диктатору, який не відмовляється від завершення своїх геноцидних планів щодо українського народу.

В ситуації, що складається на фронтах російсько-української війни, а також в цілому світі, коли поступово формується нова всесвітня «вісь зла» у складі групи ревізіоністських країн (Росія, Іран, КНДР й прилеглі до них КНР, частково об'єднання БРІКС, ОДКБ і ШОС), коли навіть флагман ліберально-демократичного світу, США, сьогодні вражає світ непередбачуваними авторитарними, далекими від справедливості екзотичними ідеями, конче важливим є продовження спроб формування нового справедливого світопорядку, оскільки старий, сформований в Гельсінках 50 років тому завдяки наполегливим зусиллям ревізіоністських режимів, насамперед російського, тріщить по швах і потребує негайного реформування. Тут потрібні продовження зусиль демократичних країн світу, яким все ще дорогий мир на планеті та міжнародно-правовий порядок, заснований на всім зрозумілих нормах і правилах. Очевидні відхилення від цих норм і правил, які спостерігаються з середини лютого 2025 року у поведінці і риториці керівництва США, на думку автора, слід вважати тимчасовими девіаціями в політиці флагмана ліберально-демократичного світу, пов'язані з відсутністю професійної обізнаності у сфері геополітики та авторитарними особливостями ментальності новообраного американського президента, який в силу свого професійного бізнесового досвіду розглядає міжнародну політику як бізнеспроєкт у сфері нерухомості. Кількість зароблених доларів не повинна перевершувати колективні моральні цінності, міжнародну репутацію та історичну перспективу. США є потужною сталою демократією, з міцними перевіреними часом традиціями, величезним високопрофесійним апаратом чиновників-фахівців, які мають пояснити необізнаним їхні помилки та зупинити авторитарні примхи бізнесменів-забудовників, що не мають поняття, як працює управління суспільством. Щодо розбудови більш досконалого та адекватного новій геополітичній ситуації світопорядку, враховуючи те, що старий світопорядок фактично вже змінив свою форму, тут необхідний комплексний підхід, який враховував би попередній світовий досвід, теоретичні принципи та практичні розробки в рамках існуючих міжнародних організацій, таких, як ООН і ОБСЄ. Нову архітектуру регіональної та світової безпеки не потрібно створювати з нуля. Зовсім не потрібно діяти за старим більшовицьким принципом «ми старий світ зруйнуємо вщент, а потім побудуємо новий». Напрацьований за 80 років досвід ООН та за 50 років досвід ОБСЄ, інших регіональних та безпекових організацій у світі треба

ретельно проаналізувати, вивчити кращі практики, внести корективи та забезпечити безперебійне комплексне функціонування нової розгалуженої системи безпеки. Така система може стати більш складною в експлуатації, але більш надійною і справедливою при вирішенні конкретних складних безпекових проблем. Нова система має керуватися низкою перевірених світовою практикою принципів, а також деякими новими актуальними сучасній геополітичній ситуації нормами і принципами. Одним з таких нових принципів має стати консенсус навколо того, що остання імперія на планеті Земля, імперія зла, – Росія – має «почити в Бозі» во благо Глобального Миру, Безпеки, Стабільності та Благоденства: *«Imperium delendam esse!» (лат.)* – *«Імперія має бути зруйнована!»*

Умови приєднання України до Договору про нерозповсюдження ядерної зброї (ДНЯЗ). Після розпаду Радянського Союзу у 1991 р. Україна успадкувала третій за потужністю арсенал ядерної зброї в світі після Росії та США. Проте в січні 1994 р. у Тристоронній заяві Президентів України, РФ і США наша держава офіційно підтвердила прагнення до повного ядерного роззброєння. У 1994 р. Україна приєдналася до ДНЯЗ як без'ядерна держава і, передавши свої ядерні боєголовки в Росію для ліквідації, остаточно звільнилася від свого ядерного потенціалу у 1996 р. На момент розпаду СРСР Україна володіла ядерним арсеналом, що складався приблизно з 1900 стратегічних ядерних боєголовок і 2500 одиниць тактичної ядерної зброї. В її арсенал входили міжконтинентальні балістичні ракети: 130 одиниць SS-19 і 46 одиниць SS-24, а також 25 одиниць Ту-95 і 19 одиниць Ту-160 – стратегічних бомбардувальників, здатних нести крилаті ракети з ядерними боєголовками. Символічно та неймовірно цинічно, що ці колишні українські літаки, добровільно і з найкращими для світової безпеки намірами передані Росії відповідно до укладених міжнародних домовленостей, сьогодні вчиняють агресію проти України, вбивають мирних жителів, руйнують цивільну інфраструктуру. Влітку 1993 р. концепція змісту Тристоронньої угоди між Україною, Росією і США, яка остаточно набула форми Заяви Президентів, викликала розлогі дискусії її сторін. З цих обговорень американські переговорники зробили висновки, що Україна буде готова ратифікувати Договір про стратегічні наступальні озброєння (СНО) і приєднається до ДНЯЗ як без'ядерна держава в обмін на гарантії безпеки, територіальної цілісності й недоторканності кордонів та відповідну фінансову компенсацію для завершення ядерного роззброєння. 18 листопада 1993 р. Верховна Рада України проголосувала за ратифікацію Договору СНО, але визначила 13 додаткових умов. Ці умови включали гарантії безпеки, фінансової допомоги для утилізації, компенсації за тактичну ядерну зброю, вже відправлену до Росії, а також визнання того, що тільки 36 % пускових установок і 42 % боєголовок на українській території підлягають ліквідації. Ця Резолюція Ради отримала тоді різку критику з боку США і спровокувала відповідні погрози з боку Росії. Дві найпотужніші ядерні держави світу тиснули на Київ, сподіваючись на беззаперечне виконання ним їхніх забаганок, й були несподівано збентежені чи навіть розгнівані сміливими спробами України засвідчити свою правосуб›єктність та правоспроможність. Переговори щодо Тристоронньої заяви Президентів почалися в грудні 1993 р. і були завершені в середині січня 1994 р. В рамках цих домовленостей Україна погодилась відмовитися від ядерної зброї в обмін на гарантії безпеки, фінансової компенсації, а також затвердження графіка реалізації денуклеаризації. Хоча зміст Заяви не відповідав усім попереднім умовам, встановленим Верховною Радою, остання погодилася почати процедуру ратифікації в лютому 1994 р. і фактично схвалила приєднання України до ДНЯЗ у листопаді 1994 р., напередодні надання Будапештським меморандумом 5 грудня 1994 р. відповідних гарантій незалежності і територіальної цілісності. Україна завершила передачу своїх ядерних боєголовок до Росії до 21 травня 1996 р. До січня 2002 р. всі стратегічні бомбардувальники на українській території були демонтовані, передані РФ або перероблені для невійськового використання, всі міжконтинентальні балістичні ракети (МБР) були ліквідовані або в розібраному вигляді очікували на ліквідацію, а всі пускові установки МБР були знищені. Загалом Україна отримала всього понад 500 млн дол. США американської фінансової допомоги для утилізації за Програмою Нанна-Лугара зі зменшення загрози, що походить від зброї масового знищення (United Nations, 1994). Попри стратегічне значення цих домовленостей, Україна фактично відмовилася від ядерного статусу під серйозним тиском міжнародної спільноти. Натомість отримані гарантії безпеки та фінансова допомога виявилися непропорційними масштабам зроблених поступок. Подальший розвиток подій довів ілюзорність запевнень великих держав і вразливість України в системі міжнародних відносин.

11 років російської агресії – VERSUS – 30 років пустих «гарантій». 5 грудня 2024 р. відзначалася 30-та річниця укладення лідерами України, Великої Британії, Росії і США (Л. Кучмою, Дж. Мейджером, Б. Єльциним, Б. Клінтоном) Будапештського меморандуму 1994 р. «Про гарантії безпеки у зв'язку з приєднанням України до Договору про нерозповсюдження ядерної зброї» (ДНЯЗ, 1968 р.). Дві інші ядерні держави та постійні члени Ради Безпеки ООН – Китай і Франція – офіційно висловили аналогічні гарантії Україні у формі відповідних заяв (Заява Уряду КНР від 4 грудня 1994 р. і Декларація Франції з супровідним листом Президента Ф. Міттерана від 5 грудня 1994 р.), хоча формально і не підписували Будапештський меморандум. Головна відмінність цих заяв від змісту Меморандуму полягала у відсутності в них пункту про обов'язкове проведення консультацій у разі виникнення ситуацій, які стосуються питань порушення цих зобов'язань. Україна, зі свого боку, зобов'язувалась вивести всю ядерну зброю з території країни, що й послідовно виконала в наступні два роки. При цьому слід відзначити, що тактичну ядерну зброю з України було виведено ще в 1992 р., за два роки до взяття Україною зобов'язань, й без будь-яких зобов'язань та гарантій з боку ядерних країн. Фактично це відбулося односторонньо, за наказом й супроводом російського військового керівництва, без жодного контролю з боку української сторони. Чи можна сьогодні, більш як 30 років по тому, знайти винного за всю ту злочинну військову і політичну халатність та безгосподарність,

безпорадність перших років Української незалежності? Зрозуміло, що це питання виглядає риторичним. На жаль, вся та непрофесійність, непередбачуваність, посадова халатність та недбалість, а може, й відверта зрада та корумпованість призвели у 2022 р. до трагедії української державності, поставили під питання збереження України як нації, а українців – як народу. Символічним є те, що «ювілейний» для Будапештського меморандуму 2014 р. (20-річчя з часу підписання) став роком початку російської військової агресії (окупація та спроби анексії Криму, початок військових дій на Донбасі), колапсу та руйнації міжнародних «гарантій»/«запевнень», закладених у цьому унікальному й дуже важливому, але недооціненому міжнародно-правовому документі. Відзначивши в грудні 2024 р. 30-ту річницю нібито наданих Україні «гарантій», ми вже маємо 11 повних років російської агресії і понад три роки повномасштабного військового вторгнення, яке по своїй тривалості, руйнівним наслідкам, кількості жертв, довжині фронтової лінії наближається до аналогічних параметрів «Великої вітчизняної війни Радянського народу». Всі останні 30 років представники країн-гарантів не втомлювались придумувати будь-які відмазки в якості аргументів, чому Будапештський меморандум нібито не є жодним зобов'язуючим документом – міжнародно-правовим договором, який гарантує Україні її незалежність, територіальну цілісність та непорушність кордонів. У 2014-2015 рр. автор провів наукові дослідження, за підсумками яких було сформульовано цілу низку доказів того, що Будапештський меморандум є чинним міжнародно-правовим договором, обов'язковим для його виконання сторонами-підписантами («гарантами» незалежності та непорушності кордонів України). Насамперед це стосується РФ – головного порушника Будапештських «гарантій». Нижче коротко повторюються найбільш вагомі аргументи, висловлені автором у зазначених публікаціях.

Серед згаданих гарантій/зобов'язань ядерних держав перед Україною є такі: поважати незалежність, суверенітет та існуючі кордони України; утримуватися від загрози силою або її застосування проти територіальної цілісності та політичної незалежності України, і що ніякі озброєння ніколи не будуть використані проти неї, окрім випадків самооборони...; утримуватися від економічного примусу тощо. Ці міжнародні гарантії були зруйновані одним з «гарантів» – Росією в кінці лютого – березні 2014 р. військовою окупацією Кримського півострова та подальшою агресією на Донбасі, й ще зухваліше – після повномасштабного військового вторгнення 24 лютого 2022 р. Інші ж Будапештські «гаранти» – Велика Британія, США, Франція і КНР, – формально активно не реагуючи на російські злочини, не задіяючи жодних силових заходів у відповідь на російську агресію та абстрагуючись від своїх зобов'язань за Меморандумом, не змогли або не захотіли протидіяти та упередити агресію, обмежившись «занепокоєннями/стурбованостями» та пустослівними закликами до «припинення агресії». Подальша військово-технічна та політична підтримка України в її протистоянні агресору хоча й була і є конче потрібною нашій державі, але повністю не вирішує питання припинення війни та покарання агресора, відновлення територіальної цілісності та юридично визнаних кордонів України (Lossovsky & Kopyl, 2015). Розвиток подій після 2014 р. та особливо вторгнення 2022 р. засвідчили недостатність міжнародно-правових механізмів у випадках, коли держава-гарант сама порушує зобов'язання та вдається до агресії. У цьому сенсі Будапештський меморандум радше ілюструє характер політичної декларації без дієвих механізмів реалізації, ніж ефективного інструменту забезпечення міжнародної безпеки.

Розгортання Росією Кримсько-Чорноморської кризи. Те, що РФ не збирається дотримуватися своїх зобов'язань поважати територіальну цілісність та непорушність кордонів України, стало зрозумілим ще з перших років Української незалежності, коли вже з 1992 р. вона почала розігрувати «кримську карту», а також здійснювати тиск на Україну щодо питання розподілу Чорноморського флоту (ЧФ) ВМФ СРСР. У 1992-1994 рр. відбувалася так звана Кримська криза, або «холодна війна за Крим» – політична напруженість довкола Кримського півострова та розподілу ЧФ між Україною та Росією, що переросла у спробу Москви встановити повний контроль над півостровом. Після проголошення незалежності України 24 серпня 1991 р. радянський ЧФ перейшов під контроль України на основі територіальної належності, основна база ЧФ – Севастополь – разом з Кримом відтоді увійшли до Незалежної України. Відповідно до постанови Верховної Ради України «Про військові формування в Україні», ухваленої того ж дня, всі військові формування, дислоковані на її території, були перепідпорядковані Києву. В жовтні 1991 р. Верховна Рада ухвалила рішення про перепідпорядкування ЧФ Україні. Активні протиріччя між двома країнами щодо Криму почалися ще в 1992 р. РФ суттєво перешкоджала переходу ЧФ під контроль України, використовуючи провокаційні силові заходи на грані збройного протистояння. Відбулася ціла низка інцидентів за участі ВМС і ЗС двох країн. Звинувачуючи Київ у присвоюванні ЧФ, Росія спровокувала процес відокремлення Криму від України, роздаючи свої паспорти працівникам об›єктів Чорноморського флоту та проводячи антиукраїнську інформаційну війну по всій території АРК. За словами активного очевидця й учасника тих процесів, тодішнього мера Севастополя В. Семенова, адресованими автору цієї статті, пороги кабінету першого Президента України тоді «оббивав» ще радянський командувач ЧФ адмірал І. Касатонов (командувач ЧФ ВМФ СРСР і Росії (1991-1992 рр.), 1-й заступник Головнокомандувача ВМФ Росії (1992-1999 рр.), який був готовий присягнути на вірність Україні разом з усім Флотом, але Л. Кравчук не визнав за потрібне зустрітися з адміралом.

У зв'язку зі зростаючими протиріччями між Україною та Росією навколо Криму на прохання керівництва України 24 листопада 1994 р., згідно з рішенням Постійної Ради ОБСЄ від 15 червня 1994 р., було розгорнуто Місію ОБСЄ в Україні, яка діяла у 1994-1998 рр. для врегулювання кризи між урядом України та органами влади АРК. У 1999 р. Місія завершила роботу, виконавши свій мандат. Це стало першим в історії ОБСЄ випадком, коли польова операція ОБСЄ припинила своє існування саме завдяки успішному виконанню покладених на неї завдань. В січні 1994 р.

нелегітимний, відповідно до українського законодавства, проросійський «президент» Криму Ю. Мєшков закликав Росію включити півострів до її складу. Тодішнє керівництво України відповіло досить рішуче у порівнянні з пізнішою зрадницьки-пацифістською бездіяльністю в лютому-березні 2014 р.: на територію Криму було введено близько 60 тис. сил Національної гвардії та прикордонних військ, після чого політична ситуація стабілізувалася. Проте Україна все ж таки піддалася тиску Росії, і вже 10 червня 1994 р. сторони домовилися про нерівний поділ Чорноморського флоту: 18,3 % кораблів відійшли Україні, а 81,7 % – Росії. З самого початку укладення 5 грудня 1994 р. Будапештського меморандуму РФ постійно його порушувала: насамперед коли здійснювала економічний тиск на Україну, зокрема щодо поставок енергоносіїв, введення необґрунтованих обмежень на український експорт окремих видів сільськогосподарської та іншої продукції; коли на державному рівні та рівні мерії Москви безпардонно втручалася в політичну та господарську діяльність на півострові. Непоодинокими були також спроби дипломатичних провокацій з боку Росії в рамках ООН щодо української належності та статусу АРК. Наприкінці 2003 р. у зв'язку з подіями навколо українського острова Коса Тузла в Керченській протоці цей перманентний російський агресивний тиск набув форми ескалації. Метою конфлікту, спровокованого Росією у формі традиційних методів гібридної війни, було вчинення тиску на Україну стосовно делімітації кордону в Керченській протоці та Азовському морі. Росія вимагала спільного використання Азово-Керченської акваторії і погоджувалася встановити кордон з Україною лише по дну, але не по морській поверхні. Конфлікт тоді ледь не дійшов до військового протистояння. Президент України Л. Кучма вимушений був перервати свій візит до країн Південної Америки та повернутися для особистого вирішення конфлікту. Українське МЗС попередньо звернулося до американської сторони з пропозицією проведення термінових консультацій, передбачених ст. 6 Будапештського меморандуму. 22 жовтня 2003 р. Верховна Рада провела спеціальні парламентські слухання щодо українсько-російських відносин. Лише після проведення особистої розмови Президента Л. Кучми з тоді ще видававшим з себе «вегетаріанця» і демократа В. Путіним конфлікт був влагоджений, але, як показала подальша історія, лише тимчасово. Росія та її диктатор-початківець лише починали тестувати українську та міжнародну реакцію на свої агресивні загарбницькі наміри. Після цього на повний голос почали звучати пропозиції окремих політиків та політологів про доцільність відновлення Україною ядерного статусу. На той час такі заяви були поодинокими і видавалися радикальними, проте досить обґрунтованими з точки зору майбутнього розгортання подій. З того ж часу розгорілася широка дискусія навколо міжнародно-правового статусу Будапештського меморандуму. Автор у той час працював Генеральним консулом України в Торонто (2002-2006 рр.) і на прохання місцевого телебачення канадської провінції Онтаріо взяв участь у телевізійних дебатах з Генконсулом РФ у Торонто, в ході яких український представник вже тоді звинувачував Росію в агресивних намірах зазіхання на територіальну цілісність. Водночас російський дипломат наполягав лише на необережній господарській самодіяльності місцевої влади Краснодарського краю РФ.

Спроби посилення гарантій Будапештського меморандуму. Україна намагалася посилити гарантії своєї безпеки та територіальної цілісності, хоча й віртуальні, надані Будапештським меморандумом. У 2009 р. напередодні 15-ї річниці укладення Меморандуму в українському парламенті та експертному середовищі відбувалася дискусія щодо необхідності його ратифікації, надання йому статусу «політико-правового документа», або ухвалення іншого документа «зобов'язуючого характеру щодо гарантування безпеки України». На думку деяких українських політиків, такий документ міг би зняти гостроту проблеми щодо членства України в НАТО. Наполягали на необхідності трансформування Будапештського меморандуму в багатосторонній юридично зобов'язуючий міжнародний договір, хоча, строго кажучи, з міжнародно-правової точки зору він такий і є. Тодішній Президент України В. Ющенко висловлювався за необхідність укладення Україною двосторонніх зобов'язуючих безпекових договорів з країнами-гарантами на заміну Будапештського меморандуму, подібних тим, які США мають з Японією, Південною Кореєю, Ізраїлем, Австралією, Тайванем. Кожний з цих двосторонніх договорів має свою специфіку, але рівень гарантій, що надається ними кожній із зазначених країн, принципово не відрізняється, а може навіть і перевищує рівень гарантій НАТО. При цьому кожна з цих країн у співпраці, насамперед зі США та іншими партнерами, суттєво розвинула свій військово-промисловий комплекс і стала помітним у світі виробником та експортером високотехнологічної військової продукції. Така політика в будь-якому разі має бути взята на озброєння Україною незалежно від того, які міжнародні безпекові гарантії їй вдасться отримати.

У продовженні цих безпекових намагань у березні 2010 р. було оприлюднене звернення ВРУ до п'яти ядерних держав із закликом до зміцнення гарантій безпеки Україні, що добровільно відмовилась від ядерної зброї. У зв'язку з 15-ю річницею Будапештського меморандуму мала місце офіційна дипломатична переписка України на вищому рівні з країнами-гарантами. Гаранти нашої держави, перш за все США і Росія, висловлювали в той час готовність підтвердити та посилити надані Україні гарантії. На жаль, через занадто скромні наполягання України ці пропозиції не були реалізовані і все це не пішло далі загальнополітичних заяв та невизначених намірів. Дискусії, наукові та публіцистичні, навколо питань значимості та правового статусу Будапештського меморандуму тривають до сьогодні. Як свідчать українські учасники переговорів з підготовки тексту Меморандуму, стратегія української делегації полягала в тому, щоб кінцевий текст мав юридично-зобов'язуючий характер. Водночас стратегія партнерів полягала в наголосі на політичному характері гарантій. В результаті був досягнутий компромісний варіант – міжнародно-правовий договір, що фіксує реальні політико-правові гарантії незалежності, суверенітету і територіальної цілісності

України і встановлює певний, але чітко не прописаний механізм дипломатичного захисту у разі їх порушення сторонами або зовнішніми учасниками міжнародного процесу. Про слабкість гарантій, які надавались Україні ядерними державами, може свідчити й те, що в англомовному тексті Меморандуму (назві) було використано термін «security assurances» (безпекові запевнення), що є слабкішим за «security guarantees» (безпекові гарантії). В україномовному ж тексті Меморандуму, як і в російськомовному, використовувався термін «гарантії безпеки» (United Nations, 1994).

За словами одного з американських учасників переговорного процесу з підготовки Меморандуму, колишнього Посла США в Україні С. Пайфера, під час переговорів дискусійним питанням було, який термін вжити – «guarantees» чи «assurances», оскільки перший термін використовується для надання гарантій членам НАТО, що передбачає деякі військові зобов'язання, хоча вони теж детально не прописані в тексті Північно-Атлантичного договору. Проте на той час американська адміністрація не була готова надавати Україні будь-які військові зобов'язання. Американським учасникам було зрозуміло, що Сенат не ратифікує договір з жорсткими зобов'язаннями. За твердженням С. Пайфера, Будапештський меморандум нібито планувався як політична угода і передбачав «конкретно не визначені запевнення, але не військові гарантії». Але сторони Меморандуму мають чіткі зобов'язання реагувати, навіть якщо і не зобов'язані застосовувати військову силу. Відсутність жорсткої реакції Заходу на російську агресію ще у 2014 р., на думку американського дипломата, дискредитує західні безпекові гарантії та негативно впливає на стабільність режимів нерозповсюдження. Аналогічну позицію розділяє сьогодні все зростаюча переважаюча більшість вітчизняних та закордонних дослідників, особливо після повномасштабного військового вторгнення в Україну 24 лютого 2022 р.

Міжнародно-правові докази чинності Будапештського меморандуму як міжнародного договору, обов'язкового до виконання всіма його сторонами. З самого початку російської військової агресії (весна 2014 р.) та анексії Криму з російського боку звучали «аргументи» з метою «виправдання» агресії, адже Будапештський меморандум, мовляв, не був ратифікований жодною зі сторін-підписантів, таким чином документ «не пройшов процес надання йому юридичної сили через відповідні парламентські процедури», що надає Росії «реальну правову відмазку». Вона нібито не має відповідних зобов'язань, а сам Будапештський меморандум можна вважати юридично нікчемним. Нижче наводиться низка доказів, які повністю спростовують зазначені заангажовані та помилкові твердження. Попередня «аргументація» не витримує серйозної фахової критики, оскільки, по-перше, у прикінцевих положеннях цього документа читаємо, що: «Цей меморандум набуває чинності з моменту підписання» і тому не потребує жодної ратифікації. Відповідно до ч. 4 ст. 15 Конституції РФ від 12 грудня 1993 р., якщо міжнародним договором РФ встановлені інші правила, ніж ті, що передбачені законодавством країни, то застосовуються правила міжнародного договору.

Крім того, порядок укладення, виконання та припинення міжнародних договорів Росії визначається Федеральним законом про міжнародні договори РФ від 15 липня 1995 р. Цей Закон застосовується до всіх міжнародних договорів РФ незалежно від їх виду і найменування: договір, угода, конвенція, протокол, інші види та найменування договорів (п. 2 ст. 1). Він також поширюється на міжнародні договори, в яких РФ є стороною як держава-послідовниця СРСР (п. 3 ст. 1). Відповідно до ст. 6 Закону, згода РФ на обов'язковість для неї міжнародного договору може виражатися шляхом: підписання договору, обміну документами, ратифікації, затвердження, ухвалення, приєднання до договору, застосування будь-якого іншого способу висловлення згоди, про який домовились сторони (Federal Law of Russia No. 101-FZ…, 1995). Така норма згаданого Закону повністю відповідає положенням Віденської конвенції про право міжнародних договорів (підписана у Відні у 1969 р. та набула чинності у 1980 р. – United Nations, 1969). РФ є державою-учасницею цієї Конвенції як правонаступниця (або продовжувач) СРСР, що приєдналася до Конвенції в 1986 р. Таким чином, ратифікація є лише одним з багатьох інших способів надання згоди на обов'язковість виконання міжнародного договору, а якщо в документі зазначається, що він набуває чинності з моменту його підписання, то, очевидно, він не потребує жодної іншої згоди на свою обов'язковість. Крім того, відповідно до п. 1 ст. 24 зазначеного Закону, «міжнародні договори набувають чинності для РФ в порядку і терміни, передбачені в договорі або узгоджені між сторонами». Аналогічна норма визначена і в «Віденській конвенції про право міжнародних договорів». Принципи, за якими у зазначеному Законі врегульовуються відносини щодо укладання міжнародних договорів, є загальноприйнятими й використовувалися і до Будапештського меморандуму. Відповідно до ч. 4 ст. 15 Конституції РФ, загальноприйняті принципи і норми міжнародного права і міжнародні договори РФ є складовою частиною її правової системи. Незважаючи на те, що, згідно з підпунктом «г» ст. 15 згаданого Закону, міжнародні договори Росії з питань роззброєння чи міжнародного контролю над озброєннями, забезпечення міжнародного миру та безпеки (яким можна вважати і Будапештський меморандум) підлягають ратифікації, оскільки останній був підписаний раніше, ніж Федеральний закон про міжнародні договори РФ набрав чинності, зазначена норма щодо обов'язковості ратифікації не має зворотної дії в часі (принцип незворотності дії закону у часі закріплено, зокрема, в ч. 1 ст. 54 Конституції РФ) і, таким чином, не поширюється на Будапештський меморандум. Крім того, цей Закон не передбачає застосування його норм до відносин, які виникли до дати набрання ним чинності.

Окремі зауваження критиків, які, спираючись на положення ч. 2 ст. 7 Закону України «Про міжнародні договори України» від 22 грудня 1993 р. № 3767-XII (що був чинним на дату підписання Меморандуму і до 3 серпня 2004 р.), схильні вважати, що цей міжнародний договір нібито підлягав ратифікації, можна також однозначно й аргументовано відхилити, оскільки Меморандум за своїм характером не відноситься до

жодного з видів договорів (та не стосується відносин для врегулювання ними), що визначені у вичерпному переліку в ч. 2 ст. 7 цього Закону як такі, що підлягають ратифікації. В підпункті «ж» п. 2 ст. 7 Закону визначено, що ратифікації підлягають міжнародні договори, ратифікація яких передбачена законом або самим міжнародним договором. Ані самим Меморандумом, ані чинним на дату його укладання законодавством України процедури ратифікації не передбачалось (Lossovsky & Koryl, 2015). Україна, розглядаючи Будапештський меморандум як міжнародний договір, у повній відповідності до чинного на дату його укладання Закону України «Про міжнародні договори України» погодилась на набуття Меморандумом чинності з моменту його підписання, без визначення умови щодо обміну ратифікаційними грамотами, і при опрацюванні його проекту не наполягала на ратифікації іншими учасниками, зокрема РФ, законодавству якої визначена в Меморандумі умова щодо набрання чинності після його підписання також повністю відповідала, як і положенням Віденської конвенції про право міжнародних договорів. Слід також зазначити, що Будапештський меморандум як офіційний міжнародний договір України наведений під № 1034-1994 (1886) в офіційному багатотомному виданні МЗС України «Збірник чинних міжнародних договорів України» (Ivanenko, 2019). Тож твердження про нібито необхідність ратифікації Будапештського меморандуму не мають правових підстав, оскільки його статус та порядок набуття чинності цілком відповідали як національному законодавству України, так і міжнародно-правовим нормам.

Визначення поняття «Міжнародний договір». Відповідно до п. 1(а) ст. 2 згаданої «Віденської конвенції», поняття «міжнародний договір» визначається як «…міжнародна домовленість, укладена між державами у письмовій формі, яка регулюється міжнародним правом… незалежно від її конкретного найменування» (United Nations, 1969). Таким чином, Будапештський меморандум є міжнародним договором РФ, обов'язковим для її неухильного виконання. Слід також відзначити, що в офіційних пошукових системах РФ щодо законодавчої бази та актів міжнародного права Будапештський меморандум фігурує як «міжнародний договір». Його текст міститься в офіційному Збірнику документів МЗС РФ, а також у посібнику «Ядерне нерозповсюдження», офіційно рекомендованому для студентів ВНЗ, аспірантів, дипломатів і фахівців Росії.

Офіційна реєстрація Будапештського меморандуму в ООН. Важливим міжнародно-правовим доказом чинності та обов'язковості для виконання всіма сторонами Будапештського меморандуму, окрім вищенаведених, є два офіційних документа ООН: документ Генеральної асамблеї (ГА) і Ради Безпеки (РБ) ООН A/49/765*S/1994/1399* від 19 грудня 1994 р. у формі листа від імені постійних представників України, Великої Британії, РФ і США (А. Зленко, Д. Ханней, С. Лавров і М. Олбрайт) на адресу 59-ї сесії ГА з проханням розповсюдити текст Будапештського меморандуму як офіційного документа Генеральної Асамблеї і Ради Безпеки ООН; документ постійно діючої Конференції ООН з роззброєння CD/1285 від 21 грудня 1994 р. у формі листа постійних представників зазначених чотирьох держав на цій Конференції з проханням реєстрації Будапештського меморандуму та супровідного листа «в якості офіційних документів Конференції з роззброєння та їх розповсюдження серед всіх держав…, що беруть участь у роботі Конференції». Представляючи Будапештський меморандум як офіційний документ найвпливовішої, головної міжнародної організації у світі, яка опікується питаннями забезпечення миру та безпеки на планеті, держави-учасниці цього міжнародно-правового документу тим самим підтвердили його чинність та обов'язковість для виконання. Факт офіційної реєстрації в ООН Будапештського меморандуму як відповідного документа цієї організації сам по собі вже є підтвердженням зазначеного (United Nations, 1994). Офіційна реєстрація Будапештського меморандуму в системі документів ООН засвідчує його міжнародно-правовий статус та підтверджує зобов'язальний характер для держав-учасниць.

Чи виконані правові умови щодо вступу України до Договору про нерозповсюдження ядерної зброї? Окремо варто наголосити на такому юридичному казусі. Відповідно до ст. 6 Закону України «Про приєднання України до Договору про нерозповсюдження ядерної зброї від 1 липня 1968 р.», ухваленого 16 листопада 1994 р. (всього за два з половиною тижня до Будапештського меморандуму), «цей Закон набирає чинності після надання Україні ядерними державами гарантій безпеки, оформлених шляхом підписання відповідного міжнародно-правового документа» (Law of Ukraine No. 48/94-VR…, 1994). Таким чином, якщо Будапештський меморандум не є тим документом, що надає Україні гарантії безпеки, тобто є «юридично нікчемним», як того хотіла би як російська сторона, так і інші його підписанти, що в такий спосіб намагаються позбутися міжнародно-правової відповідальності, то це значило б, що Україна не є стороною ДНЯЗ в якості неядерної країни і має право на власну ядерну зброю. Оскільки правова умова набуття цим Законом юридичної чинності не була виконана, то зрозуміло, що й Закон не став чинним. Такий собі міжнародно-правовий казус, який, водночас, знімає з України будь-які відповідальності за ДНЯЗ. Фактично, те, що Україна все ж таки виконала зобов'язання за цим Договором, можна розглядати як акт її доброї волі.

Щодо твердження про «нікчемність» Будапештського меморандуму. Переконання щодо юридичної «нікчемності» Будапештського меморандуму, якби вони були справедливими, автоматично робили б абсурдними та дискредитували дії високих сторін на рівні керівників держав, пов'язані з укладанням цього міжнародного договору, оскільки це значило б, що договірні сторони укладають на найвищому рівні завідомо юридично «нікчемний» документ, що суперечило б логіці тодішніх подій та не узгоджувалося з основоположним і загальновизнаним принципом міжнародного права щодо сумлінного виконання міжнародних зобов'язань, заснованим на міжнародно-правовому звичаї *pacta sunt servanda* (договори повинні виконуватися). Дивним в цій ситуації видається ставлення в країнах-гарантах до своїх керівників (президентів та прем'єр-міністрів). Разом з тим, на офіційному рівні російська сторона з самих початків

агресії визнавала обов'язковість Меморандуму для свого виконання, хоча й частково та опосередковано. У Заяві МЗС Росії від 1 квітня 2014 р. у зв'язку зі звинуваченнями в порушенні нею зобов'язань за Меморандумом зазначалося, зокрема, що «РФ суворо дотримувалася і дотримується передбачених в Будапештському меморандумі зобов'язань щодо поважання суверенітету України…, чого не можна сказати про політику західних країн, які під час подій на Майдані цим суверенітетом відверто зневажили», і підкреслюється, що «загальним елементом Будапештського меморандуму і концепції «негативних гарантій» у класичному її розумінні є лише зобов'язання не застосовувати і не погрожувати застосуванням ядерної зброї проти неядерних держав. Таке зобов'язання Росії перед Україною ніяким чином не було порушене». Проте, такі висловлювання суперечать одне одному, адже якби зобов'язання країн-підписантів Меморандуму стосувалися лише «зобов'язання не застосовувати і не погрожувати застосуванням ядерної зброї», то це б не узгоджувалося з наведеною сентенцією у цій же Заяві («…чого не можна сказати про політику західних країн, які під час подій на Майдані цим суверенітетом відверто зневажили»), адже російська сторона, заявляючи таке, не мала на увазі застосування або погрозу застосування з боку західних країн ядерної зброї проти України. Слід також згадати провокативну поведінку РФ, яка є єдиною ядерною країною, що починаючи з 2022 р. постійно шантажує світ загрозою використання ядерної зброї проти України та країн Європи. Державою-агресором на початку повномасштабного вторгнення було здійснено напад та тимчасово окуповану Чорнобильську АЕС, триває окупація та провокації на найбільшій в Європі Запорізькій АЕС. Все це суттєво загрожує європейській та світовій безпеці, а також розхитує та руйнує режим нерозповсюдження зброї масового знищення.

Щодо дійсності гарантій, які надавалися Будапештським меморандумом. Досить часто серед критики Будапештського меморандуму можна почути, що хоча він і надає певні «віртуальні» гарантії Україні, проте ці гарантії не є конкретно визначеними та прописаними в тексті документу. Відповідаючи на це, можна згадати, що в цілому в більшості інших міжнародно-правових документів, в яких заторкуються питання міжнародних гарантій (запевнень), такі гарантії, зазвичай, детально не прописуються. Яскравим прикладом може служити міжнародний договір, який по праву вважається чи не найбільш зобов'язуючим та обов'язковим для виконання його сторонами – Північно-Атлантичний (Вашингтонський) договір 1949 р. щодо започаткування НАТО. Славнозвісна 5-та стаття цього Договору зазначає таке: «Сторони домовились, що збройний напад проти однієї або більше сторін… буде вважатись нападом проти всіх, і відповідно… кожна зі сторін… буде надавати допомогу сторонам, що зазнали нападу, шляхом вжиття негайних необхідних індивідуальних та колективних заходів, включаючи використання збройної сили, для відновлення та забезпечення безпеки» (North Atlantic Treaty Organization, 1949). Як бачимо, навіть у цьому «класичному» прикладі зобов'язуючого документа в міжнародному праві, зобов'язання та гарантії сторін прописані не досить конкретно та однозначно. Такою є загальна світова практика міжнародно-правових договорів.

Лише в юридичних документах деяких інших розділів права, як, зокрема, корпоративне право, можна знайти приклади детально прописаних зобов'язань/гарантій і конкретних дій сторін, а також відповідних санкцій у разі невиконання цих зобов'язань. Для розв›язання суперечок у корпоративному праві існують відповідні судові органи, вердикти яких є обов›язковими для всіх учасників судових процесів, і покарання за невиконання зобов›язань є неминучими та невідворотними для всіх. В міжнародних судах, що розглядають міждержавні справи/суперечки, далеко не всі держави визнають юрисдикцію того чи іншого міжнародного суду. Навіть деякі країни, які є учасниками авторитетних міжнародних судових органів, не завжди виконують їх принципові рішення/вердикти. Як приклади можна навести відомі звинувачувальні рішення Міжнародного кримінального суду в Гаазі (МКС) щодо російського диктатора В. Путіна та Прем›єр-Міністра Ізраїлю Б. Натаньяху, а також невиконання Монголією як країною, що нібито визнає юрисдикцію МКС, своїх зобов›язань щодо необхідності арешту В. Путіна під час його перебування в цій країні 2-3 вересня 2024 р. На думку професора права і директора Міжнародного центру контролю над озброєнням Університетського коледжу права Де Поль (м. Чикаго, США) Б. Кельмана, в міжнародному праві Будапештський меморандум є юридично зобов'язуючим документом, але ним не передбачені жодні засоби забезпечення його належної імплементації. Зобов'язання в рамках Меморандуму юридично суттєво підтверджують і доповнюють зобов'язання в рамках Гельсінського заключного акту ОБСЄ 1975 р. Крім того, існує ціла низка інших джерел міжнародного права, які зобов'язують держави поважати територіальну цілісність України.

Прив'язка Будапештського меморандуму до американської допомоги у протидії України російській агресії. 17 квітня 2025 р. було підписано перший документ у рамках українсько-американських переговорів про надра – політичний меморандум із зобов'язанням завершити в найближчому майбутньому підготовку угоди про українські надра. Документ уперше пов'язав американську допомогу ЗСУ та Будапештський меморандум 1994 р., за яким Україна віддала свій ядерний арсенал. Він також уперше ставить в один ряд американську військову та фінансову допомогу Україні та українську допомогу світу, надану 30 років тому, укладенням Будапештського меморандуму. Було констатовано, що США визнають внесок, який Україна зробила у зміцнення міжнародного миру та безпеки, добровільно відмовившись від третього за величиною арсеналу ядерної зброї у світі (Full text of US-Ukraine memorandum…, 2025). Це фактично нівелює попередні вимоги Президента Д. Трампа до України щодо виплати багатомільярдної грошової компенсації за надану Адміністрацією Дж. Байдена попередню допомогу. Вимоги до України щодо виплати 90 млрд чи навіть 350 млрд дол. США легко перекриваються економією оборонних ресурсів США у відповідь на близько 2000

ядерних боєголовок стратегічної зброї й ще більшої кількості тактичних боєголовок, 176 міжконтинентальних балістичних ракет та десятків стратегічних бомбардувальників, які Україна віддала за Будапештський меморандум. Таким чином, за 30 років після безнадійної справи з добровільної здачі свого третього за розміром у світі ядерного арсеналу фактично за безцінь, Україні, долаючи тиск американської Адміністрації, все ж вдалося хоча би частково реабілітувати Будапештський меморандум.

Чи зазнає Кримська Декларація М. Помпео долю Декларації С. Веллеса? П'ять років тому з нагоди 80-ї річниці Декларації в.о. Державного секретаря США С. Веллеса (23 липня 1940 р.), яка формулювала принципову політику Америки щодо невизнання окупації та анексії Радянським Союзом Латвії, Литви та Естонії, держсекретар США М. Помпео та три міністри закордонних справ Балтійських країн заявили, що анексія Криму так само не прийнятна для США, як і окупація СРСР 80 років перед тим країн Балтії. Декларація С. Веллеса мала принципове значення для загальної політики США щодо Європи в критичний для континенту і світу 1940 р. Зміст та суть цього документа упродовж наступних 50 років незмінно підтримувались всіма наступними Президентами та резолюціями Конгресу США. В липні 2018 р. Держсекретар М. Помпео задекларував офіційну позицію США щодо невизнання незаконної анексії Криму. «Разом із союзниками, партнерами та міжнародною спільнотою, США відкидають спробу Росії анексувати Крим та зобов'язуються зберігати цю політику до відновлення територіальної цілісності України», – було заявлено в Декларації 2018 р. (Ministry of Foreign Affairs of Ukraine, 2020).

Декларація С. Веллеса, протримавшись незмінною пів століття, повністю виконала свою функцію: у 1990 р. Балтійські країни відновили свою незалежність. При цьому на сьомому році існування Декларації М. Помпео в контексті попередніх заяв та висловлювань як самого 47-го Президента США Д. Трампа, так й інших очільників цієї країни, спостерігаються певні тривожні нотки, які несуть небезпеку руйнації норм та принципів міжнародного права, визнаних міжнародних правил та сталих традицій американської зовнішньої політики. Йдеться про заяви про нібито готовність США визнати де-юре належність Криму Російській Федерації. Такі принципові відхилення від існуючих у світі принаймні останні 50 років Гельсінських принципів «непорушності кордонів без згоди сторін» фактично легітимізують агресивні дії Росії та руйнують сталий світопорядок, заснований на правилах та принципах міжнародного права. У зв'язку з цим постає вельми принципове питання: чи можлива ситуація, коли флагман світової демократії, провідник ліберально-демократичних принципів у світі, США, слідом за світовим агресором, головним порушником демократичних норм і принципів – Росією, фактично підтримає своїми заявами та бездіяльністю руйнацію світопорядку, що успішно функціонував принаймні останні 50 років? Якою буде подальша доля Декларації М. Помпео та інших принципових заяв і дій США на підтримку територіальної цілісності України і загалом міжнародного права?

Руйнування Росією сучасного міжнародного світового порядку. Агресивні дії Росії проти України починаючи з лютого 2014 р. стали порушенням не лише Будапештського меморандуму, але й довгої низки інших принципово важливих міжнародно-правових актів, серед яких: Статут ООН; Гельсінкський Заключний акт 1975 р. та десяток інших основоположних документів ОБСЄ; Угода про створення СНД від 8 грудня 1991 р.; Декларація про дотримання суверенітету, територіальної цілісності і недоторканності кордонів держав-учасниць СНД від 15 квітня 1994 р.; Тристороння заява щодо гарантій безпеки Україні Президентів США, РФ та України від 14 січня 1994 р.; рамковий Договір про дружбу, співробітництво і партнерство між Україною та РФ від 1997 р.; інші українсько-російські двосторонні договори і домовленості; ДНЯЗ та інші міжнародні документи. Серйозні гарантії містяться також у Хартії Україна-США про стратегічне партнерство від 19 грудня 2008 р. 4 грудня 2009 р. у Спільній заяві Президентів Росії і США було також підтверджено позицію щодо незмінності гарантій, зафіксованих у Будапештському меморандумі. Такі гарантії з боку РФ неодноразово підтверджувалися в офіційних заявах керівництва МЗС цієї країни, зокрема у квітні 2010 р. Росією було зруйновано безпековий порядок в Європі, встановлений по завершенню «холодної війни» та закріплений Основоположним актом про взаємні відносини, співробітництво та безпеку між Організацією Північно-Атлантичного договору та РФ, підписаним у 1997 р. у Парижі лідерами країн НАТО і Президентом Б. Єльциним, спрямованим на розбудову «міцного та всеохоплюючого миру в Євро-Атлантичному регіоні». Цей документ містив вимоги і зобов'язання поважати суверенітет і територіальну цілісність країн, не застосовувати силу або загрозу силою.

Відвертим знущанням з принципів міжнародного права та світової демократичної спільноти стали «пояснення» Росією своїх агресивних дій в Україні починаючи з весни 2014 р. Спочатку, 4 березня Президент В. Путін заявив, що якщо погодитись, що в лютому 2014 р. в Україні відбулася революція, то тоді слід вважати, що на її території виникла нова держава, щодо якої Росія не підписувала жодних зобов'язуючих документів. За аналогічною логікою, оскільки Росія є іншою державою у порівнянні з СРСР (сформувалась внаслідок не менш революційних процесів розвалу Союзу), то й вона ніяким чином не може претендувати ані на територію Східної Пруссії (Калінінградська область), ані на північні території Японії (південнокурильські острови Ітуруп, Кунашир, Шикотан, Хабомаї), ані на території частини Ленінградської області і Карелії, які відійшли до СРСР в результаті радянсько-фінської війни 1939-1940 рр.). Такий російський «аргумент» припускає, що міжнародні договори укладаються не між державами, а між урядами, що нібито не створює тривалих зобов'язань у разі, коли хоча б в одній зі сторін відбувається зміна уряду. Але, відповідно до принципів міжнародного права, договори та інші міжнародні домовленості укладаються урядами від імені держав і повинні обов'язково виконуватися. 19 березня 2014 р. МЗС Росії в такій же зухвалій формі «спростувало» свою причетність до порушень умов Будапештського

меморандуму та звинуватило у цьому ж США, ЄС та «нову українську владу», які нібито діяли «проти політичної незалежності та суверенітету України в порушення зобов'язань за Будапештським меморандумом». На початку квітня було цинічно заявлено, що «Росія не брала на себе зобов'язання примушувати частину України залишатися в її складі проти волі населення, а положення Будапештського меморандуму не поширюються на обставини, що стали наслідком дій внутрішньо-політичних чи соціально-економічних факторів». Абсолютно лицемірними є також твердження МЗС РФ про те, що: «втрата Україною територіальної цілісності стала результатом складних внутрішніх процесів, до яких Росія та її зобов'язання за Будапештським меморандумом не мають жодного відношення».

Після повномасштабного вторгнення 24 лютого 2022 р. російський диктатор та його прибічники остаточно відмовились від цинічних спроб пояснення своєї агресії будь-якими міжнародно-правовими «аргументами». Світ серйозно не сприймав наведені «пояснення» та «обґрунтування». Назовні все це вже не спрацьовувало, достатньо було «пояснити» власному зомбованому населенню сенс кривавої війни проти України, що забрала мільйони російських життів, внутрішніми причинами. Глибинне російське суспільство ще з часів татаро-монгольського ярма і до сьогодні відрізняється відсутністю критичного мислення, патріархальністю, поклонінням царям та начальникам (згадаємо російську приказку «без царя в голові»), неготовністю та страхом підняти голову й голос проти тиранів, що правили країною, рабським, раболіпним складом характеру російського народу, готовим вмерти за царя, не здатного критично осмислити всю ту брехливу «аргументацію» тоталітарної влади, за що саме ти мусиш вмерти, воюючи за «свою батьківщину» за тисячі чи десятки тисяч кілометрів від тієї батьківщини. Понад 250 років татаро-монгольського ярма та понад 400 років кріпацтва наклало значний відбиток на колективний характер російського народу. Найбільш притаманний прояв цього сьогодні, у XXI столітті – це нездатність протидіяти тоталітаризму, деспотії, несприйняття демократії «глибинним народом». Така поведінка різко контрастує з українським національним характером упродовж столітньої історії – готовністю протистояти узурпаторам влади, деспотії, демократичною сутністю Козацької держави, національно-визвольними рухами, відчайдушним спротивом комуністичному тоталітаризму, демократичними виборами та частими змінами очільників у незалежній Україні. Все це свідчить про принципову відмінність національних характерів українського та російського народів. Це яскраво показав у своїх творах геніальний український художник Ілля Рєпин/Ріпин (1844-1930), найбільш відомі картини якого – «Козаки пишуть листа турецькому Султану» та «Бурлаки на Волзі» – відверто демонструють відмінності національних характерів двох народів – волелюбність українців і раболіпство росіян.

Зміни світопорядку і реальний суверенітет держав. Агресія Росії проти України зруйнувала чи не останні елементи Вестфальської системи міжнародних відносин, що формувалася з 1648 р. за підсумками 30-річної війни, яка за масштабами була «світовою» війною свого часу. Головними принципами Вестфальського світопорядку, який після численних модифікацій діє до останнього часу, є: формування і пріоритет «держав-націй», «національних інтересів» і «національного/державного суверенітету», формування балансу сил і коаліцій, обов'язковість виконання міжнародних договорів. Ялтинсько-Потсдамською системою міжнародних відносин, 80-річний ювілей становлення якої відзначається у 2025 р., було сформовано біполярний світ і блокове протистояння, ініційовано розгортання «холодної війни» між двома головними «центрами сили». Ця система стала 6-ю модифікацією Вестфальського світопорядку. 2-ю його модифікацією був Віденський конгрес 1815 р., який зафіксував черговий переділ світу за підсумками Наполеонівських війн. Наступні модифікації Вестфальської системи також були пов'язані з масштабними військовими потрясіннями свого часу: 3-тя – Паризький Конгрес 1856 р. за підсумками Кримської війни 1854-1856; 4-та – Франкфуртський мир за підсумками Франко-Пруської війни 1870-1871; 5-та модифікація – Версальський мир за підсумками Першої Світової війни 1914-1918 рр.

Модифікуючи попередній світопорядок – багатополярний світ, що склався за підсумками Першої Світової війни та укладення Версальського миру (Версальсько-Вашингтонська система), Ялтинсько-Потсдамська система санкціонувала формування світу біполярного, в рамках якого було відроджено концепцію «обмеженого суверенітету» держав, які підпадають під контроль «великих держав». Повним, або реальним суверенітетом у такій системі володіли лише дві супердержави блокового протистояння – США і СРСР, а їхні сателіти – країни, що належали до двох ворогуючих блоків (з одного боку – «капіталістичні країни» Західної Європи та Північної Америки, відповідні країни Азії та Південної Америки, а з іншого – «соціалістичні країни» Східної Європи, окремі країни Азії та Латинської Америки) наділялися «обмеженим суверенітетом», оскільки не були цілком суверенними та самостійними у своїй зовнішній і внутрішній політиці, діяли відповідно до національних інтересів та настанов, вироблених двома наддержавами. Ідеологія країн «комуністичного блоку» отримала серед політологів і політиків Західного світу назву «доктрина Брежнєва». Розпад СРСР і «комуністичного блоку», припинення блокового протистояння та руйнація біполярного світопорядку на початку 1990-х рр. активізували процеси глобалізації та формування однополярної світової системи на чолі з єдиним лідером – США. Глобалізація стала міжнародною системою, яка прийшла на зміну «холодній війні» та біполярній (Ялтинсько-Потсдамській) системі і, таким чином, її можна вважати 7-ю модифікацією Вестфальської системи міжнародних відносин. В якості проміжної можна вважати Гельсінкську систему, що характеризувалася принципами Гельсінкського Декалогу, сформульованими 1 серпня 1975 р. Сьогоднішня зовнішня політика РФ щодо країн пострадянського простору, по аналогії зі згаданою зовнішньополітичною доктриною «обмеженого суверенітету» («доктрина Брежнєва»), реалізує «нову доктрину обмеженого суверенітету» («доктрину Путіна»), змістовне концептуальне наповнення якої

активно формувалося упродовж 2014-2015 рр. на фоні анексії Криму та військової агресії на Донбасі. Російська агресія проти України є викликом світовій системі міжнародних відносин та домінуванню в ній США, незважаючи на те, що РФ значно поступається в усіх компонентах міжнародного впливу (економічна, військова, наукова, технологічна, «м'яка сила») як світовому «гегемону» – США, так і більшості інших світових «центрів сили», серед яких стрімко зростаючий Китай. Єдиним компонентом російського силового потенціалу, порівняно конкурентним до американського, є наявність другого за потужністю у світі ядерного арсеналу.

Ерозія міжнародно-правових режимів нерозповсюдження. Важливим механізмом гарантування глобальної міжнародної безпеки є міжнародно-правові режими нерозповсюдження зброї масового знищення (ядерної, хімічної та бактеріологічної). Наріжним каменем міжнародно-правової системи нерозповсюдження ядерної зброї є ДНЯЗ, сторонами якого є більшість країн світу, за виключенням Ізраїлю, Індії, КНДР і Пакистану – держав, які фактично володіють ядерною зброєю, хоча й офіційно не визнані «ядерними». Гарантії, що надавались Будапештським меморандумом, були принциповою умовою приєднання України до ДНЯЗ в якості «неядерної» країни. Провал цих гарантій негативно впливає на врегулювання існуючих проблем нерозповсюдження, серед яких найбільш резонансні – Північно-Корейська та Іранська ядерні проблеми. Провал Будапештських «гарантій» є сигналом світові, що чи не єдиним надійним шляхом забезпечення безпеки держав є розвиток власної ядерної зброї. Не один десяток «порогових» країн і таких, що мали наміри та технологічні можливості створення такої зброї, глибоко замислились над цим питанням, і ситуація довкола України стає для них наочним прикладом примарності надій на «гарантії» ядерних держав. Вбачається, що Північна Корея стала першою країною, яка зробила відповідні висновки, тим більше, що серед учасників «Шестистороннього механізму» врегулювання північнокорейської ракетно-ядерної проблеми є три «ядерні» держави (США, Росія і Китай), які декларували Будапештські «гарантії». Таким чином, маловірогідними у середньостроковій перспективі уявляються очікування принципових зрушень у врегулюванні корейської ядерної проблеми. Не маючи жодної можливості протидіяти США та їхнім союзникам у регіоні конвенціональними військовими засобами та побоюючись дій, спрямованих на повалення правлячого режиму, КНДР продовжуватиме розвивати ядерну програму як гарантію виживання режиму. Провал Будапештських та інших міжнародних гарантій для України має зміцнити упевненість північнокорейських «яструбів» у вірності стратегії подальшого розвитку ядерної зброї як зброї стримування та засобів її доставки.

Відсутність довіри та дієвих гарантій не повалення північнокорейського режиму зводить нанівець можливості розв'язання корейської ядерної кризи. Науково-експертне середовище та ЗМІ Південної Кореї, розглядаючи події довкола України в контексті інтересів власної національної безпеки, висловлюють побоювання стосовно того, що порушення гарантій Будапештського меморандуму надає КНДР можливість зберігати *de facto* статус ядерної держави і продовжувати ядерні та ракетні випробування. Росія 24 жовтня 2024 р. ратифікувала договір про партнерство та військову співпрацю з Північною Кореєю. Документ, підписаний В. Путіним та лідером КНДР Кім Чен Ином 19 червня 2024 р. у Пхеньяні, передбачає взаємну військову допомогу, проведення спільних військових навчань, постачання зброї та амуніції, а також, як свідчать факти російсько-української війни, – безпосередню участь у військових діях десятків тисяч корейців на боці Росії. Без ядерної компоненти військової співпраці тут, очевидно, ніяк не обійтись. Офіційний Тегеран в обмін на відмову від збагачення урану і виробництва плутонію намагається отримати гарантії США відсутності планів військового усунення правлячого режиму Ірану, пом'якшення і подальшого скасування американських санкцій, що негативно впливають на економіку країни, а також безперебійного постачання реакторного палива для об'єктів мирної ядерної енергетики. Провал гарантій Україні вплинув на подальше формування позиції Ірану з ядерного нерозповсюдження та його довіру гарантіям західних партнерів. У відповідь на російсько-українську війну Іран ще тісніше зблизився з Росією, вставши на її бік і регулярно постачаючи РФ у великій кількості ракети та бойові безпілотники, очевидно сподіваючись на допомогу в ядерній сфері. 17 січня 2025 р. Президенти Ірану і Росії підписали в Москві анти-західний договір про стратегічне партнерство щодо зміцнення співпраці у сфері безпеки та оборони з метою «протистояння однополярному світу». Логіка керівництва КНДР та Ірану полягає у такому: якщо «гарантії» «ядерних» держав не працюють для України – європейської демократичної країни, добропорядного члена світової спільноти, то вони жодним чином не працюватимуть для країн, які в західній риториці називають країнами «вісі зла», «ізгоями» та країнами-«паріями». Наочним прикладом також слугують події в Іраку, який у 2003 р. зазнав інтервенції та повалення режиму диктатора С. Хусейна попри співпрацю країни з МАГАТЕ та дотримання відповідних резолюцій ООН. Аналогічна ситуація мала місце і щодо Лівійської програми створення зброї масового знищення. Хоча лідер цієї країни М. Каддафі під міжнародним тиском погодився на припинення програми, це не врятувало його режим від повалення внаслідок громадянської війни в країні у 2011 р. за підтримки країн-членів НАТО.

Можливі сценарії формування нового світопорядку. Останні зовнішньополітичні тенденції в світі, пов'язані насамперед з агресією Росії проти України, інші агресивні прояви країни-агресора на пострадянському просторі, пов'язані з неприхованою спробою відродження російської/радянської імперії, триваючі авторитарні дії та наміри КНР як зростаючого нового гегемона у Східній Азії, а також екзотичні та неочікувані авторитарні витівки 47-го Президента США Д. Трампа з перших місяців його другого Президентства у сферах внутрішньої та зовнішньої політики не вселяють оптимізму стосовно майбутнього політичної стабільності та передбачуваності у світі. Тут варто згадати дивні заяви та наміри й навіть зазіхання щодо найближчого та найвірнішого партнера США – Канади,

південного сусіда – Мексики, Панамського каналу, спроби перейменування Мексиканського заливу та пропозиції продажу Америці острова Гренландія. Такі заяви та пропозиції можна було би вважати хворими фантазіями неадекватної літньої людини, якщо би ця людина не була Президентом наймогутнішої та найбагатшої країни у світі.

Авторитарні заяви керівництва КНР щодо Тайваню та Південно-Китайського моря, на щастя, ще не набули форм агресії та військово-політичного загострення, проте цього можна очікувати в недалекому майбутньому в разі закріплення у світі тенденцій ерозії міжнародного права та руйнації існуючого світопорядку, заснованого на правилах. Дії ж Росії в цьому контексті вже давно переросли будь-які норми та правила й ще з 2014 р., якщо не з 2008 р., набули форм імперської агресії, яка послідовно руйнує сталий світовий порядок, заснований на фундаментальних дипломатичних правилах Гельсінкського декалогу та інших демократичних принципах і нормах. Гіпотетичний новий світопорядок, що пропагується зазначеними трьома країнами, що претендують на статус «великих», які визначають цей новий світопорядок, заснований на хаосі та праві сильного проти слабшого, праві сили замість сили права, що створює серйозну небезпеку збереженню миру, безпеки та стабільності на планеті, нового геополітичного поділу світу на зони/регіони виключної відповідальності світових авторитарних полюсів/центрів сили. Світ у своєму історичному розвитку вже проходив подібні етапи, що ніяк позитивно не вплинуло на його безпеку та стабільність. Такий міжнародний порядок при кожному двосторонньому чи багатосторонньому протистоянні провокуватиме сильного застосовувати силу (військову, політичну, економічну) проти слабого для вирішення своїх особистих меркантильних інтересів без жодного врахування фактору спільного/загального інтересу та міжнародної справедливості чи об'єктивності. Такий світопорядок у разі його погодження названими автократіями більше не передбачатиме створення колективних безпекових альянсів, кожний виступатиме сам за себе, сподіваючись лише на свою власну силу та на ефективний перерозподіл світу на зони впливу та виключних національних інтересів. Разом з тим, хочеться сподіватися, що описаний вище сценарій є найгіршим та не найбільш вірогідним/реалістичним з точки зору перспектив формування нового безпекового світопорядку. Сподівання тут на демократичну силу американських політичних інститутів, які не дозволять країні, яка все ще є флагманом демократії, продовжити дрейф у бік авторитаризму. Іншим можливим сценарієм, який також не обіцяє стабільного позитиву демократичному світу й насамперед Україні в її боротьбі за незалежність та територіальну цілісність, є сценарій так званого «зворотного Кіссінджера», який полягає в намірах США спробувати відтягнути Росію від КНР та створити союз з В. Путіним проти гегемоністських претензій Китаю на свій контроль в Азійському регіоні та світі. Такий сценарій, хоча, на думку автора цієї статті, не є досить реалістичним, принаймні в короткостроковій і середньостроковій перспективі, але все ще сповідується Д. Трампом та його аналітиками. У стратегічній перспективі такий союз США та Росії проти Китаю є можливим з огляду на історичні та територіальні «образи» Піднебесної до Російської Імперії, але не сьогодні, коли цей союз виглядає досить міцним та виправданим для його сторін.

Висновки та рекомендації. Ухвалення пів століття тому Гельсінкського заключного акту та започаткування однойменного Гельсінкського процесу на десятиліття вперед визначило міжнародні норми та правила в усіх сферах (міжнародна політика та військово-політична безпека, економіка, екологія, практична співпраця країн і організацій, гуманітарна сфера та права людини в широкому розумінні) й зобов'язання країн одна перед одною та в рамках міжнародних організацій широкого Європейського регіону. Враховуючи складну геополітичну ситуацію в сьогоднішньому світі, пов'язану з руйнацією тоталітарною Росією Ялтинсько-Потсдамського та Гельсінського світових порядків веденням агресивної війни в Україні, деякі розбіжності в Північно-Атлантичному партнерстві, зростання політичного правого та лівого популізму в країнах Заходу, деякі екзотичні, непередбачувані неправові витівки 47-го президента США, триваюче стрімке зростання ролі Китаю, все більш актуальною сьогодні стає потреба реформування провідних міжнародних організацій, зокрема принципу ухвалення в них рішень. Для розбудови нового, більш досконалого та адекватного новій геополітичній ситуації світопорядку необхідний комплексний підхід, який враховував би попередній світовий досвід, теоретичні принципи та практичні розробки в рамках існуючих міжнародних організацій. Напрацьований за 80 років досвід ООН та за 50 років досвід ОБСЄ, інших регіональних та безпекових організацій треба ретельно проаналізувати, вивчити кращі практики, внести корективи та забезпечити безперебійне комплексне функціонування нової розгалуженої системи безпеки. Така система може стати більш складною в експлуатації, але більш надійною і справедливою при вирішенні конкретних безпекових проблем.

Як було доведено, Будапештський меморандум не є «юридично нікчемним» документом з точки зору зобов'язань ядерних держав перед Україною. З позицій міжнародного права це є принципово невірною тезою. Меморандум є повноцінним міжнародним договором, зобов'язання щодо якого Україною були повністю і своєчасно виконані. Небажання Росії визнавати очевидні факти своєї агресії проти України, а також намагання інших підписантів Меморандуму ухилитися від своєї частини відповідальності спричиняють демагогічну риторику довкола цього міжнародно-правового документа. Будапештський меморандум тісно пов'язаний з Гельсінкським процесом та зобов'язаннями країн в рамках відповідного Декалогу, оскільки вже в першій статті Меморандуму йдеться: учасники «підтверджують Україні їх зобов›язання згідно з принципами Заключного Акту НБСЄ поважати незалежність, суверенітет та існуючі кордони України». Відповідно до норм міжнародного права, Будапештський меморандум є юридично зобов'язуючим міжнародним договором, але ним не передбачені ефективні засоби належної імплементації. Зобов'язання в рамках Меморандуму

юридично підтверджують і доповнюють зобов'язання в рамках Гельсінського заключного акту ОБСЄ. Існує ціла низка десятків інших джерел міжнародного права, які зобов'язують Росію поважати територіальну цілісність України. Спроби заперечення юридично зобов›язуючого характеру Будапештського меморандуму цілеспрямовано просуваються, «аргументуються» і нав'язуються світовій спільноті, і не лише російською стороною. Таке заперечення автоматично спричинило б можливе виведення Росії з-під міжнародно-правової відповідальності, яка є суттєво більш дієвою, ніж політична відповідальність, і передбачає низку примусових заходів – аж до правомірного застосування сили проти агресора. Порушення ж політичних зобов›язань тягне за собою лише моральний осуд, що й намагаються нав'язати деякі західні партнери як єдиний можливий варіант сатисфакції для України. Складний комплекс проблем нерозповсюдження ядерної зброї, а також очевидний провал, здавалось би, надійних міжнародних гарантій територіальної цілісності та непорушності кордонів України в обмін на добровільну відмову від ядерної зброї є серйозним дестабілізуючим фактором руйнування міжнародно-правових систем нерозповсюдження зброї масового знищення. Головним фактором, що спричиняє такі тенденції, є формування стійкої недовіри до «міжнародних гарантій», які, стикаючись на практиці з агресією та ігноруванням міжнародних норм і принципів, демонструють неефективність, безпорадність та безпомічність існуючого світопорядку. Невизначеність та сумніви щодо справжнього ставлення очільника США до НАТО, майбутньої ролі США в Альянсі та загалом у Європейській безпеці ставить під сумнів довіру до НАТО як до надійного чинника та гаранта як в цілому регіональної безпеки, так і індивідуальної безпеки окремих країн-членів. Втрачається довіра до 5-ї статті Північно-Атлантичного договору: по-перше, вона не чітко прописана, відсутні конкретні зобов'язання сторін; по-друге, її надійність/дієвість не була жодного разу реально перевірена на практиці (відповідь Альянсу на події 11 вересня 2001 р. навряд чи можна вважати такою перевіркою). Заяви Д. Трампа перших місяців Президентства 2025 р. теж не вселяють довіри до цього засобу гарантування безпеки. В такій геополітичній ситуації єдиним надійним та адекватним засобом гарантування безпеки та територіальної цілісності країн світу, насамперед середніх та малих, виступає фактор володіння ядерною зброєю або перебування під «ядерною парасолею» надійних союзників серед ядерних держав. Очевидно, що все більше так званих «порогових» країн сьогодні частіше замислюються – або конкретно діють – в напрямі розробки такої зброї. Питання щодо доцільності та реалістичності подібних спроб виявляється риторичним. З огляду на певні коливання нового керівництва США щодо готовності продовжувати надавати «ядерну парасолю» Європі, Президент Франції Е. Макрон заявив про готовність своєї країни перебрати цю роль. На фоні цього прозвучав чіткий сигнал для Д. Трампа і В. Путіна: 9 травня 2025 р. Франція і Польща підписали оборонний договір. При цьому Прем'єр-Міністр Д. Туск припустив, що Польща розглядає можливість перебування під захистом «ядерної парасольки» Франції, а також заявив про розробку власних ядерних боєголовок для стримування РФ. Цілком в нагоді тут і останні заяви британських військових експертів про те, що Лондон має допомогти Україні розробити свою ядерну зброю.

DOI: 10.59214/2663-2675.21(4).2025.21

Ihor Lossovskyi*
Ambassador Extraordinary and Plenipotentiary of Ukraine of the First Class
Deputy Permanent Representative of Ukraine to the International Organisations in Vienna (since 2021)
Permanent Mission of Ukraine to the International Organisations in Vienna
1010, 4 Wallnerstraße Str., Vienna, Austria
https://orcid.org/0000-0003-1870-843X

50 years of the Helsinki process and the 30th anniversary of the Budapest "guarantees": The prospects for a new world order

Continuity of the Helsinki principles in the formation of a new world order. The 1st of August 2025 was the 50th anniversary of the signing in Helsinki (Republic of Finland), which was a landmark event in the political and security history not only of the European continent but also of the entire world, initiating the Helsinki Process and a system of international principles of coexistence. For decades to come, the rules and norms of behaviour in all spheres of human activity (international politics and military-political security, economy, environment and practical cooperation between countries and organisations, humanitarian sphere and human and minority rights in the broadest sense of these concepts) and the obligations of countries to each other and within international organisations throughout the European region were defined. The signing of this document was preceded by several years of negotiations by hundreds of diplomats, politicians and leaders from 35 countries in Europe, the USSR, the US and Canada. During the Cold War, which had been going on for more than a quarter of a century, the principal negotiators were the USSR and the USA, as well as their partner countries and satellites, which did not determine the content of the documents concluded, but played the role of stakeholders and ardent supporters of their patrons, the two main great powers, the geopolitical poles of the global bipolar system of international relations at that time. The main negotiating motivation of the USSR and its Eastern European satellites was to ensure their territorial integrity and legal fixation of the borders formed after the World War II. The most important motivation of the United States and most other democratic Western countries was to achieve commitments from the socialist countries of Eastern Europe, and especially the Soviet Union, to respect the human rights and fundamental freedoms of their citizens. There has been a revolutionary geopolitical shift in European security. It was believed that the period of prolonged confrontation was over, and that a new stage of international relations had begun, characterised by a defusion of tensions. The Act bridged the split and defused military and political tensions in Europe and the world. The development of the Helsinki process from 1975 to 1990 largely ensured the fall of the Eastern bloc of socialist countries (Organization for Security and Co-operation in Europe, 1975). As a result of fundamental geopolitical changes, the military and political confrontation between the East and the West, which had been going on since World War II and threatened to escalate into World War III, which could have gone nuclear, was coming to an end.

The logical continuation of the Helsinki process, which began in the mid-1970s in the capital of a neutral Baltic state, was the formation of the largest and most extensive regional security intergovernmental organisation, the Organization for Security and Co-operation in Europe (OSCE). Over half a century of its existence (first as the CSCE, and since December 1994 as the OSCE), the Organisation has developed dozens of important political and legal documents, instruments and methodologies for the prevention, management, resolution and settlement of armed, military, political and security conflicts and tensions, as well as conflicts caused by economic and environmental problems, in particular, shortages and disputes over resources, including water. In addition to the existing main governing and working intergovernmental bodies (the Council of Heads of State and Government, the Council of Foreign Ministers, the Permanent Council of Ambassadors, the Forum for Security Co-operation), several important independent functional specialised institutions have been established within the OSCE (the Secretariat with an extensive system of departments, the Secretary General, the High Commissioner on National Minorities, the Office for Democratic Institutions and Human Rights, the Representative on Freedom of the Media). The OSCE field missions in individual countries are important working field bodies in the OSCE region, which are prone to conflicts and aim to directly resolve them on the ground. These governing and working instruments of the OSCE

Received: 02.05.2025, Revised: 14.07.2025, Accepted: 16.08.2025

Suggested Citation:

Lossovskyi, I. (2025). 50 years of the Helsinki process and the 30th anniversary of the Budapest "guarantees": The prospects for a new world order. *Foreign Affairs*, 35(4), 21-33. doi: 10.59214/2663-2675.35(4).2025.21.

*Corresponding author

Copyright © The Author(s). This is an open access article distributed under the terms of the Creative Commons Attribution License 4.0 (https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/)

have demonstrated their functionality and effectiveness over the course of their operation, although they have sometimes been subjected to merciless criticism. In the real political world, there is nothing that is beyond criticism or does not deserve it in one way or another. Nothing is perfect, especially regarding peace and global security. A certain ineffectiveness and even falsity of such organisations as the OSCE is inherent in the very basic principles of their activities, in the consensus mechanism for deciding. All so-called consensus organisations have the disadvantage that each member state, at its discretion, based on its national interests, can block (veto) any decision that is important for peace and security in the entire OSCE region. However, there are certain differences in the implementation of the consensus principle in different international organisations. Thus, in the UN, this principle is implemented through the more complex principle of the "veto right" to decision-making, which is reserved for only 5 UN member states, while all other 188 member states do not have this blocking right. In the OSCE itself and in other similar organisations, the principle of consensus is that all decisions are taken collegially, by all countries unanimously, and each country has personal blocking vote. At the same time, there were times when the OSCE considered certain exceptions to this principle, when "consensus minus one" and "consensus minus two" were applied, but such deviations did not become the norm. There were attempts to use them in resolving conflicts in the former Yugoslavia and the conflict over Nagorno-Karabakh. Thus, certain precedents have already been set. But can they be applied to large countries that are permanent members of the UN Security Council? So far, this is an untested situation and hardly one that can be successfully implemented quickly in the foreseeable future.

The current geopolitical situation is characterised by Russian destruction of the Yalta-Potsdam and Helsinki orders through aggression against Ukraine, escalating conflicts within the North Atlantic Partnership, the rise of right-wing and left-wing populism in the West, and unpredictable actions by the newly elected 47th President of the United States. In the context of the rapid rise of authoritarian China, the need to reform leading international organisations, including revising the very principle of decision-making in them, is becoming increasingly apparent. For at least the last three decades, possible options for such reform have been considered, especially for the UN. All of them mainly relate to the reform of the Security Council, changing (increasing) the number of its permanent members, introducing an additional group of large countries and granting them an additional intermediate status different from "permanent" and "non-permanent" members. The discussions continue, but this has little impact on the stalemate that has developed in Europe and the world as a result of Russian aggression and military invasion of Ukraine, with the factual and declared intention of destroying Ukrainian statehood, the Ukrainian nation as such, and the Ukrainian people themselves, who, according to the Kremlin dictator, simply do not exist. Those in Ukraine who actively deny this delusion (i.e., fight with Putin's army), according to the champions of the "Russian world", must be destroyed, while others who passively disagree are isolated and re-educated in concentration camps based on the former "Gulag", which is gradually emptying as hundreds of thousands of Russian prisoners liberate the camp system to wage a "holy war against the Ukrainian Nazis", "winning" a place in paradise when their opponents, as the dictator declared, should "just die". Emptying, the camps in Siberia are ready to receive recalcitrant Ukrainians who do not want to lose their identity in submission to a dictator who does not give up on completing genocidal plans for the Ukrainian people. In the current situation on the frontlines of the Russian-Ukrainian war, as well as in the whole world, when a new global "axis of evil" is gradually forming as part of a group of revisionist countries (Russia, Iran, the DPRK and the neighbouring PRC, partly the BRICS, CSTO and SCO), when even the flagship of the liberal democratic world, the United States, is now striking the world with unpredictable authoritarian and exotic ideas that are far from fair, it is highly necessary to continue attempts to form a new just world order, since the old one, formed in Helsinki 50 years ago through the persistent efforts of revisionist regimes, primarily the Russian one, is bursting at the seams and needs immediate reform. This requires the continued efforts of the democratic countries of the world, which still value world peace and an international legal order based on clear rules and regulations. In the author's opinion, the deviations from these norms and rules observed since mid-February 2025 in the behaviour and rhetoric of the US leadership should be considered temporary deviations in the policy of the flagship of the liberal democratic world, due to the lack of professional awareness of geopolitics and the authoritarian mentality of the newly elected US president, who, due to professional business experience, considers international politics as a real estate business project. The number of dollars earned should not outweigh collective moral values, international reputation and historical perspective. The United States is a strong, stable democracy with set, time-honoured traditions and a huge, highly professional apparatus of specialist officials who must explain their mistakes to the ignorant and stop the authoritarian whims of businessmen-developers who possess no knowledge of how society is run. As for building a more perfect and adequate world order for the new geopolitical situation, given that the old-world order has changed its shape, a comprehensive approach is needed that would incorporate previous world experience, theoretical principles and practical developments within existing international organisations such as the UN and the OSCE. A new regional and global security architecture does not need to be created from scratch. There is no need to follow the old Bolshevik principle of "we will destroy the old world to the ground and then build a new world". The 80 years of experience of the UN and 50 years of experience of the OSCE and other regional and security organisations in the world should be carefully analysed, best practices studied, adjustments made, and the smooth integrated functioning of the new extensive security system ensured. Such a system may become more complex to operate, but more reliable and fairer in addressing specific complex security challenges. The new system should be guided by a set of principles that have been proven in international practice, as well as some new norms and principles that are relevant to the current geopolitical situation. One of these new

principles should be a consensus that the last empire on planet Earth, the evil empire of Russia, should "meet the maker" for the sake of global peace, security, stability and prosperity: "*Imperium delendam esse!*" (Latin: "*The empire must be destroyed!*").

Conditions for Ukraine's accession to the Treaty on the Non-Proliferation of nuclear weapons (NPT). After the collapse of the Soviet Union in 1991, Ukraine inherited the world's third-largest nuclear arsenal after Russia and the United States. However, in January 1994, in a trilateral statement by the presidents of Ukraine, Russia and the United States, Ukraine officially confirmed its commitment to complete nuclear disarmament. In 1994, Ukraine joined the NPT as a non-nuclear state and, after transferring its nuclear warheads to Russia for disposal, destroyed its nuclear potential in 1996. At the time of the collapse of the USSR, Ukraine had a nuclear arsenal consisting of approximately 1,900 strategic nuclear warheads and 2,500 tactical nuclear weapons. Its arsenal included intercontinental ballistic missiles: 130 SS-19s and 46 SS-24s, as well as 25 Tu-95s and 19 Tu-160s strategic bombers capable of carrying cruise missiles with nuclear warheads. It is symbolic and incredibly cynical that these former Ukrainian aircraft, voluntarily transferred to Russia following international agreements with the best intentions for global security, are now being used to commit acts of aggression against Ukraine, killing peaceful Ukrainians and destroying civilian infrastructure. In the summer of 1993, the concept of the Trilateral Agreement between Ukraine, Russia and the United States, which finally took the form of a Presidential Statement, sparked extensive discussions among the parties. From these discussions, American negotiators concluded that Ukraine would be ready to ratify the Strategic Offensive Arms Treaty (START) and join the NPT as a non-nuclear state in exchange for guarantees of security, territorial integrity and inviolability of borders, and appropriate financial compensation for completing nuclear disarmament. On 18 November 1993, the Verkhovna Rada of Ukraine voted to ratify the START Treaty, but set 13 additional conditions. These conditions included security guarantees, financial assistance for disposal, compensation for tactical nuclear weapons already sent to Russia, and recognition that only 36% of launchers and 42% of warheads on Ukrainian territory were subject to elimination. This Council Resolution was sharply criticised by the United States at the time and provoked corresponding threats from Russia. The world's two most capable nuclear powers pressured Ukraine, expecting it to unquestioningly comply with their wishes, and were unexpectedly confused or even angered by Ukraine's bold attempts to assert its legal personality and legal capacity. Negotiations on the Trilateral Presidential Statement began in December 1993 and were completed in mid-January 1994. Under these agreements, Ukraine agreed to renounce nuclear weapons in exchange for security guarantees, financial compensation, and the approval of a denuclearisation implementation schedule. Although the content of the Declaration did not meet all the preconditions set by the Verkhovna Rada, the latter agreed to begin the ratification process in February 1994 and effectively approved Ukraine's accession to the NPT in November 1994, ahead of the Budapest Memorandum of 5 December 1994 providing the relevant guarantees of independence and territorial integrity. Ukraine completed the transfer of nuclear warheads to Russia by 21 May 1996. By January 2002, all strategic bombers on Ukrainian territory had been dismantled, transferred to Russia, or converted for non-military use; all intercontinental ballistic missiles (ICBMs) were dismantled or awaiting disassembly, and all ICBM launchers were destroyed. In total, Ukraine received more than 500 million USD in US financial assistance for disposal under the Nunn-Lugar Programme to reduce the threat posed by weapons of mass destruction (United Nations, 1994). Despite the strategic importance of these agreements, Ukraine effectively renounced its nuclear status under serious pressure from the international community. However, the security guarantees and financial assistance received proved to be disproportionate to the scale of the concessions made. Subsequent developments proved the illusory nature of the assurances given by the major powers and Ukraine's vulnerability in the system of international relations.

11 years of Russian aggression VERSUS 30 years of empty "guarantees". December 5, 2024, marked the 30th anniversary of the signing of the Budapest Memorandum by the leaders of Ukraine, Great Britain, Russia and the United States (L. Kuchma, J. Major, B. Yeltsin, B. Clinton) the 1994 Budapest Memorandum on Security Assurances in Connection with Ukraine's Accession to the Treaty on the Non-Proliferation of nuclear weapons (NPT, 1968). The two other nuclear powers and permanent members of the UN Security Council, China and France, officially expressed similar guarantees to Ukraine in the form of relevant statements (Statement of the Government of the People's Republic of China on 4 December 1994 and Declaration of France with an accompanying letter from President François Mitterrand on 5 December 1994), although they did not formally sign the Budapest Memorandum. The main difference between these statements and the content of the Memorandum is the absence of a clause on mandatory consultations in the event of situations arising that relate to violations of these commitments. Ukraine, for its part, undertook to remove all nuclear weapons from its territory, and consistently fulfilled this obligation over the next two years. Moreover, tactical nuclear weapons were withdrawn from Ukraine back in 1992, two years before Ukraine made its commitments, and without any commitments or guarantees from the nuclear powers. In fact, this was done unilaterally, on the orders and under the supervision of the Russian military leadership, without any control from the Ukrainian side. Is it possible, more than 30 years later, to find those responsible for all the criminal military and political negligence and mismanagement, the helplessness of the early years of Ukrainian independence? This question remains rhetorical. Unfortunately, all that unprofessionalism, unpredictability, official negligence and carelessness, and perhaps even outright betrayal and corruption, led in 2022 to the tragedy of Ukrainian statehood, questioning the preservation of Ukraine as a nation and Ukrainians as a people. It is symbolic that the "anniversary" of the 2014 Budapest Memorandum (20 years since its signing) became the year of the beginning of Russian military aggression

(the occupation and attempts to annex Crimea, the start of military operations in Donbas), the collapse and destruction of the international "guarantees/assurances" laid down in this unique and substantial, but underestimated, international legal document. Marking the 30th anniversary of the alleged "guarantees" given to Ukraine in December 2024, already 11 full years of Russian aggression and more than three years of full-scale military invasion have passed, which in terms of its duration, destructive consequences, number of victims, and length of the front line, is approaching the parameters of the "Great Patriotic War of the Soviet people", or World War II for the rest of the word. For the past 30 years, representatives of the guarantor countries have tirelessly devised excuses to explain why the Budapest Memorandum is allegedly not a binding international legal agreement guaranteeing Ukraine's independence, territorial integrity and inviolability of borders. In 2014-2015, the author conducted scientific research, which resulted in a whole series of proofs that the Budapest Memorandum is a valid international legal treaty, binding on the signatory parties (the "guarantors" of Ukraine's independence and inviolability of its borders). First and foremost, this applies to Russia, the main violator of the Budapest "guarantees". Below is a summary of the most compelling arguments expressed by the author in the publications.

Among the above-mentioned guarantees/obligations of the nuclear powers to Ukraine are the following: respect the independence, sovereignty and existing borders of Ukraine; refrain from the threat or use of force against the territorial integrity and political independence of Ukraine and that no weapons will ever be used against it except in self-defence…; refrain from economic coercion, etc. These international guarantees were destroyed by one of the "guarantors", Russia, at the end of February and in March 2014 with the military occupation of the Crimean Peninsula and subsequent aggression in Donbas, and even more boldly after the full-scale military invasion on 24 February 2022. The other Budapest "guarantors", the United Kingdom, the United States, France, and the People's Republic of China, formally did not actively respond to Russian crimes, did not use any forceful measures in response to Russian aggression, and distanced from their obligations under the Memorandum, failing or refusing to counter and prevent aggression, limiting themselves to "concerns/worries" and empty calls for "an end to aggression", or did not want to counteract and prevent the aggression, limiting to "concerns/worries" and empty calls to "stop the aggression". Further military-technical and political support for Ukraine in its confrontation with the aggressor, although it was and remains essential for Ukraine, does not fully resolve the issues of ending the war and punishing the aggressor, restoring the territorial integrity and legally recognised borders of Ukraine (Lossovsky & Kopyl, 2015). Developments after 2014, and especially the invasion of 2022, have demonstrated the inadequacy of international legal mechanisms in cases where the guarantor state itself violates its obligations and resorts to aggression. In this sense, the Budapest Memorandum is more of a political declaration without effective implementation mechanisms than an effective tool for ensuring international security.

Russia's escalation of the Crimean-Black Sea crisis. The fact that Russia does not intend to honour obligations to respect Ukraine's territorial integrity and inviolability of borders became evident in the early years of Ukrainian independence, when, as early as 1992, the "Crimean card" was used, and pressure was exerted on Ukraine regarding the distribution of the Black Sea Fleet (BSF) of the USSR Navy. In 1992-1994, the so-called Crimean crisis or "Cold War over Crimea" occurred, involving political tensions surrounding the Crimean Peninsula and the division of the Black Sea Fleet between Ukraine and Russia, which escalated into a Russian attempt to establish complete control over the peninsula. After Ukraine declared independence on 24 August 1991, the Soviet Black Sea Fleet came under Ukrainian control based on territorial affiliation, and the main base of the Black Sea Fleet in Sevastopol, together with Crimea, became part of independent Ukraine. Following the resolution of the Verkhovna Rada of Ukraine "On Military Formations in Ukraine", adopted on the same day, all military formations stationed on its territory were subordinated to Ukraine. In October 1991, the Verkhovna Rada adopted a decision to transfer the Black Sea Fleet to Ukraine. Active contradictions between the two countries over Crimea began as early as 1992. Russia significantly impeded the transfer of the Black Sea Fleet to Ukraine's control, using provocative, forceful measures bordering on armed confrontation. There was a series of incidents involving the navies and armed forces of the two countries. Accusing Ukraine of appropriating the Black Sea Fleet, Russia provoked the process of separating Crimea from Ukraine by distributing Russian passports to employees of Black Sea Fleet facilities and conducting an anti-Ukrainian information war throughout the territory of the Autonomous Republic of Crimea. According to an active eyewitness and participant in those events, the then mayor of Sevastopol, V. Semenov, addressing the study author, Soviet Black Sea Fleet Commander Admiral I. Kasatonov (Commander of the Black Sea Fleet of the USSR and Russia (1991-1992), 1st Deputy Commander-in-Chief of the Russian Navy (1992-1999), who was ready to swear allegiance to Ukraine along with the entire fleet, was already knocking on the door of the office of the first President of Ukraine at that time, but L. Kravchuk did not deem it necessary to meet with admiral.

Due to growing tensions between Ukraine and Russia over Crimea, at the request of the Ukrainian leadership, on 24 November 1994, following a decision by the OSCE Permanent Council on 15 June 1994, the OSCE Mission to Ukraine was deployed, which operated from 1994 to 1998 to resolve the crisis between the Ukrainian government and the authorities of the Autonomous Republic of Crimea. In 1999, the Mission completed its duties, fulfilling its mandate. This was the first time in the history of the OSCE that an OSCE field operation had ceased to exist precisely because it had successfully fulfilled its tasks. In January 1994, Y. Meshkov, the pro-Russian "president" of Crimea, who was illegitimate under Ukrainian law, called on Russia to incorporate the peninsula into its territory. The then leadership of Ukraine responded quite decisively, compared to the later treacherous pacifist inaction in February-March 2014, by sending about 60,000 National Guard and border troops to Crimea, after which the political situation stabilised. However, Ukraine still

succumbed to Russian pressure, and on 10 June 1994, the parties agreed on an unequal division of the Black Sea Fleet: 18.3% of the ships went to Ukraine and 81.7% to Russia. From the very beginning of the conclusion of the Budapest Memorandum on 5 December 1994, the Russian Federation constantly violated it: first of all, when it exerted economic pressure on Ukraine, in particular, regarding energy supplies to Ukraine, the introduction of unjustified restrictions on Ukrainian exports of certain types of agricultural and other products; when it interfered in the political and economic activities on the peninsula at the state level and at the Moscow's mayor's office level. There were also frequent attempts at diplomatic provocation by Russia within the UN regarding Ukraine's sovereignty and the status of the Autonomous Republic of Crimea. At the end of 2003, in connection with events surrounding the Ukrainian island of Tuzla in the Kerch Strait, this permanent aggressive pressure from Russia escalated. The conflict, provoked by Russia using traditional methods of hybrid warfare, aimed to pressure Ukraine regarding the delimitation of the border in the Kerch Strait and the Sea of Azov. Russia demanded joint use of the Azov-Kerch water area and agreed to establish a border with Ukraine only on the seabed, but not on the sea surface. The conflict then almost escalated into a military confrontation. Ukrainian President L. Kuchma was forced to interrupt the visit to South American countries and return to Ukraine to personally resolve the conflict. The Ukrainian Foreign Ministry had previously approached the American side with a proposal to hold urgent consultations, as provided for in Article 6 of the Budapest Memorandum. On 22 October 2003, the Verkhovna Rada of Ukraine held special parliamentary hearings on Ukrainian-Russian relations. Only after a personal conversation between President Kuchma and V. Putin, who at the time was still posing as a "pacifist" and democrat, was the conflict resolved, but, as history has shown, only temporarily. Russia and its aspiring dictator were just beginning to test the Ukrainian and international reaction to their aggressive expansionist intentions. After that, proposals from individual politicians and political scientists about the advisability of Ukraine restoring its nuclear status began to be voiced loudly. Although such statements were rare and seemed radical at the time, they were quite reasonable in view of future developments. At the same time, a broad discussion arose around the international legal status of the Budapest Memorandum. At that time, the author was working as Consul General of Ukraine in Toronto (2002-2006) and, at the request of a local television station in the Canadian province of Ontario, took part in a televised debate with the Consul General of Russia in Toronto, during which the Ukrainian representative already accused Russia of aggressive intentions to encroach on Ukraine's territorial integrity. At the same time, the Russian diplomat insisted that it was merely a case of careless economic self-activity on the part of the local authorities in the Krasnodar region of Russia.

Attempts to strengthen the guarantees of the Budapest Memorandum. Ukraine sought to strengthen the guarantees of its security and territorial integrity, albeit virtual ones, provided by the Budapest Memorandum. In 2009, on the eve of the 15th anniversary of the signing of the Memorandum, there was a discussion in the Ukrainian parliament and among experts about the need to ratify it, give it the status of a "political and legal document", or adopt another document "of a binding nature to guarantee Ukraine's security". According to some Ukrainian politicians, such a document could alleviate the problem of Ukraine's membership in NATO. They insisted on the need to transform the Budapest Memorandum into a multilateral, legally binding international treaty, although, strictly defined, from an international legal point of view, it already qualified as such. The then President of Ukraine, V. Yushchenko, spoke in favour of Ukraine concluding bilateral binding security agreements with the guarantor countries to replace the Budapest Memorandum, similar to those that the United States has with Japan, South Korea, Israel, Australia and Taiwan. Each of these bilateral agreements has its specifics, but the level of guarantees they provide to each of the countries mentioned is fundamentally the same and may even exceed the level of NATO guarantees. At the same time, each of these countries, in cooperation primarily with the US and other partners, has significantly developed its military-industrial complex and has become a prominent global manufacturer and exporter of high-tech military products. In any case, Ukraine should adopt such a policy regardless of the international security guarantees it manages to obtain.

In continuation of these security efforts, in March 2010, the Verkhovna Rada issued an appeal to the five nuclear powers urging them to strengthen security guarantees for Ukraine, which voluntarily renounced nuclear weapons. In connection with the 15th anniversary of the Budapest Memorandum, official diplomatic correspondence between Ukraine and the guarantor countries was held at the highest level. The guarantors, primarily the United States and Russia, expressed their readiness at that time to confirm and strengthen the guarantees provided to Ukraine. Unfortunately, due to Ukraine's overly modest insistence, these proposals were not implemented and did not extend the scope of general political statements and vague intentions. Discussions, both academic and journalistic, on the significance and legal status of the Budapest Memorandum continue to this day. According to Ukrainian negotiators involved in drafting the text of the Memorandum, the Ukrainian delegation's strategy was to ensure that the final text was legally binding. At the same time, the partners' strategy was to emphasise the political nature of the guarantees. As a result, a compromise was reached in the form of an international legal agreement that establishes political and legal guarantees of Ukraine's independence, sovereignty and territorial integrity and sets out a specific, but not defined, mechanism for diplomatic protection in the event of their violation by the parties or external participants in the international process. The weakness of the guarantees provided to Ukraine by the nuclear powers is also evidenced by the fact that the English-language text of the Memorandum (title) uses the term "security assurances", which is weaker than "security guarantees". In the Ukrainian-language text of the Memorandum, as in the Russian-language text, the term "security guarantees" is used (United Nations, 1994).

According to one of the American participants in the negotiation process for the preparation of the Memorandum, former US Ambassador to Ukraine S. Pifer, during

the negotiations, the controversial issue was whether to use the term "guarantees" or "assurances", since the former term is used to provide guarantees to NATO members, which entails certain military obligations, although these are not specified in detail in the text of the North Atlantic Treaty. However, at that time, the American administration was not ready to provide Ukraine with any military commitments. It was evident to the American participants that the Senate would not ratify a treaty with strict commitments. According to S. Pifer, the Budapest Memorandum was allegedly planned as a political agreement and provided for "unspecified assurances", but not military guarantees. However, the parties to the Memorandum have obligations to respond, even if they are not obliged to use military force. The lack of a strong Western response to Russian aggression in 2014, according to the American diplomat, discredits Western security guarantees and negatively affects the stability of non-proliferation regimes. A similar position is shared by a growing majority of domestic and foreign researchers, especially after the full-scale military invasion of Ukraine on 24 February 2022.

International legal evidence of the validity of the Budapest Memorandum as an international treaty binding on all its parties. From the very beginning of Russian military aggression (spring 2014) and the annexation of Crimea, the Russian side has voiced "arguments" to "justify" the aggression, claiming that since the Budapest Memorandum was not ratified by any of the signatory parties, the document "did not go through the process of being given legal force through the relevant parliamentary procedures", which gives Russia a "real legal excuse". It allegedly has no relevant obligations, and the Budapest Memorandum itself can be considered legally null and void. Below is a series of arguments that completely refute these biased and false claims. The above "argument" does not support serious professional criticism, since, firstly, the final provisions of this document state that: "This memorandum shall enter into force upon signature" and therefore does not require any ratification. Following Part 4 of Article 15 of the Russian Constitution (dated 12 December 1993), if an international treaty of Russia establishes rules other than those provided for by the legislation of the country, the rules of the international treaty shall apply.

In addition, the procedure for concluding, executing and terminating international treaties of Russia is determined by the Russian Federal Law on International Treaties dated 15 July 1995. This Law applies to all international treaties of Russia, regardless of their type and name: treaty, agreement, convention, protocol, other types and names of treaties (paragraph 2 of Article 1). It also applies to international treaties to which Russia is a party as the successor state to the USSR (paragraph 3 of Article 1). Following Article 6 of the Law, the Russian consent to be bound by an international treaty may be expressed by signing the treaty, exchanging documents, ratification, approval, adoption, accession to the treaty, or any other means of expressing consent agreed upon by the parties (Federal Law of Russia No. 101-FZ..., 1995). This provision of the aforementioned Law is fully consistent with the provisions of the Vienna Convention on the Law of Treaties (signed in Vienna in 1969 and entered into force in 1980 (United Nations, 1969). Russia is a state party to this Convention as the successor (or continuation) of the USSR, which acceded to the Convention in 1986. Thus, ratification is only one of many other ways of consenting to the binding nature of an international treaty, and if the document states that it enters into force upon signature, then evidently it does not require any other consent to its binding nature. In addition, according to paragraph 1 of Article 24 of the aforementioned Law: "international treaties shall enter into force for Russia in the manner and within the time limits provided for in the treaty or agreed between the parties". A similar provision is also set out in the Vienna Convention on the Law of Treaties. The principles governing the conclusion of international treaties in the aforementioned Law are generally accepted and were used even before the Budapest Memorandum. Based on part four of Article 15 of the Constitution of the Russian Federation, generally accepted principles and norms of international law and international treaties of the Russian Federation are an integral part of its legal system. Even though, according to subparagraph "d" of Article 15 of the aforementioned Law, Russia's international treaties on disarmament or international arms control, ensuring international peace and security (which can be considered to include the Budapest Memorandum) are subject to ratification, since the latter was signed earlier, than the Russian Law on International Treaties came into force, the aforementioned provision on the mandatory nature of ratification does not have retroactive effect (the principle of non-retroactivity of the law is enshrined, in particular, in part one of Article 54 of Russian Constitution) and, therefore, does not apply to the Budapest Memorandum. In addition, this Law does not provide for the application of its provisions to relations that arose before the date of its entry into force.

Certain comments by critics who, relying on the provisions of Part 2 of Article 7 of the Law of Ukraine "On International Treaties of Ukraine" dated 22 December 1993 No. 3767-XII (which was in force on the date of signing the Memorandum and until 3 August 2004), tend to believe that this international treaty was allegedly subject to ratification, can also be unequivocally and reasonably rejected, since the Memorandum, by its nature, does not relate to any of the types of treaties (and does not concern the relations to be regulated by them) specified in the exhaustive list in part two of Article 7 of this Law as subject to ratification. Subparagraph "g" of paragraph 2 of Article 7 of the Law stipulates those international treaties are subject to ratification if ratification is provided for by law or by the international treaty itself. Neither the Memorandum itself nor the legislation of Ukraine in force at the date of its conclusion provided for a ratification procedure (Lossovsky & Kopyl, 2015). Ukraine, considering the Budapest Memorandum as an international treaty, in full compliance with the Law of Ukraine "On International Treaties of Ukraine" in force at the date of its conclusion, agreed to the Memorandum entering into force upon its signing, without specifying the condition for the exchange of ratification instruments, and when drafting it, did not insist on ratification by other participants, in particular the Russian Federation, whose legislation fully complied with the condition set out in the Memorandum regarding its entry into force upon signing, as well as with the provisions of the Vienna Convention on the Law of Treaties. It should also be noted that the Budapest Memorandum, as an official international treaty of

Ukraine, is listed under No. 1034-1994 (1886) in the official multi-volume publication of the Ministry of Foreign Affairs of Ukraine, "Collection of Current International Treaties of Ukraine" (Ivanenko, 2019). Therefore, the allegations about the alleged need to ratify the Budapest Memorandum have no legal basis, since its status and procedure for entry into force fully complied with both the national legislation of Ukraine and international legal norms.

Definition of the concept of "International Treaty". According to paragraph 1(a) of Article 2 of the Vienna Convention, the term "international treaty" is defined as: "…an international agreement concluded between States in written form and governed by international law, …whatever its specific designation" (United Nations, 1969). Thus, the Budapest Memorandum is an international treaty of the Russia, binding for its strict implementation. It should also be noted that in the official Russian search engines for the legislative framework and acts of international law, the Budapest Memorandum appears as an "international treaty". Its text is included in the official Collection of Documents of the Ministry of Foreign Affairs of Russia, as well as in the handbook "Nuclear Non-Proliferation", officially recommended for university students, graduate students, diplomats, and specialists in Russia.

Official registration of the Budapest Memorandum with the UN. In addition to the above, two official UN documents serve as important international legal evidence of the validity and binding nature of the Budapest Memorandum for all parties: document A/49/765*S/1994/1399* dated 19 December 1994 in the form of a letter on behalf of the permanent representatives of Ukraine, the United Kingdom, the Russian Federation and the United States (A. Zlenko, D. Hanney, S. Lavrov and M. Albright) to the 59th session of the GA with a request to distribute the text of the Budapest Memorandum as an official document of the UN General Assembly and Security Council; document of the permanent UN Conference on Disarmament CD/1285 of 21 December 1994 in the form of a letter from the permanent representatives of the four states mentioned above at this Conference with a request to register the Budapest Memorandum and the accompanying letter "as official documents of the Conference on Disarmament and to distribute them to all states… participating in the work of the Conference". By presenting the Budapest Memorandum as an official document of the most influential and important international organisation in the world, which deals with issues of peace and security on the planet, the states participating in this international legal document thereby confirmed its validity and binding nature. The fact that the Budapest Memorandum was officially registered with the UN as a relevant document of this organisation is confirmation of this (United Nations, 1994). The official registration of the Budapest Memorandum in the UN document system attests to its international legal status and confirms its binding nature for the participating states.

Have the legal conditions for Ukraine's accession to the Treaty on the Non-Proliferation of nuclear weapons been met? It is worth highlighting the following legal case. According to Article 6 of the Law of Ukraine "On Ukraine's Accession to the Treaty on the Non-Proliferation of Nuclear Weapons of 1 July 1968", adopted on 16 November 1994 (just two and a half weeks before the Budapest Memorandum), "This Law shall enter into force after Ukraine has been provided with security guarantees by the nuclear powers, formalised by the signing of a relevant international legal document" (Law of Ukraine No. 48/94-VR…, 1994). Thus, if the Budapest Memorandum is not the document that provides Ukraine with security guarantees, i.e., if it is "legally null and void", as the Russian side desires, and other signatories are trying to evade international legal responsibility, this would mean that Ukraine is not a party to the NPT as a non-nuclear country and has the right to domestic nuclear weapons. Since the legal condition for this Law to enter into force has not been fulfilled, the Law has not entered into force. This is a kind of international legal casus, which, at the same time, relieves Ukraine of any responsibility under the NPT. In fact, the fact that Ukraine has nevertheless fulfilled its obligations under this Treaty can be regarded as an act of goodwill on its part.

Regarding the statement that the Budapest Memorandum is "worthless". The belief in the legal "invalidity" of the Budapest Memorandum, if true, would automatically render absurd and discredit the actions of high-level officials at the level of heads of state involved in the conclusion of this international treaty, as it would mean that the contracting parties concluded a document at the highest level that was knowingly legally "worthless" document, which would contradict the logic of the events at that time and would not be consistent with the fundamental and universally recognised principle of international law regarding the faithful fulfilment of international obligations, based on the international legal custom of *pacta sunt servanda* (agreements must be fulfilled). What seems strange in this situation is the attitude of the guarantor countries towards their leaders (presidents and prime ministers). At the same time, at the official level, the Russian side has recognised the binding nature of the Memorandum for its implementation from the very beginning of the aggression, albeit partially and indirectly. In a statement by the Russian Foreign Ministry on 1 April 2014 in connection with accusations of its violation of its obligations under the Memorandum, it was noted in particular, that "Russia has strictly adhered to and continues to adhere to the obligations set out in the Budapest Memorandum to respect the sovereignty of Ukraine…, which cannot be said about the policy of Western countries, which openly disregarded this sovereignty during the events on the Maidan" and emphasised that "the common element of the Budapest Memorandum and the concept of "negative guarantees" in its classical concept is only the obligation not to use or threaten to use nuclear weapons against non-nuclear states. Russia's obligation to Ukraine in this regard has not been violated in any way". However, such statements contradict each other, because if the obligations of the signatory countries to the Memorandum concerned only "the obligation not to use or threaten to use nuclear weapons", this would not be consistent with the statement in the same Declaration ("…which cannot be said about the policy of Western countries, which openly disregarded this sovereignty during the events on the Maidan"), because the Russian side, in making such a statement, did not mean the use or threat of use of nuclear weapons against Ukraine by Western countries. It is also worth mentioning the provocative behaviour of Russia,

which is the only nuclear power in the world that, since 2022, has been constantly blackmailing the world with the threat of using nuclear weapons against Ukraine and European countries. At the beginning of the full-scale invasion, the aggressor state attacked and temporarily occupied the Chernobyl Nuclear Power Plant and continues to occupy and provoke at the Zaporizhzhya Nuclear Power Plant, the largest in Europe. All this poses a significant threat to European and global security, as well as undermining and destroying the non-proliferation regime for weapons of mass destruction.

The validity of the guarantees provided by the Budapest Memorandum. Quite often, critics of the Budapest Memorandum argue that although it provides certain "virtual" guarantees to Ukraine, these guarantees are not specifically defined and prescribed in the text of the document. In response to this, it is worth noting that, in general, most other international legal documents that address issues of international guarantees (assurances) do not usually spell out such guarantees. A striking example is the international treaty that is rightly considered to be one of the most binding and mandatory for its parties to implement, the 1949 North Atlantic (Washington) Treaty on the establishment of NATO. The Article 5 of this Treaty states: "The Parties agree that an armed attack against one or more of them… shall be considered an attack against all and, accordingly…each of the Parties… shall assist the Parties attacked by taking forthwith, individually and in common, such action as it deems necessary, including the use of armed force, to restore and maintain the security of the North Atlantic area" (North Atlantic Treaty Organisation, 1949). Furthermore, even in this "classic" example of a binding document in international law, the obligations and guarantees of the parties are not specified in a sufficiently concrete and unambiguous manner. This is common practice in international legal treaties worldwide.

Examples of detailed obligations/guarantees and specific actions of the parties, as well as corresponding sanctions in case of non-fulfilment of these obligations, can only be found in legal documents of some other areas of law, such as corporate law. To resolve disputes in corporate law, there are relevant judicial bodies whose verdicts are binding on all participants in legal proceedings, and penalties for non-performance of obligations are inevitable and irreversible for all. In international courts dealing with inter-state cases/disputes, not all states recognise the jurisdiction of a particular international court. Even some countries that are members of authoritative international judicial bodies do not always comply with their fundamental decisions/verdicts. Examples include the well-known indictments by the International Criminal Court in The Hague (ICC) against Russian dictator V. Putin and Israeli Prime Minister B. Netanyahu, as well as Mongolia's failure, as a country that allegedly recognises the jurisdiction of the ICC, to fulfil its obligations to arrest V. Putin during stay in that country on 2-3 September 2024. According to Professor of Law and Director of the International Centre for Arms Control at DePaul University College of Law (Chicago, USA), B. Kellman, in international law, the Budapest Memorandum is a legally binding document, but it does not provide for any means of ensuring its proper implementation. The obligations under the Memorandum legally confirm and supplement the obligations under the 1975 OSCE Helsinki Final Act. Furthermore, there is a range of other sources of international law that oblige states to respect the territorial integrity of Ukraine.

Budapest Memorandum and US assistance in Ukraine's countering Russian aggression. On 17 April 2025, the first document was signed as part of the Ukrainian American negotiations on subsoil resources: a political memorandum with a commitment to finalise the preparation of an agreement on Ukrainian subsoil resources in the near future. The document linked American aid to the Armed Forces of Ukraine for the first time to the 1994 Budapest Memorandum, under which Ukraine surrendered its nuclear arsenal. It also equates, for the first time, American military and financial aid to Ukraine with the aid Ukraine provided to the world 30 years ago by signing the Budapest Memorandum. It was stated that the US recognises the contribution Ukraine has made to strengthening international peace and security by voluntarily renouncing the world's third-largest nuclear arsenal (Full text of US-Ukraine memorandum…, 2025). This effectively negates President Trump's previous demands on Ukraine to pay billions in compensation for the previous assistance provided by the Biden administration. The demands on Ukraine to pay 90 billion USD or even 350 billion USD are easily offset by the savings in US defence resources in response to nearly two thousand strategic nuclear warheads and an even greater number of tactical warheads, 176 intercontinental ballistic missiles and dozens of strategic bombers that Ukraine gave up under the Budapest Memorandum. Thus, 30 years after the hopeless case of voluntarily surrendering its third-largest nuclear arsenal in the world for virtually nothing, Ukraine, overcoming pressure from the American administration, still managed to at least partially rehabilitate the Budapest Memorandum.

Will M. Pompeo's Crimean Declaration suffer the fate of S. Welles' Declaration? Five years ago, on the occasion of the 80th anniversary of the Declaration of Acting Secretary of State S. Welles (23 July 1940), which formulated America's principled policy of non-recognition of the Soviet Union's occupation and annexation of Latvia, Lithuania and Estonia, US Secretary of State M. Pompeo and three Baltic foreign ministers stated that the annexation of Crimea was as unacceptable to the United States as the Soviet occupation of the Baltic states 80 years earlier. The S. Welles Declaration was of fundamental importance for the overall US policy towards Europe in 1940, a critical year for the continent and the world. The content and essence of this document over the next 50 years have been consistently supported by all subsequent US Presidents and US Congressional resolutions. In July 2018, Secretary of State M. Pompeo declared the official position of the United States regarding the non-recognition of the illegal annexation of Crimea. The 2018 Declaration stated, "Together with allies, partners, and the international community, the United States rejects Russia's attempt to annexe Crimea and is committed to maintaining this policy until Ukraine's territorial integrity is restored" (Ministry of Foreign Affairs of Ukraine, 2020). The S. Welles Declaration, which remained unchanged for half a century, fully fulfilled its function, and in 1990 the Baltic countries regained their independence. At the same time, in the

seventh year of the Declaration's existence, M. Pompeo, in the context of previous statements and remarks by both the 47th President of the United States, D. Trump, as well as other leaders of this country, certain alarming notes carry the danger of destroying the norms and principles of international law, recognised international rules and established traditions of American foreign policy. Statements about the alleged readiness of the United States to recognise de jure the belonging of Crimea to Russia are currently relevant. Such fundamental deviations from the Helsinki principles of "the inviolability of borders without the consent of the parties", which have existed in the world for at least the last 50 years, effectively legitimise Russia's aggressive actions and destroy the established world order based on the rules and principles of international law. In this regard, a very fundamental question arises: is it possible that the United States, the flagship of world democracy and the leader of liberal democratic principles in the world, following in the footsteps of the world's aggressor, Russia, the main violator of democratic norms and principles, actually support with its statements and inaction the destruction of the world order that has functioned successfully for at least the last 50 years? What will be the future fate of Pompeo's declaration and other principled statements and actions by the United States in support of Ukraine's territorial integrity and international law in general?

Russia's destruction of the modern international world order. Russia's aggressive actions against Ukraine since February 2014 have violated not only the Budapest Memorandum, but also a long list of other fundamentally important international legal acts, including: the UN Charter; the Helsinki Final Act of 1975 and a dozen other fundamental OSCE documents; the Agreement on the Establishment of the CIS of 8 December 1991; the Declaration on Respect for the Sovereignty, Territorial Integrity and Inviolability of the Borders of the CIS Member States of 15 April 1994; the Trilateral Statement on Security Guarantees for Ukraine by the Presidents of the United States, Russia and Ukraine of 14 January 1994; the Framework Treaty on Friendship, Cooperation and Partnership between Ukraine and Russia of 1997; other bilateral treaties and agreements between Ukraine and Russia; the NPT and other international documents. Serious guarantees are also contained in the Ukraine-US Charter on Strategic Partnership of 19 December 2008. On 4 December 2009, the Joint Statement of the Presidents of Russia and the United States also confirmed the position on the immutability of the guarantees enshrined in the Budapest Memorandum. Such guarantees on the Russian side have been repeatedly confirmed in official statements by the leadership of the Russian Foreign Ministry, in April 2010. Russia destroyed the security order in Europe established at the end of the Cold War and enshrined in the Founding Act on Mutual Relations, cooperation and security between the North Atlantic Treaty Organisation and Russia, signed in 1997 in Paris by NATO leaders and President B. Yeltsin, aimed to create "a strong and comprehensive peace in the Euro-Atlantic region". This document contained requirements and obligations to respect the sovereignty and territorial integrity of countries and not to use force or the threat of force.

Russia's "explanations" of its aggressive actions in Ukraine since spring 2014 have been a mockery of the principles of international law and the global democratic community. Initially, on 4 March, President V. Putin stated that, assuming a revolution occurred in Ukraine in February 2014, then it should be considered that a new state had emerged on its territory, concerning which Russia had not signed any binding documents. By the same logic, since Russia is a different state compared to the USSR (formed as a result of no less revolutionary processes of the collapse of the Union), it cannot in any way claim either the territory of East Prussia (Kaliningrad region or the Northern Territories of Japan (the South Kuril Islands of Iturup, Kunashir, Shikotan, and Habomai), nor to the territories of part of the Leningrad region and Karelia, which were ceded to the USSR as a result of the Soviet-Finnish War of 1939-1940. This Russian "argument" suggests that international treaties are concluded not between states but between governments, which allegedly does not create lasting obligations if at least one of the parties' changes governments. However, according to the principles of international law, treaties and other international agreements are concluded by governments on behalf of states and must be complied with. On 19 March 2014, the Russian Foreign Ministry, in the same brazen manner, "denied" its involvement in violations of the Budapest Memorandum and accused the United States, the EU and the "new Ukrainian authorities", which allegedly acted "against the political independence and sovereignty of Ukraine in violation of the obligations under the Budapest Memorandum". In early April, it was cynically stated that "Russia did not undertake to force part of Ukraine to remain within its borders against the will of the population, and the provisions of the Budapest Memorandum do not apply to circumstances resulting from internal political or socio-economic factors". The statements by the Russian Foreign Ministry that "the loss of Ukraine's territorial integrity was the result of complex internal processes to which Russia and its obligations under the Budapest Memorandum have no relation" are also completely hypocritical.

After the full-scale invasion on 24 February 2022, the Russian dictator and supporters abandoned the cynical attempts to justify their aggression with any international legal "arguments". The world did not take these "explanations" and cynical "justifications". Externally, all this no longer worked; it was enough to "explain" to the internal brainwashed population the meaning of the war against Ukraine, which claimed millions of Russian lives, by internal reasons. Since the days of the Tatar-Mongol yoke, Russian society has been characterised by a lack of critical thinking, patriarchy, worship of tsars and bosses (the Russian saying "Without a tsar in your head", denoting a person of a low intelligence, is notable), unwillingness and fear to raise heads and voice against the tyrants who ruled the country, the slavish, servile character of the Russian people, ready to die for a tsar, unable to critically comprehend all the false "arguments" of the totalitarian regime about why "homeland" requires a sacrifice of thousands or tens of thousands of kilometres away from said homeland. More than 250 years of Tatar-Mongol rule and more than 400 years of serfdom have left a significant mark on the collective character of the Russian people.

The most modern characteristic manifestation, in the 21st century, is the inability to resist totalitarianism, despotism, and the rejection of democracy by the "deep people". This behaviour contrasts sharply with the Ukrainian national character throughout its centuries-long history: the willingness to resist usurpers of power and despotism, the democratic essence of the Cossack state, national liberation movements, desperate resistance to communist totalitarianism, democratic elections and frequent changes of leadership in independent Ukraine. All this testifies to the fundamental difference between the national characters of the Ukrainian and Russian peoples. This was vividly demonstrated in the works of the brilliant Ukrainian artist I. Repin (1844-1930), whose most famous paintings, "Cossacks Writing a Letter to the Turkish Sultan" and "Barge Haulers on the Volga", openly demonstrate the differences in the national characters of the two peoples: the freedom-loving nature of Ukrainians and the servility of Russians.

Changes in the world order and the real sovereignty of states. Russia's aggression against Ukraine has destroyed what were perhaps the last elements of the Westphalian system of international relations, which had been forming since 1648 following the 30-year war, which was a "world" war in terms of its scale at the time. The main principles of the Westphalian world order, which, after numerous modifications, have remained in force until recently, are the formation and priority of "nation states", "national interests" and "national/state sovereignty", the formation of a balance of power and coalitions, and the obligation to comply with international treaties. The Yalta-Potsdam system of international relations, whose 80th anniversary is being celebrated this year, formed a bipolar world and bloc confrontation, initiating the unfolding of the "Cold War" between the two main "centres of power". This system became the sixth modification of the Westphalian world order. Its second modification was the Congress of Vienna in 1815, which recorded another redivision of the world following the Napoleonic Wars. Subsequent modifications of the Westphalian system were also associated with large-scale military upheavals of their time: the third was the Congress of Paris in 1856, following the Crimean War of 1854-1856; the 4th, the Frankfurt Peace following the Franco-Prussian War of 1870-1871; the 5th modification, the Versailles Peace following the World War I of 1914-1918.

Modifying the previous world order, the multipolar world that emerged as a result of the World War I and the conclusion of the Treaty of Versailles (the Versailles-Washington system), the Yalta-Potsdam system sanctioned the formation of a bipolar world, within which the concept of "limited sovereignty" of states subject to the control of "great powers" was revived. Only two superpowers in the bloc confrontation, the United States and the USSR, enjoyed full or real sovereignty in such a system, and their satellites were countries belonging to two hostile blocs: on the one hand, the "capitalist countries" of Western Europe and North America, the corresponding countries of Asia and South America, and on the other hand, the "socialist countries" of Eastern Europe, some countries in Asia and Latin America, were granted "limited sovereignty" because they were not fully sovereign and independent in their foreign and domestic policies, acting in accordance with national interests and guidelines developed by the two superpowers. The ideology of the "communist bloc" countries was dubbed the "Brezhnev doctrine" by political scientists and politicians in the Western world. The collapse of the USSR and the "communist bloc", the end of bloc confrontation, and the destruction of the bipolar world order in the early 1990s intensified the processes of globalisation and the formation of a unipolar world system headed by the sole leader, the United States. Globalisation became an international system that replaced the "Cold War" and the bipolar (Yalta-Potsdam) system and, thus, can be considered the seventh modification of the Westphalian system of international relations. The Helsinki system, characterised by the principles of the Helsinki Decalogue formulated on 1 August 1975, can be considered an intermediate stage. Modern foreign policy of Russia towards the post-Soviet countries, by analogy with the aforementioned foreign policy doctrine of "limited sovereignty" ("Brezhnev doctrine"), implements a "new doctrine of limited sovereignty" ("Putin doctrine"), whose substantive conceptual content was actively formed during 2014-2015 in the context of the annexation of Crimea and military aggression in Donbas. Russian aggression against Ukraine is a challenge to the global system of international relations and the dominance of the United States in it, even though Russia lags significantly behind in all components of international influence (economic, military, scientific, technological, "soft power"), both to the global "hegemon" of the United States and to most other global "centres of power", including the rapidly growing China. The only component of Russia's military potential that is relatively competitive with that of the United States is its nuclear arsenal, which is the second largest in the world.

Erosion of international legal non-proliferation regimes. An important mechanism for ensuring global international security is the international legal regimes for the non-proliferation of weapons of mass destruction (nuclear, chemical and biological). The cornerstone of the international legal system for the non-proliferation of nuclear weapons is the NPT, to which most countries in the world are parties, except Israel, India, North Korea and Pakistan, states that possess nuclear weapons, although they are not officially recognised as "nuclear" states. The guarantees provided by the Budapest Memorandum were a fundamental condition for Ukraine's accession to the NPT as a "non-nuclear" country. The failure of these guarantees harms the resolution of existing non-proliferation issues, among which the most resonant are the North Korean and Iranian nuclear problems. The failure of the Budapest "guarantees" is a signal to the world that perhaps the only reliable way to ensure the security of states is to develop domestic nuclear weapons. Dozens of "threshold" countries and those that have the intentions and technological capabilities to create such weapons have given this issue serious thought, and the situation surrounding Ukraine is becoming a clear example for them of the illusory nature of the "guarantees" of nuclear powers. It appears that North Korea was the first country to draw the appropriate conclusions, especially since three of the participants in the "Six-Party Talks" on resolving the North Korean missile and nuclear issue (the United States, Russia and China) are "nuclear" states that have declared

the Budapest "guarantees". Thus, expectations of fundamental changes in the resolution of the Korean nuclear issue seem unlikely in the medium term. Unable to counter the US and its allies in the region with conventional military means and fearing actions aimed overthrow the ruling regime, North Korea will continue to develop its nuclear programme as a guarantee of the regime's survival. The failure of the Budapest and other international guarantees for Ukraine should strengthen the confidence of North Korean "hawks" in the correctness of the strategy of further developing nuclear weapons as a deterrent and the means of their delivery.

The lack of trust and effective guarantees that the North Korean regime will not be overthrown negates any possibility of resolving the Korean nuclear crisis. The scientific and expert community and the media in South Korea, considering the events surrounding Ukraine in the context of national security interests, express concern that the violation of the guarantees of the Budapest Memorandum maintains a de facto nuclear status for North Korea and ensures continuous nuclear and missile tests. On 24 October 2024, Russia ratified a partnership and military cooperation agreement with North Korea. The document, signed by V. Putin and DPRK leader Kim Jong-un on 19 June 2024 in Pyongyang, provides for mutual military assistance, joint military exercises, supplies of weapons and ammunition, and, as evidenced by the Russian-Ukrainian war, the direct participation of tens of thousands of Koreans in military operations on the side of Russia. Evidently, the nuclear component of military cooperation is crucial. In exchange for abandoning uranium enrichment and plutonium production, official Tehran is trying to obtain guarantees from the US that there are no plans for the military removal of the ruling regime in Iran, and the subsequent lifting of American sanctions that are negatively affecting the country's economy, as well as the uninterrupted supply of reactor fuel for peaceful nuclear energy facilities. The failure of guarantees to Ukraine influenced the further formation of Iran's position on nuclear non-proliferation and its trust in the guarantees of Western partners. In response to the Russian-Ukrainian war, Iran has moved even closer to Russia, siding with it by regularly supplying the Russian Federation with large quantities of missiles and combat drones, apparently hoping for assistance in the nuclear sphere. On 17 January 2025, the presidents of Iran and Russia signed an anti-Western strategic partnership agreement in Moscow to strengthen cooperation in the field of security and defence with the aim of "countering the unipolar world". The logic of the DPRK and Iranian leadership is as follows: if the "guarantees" of the "nuclear" powers for Ukraine are inefficient, a European democratic country and a respectable member of the world community, then they will be insufficient for countries that Western rhetoric refers to as "axis of evil" countries, "outcasts" and "pariahs". A clear example of this is the events in Iraq, which in 2003 was invaded and the regime of dictator S. Hussein was overthrown, despite the country's cooperation with the IAEA and compliance with relevant UN resolutions. A similar situation occurred with Libya's programme to develop weapons of mass destruction. Although the country's leader, M. Gaddafi, agreed to terminate the programme under international pressure, this did not save the regime from being overthrown as a result of the civil war in the country in 2011, with the support of NATO member states.

Possible scenarios for the formation of a new world order. Foreign policy trends in the world, primarily related to Russia's aggression against Ukraine, other aggressive manifestations of the aggressor country in the post-Soviet space, associated with an undisguised attempt to revive the Russian/Soviet empire, the ongoing authoritarian actions and intentions of the PRC as a growing new hegemon in East Asia, as well as the exotic and unexpected authoritarian antics of the 47th President of the United States, D. Trump, from the first months of second presidency in the areas of domestic and foreign policy, do not inspire optimism about the future of political stability and predictability in the world. It is worth mentioning the strange statements and intentions, and even encroachments, regarding: the United States' closest and most loyal partner, Canada; its southern neighbour, Mexico; the Panama Canal; attempts to rename the Gulf of Mexico; and proposals to sell Greenland to America. Such statements and proposals could be considered the sick fantasies of an inadequate elderly person, if that person were not the President of the most powerful and richest country in the world. Fortunately, the authoritarian statements made by the Chinese leadership regarding Taiwan and the South China Sea have not yet taken the form of aggression and military-political escalation, but this can be expected in the near future if the trends of erosion of international law and destruction of the existing rules-based world order continue to take hold in the world.

Russia's actions in this context have long since gone beyond any norms and rules and, since 2014, if not since 2008, have taken the form of imperial aggression, which is consistently destroying the established world order based on the fundamental diplomatic rules of the Helsinki Decalogue and other democratic principles and norms. The hypothetical new world order promoted by the three countries mentioned above, which claim the status of "great powers" and determine this new world order, is based on chaos and the right of the strong against the weak, the right of force instead of the force of law, which poses a serious threat to the preservation of peace, security and stability on the planet, a new geopolitical division of the world into zones/regions of exclusive responsibility of global authoritarian poles/centres of power. The world has already gone through similar stages in its historical development, which did not have a positive impact on its security and stability. Such an international order will provoke the strong to use force (military, political, economic) against the weak to resolve their personal mercantile interests without any consideration for the common/general interest and international justice or objectivity in every bilateral or multilateral confrontation. Such a world order, if agreed upon by the autocracies, will no longer provide for the creation of collective security alliances; each will act independently, relying only on internal strength and on the effective redistribution of the world into zones of influence and exclusive national interests. At the same time, the scenario described above is the worst and not the most likely/realistic in terms of the prospects for the formation of a new security world order. The hope lies in

the democratic power of American political institutions, which will not allow a country that is still the flagship of democracy to continue drifting towards authoritarianism. Another possible scenario, which also does not promise stable positivity for the democratic world, and, above all, Ukraine in its struggle for independence and territorial integrity, is the scenario of the so-called "reverse Kissinger", which consists of the US's intentions to try to pull Russia away from China and create an alliance with V. Putin against China's hegemonic claims to control the Asian region and the world. Although, in the opinion of the author of this article, such a scenario is not very realistic, at least in the short and medium term, it is still espoused by D. Trump and analysts. In the long term, such an alliance between the US and Russia against China is possible, given the historical and territorial "insults" of China to the Russian Empire, but not when this alliance appears to be quite strong and justified for its parties.

Conclusions and recommendations. The adoption of the Helsinki Final Act half a century ago and the launch of the Helsinki Process of the same name for decades to come defined international norms and rules in all areas (international politics and military-political security, economics, ecology, practical cooperation between countries and organisations, the humanitarian sphere and human rights in the broad sense) and the obligations of countries to each other and within the framework of international organisations in the wider European region. Given the complex geopolitical situation in the world, linked to the destruction by totalitarian Russia of the Yalta-Potsdam and Helsinki world orders, the waging of an aggressive war in Ukraine, certain differences within the North Atlantic partnership, the rise of political right-wing and left-wing populism in Western countries, some exotic, unpredictable and unlawful antics of the 47th President of the United States, and the continuing rapid growth of China's role, the need to reform leading international organisations, in particular the principle of decision-making within them, is becoming increasingly relevant. To build a new world order that is more perfect and adequate to the new geopolitical situation, a comprehensive approach is needed that considers previous global experience, theoretical principles and practical developments within existing international organisations. The experience gained by the UN over 80 years and by the OSCE and other regional and security organisations over 50 years must be carefully analysed, best practices studied, adjustments made, and the smooth and comprehensive functioning of a new, ramified security system ensured. Such a system may be more complex to operate, but it will be more reliable and fairer in addressing specific security issues.

As shown, the Budapest Memorandum isn't a "legally worthless" document in terms of the nuclear powers' commitments to Ukraine. From an international law perspective, this is basically wrong. The Memorandum is a full-fledged international treaty, and Ukraine has totally and timely fulfilled its commitments under it. Russia's unwillingness to acknowledge the facts of aggression against Ukraine, as well as the attempts of other signatories to the Memorandum to evade their share of responsibility, have led to demagogic rhetoric surrounding this international legal document. The Budapest Memorandum is closely linked to the Helsinki process and the obligations of countries under the relevant Decalogue, as the first Article of the Memorandum states: the participants reaffirm their commitment to Ukraine in accordance with the principles of the CSCE Final Act to respect the independence, sovereignty and existing borders of Ukraine. According to international law, the Budapest Memorandum is a legally binding international treaty, but it does not provide for effective means of proper implementation. The commitments under the Memorandum legally confirm and complement the commitments under the OSCE Helsinki Final Act. There are dozens of other sources of international law that oblige Russia to respect the territorial integrity of Ukraine. Attempts to deny the legally binding nature of the Budapest Memorandum are being purposefully promoted, argued, and imposed on the international community, and not only by the Russian side. Such a denial would automatically result in Russia's possible withdrawal from international legal responsibility, which is significantly more effective than political responsibility and involves a range of coercive measures, including the legitimate use of force against the aggressor. Violation of political commitments, on the other hand, entails only moral condemnation, which some Western partners are trying to impose as the only possible option for satisfaction for Ukraine. The complex set of problems of nuclear non-proliferation, as well as the obvious failure of seemingly reliable international guarantees of Ukraine's territorial integrity and inviolability of its borders in exchange for voluntary renunciation of nuclear weapons, is a serious destabilising factor in the destruction of international legal systems for the non-proliferation of weapons of mass destruction. The main factor causing such trends is the formation of a persistent distrust of "international guarantees", which, when confronted in practice with aggression and disregard for international norms and principles, demonstrate the ineffectiveness, helplessness and powerlessness of the existing world order. Uncertainty and doubts about the true attitude of the US leader towards NATO, the future role of the US in the Alliance and in European security as a whole cast doubt on NATO's credibility as a reliable factor and guarantor of both regional security as a whole and the individual security of individual member countries. Confidence in Article 5 of the North Atlantic Treaty is being lost: firstly, it is not clearly defined and there are no specific obligations on the part of the parties; secondly, its reliability/effectiveness has never been tested in practice (the Alliance's response to the events of 11 September 2001 can hardly be considered such a test). D. Trump's statements in the first months of presidency in 2025 also do not inspire confidence in this means of ensuring security. In such a geopolitical situation, the only reliable and adequate means of ensuring the security and territorial integrity of countries around the world, especially medium and small ones, is the possession of nuclear weapons or being under the "nuclear umbrella" of reliable allies among the nuclear powers. It is evident that more so-called "threshold" countries are now thinking more often about, or taking concrete steps towards, developing such weapons. The question of the feasibility and realism of such attempts is rhetorical. Given the new US administration's

hesitation about continuing to provide a "nuclear umbrella" to Europe, French President E. Macron has declared country's readiness to take on this role. In this context, a signal was sent to D. Trump and V. Putin on 9 May 2025, when France and Poland signed a defence treaty. At the same time, Prime Minister D. Tusk suggested that Poland was considering the possibility of being protected by France's "nuclear umbrella" and also announced the development of national nuclear warheads to deter Russia. The latest statements by British military experts that London should help Ukraine develop nuclear weapons are also quite relevant.

References

[1] Federal Law of Russia No. 101-FZ "On the International Treaties of the Russian Federation". (1995, July). Retrieved from https://www.wto.org/english/thewto_e/acc_e/rus_e/wtaccrus48_leg_56.pdf.

[2] Full text of US-Ukraine memorandum of intent for minerals deal. (2025). Retrieved from https://www.reuters.com/markets/commodities/full-text-us-ukraine-memorandum-intent-minerals-deal-2025-04-18/.

[3] Ivanenko, V. (2019). *The Budapest format*. Washington D.C.: Ukraine Inc.

[4] Law of Ukraine No. 48/94-VR "On Ukraine's Accession to the Treaty on the Non-Proliferation of Nuclear Weapons of July 1, 1968". (1994, November). Retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/248/94-%D0%B2%D1%80?lang=en#Text.

[5] Lossovsky, I., & Kopyl, O. (2015). The International Legal Status of the Budapest Memorandum "On Security Guarantees in Connection with Ukraine's Accession to the Treaty on the Non-Proliferation of Nuclear Weapons". *Ukraine Diplomatic*, 16, 364-373.

[6] Ministry of Foreign Affairs of Ukraine. (2020). *Comment of the Ministry of Foreign Affairs of Ukraine on the US Crimean Declaration*. Retrieved from https://mfa.gov.ua/en/news/66419-komentar-mzs-ukrajini-shhodo-krimsykoji-deklaraciji-ssha.

[7] North Atlantic Treaty Organization. (1949). *The North Atlantic Treaty*. Retrieved from https://www.nato.int/cps/en/natohq/official_texts_17120.htm.

[8] Organization for Security and Co-operation in Europe. (1975). *Conference on Security and Co-operation in Europe final act*. Retrieved from https://www.osce.org/files/f/documents/5/c/39501.pdf.

[9] United Nations. (1969). *Vienna Convention on the Law of Treaties*. Retrieved from https://legal.un.org/ilc/texts/instruments/english/conventions/1_1_1969.pdf.

[10] United Nations. (1994). *Memorandum on Security Assurances in Connection with Ukraine's Accession to the Treaty on the Non-Proliferation of Nuclear Weapons*. Retrieved from https://treaties.un.org/doc/Publication/UNTS/Volume%203007/Part/volume-3007-I-52241.pdf.

УДК 327.56:314.15
DOI: 10.59214/2663-2675.35(3).2025.42

Айгерім Ібраєва
Декан
Міжнародний університет Астана
020000, просп. Кабанбай Батира, 8, м. Астана, Казахстан
https://orcid.org/0000-0002-1341-753X

Представлення етнічних меншин у міжнародних відносинах як проблема інклюзивної дипломатії XXI століття

Анотація. Метою дослідження було встановлення ролі етнічних меншин у Сполучених Штатах Америки, Канаді, Україні та Австралії у процесі прийняття рішень на державному рівні. Використані методи включали в себе політологічний та соціологічний аналіз, історико порівняльний аналіз, статистичний аналіз. Історичний аналіз культурної дипломатії кримських татар під час становлення взаємовідносин з Туреччиною виявив значення етнічного чинника в побудові дипломатичних зв'язків, зокрема через спільну історичну спадщину, міграційні процеси та сучасну підтримку Туреччиною територіальної цілісності України й прав кримськотатарського народу на міжнародній арені. Приклади багатоканальної дипломатії США та Канади свідчили про важливість інституціоналізованого підходу до залучення етнічних меншин у дипломатичну службу, що сприяє як внутрішній соціальній стабільності, так і формуванню ефективної та чутливої до культурного різноманіття зовнішньої політики, здатної зміцнювати міжнародні зв'язки в умовах глобальних викликів. Виявлено, що у Сполучених Штатах Америки потягом XX століття штат дипломатичних службовців переважно складався з білих американців. Станом на 2024 рік всього 27 працівників дипломатичної служби політичної спеціалізації були азіатами, гаїтянами та представниками корінних народів, ще 10 з відміткою «multi-race» та 4 з невказаним походженням, а в загальному їх кількість становить 6 % від населення країни. В Канаді політика уряду щодо залучення етнічних меншин до дипломатії сприяла зростанню їх частки з 16,6 % у 2017 році до 23,7 % у 2023 році. Планомірна інтеграція представників етнічних меншин до процесу прийняття рішень та у міжнародні справи через дипломатію потребує структурних реформ та фінансових стимулів. Для забезпечення рівного представництва етнічних меншин у дипломатії необхідне впровадження комплексної політики з подолання структурних бар'єрів, підтримки професійного розвитку та створення прозорих механізмів доступу до дипломатичної кар'єри, що включає міжнародні ініціативи, національні кадрові стратегії, стипендіальні й менторські програми, а також формальне визнання ролі корінних народів у зовнішньополітичних процесах. Результати отриманого дослідження можуть бути застосовані в ході розробки політик інклюзивної дипломатії на національному рівні

Ключові слова: менеджмент персоналу; міграція; середня зарплата; соціальна згуртованість; корінні народи

Вступ

У XXI столітті глобалізація, міграція та міжкультурна взаємодія стали дедалі інтенсивнішими, а питання інклюзивності в дипломатії набуло особливої актуальності. Етнічні меншини в державах є такою самою частиною населення, як і решта громадян, та відіграють свою роль у соціальних, політичних та економічних процесах державотворення, тому мають бути представлені у сфері прийняття рішень. Відповідно до Framework Convention for the Protection of National Minorities (1995), держави зобов'язані сприяти представництву етнічних меншин в органах влади. Тому дослідження інклюзивної дипломатії є важливим не лише з точки зору справедливого розподілу повноважень у міжнародних відносинах, але й для підвищення ефективності формування зовнішньополітичних відносин держав.

Особливого значення проблема набула у 2020-х роках. Помітною тенденцією у міжнародних відносинах стає вплив неурядових акторів міжнародних відносин, серед яких саме етнічні меншини можуть відігравати одну з вирішальних ролей у посередництві між державами, а також сприяти мирному врегулюванню конфліктів через механізм розширення впливу культурної дипломатії. Залучення громадян етнічних меншин до дипломатичних процесів може сприяти більшій довірі до державних інституцій та

Suggested Citation: *Отримано: 26.04.2025, Перевірено: 08.07.2025, Прийнято: 16.08.2025*

Ibrayeva, A. (2025). Representation of ethnic minorities in international relations as a problem of inclusive diplomacy in the 21st century. *Foreign Affairs*, 35(4), 42-51. doi: 10.59214/2663-2675.35(4).2025.42.

*Corresponding author

Copyright © The Author(s). This is an open access article distributed under the terms of the Creative Commons Attribution License 4.0 (https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/)

позитивно вплинути на міжнародні взаємовідносини. M.I. Shevchenko (2023) були виділені два підходи до мультикультуралізму – егалітарний та домінантний. Егалітарний підхід розуміє під собою знищення соціально-політичних та економічних бар'єрів для представників культурних меншин, а також надання їм рівних прав та можливостей. Другий же підхід сфокусований на ролі культури більшості, а отже вимагає від представників меншин або ж пристосовуватися, або ж інтегруватися в неї. Проте кожен з підходів має недоліки, будь то зміна етнокультурної структури населення чи ризики культурної сегрегації.

D.A. Tomakh (2024) описував етнічні конфлікти у сучасному Ірані. За його твердженнями, іранський уряд жорстоко придушує будь-які прояви самовизначення серед етнічних меншин. Етнічні групи, такі як курди та белуджи, зазнають утисків від армії та сил безпеки через свої протести. Інколи утиски навіть призводять до кровопролиття. Етнічні меншини в Ірані також зазнають репресій через обмежений доступ до політичного представництва. Як наслідок, утиски сприяють зростанню протестних рухів та маргіналізації. Це свідчить про загальну тенденцію до придушення етнічної самобутності в авторитарних режимах. У роботі дослідників N.S. Martin & S. Blinder (2021) вказувалося, що політична непредставленість етнічних меншин є суттєвою проблемою для багатьох багатих демократичних країн. Особливо це помітно у Великобританії, інших країнах Європи та Північної Америки, де етнічні меншини майже не представлені на виборчих посадах у порівнянні з рештою країн світу. Це свідчить про те, що проблема політичного представництва є актуальною не лише для країн із жорсткими авторитарними режимами, а й для демократичних суспільств. T.Yu. Perga (2021) розглянуто питання угорської меншини на території України, в Закарпатті.

Автори P.T. Dinesen *et al.* (2021) у своєму дослідженні відмічали, що політичні можливості етнічних меншин значно зменшуються. Тему представництва етнічних меншин у політиці також вивчали N. Aydemir & R. Vliegenthart (2022). Автори зазначали, що депутати від етнічних меншин в більшій мірі використовують «supportive frames», тобто спосіб подачі інформації з підтримкою багатокультурності, аніж депутати від консервативних партій. Також дослідники вказували, що турецька меншина в Нідерландах, як найбільш організована, в значній мірі збільшує вірогідність «supportive frame» у представництві країни. Дослідники M. Waltz & A. Schippers (2021) зазначали, що серед більшості великих політичних партій у Європі існують внутрішні збори чи комітети, які займаються розробкою великого кола призначенців чи кандидатів, які є представниками етнічних меншин. Це дає можливість політичної участі громадян з недостатньо представлених регіонів. На думку J. Weinberg (2021), жінки та групи етнічних меншин є більш політично активними, коли їх інтереси представляють так само жінки або ж політики з числа етнічних меншин. T. Amatullah (2024) було виявлено взаємозв'язок етнічного різноманіття з рівнем політичної участі, що підтверджено поступовим збільшенням представників етнічних меншин у державному секторі Канади. Якщо у 2017 році кількість державних службовців дипломатичного напрямку з числа етнічних меншин складала 16,6 %, то вже у 2023 році ця кількість складала 23,7 %. Схожі тенденції стосовно Канади були описані дослідником J.H. Black (2022), проте в контексті федеральних виборів у Канаді 2021 року, коли 21,7 %, тобто кожен п'ятий кандидат до парламенту був представником етнічних меншин.

Попри численні дослідження політичного представництва етнічних меншин на національному рівні, недостатньо уваги приділено їхньому впливу на міжнародні відносини та дипломатію. Наявні дослідження зосереджені на проблемах маргіналізації, політичного вибору та репрезентації в межах окремих держав, проте менше уваги приділено ролі етнічних меншин у формуванні міжнародної політики та дипломатичних інституціях. Враховуючи вищезазначене, метою проведеного дослідження стало виокремлення ролі етнічних меншин в дипломатичних відносинах в Україні, США, Канаді та Австралії. Завдання дослідження полягали у вивченні інклюзивності сучасної дипломатії, прикладів впливу етнічних меншин на міжнародні відносини та розробці рекомендацій щодо зміцнення інклюзивності.

Матеріали та методи

Дослідження базувалося на міждисциплінарному підході. У ньому були використані політологічний аналіз та соціологічний аналіз. Основними джерелами слугували матеріали OSCE (2023), United Nations (Social Inclusion, n.d.; Minorities and indigenous…, 2025) Council of Europe and European Commission (Dres *et al.*, 2000). Джерелами для кількісних даних при висвітленні етнічних меншин у зовнішньополітичних справах були публікації медіа (Turkish Foreign Ministry concerned…, 2014; Turkey supports the right…, 2023). Проаналізовано дані щодо етнічного дисбалансу у U.S. Department of State та звіт щодо політики різноманіття у зовнішньополітичному відомстві (The Foreign Service…, 2015; Diversity and inclusion…, 2023).

За допомогою статистичного та історико-порівняльного аналізу зіставлено підходи Канади, Австралії та США до залучення етнічних меншин до міжнародних справ. Для цього було проаналізовано статистику від Government of Canada (Distribution of…, n.d.). Також досліджувався етнічний склад дипломатичного корпусу США за період 2016-2024 роки (Foreign Service…, 2016; 2018; 2020; 2022; 2024). У рамках аналізу міждержавних відносин досліджено участь етнічних меншин в Раді громадських об'єднань національних меншин (спільнот) України, розподіл державних службовців Канади професійної категорії «адміністрація та дипломатична служба» за рахунок етнічного різноманіття країни та політика Indigenous Diplomacy Agenda (2021) в Австралії. Були досліджені матеріали щодо оплати праці у США (2024 US Average…, 2025; Foreign Service Officer…, 2025). Аналізувалися статистичні дані про заробітну плату українських дипломатів у 2019 році та актуальні вакансії МЗС України (Paid wages, 2019; Competitions for positions…, 2025).

Результати

Інклюзивне суспільство як основа інклюзивної дипломатії. Для поняття «інклюзивної дипломатії» відсутня чітка дефініція, однак зрозуміло, що на увазі мається інклюзивний сталий розвиток або ж просто інклюзивне суспільство. UN вказує, що в період Світового саміту із соціального розвитку у Копенгагені, який мав місце у 1995 році, визначення інклюзивного суспільства було надано як «суспільства, для всіх, в якому кожен є людиною, кожен має свої права та обов'язки та грає активну роль» (Social Inclusion, n.d.). Власне інклюзивні суспільства оснащені механізмами, які враховують різноманітності людей та можуть полегшувати участь людей у політичному, соціальному та економічному житті. Інклюзивне суспільство долає відмінності у расі, статі, соціальному становищі тощо та водночас сприяє, виходячи з добробуту кожної окремої людини, взаємній довірі та почуття належності та взаємопов'язаності. В цьому аспекті важливе і визначення соціальної згуртованості. За UN Department of Economic and Social Affairs, це поняття включає в себе суспільство, в якому усі групи людей мають почуття належності, визнання та легітимності (Social Inclusion, n.d.). При цьому такі суспільства не обов'язково мають бути демографічно однорідними. Швидше, таке суспільство розвивається з огляду на свою різноманітність та використовує пов'язаний з цим потенціал, закладений у різноманітті (різність ідей, навичок, думок). Власне через це такі суспільства в меншій мірі залежать від руйнівних наслідків конфліктів, коли існує стик різних інтересів.

Визначення поняття меншин у межах держави є ключовим для розуміння механізмів їхньої інтеграції та участі в зовнішньополітичному житті. UN Refugee Agency вказує, що через різноманіття ситуацій, у яких вони існують, у світі досі не існує єдиного визначення того, що таке меншина (Minorities and indigenous…, 2025). В рамках UN під цим терміном розуміється етнічна, релігійна, мовна чи культурна група, яка менша за своєю чисельністю, ніж решта населення країни і члени якої поділяють такі ж самі права. Особи, що належать до меншин, можуть думати, почувати себе та діяти інакше в культурному відношенні, аніж групи більшості населення. Це може відображатися у багатьох соціальних, політичних та економічних процесах, релігійних обрядах, підходах до вирішення конфліктів чи родинних стосунках. В експертному дослідженні від Council of Europe зазначалося, що збільшення голосів етнічних меншин у процесі прийняття рішень може бути досягнуто за рахунок комплексних дій та механізмів щодо їх представництва у національних парламентах (Dres *et al*., 2000). Однією з базових умов для суцільної інтеграції етнічних меншин у державні процеси є реалізація права на свободу асоціацій, тобто право створення організацій чи політичних партій, які б з більшою ефективністю представляли інтереси національних меншин у політичній сфері, ніж це роблять традиційні або ж консервативні партії. Окрім цього, як зазначалося у експертному дослідженні, етнічні меншини можуть стикатися з труднощами в отриманні політичних мандатів, а інші ж країни можуть навпаки актуалізувати інтеграцію етнічних меншин у загальнонаціональні партії. В обох випадках відсутність окремих політичних партій в парламенті, які складаються з представників етнічних меншин, не дає позитивного ефекту у адекватному представленні їх інтересів. Розширення ж політичного впливу можливе за рахунок застосування принципів прямих чи непрямих привілеїв у виборчих системах. Урядами можуть запроваджуватися певні механізми, що забезпечували б представництво меншин. Наприклад, зменшення виборчих бар'єрів для таких партій, надання квот на місця в парламенті, або ж відмінні правила та процедури голосування. Окрім цього, представництво етнічних меншин в рамках парламенту може бути посилено правом вето на певні законопроекти, що стосуються питань меншин. Також важливим аспектом є надання етнічним меншинам місць у комітетах, що займаються формуванням політичного порядку денного, оскільки це посилює здатність таких груп впливати на політичне життя країни.

Отже, хоча наведені вище рекомендації безпосередньо стосуються аспектів внутрішньої політики, вони можуть так само бути ефективно адаптовані до потреб зовнішньополітичної діяльності. Представники етнічних меншин, які мають відмінні культурні, історичні та мовні зв'язки з іншими країнами можуть відігравати особливі ролі в побудові міждержавних відносин, сприяючи дипломатичному діалогу та зміцненню співпраці. Для цього так само можна запроваджувати відповідні квоти в установах дипломатичної служби, тим самим забезпечуючи кращу та більшу участь меншин у зовнішньополітичних процесах. Етнічні меншини можуть використовуватися урядами країн як механізм публічної дипломатії. Це може включати в себе, наприклад, освітні обміни в рамках культурних інституцій, що допоможе сформувати позитивний імідж країни. Як і у випадку з представництвом етнічних меншин у парламенті, важливим аспектом є не лише формальне включення їх до роботи дипломатичних структур. Це має бути саме розробка реальних механізмів впливу та прийняття рішень через залучення таких осіб до міжнародних переговорів та різних двох чи багатосторонніх ініціатив з міжнародними партнерами. Таким чином саме інклюзивний підхід, теорія застосування якого існує в рамках внутрішньої політики, може значним чином вплинути на ефективність міжнародних відносин держав за рахунок залучення етнічних меншин та інших груп населення до процесу розширення та покращення ефективності міжнародного співробітництва.

Етнополітичний вимір міжнародної дипломатії. Одним з прикладів побудови дипломатичних відносин між країнами із залученням етнічних меншин є історія міграції кримських татар до Туреччини та, навпаки, турків до Криму. Зв'язки між Кримом та Туреччиною були тісними впродовж багатьох століть. Населення Туреччини часто переселялося до Криму і осідало там в прибережній частині півострова. Кримські татари ж своєю чергою переїжджали до Туреччини для отримання освіти чи притулку. Масова еміграція кримських татар до Туреччини почалася після анексії Криму Російською Імперією у 1783 році. Тоді, у 1783-1784 роках кримський півострів покинуло близько 8 тис. татар, у 1785-1788 ще 100 тис., а у 60-х роках XIX століття емігрувало ще 181 тис. татар. Причинами

масової еміграції були розрухи, голод, епідемії та загалом військова диктатура імперської влади. Додатково кримські татари були депортовані з Криму в період Другої світової війни і ця цифра склала за офіційними даними 194 155 осіб (Buket, 2022).

В результатів в Туреччині діяли культурна дипломатія, що передбачала обмін ідеями, цінностями, традиціями та формами мистецтва між народами, сприяла формуванню взаєморозуміння й довіри. Тобто етнічна меншина кримських татар в Туреччині відігравала роль своєрідного культурному мосту, який сприяв налагодженню міждержавного діалогу. Наслідки тісних історичних взаємовідносин між кримськими татарами та Туреччиною стали особливо помітними після окупації Автономної Республіки Крим російськими військами у 2014 році. Позиція турецької дипломатії щодо підтримки суверенітету України залишається незмінною з моменту 2014 року. Наприклад, у 2014 році представники МЗС Туреччини висловили стурбованість щодо інциденту 21 квітня (Turkish Foreign Ministry concerned…, 2014), а саме напад так званих «бійців самооборони» на будівлю Меджлісу кримськотатарського народу з метою зняти український прапор, під час кого зафіксовані акти насильства проти працівників державної установи.

У 2020 році речник МЗС Туреччини Х. Аксойа заявляв, що Туреччина, як і раніше, продовжує підтримувати кримськотатарських народ та територіальну цілісність України (Turkey expressed support…, 2020). Так само в 2023 році, головний радник президента Туреччини Я. Топчу зазначав, що Туреччина вимагає дотримання територіальної цілісності та суверенітету України, включно з Кримом (Turkey supports the right…, 2023). Важливість цього питання обумовлювалася також тим, що кримські татари мають жити не тільки в мирі, але й на історичній батьківщині. Я. Топчу також додавав, що представники Туреччини порушують це питання на кожній зустрічі чи міжнародному майданчику, а не лише в стінах UN.

У 2010 році Мустафа Джемілєв виступав в Брюсселі, в будівлі Європейського парламенту з доповіддю «загрози територіальній цілісності України» (Gubernsky, 2019). Ще тоді він вказував, що перед Україною та Кримом стоять виклики та загрози. На рахунок Криму він казав, що хоч ця територія і займає всього близько 4 % площі та 5 % від населення України, але події що в ньому відбуваються та те, як це подається в інформаційному просторі, займає набагато більше місця, ніж новини щодо решти регіонів. Пояснюється це тим, що півострів має низку особливостей, а при несвоєчасному вирішенні проблем півострову можуть з'явитися конфлікти як всередині українського суспільства, так і з взаємовідносинами з географічними сусідами, маючи на увазі Росію.

Представлення етнічних меншин України на міжнародному рівні стало можливим завдяки обранню представника України до складу United Nations Permanent Forum on Indigenous Issues у 2023 році. Ним став С. Мамутов, який народився в Узбекистані, а пізніше повернувся до Криму (Khalilov, 2022). Також в Україні функціонує консультативно-дорадчий орган, одним з повноважень якого є співпраця з міжнародними організаціями з питань прав та інтересів національних меншин України (Council of public associations…, 2024). До складу цього органу входять представники грецької, гагаузької, польської, румунської, азербайджанської, словацької, єврейської угорської, ромської та інших етнічних меншин України.

США також є прикладом значного потенціалу розвитку інклюзивної дипломатії представників різних культур та етносів. У публікації The Washington Post вказувалося (The Foreign…, 2015), що коли окремі дипломати у США починали свою кар'єру у 1970-х роках, дипломатична служба була певним ексклюзивним та закритим клубом. До нього входили переважно тільки білі чоловіки з відповідною освітою в рамках університетів Ліги плюща. У XX столітті до складу персоналу дипломатичної служби США входили переважно білі чоловіки та лише невелика частка жінок. Як зазначалося у The Washington Post, це було актуальним трендом протягом десятиліть, а отже навіть фото 1936 року демонструє загальний підхід до розвитку етнічного різноманіття на державних посадах протягом XX століття. Станом на 2015 рік мало що змінилося, адже 82 % персоналу дипломатичної служби все ще були білими, 7 % – азіатами, 5,4 % – афроамериканцями та ще 5 % латиноамериканцями (The Foreign…, 2015). Для порівняння, населення США це близько 50 % чоловіків та 50 % жінок, з яких 17 % іспаномовні та 14 % афроамериканці. Хоч ситуація з деякими групами населення у дипломатичній службі США покращилася, білі американці все ще залишаються основою дипломатичного корпусу (Таблиця 1).

Таблиця 1. Етнічний та гендерний склад дипломатичної служби США

Категорії	2016	2018	2020	2022	2024	Всього в населенні країни у 2024 році, %
Чоловіки	157 (63,8 %)	129 (64,1 %)	145 (63,9 %)	143 (62,2 %)	130 (54,6 %)	50,2 (2023)
Жінки	89 (36,2 %)	72 (35,8 %)	82 (36,1 %)	87 (37,8 %)	108 (45,4 %)	49,7 (2023)
Іспаномовні	14 (5,7 %)	14 (6,9 %)	18 (7,9 %)	16 (7 %)	26 (10,9 %)	19
Не іспаномовні	232 (94,3 %)	187 (93 %)	209 (92,1 %)	214 (93 %)	212 (89,1 %)	–
Білі	203 (82,5 %)	165 (82 %)	179 (78,9 %)	176 (76,5 %)	176 (73,9 %)	58
Афро	13 (5,2 %)	9 (4,5 %)	15 (6,6 %)	12 (5,2 %)	21 (8,8 %)	13
Азіати	17 (6,9 %)	12 (5,9 %)	15 (6,6 %)	28 (12,2 %)	21 (8,8 %)	6
Корінні	0	0	1 (0,4 %)	1 (0,4 %)	5 (2,1 %)	
Гаїтяни	0	0	0	0	1 (0,4 %)	
Multi-race	7 (2,8 %)	10 (5 %)	14 (6,2 %)	10 (4,3 %)	10 (4,2 %)	
Раса не вказана	6 (2,4 %)	5 (2,5 %)	3 (1,3 %)	3 (1,3 %)	4 (1,7 %)	–
Всього	246 (100 %)	201 (100 %)	227 (100 %)	230 (100 %)	238 (100 %)	100

Джерело: складено автором на основі даних U.S. Department of State, World Bank, Visual Capitalist (Foreign Service…, 2016; 2018; 2020; 2022; 2024; Population – World…, n.d.; U.S. Population…, 2024)

За даними Таблиці 1, за період з 2016 по 2024 рік у дипломатичній службі США відбулося поступове збільшення кількості етнічних меншин та частки жінок. У 2018 році було зафіксовано найменшу кількість білих представників (165 осіб). Проте у 2022 та 2024 роках цей показник був меншим за 2016 рік. Натомість кількість афроамериканців у дипломатичній службі, хоч і з коливаннями, але зросла з 2016 року. Несуттєві зміни також мали місце з корінним населенням та гаїтянами, яких у 2024 році у дипломатичній службі політичної кар'єрної спеціалізації нараховувалося шестеро проти жодного представника у 2016 році. Таким чином, в США виявлено недостатню представленість етнічних меншин у дипломатичній службі, в тому числі в галузі політичної кар'єрної спеціалізації. В першу чергу це стосується представництва гаїтян та корінних народів Америки у дипломатичній службі США, яких налічується всього 2,5 % у складі дипломатичної служби політичної кар'єрної спеціалізації, а від загального населення в країні їх налічується 6%. Це може негативно впливати на різноманітність поглядів у зовнішній політиці, а також обмежує вкрай важливі дипломатичні якості, такі як культурна чутливість.

Іншою країною з великим етнічним різноманіттям є Канада. Статистичний аналіз показав, що згідно перепису населення у 2021 році було нараховано більш ніж 450 етнічних та культурних груп. Серед найбільш поширених були канадці (5,7 млн), англійці (5,3 млн), ірландці (4,4 млн), шотландці (4,4 млн) та французи (4 млн). З менш чисельних етнічних груп канадське населення виділяло себе як німців (3 млн), італійців (1,5 млн), українців (1,3 млн), а також майже по 1 млн голландців та поляків. Також китайцями себе ідентифікували 1,7 млн людей, індійцями – 1,3 млн, філіппінцями – 0,9 млн (The Canadian census…, 2022). Уряд Канади також покращує процес залучення етнічних меншин до державного управління та міжнародних справ. Підтвердженням цього є дані сайту Government of Canada, де оприлюднено інформацію щодо розподілу державних службовців за підгрупами та професійними категоріями серед членів видимих меншин (Distribution of…, n.d.). Загальне число державних службовців професійної категорії «адміністрація та дипломатична служба» у 2017 році складало 86 032 людини, серед яких представників меншин було 14 263 осіб, тобто 16,6 % від загальної кількості. У 2018 році кількість державних службовців зросла до 90144 особи, серед яких етнічних меншин було вже 15 605 осіб, тобто 17,3 %.

У 2019 році на 96 616 державних службовців Канади приходилося 17 762 представника етнічних меншин (18,4 %). У 2020 році серед 105 165 службовців було 20 716 представників етнічних меншин. У 2021 році на 115 114 – 24 022 представника. У 2022 році на 12 2012 – 27 176 представників. В 2023 році з 133 282 державних службовців в Канаді було 31 624 представника етнічних меншин, тобто 23,7 %. Відповідно, різноманіття етнічних груп у канадській державній службі поступово збільшується. Наразі серед етнічних меншин дипломатичних служб Канади афроамериканці, не білі латиноамериканці, китайці, японці, корейці, філіппінці, представники народів Південно-Східної Азії та інші. Офіційна інформація Government of Canada не містить відомостей стосовно чіткої кількості залучених до міжнародних справ Канади українців. Питання залучення національних меншин до державного управління та їхнього впливу на міжнародні відносини є важливим як у внутрішньополітичному, так і у зовнішньополітичному вимірі. Активна участь етнічних спільнот у політичному житті може сприяти зміцненню міжнародних зв'язків. Наприклад, дії етнічної меншини кримських татар в Україні через тісні історичні зв'язки з Туреччиною стали важливим фактором у формуванні дипломатичної підтримки Туреччиною територіальної цілісності держави після початку збройної агресії Росії проти України у 2014 році. Досвід США та Канади засвідчує, що державна політика, спрямована на залучення етнічних меншин до сфер управління та міжнародних відносин, відіграє важливу роль у забезпеченні внутрішньої соціальної стабільності та розвитку двосторонніх контактів між державами, громадяни яких інтегровані в інклюзивні політичні системи. У цьому контексті етнічне розмаїття у сфері державного управління постає не лише як прояв соціальної справедливості, а й як дієвий інструмент зовнішньої політики, здатний як зміцнювати міждержавне партнерство, так і породжувати нові виклики.

Перспективи представництва національних меншин у державному управлінні та рекомендації щодо зміцнення інклюзивності. Представництво осіб, що належать до національних меншин, у всіх відповідних структурах державного управління та органах прийняття рішень має важливе значення для реалізації їх права на участь у громадському житті та сприяє інтеграції суспільства, як зазначається у збірнику рекомендацій від OSCE (Recommendations on the…, 2023). Механізми, якими можна враховувати інтереси етнічних меншин, складаються з призначення осіб, що належать до національних меншин, на посади у відповідних міністерствах і міжвідомчих органах, набір осіб, що належать до національних чи етнічних меншин, пов'язаних із соціальною та економічною участю меншин на рівні центрального та місцевого уряду. Міністерства та міжвідомчі органи також мають проводити консультації на регулярній основі з національними чи етнічними меншинами з питань, пов'язаних із їх участю у соціальному, економічному та політичному житті.

Даний механізм є одним з напрямків багатоканальної дипломатії (multi-track diplomacy), яка передбачає системну та комплексну участь у глобальних процесах не лише урядів, а й різноманітних секторів суспільства, включно з представниками етнічних меншин. Включення цих суб'єктів у дипломатичний процес дозволяє реалізовувати комплексні підходи до зовнішньої політики, активізувати неформальні канали комунікації та впливу, а також швидше реагувати на виклики, пов'язані з міжкультурними конфліктами чи кризами. В рамках багатоканальної концепції першою спробою збільшити кількість представників етнічних меншин у дипломатичній службі США був законопроект Department of State Authorization of USA (2021). Він був внесений на розгляд до Палати представників у лютому 2021 року та пройшов ряд читань та правок. У розділі 1405 «Promoting diversity and inclusion in the national security workforce» зазначається, що Державний секретар має забезпечити, аби працівники, які

мають функції набору персоналу, демонстрували відданість рівним можливостям, різноманітності та інклюзивності. Також при винесенні рекомендацій по кандидатурам за результатами співбесід Державний секретар мав би прикладати усіх зусиль, аби щонайменше одна кандидатура відображала аспект різноманітності. Проте нова адміністрація США у меншій мірі стурбована різноманітністю, аніж попередня.

В Австралії у 2021 році було оприлюднено Indigenous Diplomacy Agenda (2021) з метою підняти питання щодо участі корінних народів у міжнародних справах Австралії. Основними цілями цієї програми є: формування міжнародних норм та стандартів для забезпечення інтересів корінних народів, максимізації можливостей, стійкий розвиток та направлення дипломатів з числа корінних народів для забезпечення національних інтересів держави. Першим з призначень на дипломатичну посаду стало набуття Mr J. Mohamed звання першого посла Австралії по справам корінних народів. Таке рішення було обумовлене тим, що протягом багатьох років він працював у організаціях аборигенів та мешканців островів Торресової протоки, а отже мав міцні зв'язки із суспільством, а сам був вихідцем з племені гуренг-гуренг. Це рішення сприяло посиленню голосу корінних народів на міжнародній арені, акцентуванню уваги на викликах зміни клімату чи забруднення навколишнього середовища, з якими вони стикаються у повсякденному житті.

Водночас економічні чинники можуть як стримувати так і збільшувати зацікавленість у дипломатичній кар'єрі. Наприклад, середня заробітна плата у США станом на 2024 рік становила 62 тис. доларів, що було на 4,5 % більше, аніж за 2023 рік (2024 US Average…, 2025). Заробітна плата дипломатичного співробітника у США в ці роки складала в середньому 56 тис. доларів на рік, що було трохи менше середньої по країні. Проте в процесі кар'єрного зростання дипломати США можуть дозволити отримувати понад 100 тис. доларів (Foreign Service officer…, 2025). Натомість в Україні заробітна плата провідного спеціаліста Департаменту менеджменту персоналу МЗС України у 2019 році складала всього 3891 грн (Paid wages, 2019). Якщо ж говорити про рангові посади дипломатичної служби, то аташе, тобто найнижчий дипломатичний ранг, отримували в середньому 6 тис. гривень на місяць. Інформація про зайняття посад на сайті МЗС, яка була доступною станом на лютий 2025 року відображає, що Провідний інспектор відділу закордонних дипломатичних установ Управління кадрового менеджменту має змогу отримувати посадовий оклад у розмірі 8236 грн на місяць (Competitions for positions, 2025). Відповідно, такі умови праці в період економічної нестабільності є значно складнішими. Це створює труднощі для представників етнічних меншин. Середнє залучення на такі посади так само можна прослідкувати на сайті МЗС, відкривши окрему графу під назвою «результати конкурсу», де переможцем конкурсу не зазначено жодного кандидата. Проте слід додати, що в структурі дипломатичних органів України так само існує можливість підвищення свого дипломатичного рангу, а отже і отримання вищої та більш гідної заробітної плати. Додатково проблемою може слугувати прозорість таких конкурсів, а також відсутність нормативно-правових актів, які закріплюють норми щодо представників етнічних меншин у структурах МЗС України. Враховуючи комплексність дипломатичної служби це є складним процесом, оскільки згідно Law of Ukraine No. 2449 (2018), строк перебування у дипломатичних рангах аташе, третього секретаря, другого секретаря, першого секретаря, радника другого класу становить три роки.

Щоб забезпечити рівне представництво етнічних меншин у дипломатичному полі, міжнародні організації та уряди повинні вжити комплексних заходів для подолання структурних бар'єрів, розширення можливостей професійного розвитку та забезпечення рівного доступу до можливостей дипломатичної кар'єри. Міжнародні організації по типу ООН чи OSCE можуть розширити програми підтримки для дипломатів етнічних меншин. Це може включати цільові стипендії, менторські програми та стажування, спрямовані на збільшення кількості представників меншин у зовнішньополітичних структурах. Прикладом для вищезазначеного є стипендія Pickering в США. МЗС України у співпраці з іншими акторами внутрішньодержавних відносин, наприклад Міністерством освіти і науки України могли б розробити аналог стипендії Pickering з фокусом на представників етнічних меншин України (Diversity and inclusion…, 2023). Також уряди повинні розробляти політику диверсифікації кадрів у зовнішньополітичних відомствах. Прикладами є діяльність урядів Канади та Австралії, які успішно впроваджують політику участі етнічних меншин у міжнародних справах. Подібні підходи можуть бути застосовані в інших країнах для забезпечення прозорих механізмів відбору та створення рівних можливостей для просування по службі. Урядам необхідно розробляти та затверджувати системні стратегії етнічного різноманіття в дипломатичній службі. Це може включати в себе встановлення квот представництва меншин на дипломатичних посадах, перегляд конкурсного відбору для усунення можливих упереджень щодо етнічних меншин, а також включення до вимог знання мов національних меншин. Прикладом є канадський Employment Equity Act (1995), в якому визначаються групи людей, зокрема представники видимих меншин, встановлено обов'язок роботодавців впроваджувати політику рівності у сфері зайнятості, подавати статистичні звіти щодо представництва членів видимих меншин. Додатково важливим є створення міжнародних платформ для обговорення питань інклюзивної дипломатії. Це може включати в себе організацію самітів або форумів за участю представників етнічних меншин, що допоможе розробити ефективні стратегії подолання нерівності в дипломатичних структурах. Крім того, урядам необхідно публічно звітувати про представництво меншин на дипломатичній службі. Це сприятиме забезпеченню прозорості у формуванні зовнішньополітичного персоналу. Також увагу слід звернути на участь корінних народів у міжнародній дипломатії. Активна роль представників кримських татар в Україні в міжнародних політичних процесах свідчить про важливість формального визнання корінних народів на дипломатичному рівні та створення спеціальних механізмів їх участі у формуванні зовнішньої політики.

Обговорення

У дослідженні L.A. Sutherland *et al*. (2021) констатується відсутність уніфікованого підходу до розуміння концепції інклюзивного суспільства в міжнародно-правових документах. Щодо визначення поняття «меншини», результати проведеного аналізу узгоджуються з підходом, запропонованим N. Ahmad (2021), відповідно до якого меншина трактується як етнічна, мовна або релігійна група, що чисельно поступається основному населенню, проте користується рівними правами та обов'язками. Водночас, на відміну від наведеного дослідження, N. Ahmad (2021) також акцентує увагу на аспекті «колективної волі до виживання та досягнення рівності з більшістю», що стало предметом критики в академічному середовищі через невизначеність і розмитість формулювання. Отримані результати також продемонстрували, що участь етнічних меншин у політичному житті може бути підвищена через механізми представництва у державних органах. Це частково узгоджується з висновками J. Wondreys & C. Mudde (2022). З висновками щодо користі представлення етнічних меншин у політичному представництві також погоджувався M. Tan (2022), зазначаючи, що надмірне політичне представництво в певних регіонах працює на користь етнічних меншин. Водночас результати частково суперечать висновкам W. O'Brochta (2024), який стверджував, що міжетнічні контакти в політичному середовищі не мають значного впливу на вирішення проблем меншин. У цьому дослідженні продемонстровано, що у випадку України участь кримськотатарської громади в політичних та міжнародних процесах сприяла підтримці суверенітету країни з боку Туреччини.

Наслідком тісних взаємовідносин етнічної меншини з України з Туреччиною стала повна підтримка на дипломатичному рівні суверенітету та незалежності України з початком російської агресії у 2014 році та продовженням бойових дій разом з повномасштабним вторгненням Росії у 2022 році. Не в останню чергу це було пов'язано із тісними зв'язками з кримськими татарами, права яких Туреччина вважала за необхідне захищати. Про це також писали E. Sarıçiçek & T. Öztürk (2023), акцентуючи увагу на турецькому уряді, який хоче захистити права кримських татар шляхом підтримки територіальної цілісності України. Невизнання Туреччиною анексії Автономної Республіки Крим російською владою також підкреслював дослідник Z. Krzyżanowska (2024), зазначаючи наявні численні асоціації кримських татар у Туреччині з їх неформальним лідером. У проведеному дослідженні підтверджено цю тезу. Отримані результати дослідження узгоджуються з результатами E.M. Ambrosetti (2023) який писав, що зв'язки між кримськими татарами та Туреччиною демонструє солідарність останньої в засудженні дій Росії.

У 1989 році, U.S. Department of State започаткував низку стипендій для тих, хто бажав доєднатися до дипломатичної служби з числа меншин, а також направляв рекрутів-дипломатів до вищих навчальних закладів, які, переважно, складалися зі студентів з числа меншин. S. Portocarrero & J.T. Carter (2022) зазначили, що такі стипендія створюють конкурентне середовище для меншин та можливісті для розвитку гарної кар'єри. Отримані результати щодо важливості стипендії Pickering також узгоджуються з роботою G.E. Martin & C.S. Morris (2022). У свої роботі вони вивчали діяльність одного з навчальних закладів США, який поставив за мету збільшення фінансування для латиноамериканських студентів та студентів з інших меншин, що дало змогу багатьом з них отримати посади на дипломатичній службі, в тому числі залучившись підтримкою стипендії Pickering. Проте результати дослідження продемонстрували, що кількість залучених представниківетнічних меншин до дипломатичної служби США за 2016-2024 роки зросла мінімально і таких представників налічується близько 2,5 %. Це узгоджується з результатами M. Lachanski (2025), який не знайшов чіткої тенденції в стабільності роботи етнічних меншин в дипломатичній службі за ще більший період від 1996 до 2020 року.

В проведеному дослідженні була виділена важливість права займати посади у відповідних органах та міністерствах, згідно рекомендацій від OSCE. Щодо представництва етнічних меншин у державних органах, дослідження S. McCandless *et al*. (2022) вказувало на важливість стратегій управління різноманіттям для забезпечення рівності у політичному процесі. Отримані результати підтверджують цю тезу, оскільки було показано, що країни з активною державною політикою щодо рівності, наприклад Канада, демонструють більш динамічне залучення етнічних меншин до державного управління. Додатково, важливість призначення представників меншин на політичні посади може сприяти скороченню нерівності, надаючи відмінні погляди на соціальні, економічні та політичні аспекти. Також представники етнічних меншин можуть бути ефективними каналами спілкування між центральною владою та регіональними представниками меншин. Дослідники A.E. Una & U.E. Eyo (2024) мають іншу точку зору стосовно політичних призначень представників етнічних меншин. На думку авторів одним з потенційних наслідків може бути сприяння етнічним упередженням, що призведе до фаворитизму по відношенню до конкретної етнічної групи. Це ж так само може обмежити можливості для кваліфікованих кандидатів з інших етнічних груп. Отримані результати дослідження узгоджуються з думкою M. Hassan *et al*. (2024), які відзначали користь етнічних меншин на державній службі у кращих каналах комунікації та міжвідомчої довіри.

В рамках дослідження також акцентувалася увага на важливості економічних стимулів для залучення етнічних меншин до міжнародних відносин на державному рівні. Враховуючи середню заробітну плату у США близько 62 тис. доларів, працівники дипломатичних служб хоч в середньому і отримують 56 тис. доларів, проте кар'єрне зростання може забезпечити їх заробітком у понад 100 тис. доларів. До прикладу, дослідники A. Jha & A.L. Nauze (2022) відзначали середній заробіток дипломатів у США на рівні 92 314 доларів станом на 2019 рік, що узгоджується з отриманими результатами щодо середньої зарплати дипломатичних співробітників США. Дослідниця Yu.A. Dovbnya (2023) оцінювала середню заробітну плату дипломата у США на рівні 94 тис. доларів, тоді як заробітна

плата посла України в США становить 10 тис. доларів. Слід враховувати, що ранг посла є найвищим, а отже і найбільш важким для досягнення.

Важливість Indigenous Diplomacy Agenda (2021) була підтверджена у роботі S.G. Carter & G. Fry (2023). Авторами був приведений приклад дипломатії корінних народів, завдяки якому у 2023 році Кірібаті повернулася до Форуму тихоокеанських островів. Проте дослідник H. Reynolds (2023) критикував ініціативу й зазначав, що активна політика «білої Австралії» має глибші інституалізовані коріння і не може бути вирішена простими шляхами. Як вказав A. Waymouth (2024), поверхневі зміни навряд чи призведуть до змін взаємодії етнічних меншин Австралії з іншими країнами регіону, позаяк, як вказав J. Corntassel (2021), корінні народи відсторонені від державних структур. Дослідження виявляє відсутність єдиної концепції інклюзивного суспільства та меншин у міжнародному праві, водночас підтверджуючи, що представництво меншин у державних органах, особливо в політиці, сприяє підтримці їхніх інтересів. Зокрема, на прикладі кримських татар в Україні показано, як тісні зв'язки з Туреччиною можуть зміцнювати суверенітет країни. Проте, аналіз показує, що існують протилежні погляди на політичні призначення представників меншин, а також те, що незважаючи на спеціальні програми (наприклад, у США), їхнє залучення до дипломатичної служби залишається низьким.

Висновки

Отже, інклюзивна дипломатія є важливим показником інклюзивного суспільства, яке базується на принципах рівних можливостей незалежно від раси, статі, полу чи етнічного походження. Активна участь усього населення є важливим для соціального, політичного та економічного розвитку. Залучення етнічних меншин до процесу прийняття рішень у міжнародних відносинах є важливим процесом у формуванні інклюзивності державного управління. Як показав приклад кримських татар і Туреччини, історична та культурна близькість може мати досить довготривалий вплив на двосторонні відносини. Підтримка України, в тому числі через зв'язки з кримськими татарами, відображається у систематичній протекції незалежності та суверенітету України на міжнародній арені.

Актуальною тема репрезентації етнічних меншин є для урядів США, Канади та Австралії. У Канаді протягом 2017-2023 років кількість державних службовців з числа етнічних меншин категорії «адміністрація та дипломатична служба» збільшилася з 14 263 до 31 624 осіб. У відсотковому співвідношенні на 2017 рік кількість представників етнічних меншин складала 16,6 %, а у 2023 році вже 23,7 %. В США політика інтеграції етнічних меншин до процесу прийняття рішень все ще потребує покращення. Хоч з 2016 року кількість іспаномовних, афроамериканців та азіатів у U.S. Department of State зросла, проте лише на 5-10 представників, в залежності від етнічної приналежності. В Австралії програма

Indigenous Diplomacy Agenda стала важливим кроком до посилення участі корінних народів у міжнародних справах, спрямованим на захист їхніх інтересів, забезпечення стійкого розвитку та представлення на дипломатичному рівні, що символічно підкріплено призначенням першого посла з числа корінного населення.

Представництво етнічних меншин у структурах державного управління є однією з основ демократичного суспільства. Економічні чинники можуть бути значною перешкодою для залучення меншин у міжнародні відносини, дипломатію. Було визначено, що середня заробітна плата у США досягає 62 тис. доларів, тоді як у дипломатичного корпусу в межах 56 тис., проте просування по кар'єрі може збільшити цю суму до 100 тис.. Натомість в Україні заробітна плата державних службовців у дипломатичних службах не сприяє залученню будь якого з етносів країни. До того ж, в Україні відсутнє законодавство щодо регулювання представників етнічних меншин на державній службі. Таким чином, залучення етнічних меншин до міжнародних відносин на державному рівні є проблемою не тільки законодавчих ініціатив, але й реформи оплати праці, підвищення престижу дипломатичної служби та створення гідних умов для професійного розвитку усіх верств населення.

Підвищення рівня інклюзивності в дипломатії можливе за рахунок розширення програм підтримки дипломатів з числа етнічних меншин через стипендіальні програми. Важливе також впровадження законодавчих норм щодо кількості представників етнічних меншин у міжнародних відомствах, публічні звіти щодо цього процесу. Майбутні дослідження по темі можуть фокусуватися на міжнародно-правових аспектах зобов'язань щодо представництва етнічних меншин у процесах прийняття рішень.

Подяки

Немає.

Конфлікт інтересів

Немає.

Фінансування

Немає.

UDC: 327.56:314.15
DOI: 10.59214/2663-2675.42(4).2025.42

Aigerim Ibrayeva*
Dean
Astana International University
020000, 8 Kabanbay Batyr Ave., Astana, Kazakhstan
https://orcid.org/0000-0002-1341-753X

Representation of ethnic minorities in international relations as a problem of inclusive diplomacy in the 21st century

Abstract. The aim of the study was to establish the role of ethnic minorities in the United States, Canada, Ukraine and Australia in the process of decision-making at the state level. The methods used included political and sociological analysis, historical comparative analysis, and statistical analysis. A historical analysis of the cultural diplomacy of the Crimean Tatars during the establishment of relations with Turkey revealed the importance of the ethnic factor in building diplomatic ties, in particular through a shared historical heritage, migration processes, and Turkey's current support for Ukraine's territorial integrity and the rights of the Crimean Tatar people in the international arena. Examples of multi-channel diplomacy by the United States and Canada demonstrated the importance of an institutionalised approach to involving ethnic minorities in the diplomatic service, which contributes to both internal social stability and the formation of an effective and culturally sensitive foreign policy capable of strengthening international ties in the face of global challenges. It was found that in the United States of America during the 20th century, the diplomatic service was predominantly composed of white Americans. As of 2024, only 27 diplomatic service employees with a political specialisation were Asian, Haitian, or indigenous, with another 10 marked as "multi-race" and 4 of unspecified origin, accounting for 6% of the country's population. In Canada, the government's policy of involving ethnic minorities in diplomacy has contributed to an increase in their share from 16.6% in 2017 to 23.7% in 2023. The systematic integration of ethnic minorities into decision-making and international affairs through diplomacy requires structural reforms and financial incentives. To ensure equal representation of ethnic minorities in diplomacy, it is necessary to implement comprehensive policies to overcome structural barriers, support professional development, and create transparent mechanisms for access to diplomatic careers, including international initiatives, national human resources strategies, scholarship and mentoring programmes, and formal recognition of the role of indigenous peoples in foreign policy processes. The results of this study can be applied in the development of inclusive diplomacy policies at the national level

Keywords: human resource management; migration; average salary; social cohesion; indigenous peoples

Introduction

In the 21st century, globalisation, migration and intercultural interaction have become increasingly intense, and the issue of inclusiveness in diplomacy has become particularly relevant. Ethnic minorities in countries are just as much a part of the population as other citizens and play a role in the social, political, and economic processes of state-building, so they should be represented in decision-making. According to the Framework Convention for the Protection of National Minorities (1995), countries are required to promote the representation of ethnic minorities in government bodies. Therefore, the study of inclusive diplomacy was important not only in terms of the fair distribution of power in international relations, but also for improving the effectiveness of the formation of foreign policy relations between states. The issue has become particularly important in the 2020s. A noticeable trend in international relations is the influence of non-governmental actors in international relations, among which ethnic minorities can play a decisive role in mediating between states and promoting peaceful conflict resolution through the mechanism of expanding the influence of cultural diplomacy. The involvement of ethnic minority citizens in diplomatic processes can contribute to greater trust in state institutions and have a positive impact on international relations. M.I. Shevchenko (2023) identified two approaches to multiculturalism: egalitarian and dominant. The egalitarian approach involves the elimination of socio-political and economic barriers for representatives of cultural minorities, as well as providing them with equal rights and opportunities. The second approach focuses on

Received: 26.04.2025, Revised: 08.07.2025, Accepted: 16.08.2025

Suggested Citation:

Ibrayeva, A. (2025). Representation of ethnic minorities in international relations as a problem of inclusive diplomacy in the 21st century. *Foreign Affairs*, 35(4), 42-51. doi: 10.59214/2663-2675.35(4).2025.42.

*Corresponding author

Copyright © The Author(s). This is an open access article distributed under the terms of the Creative Commons Attribution License 4.0 (https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/)

the role of the majority culture and therefore requires representatives of minorities to either adapt or integrate into it. However, each approach has its drawbacks, whether it be changes in the ethno-cultural structure of the population or the risks of cultural segregation.

D.A. Tomakh (2024) described ethnic conflicts in modern Iran. According to him, the Iranian government brutally suppresses any manifestations of self-determination among ethnic minorities. Ethnic groups such as the Kurds and Balochis are oppressed by the army and security forces for their protests. Sometimes oppression even leads to bloodshed. Ethnic minorities in Iran also face repression due to limited access to political representation. As a result, oppression contributes to the growth of protest movements and marginalisation. This reflects a general trend towards the suppression of ethnic identity in authoritarian regimes. In their work, researchers N.S. Martin & S. Blinder (2021) pointed out that the political underrepresentation of ethnic minorities is a significant problem for many wealthy democratic countries. This was particularly noticeable in the United Kingdom, other European countries and North America, where ethnic minorities are almost unrepresented in elected office compared to the rest of the world. This shows that the problem of political representation is relevant not only for countries with harsh authoritarian regimes, but also for democratic societies. T.Yu. Perga (2021) examined the issue of the Hungarian minority in Ukraine, in Zakarpattia. The authors P.T. Dinesen *et al.* (2021) noted in their study that the political opportunities of ethnic minorities are significantly reduced. The topic of ethnic minority representation in politics was also studied by N. Aydemir & R. Vliegenthart (2022). The authors noted that deputies from ethnic minorities use "supportive frames", i.e. a way of presenting information that supports multiculturalism, to a greater extent than deputies from conservative parties. The researchers also pointed out that the Turkish minority in the Netherlands, as the most organised, significantly increases the likelihood of a "supportive frame" in the country's representation. Researchers M. Waltz & A. Schippers (2021) noted that most major political parties in Europe have internal meetings or committees that are involved in developing a large pool of appointees or candidates who are representatives of ethnic minorities. This enables political participation by citizens from underrepresented regions. According to J. Weinberg (2021), women and ethnic minority groups are more politically active when their interests are represented by women or politicians from ethnic minorities. T. Amatullah (2024) found a correlation between ethnic diversity and the level of political participation, which is confirmed by the gradual increase in the number of ethnic minority representatives in the Canadian public sector. While in 2017 the number of ethnic minority civil servants in the diplomatic service was 16.6%, by 2023 this figure had risen to 23.7%. Similar trends in Canada were described by researcher J.H. Black (2022), but in the context of the 2021 federal elections in Canada, when 21.7%, or one in five candidates for parliament, were representatives of ethnic minorities.

Despite numerous studies on the political representation of ethnic minorities at the national level, insufficient attention has been paid to their influence on international relations and diplomacy. Existing studies focus on issues of marginalisation, political choice and representation within individual states, but less attention has been paid to the role of ethnic minorities in shaping international policy and diplomatic institutions. In view of the above, the aim of this study was to highlight the role of ethnic minorities in diplomatic relations in Ukraine, the United States, Canada and Australia. The objectives of the study were to examine the inclusiveness of contemporary diplomacy, examples of the influence of ethnic minorities on international relations, and to develop recommendations for strengthening inclusiveness.

Materials and methods

The study was based on an interdisciplinary approach. It used political science and sociological analysis. The main sources were materials from the OSCE (2023), the United Nations (Social Inclusion, n.d.; Minorities and indigenous…, 2025), the Council of Europe and the European Commission (Dres *et al*., 2000). The sources for quantitative data on the coverage of ethnic minorities in foreign affairs were media publications (Turkish Foreign Ministry concerned…, 2014; Turkey supports the right…, 2023). Data on ethnic imbalance in the U.S. Department of State and a report on diversity policy in the foreign policy department were analysed (The Foreign Service…, 2015; Diversity and inclusion…, 2023). Using statistical and historical-comparative analysis, the approaches of Canada, Australia and the United States to the involvement of ethnic minorities in international affairs were compared. For this purpose, statistics from the Government of Canada (Distribution of…, n.d.) were analysed. The ethnic composition of the US diplomatic corps for the period 2016-2024 was also studied (Foreign Service…, 2016; 2018; 2020; 2022; 2024). As part of the analysis of intergovernmental relations, the participation of ethnic minorities in the Council of Public Associations of National Minorities (Communities) of Ukraine, the distribution of Canadian civil servants in the professional category of "administration and diplomatic service" due to the country's ethnic diversity, and the Indigenous Diplomacy Agenda (2021) policy in Australia were examined. Materials concerning remuneration in the United States were examined (2024 US Average…, 2025; Foreign Service Officer…, 2025). Statistical data on the wages of Ukrainian diplomats in 2019 and current vacancies at the Ministry of Foreign Affairs of Ukraine were analysed (Paid wages, 2019; Competitions for positions…, 2025).

Results

An inclusive society as the basis for inclusive diplomacy. There is no precise definition for the concept of "inclusive diplomacy", yet it is understood to be linked to inclusive sustainable development, or simply to an inclusive society. The UN notes that during the World Summit for Social Development held in Copenhagen in 1995, the definition of an inclusive society was set out as "a society for all, in which every individual, each with rights and responsibilities, has an active role to play" (Social Inclusion, n.d.). Inclusive societies are equipped with mechanisms that recognise human diversity and facilitate participation in political, social, and economic life. Such societies

overcome divisions based on race, gender, or social status and, grounded in the well-being of each individual, foster mutual trust, a sense of belonging, and interconnectedness. In this regard, the definition of social cohesion is also important. According to the UN Department of Economic and Social Affairs, the concept encompasses a society in which all groups of people feel a sense of belonging, recognition, and legitimacy (Social Inclusion, n.d.). Such societies are not necessarily demographically homogeneous. Rather, they evolve through their diversity and utilise the potential inherent in it (the variety of ideas, skills, and perspectives). Precisely for this reason, such societies are less vulnerable to the destructive effects of conflicts arising from competing interests. The definition of minorities within a state is crucial for understanding the mechanisms of their integration and participation in foreign policy. The UN Refugee Agency points out that, owing to the diversity of circumstances in which they exist, there is still no single definition of what constitutes a minority (Minorities and indigenous..., 2025). Within the UN framework, the term refers to an ethnic, religious, linguistic, or cultural group that is numerically smaller than the rest of the population of a country, whose members nonetheless share the same rights. Persons belonging to minorities may think, feel, and act in ways that differ culturally from those of majority groups. This may be reflected in many social, political, and economic processes, religious practices, approaches to conflict resolution, or family relations.

An expert study by the Council of Europe emphasised that increasing the voices of ethnic minorities in decision-making processes can be achieved through comprehensive measures and mechanisms for their representation in national parliaments (Dres *et al.*, 2000). One of the fundamental conditions for the full integration of ethnic minorities into state processes is the realisation of the right to freedom of association – namely, the right to form organisations or political parties that can more effectively represent the interests of national minorities in the political sphere than traditional or conservative parties. Furthermore, as highlighted in the study, ethnic minorities may encounter difficulties in obtaining political mandates, whereas some states may instead prioritise the integration of ethnic minorities into mainstream national parties. In both scenarios, the absence of separate political parties in parliament composed of minority representatives does not yield positive outcomes in terms of adequately representing their interests. Expanding political influence is possible through the application of principles of direct or indirect privileges in electoral systems. Governments may introduce mechanisms to ensure minority representation, such as lowering electoral thresholds for minority parties, providing parliamentary quotas, or introducing differentiated rules and procedures for voting. In addition, minority representation in parliament may be strengthened through veto powers on certain bills concerning minority issues. Another crucial aspect is granting minorities places in committees responsible for shaping the political agenda, thereby enhancing their capacity to influence the political life of the state. Thus, while the above recommendations pertain primarily to aspects of domestic policy, they may be effectively adapted to the needs of foreign policy as well. Representatives of ethnic minorities, possessing distinctive cultural, historical, and linguistic ties with other countries, can play special roles in building inter-state relations by fostering diplomatic dialogue and strengthening cooperation. To this end, corresponding quotas may also be introduced within diplomatic service institutions, thereby ensuring greater and more effective participation of minorities in foreign policy processes. Ethnic minorities can be used by governments as a mechanism for public diplomacy. This can include, for example, educational exchanges within cultural institutions, which will help to create a positive image of the country. As with the representation of ethnic minorities in parliament, a key aspect is not just their formal inclusion in the work of diplomatic structures. It must be the development of real mechanisms for influence and decision-making by involving such individuals in international negotiations and various bilateral or multilateral initiatives with international partners. Thus, it is precisely an inclusive approach, the theory of which exists within domestic policy, that can significantly influence the effectiveness of states' international relations by involving ethnic minorities and other population groups in the process of expanding and improving the effectiveness of international cooperation.

The ethnopolitical dimension of international diplomacy. One example of the establishment of diplomatic relations between countries involving ethnic minorities is the history of the migration of Crimean Tatars to Turkey and, conversely, Turks to Crimea. Relations between Crimea and Turkey have been close for many centuries. The population of Turkey often migrated to Crimea and settled there in the coastal part of the peninsula. Crimean Tatars, in turn, moved to Turkey to receive education or asylum. Mass emigration of Crimean Tatars to Turkey began after the annexation of Crimea by the Russian Empire in 1783. At that time, in 1783-1784, about 8,000 Tatars left the Crimean Peninsula, and in 1785-1788 another 100,000, and in the 1860s another 181,000 Tatars emigrated. The reasons for the mass emigration were devastation, famine, epidemics and, in general, the military dictatorship of the imperial authorities. In addition, Crimean Tatars were deported from Crimea during World War II, and according to official data, this figure amounted to 194,155 people (Buket, 2022). As a result, cultural diplomacy was practised in Turkey, which involved the exchange of ideas, values, traditions and art forms between peoples, contributing to the formation of mutual understanding and trust. In other words, the ethnic minority of Crimean Tatars in Turkey played the role of a kind of cultural bridge that facilitated inter-state dialogue. The consequences of the close historical relations between the Crimean Tatars and Turkey became particularly noticeable after the occupation of the Autonomous Republic of Crimea by Russian troops in 2014. The position of Turkish diplomacy in support of Ukraine's sovereignty has remained unchanged since 2014. For example, in 2014, representatives of the Turkish Foreign Ministry expressed concern about the incident on 21 April (Turkish Foreign Ministry concerned..., 2014), namely the attack by so-called "self-defence fighters" on the building of the Mejlis of the Crimean Tatar people with the aim of removing the Ukrainian flag, during which acts of violence against employees of the state institution were recorded.

In 2020, Turkish Foreign Ministry Spokesman H. Aksoy stated that Turkey continues to support the Crimean Tatar people and the territorial integrity of Ukraine (Turkey expressed support..., 2020). Similarly, in 2023, Turkish Presidential Chief Advisor Y. Topçu noted that Turkey demands respect for the territorial integrity and sovereignty of Ukraine, including Crimea (Turkey supports the right..., 2023). The importance of this issue was also due to the fact that Crimean Tatars should live not only in peace, but also in their historical homeland. Y. Topçu also added that representatives of Turkey raise this issue at every meeting or international forum, not only within the walls of the UN. In 2010, Mustafa Dzhemilev spoke in Brussels, in the European Parliament building, with a report on "threats to the territorial integrity of Ukraine" (Gubernsky, 2019). Even then, he pointed out that Ukraine and Crimea were facing challenges and threats. Regarding Crimea, the speaker said that although this territory occupies only about 4% of the area and 5% of the population of Ukraine, the events taking place there and how they are presented in the media occupy much more space than news about other regions. This is explained by the fact that the peninsula has a number of peculiarities, and if the problems of the peninsula are not resolved in a timely manner, conflicts may arise both within Ukrainian society and in relations with geographical neighbours, meaning Russia. The representation of Ukraine's ethnic minorities at the international level became possible thanks to the election of a representative of Ukraine to the United Nations Permanent Forum on Indigenous Issues in 2023. This representative is S. Mamutov, who was born in Uzbekistan and later returned to Crimea (Khalilov, 2022). Ukraine also has an advisory body, one of whose powers is to cooperate with international organisations on issues related to the rights and interests of Ukraine's national minorities (Council of Public Associations..., 2024). This body includes representatives of the Greek, Gagauz, Polish, Romanian, Azerbaijani, Slovak, Jewish, Hungarian, Roma and other ethnic minorities of Ukraine. The United States is also an example of the significant potential for developing inclusive diplomacy among representatives of different cultures and ethnic groups. The Washington Post reported (The Foreign..., 2015) that when individual diplomats in the United States began their careers in the 1970s, the diplomatic service was a kind of exclusive and closed club. It consisted mainly of white men with relevant education from Ivy League universities. In the 20th century, the US diplomatic service was made up mostly of white men and only a small percentage of women. As The Washington Post pointed out, this was a trend that lasted for decades, and even a photo from 1936 shows the general approach to ethnic diversity in government positions throughout the 20th century. As of 2015, little had changed, with 82% of diplomatic service personnel still white, 7% Asian, 5.4% African American, and another 5% Hispanic (The Foreign..., 2015). For comparison, the US population is approximately 50% male and 50% female, of which 17% are Hispanic and 14% are African American. Although the situation for some population groups in the US diplomatic service has improved, white Americans still remain the core of the diplomatic corps (Table 1).

Table 1. Ethnic and gender composition of the US diplomatic service

Categories	2016	2018	2020	2022	2024	Total population of the country in 2024, %
Men	157 (63.8%)	129 (64.1%)	145 (63.9%)	143 (62.2%)	130 (54.6%)	50.2 (2023)
Women	89 (36.2%)	72 (35.8%)	82 (36.1%)	87 (37.8%)	108 (45.4%)	49.7 (2023)
Hispanic	14 (5.7%)	14 (6.9%)	18 (7.9%)	16 (7%)	26 (10.9%)	19
Non-Hispanic	232 (94.3%)	187 (93%)	209 (92.1%)	214 (93%)	212 (89.1%)	–
White	203 (82.5%)	165 (82%)	179 (78.9%)	176 (76.5%)	176 (73.9%)	58
African American	13 (5.2%)	9 (4.5%)	15 (6.6%)	12 (5.2%)	21 (8.8%)	13
Asian	17 (6.9%)	12 (5.9%)	15 (6.6%)	28 (12.2%)	21 (8.8%)	6
Native American	0	0	1 (0.4%)	1 (0.4%)	5 (2.1%)	
Haitian	0	0	0	0	1 (0.4%)	
Multi-race	7 (2.8%)	10 (5%)	14 (6.2%)	10 (4.3%)	10 (4.2%)	
Race not specified	6 (2.4%)	5 (2.5%)	3 (1.3%)	3 (1.3%)	4 (1.7%)	–
Total	246 (100%)	201 (100%)	227 (100%)	230 (100%)	238 (100%)	100

Source: compiled by the author based on data of U.S. Department of State, World Bank, Visual Capitalist (Foreign Service..., 2016; 2018; 2020; 2022; 2024; Population – World..., n.d.; U.S. Population..., 2024)

According to Table 1, between 2016 and 2024, there was a gradual increase in the number of ethnic minorities and the proportion of women in the US diplomatic service. In 2018, the lowest number of white representatives (165 people) was recorded. However, in 2022 and 2024, this figure was lower than in 2016. On the other hand, the number of African Americans in the diplomatic service has increased since 2016, albeit with fluctuations. There have also been insignificant changes among the indigenous peoples and Haitians, who numbered six in the diplomatic service's political career specialisation in 2024, compared to none in 2016. Thus, there is insufficient representation of ethnic minorities in the US diplomatic service, including in the field of political career specialisation. This primarily concerns the representation of Haitians and indigenous peoples of America in the US diplomatic service, who account for only 2.5% of the diplomatic service with a political career specialisation, while they make up 6% of the total population of the country. This can negatively affect the diversity of views in foreign policy and also limits extremely important diplomatic qualities such as cultural sensitivity.

Another country with great ethnic diversity is Canada. Statistical analysis has shown that, according to the 2021 census, there were more than 450 ethnic and cultural groups. Among the most common were Canadians (5.7 million), English (5.3 million), Irish (4.4 million),

Scottish (4.4 million) and French (4 million). Among the less numerous ethnic groups, the Canadian population identified themselves as Germans (3 million), Italians (1.5 million), Ukrainians (1.3 million), and almost 1 million Dutch and Poles. In addition, 1.7 million people identified themselves as Chinese, 1.3 million as Indians, and 0.9 million as Filipino (The Canadian census..., 2022). The Canadian government is also improving the process of involving ethnic minorities in public administration and international affairs. This is confirmed by data from the Government of Canada website, which publishes information on the distribution of civil servants by subgroups and professional categories among members of visible minorities (Distribution of..., n.d.). The total number of civil servants in the professional category of "administration and diplomatic service" in 2017 was 86,032, of which 14,263 were representatives of minorities, or 16.6% of the total. In 2018, the number of civil servants increased to 90,144, of whom 15,605 were ethnic minorities, or 17.3%. In 2019, there were 17,762 ethnic minorities (18.4%) among Canada's 96,616 civil servants. In 2020, there were 20,716 representatives of ethnic minorities among 105,165 employees. In 2021, there were 24,022 representatives among 115,114 employees. In 2022, there were 27,176 representatives among 122,012 employees. In 2023, out of 133,282 civil servants in Canada, there were 31,624 representatives of ethnic minorities, or 23.7%. Accordingly, the diversity of ethnic groups in the Canadian civil service is gradually increasing. Currently, ethnic minorities in the Canadian diplomatic service include African Americans, non-white Latin Americans, Chinese, Japanese, Koreans, Filipinos, representatives of Southeast Asian peoples, and others. Official information from the Government of Canada does not contain data on the exact number of Ukrainians involved in Canada's international affairs. The issue of involving national minorities in public administration and their influence on international relations is important in both domestic and foreign policy. The active participation of ethnic communities in political life can contribute to the strengthening of international relations. For example, the actions of the Crimean Tatar ethnic minority in Ukraine, due to its close historical ties with Turkey, became an important factor in shaping Turkey's diplomatic support for the territorial integrity of the state after the start of Russia's armed aggression against Ukraine in 2014. The experience of the United States and Canada shows that state policies aimed at involving ethnic minorities in governance and international relations play an important role in ensuring internal social stability and developing bilateral contacts between states whose citizens are integrated into inclusive political systems. In this context, ethnic diversity in public administration is not only a manifestation of social justice, but also an effective foreign policy tool capable of both strengthening inter-state partnerships and creating new challenges.

Prospects for the representation of nationalminorities in public administration and recommendations for strengthening inclusiveness. The representation of persons belonging to national minorities in all relevant government structures and decision-making bodies is important for the realisation of their right to participate in public life and contributes to the integration of society, as noted in the OSCE's collection of recommendations (Recommendations on the..., 2023). Mechanisms for taking into account the interests of ethnic minorities include the appointment of persons belonging to national minorities to positions in relevant ministries and interdepartmental bodies, and the recruitment of persons belonging to national or ethnic minorities involved in the social and economic participation of minorities at the central and local government levels. Ministries and interdepartmental bodies should also consult regularly with national or ethnic minorities on issues related to their participation in social, economic and political life. This mechanism is one of the areas of multi-track diplomacy, which provides for the systematic and comprehensive participation in global processes not only of governments but also of various sectors of society, including representatives of ethnic minorities. The inclusion of these actors in the diplomatic process allows for the implementation of comprehensive approaches to foreign policy, the activation of informal channels of communication and influence, and a faster response to challenges related to intercultural conflicts or crises. Within the framework of the multi-channel concept, the first attempt to increase the number of representatives of ethnic minorities in the US diplomatic service was the Department of State Authorisation of USA (2021) bill. It was submitted to the House of Representatives in February 2021 and underwent a series of readings and amendments. Section 1405, "Promoting diversity and inclusion in the national security workforce," states that the Secretary of State shall ensure that employees with recruitment functions demonstrate a commitment to equal opportunity, diversity, and inclusion. Also, when making recommendations on candidates based on interview results, the Secretary of State should make every effort to ensure that at least one candidate reflects diversity. However, the new US administration is less concerned with diversity than the previous one. In Australia, the Indigenous Diplomacy Agenda (2021) was released in 2021 to raise the issue of indigenous peoples' participation in Australia's international affairs. The main objectives of this programme are to develop international norms and standards to protect the interests of indigenous peoples, maximise opportunities, promote sustainable development, and appoint diplomats from indigenous peoples to serve the national interests of the state. The first diplomatic appointment was Mr J. Mohamed, who became Australia's first ambassador for indigenous affairs. This decision was based on the fact that he had worked for many years in organisations representing Aboriginal and Torres Strait Islander peoples, and therefore had strong ties to the community, and was himself a member of the Gurung-Gurung tribe. This decision helped to strengthen the voice of indigenous peoples in the international arena and draw attention to the challenges of climate change and environmental pollution that they face in their daily lives.

At the same time, economic factors can both discourage and increase interest in a diplomatic career. For example, the average salary in the United States in 2024 was USD 62,000, which was 4.5% higher than in 2023 (2024 US average..., 2025). The average salary of a diplomatic employee in the United States during those years was USD 56,000 per year, which was slightly less than the national

average. However, as they advance in their careers, US diplomats can earn over USD 100,000 (Foreign Service officer…, 2025). In contrast, in Ukraine, the wage of a leading specialist in the Personnel Management Department of the Ministry of Foreign Affairs of Ukraine in 2019 was only 3,891 hryvnia (Paid wages, 2019). When it comes to diplomatic service ranks, attachés, the lowest diplomatic rank, received an average of 6,000 hryvnia per month. Information about positions on the Ministry of Foreign Affairs website, which was available as of February 2025, shows that a leading inspector in the Foreign Diplomatic Institutions Department of the Personnel Management Directorate can receive a salary of 8,236 hryvnia per month (Competitions for positions, 2025). Accordingly, such working conditions are much more difficult during periods of economic instability. This creates difficulties for representatives of ethnic minorities. The average recruitment for such positions can also be tracked on the MFA website by opening a separate column entitled "competition results", where no candidate is listed as the winner of the competition. However, it should be added that within the structure of Ukraine's diplomatic bodies, there is also the possibility of advancing one's diplomatic rank and, consequently, receiving a higher and more dignified salary. An additional problem may be the transparency of such competitions, as well as the absence of regulatory and legal acts that establish norms regarding representatives of ethnic minorities in the structures of the Ministry of Foreign Affairs of Ukraine. Given the complexity of the diplomatic service, this is a difficult process, since according to Law of Ukraine No. 2449 "On Diplomatic Service" (2018), the term of service in the diplomatic ranks of attaché, third secretary, second secretary, first secretary, and second-class counsellor is three years. To ensure equal representation of ethnic minorities in the diplomatic field, international organisations and governments must take comprehensive measures to overcome structural barriers, expand professional development opportunities, and ensure equal access to diplomatic career opportunities. International organisations such as the UN or OSCE can expand support programmes for diplomats from ethnic minorities. This could include targeted scholarships, mentoring programmes and internships aimed at increasing the number of minority representatives in foreign policy structures. An example of this is the Pickering Fellowship in the United States. The Ministry of Foreign Affairs of Ukraine, in cooperation with other actors in domestic relations, such as the Ministry of Education and Science of Ukraine, could develop an analogue of the Pickering Fellowship with a focus on representatives of ethnic minorities in Ukraine (Diversity and inclusion…, 2023). Governments should also develop policies to diversify personnel in foreign policy agencies. Examples include the activities of the Canadian and Australian governments, which are successfully implementing policies to involve ethnic minorities in international affairs. Similar approaches can be applied in other countries to ensure transparent selection mechanisms and create equal opportunities for career advancement. Governments need to develop and approve systematic strategies for ethnic diversity in the diplomatic service. This may include establishing quotas for minority representation in diplomatic posts, reviewing competitive selection to eliminate possible biases against ethnic minorities, and including knowledge of minority languages in the requirements. An example is Canada's Employment Equity Act (1995), which defines groups of people, including members of visible minorities, and requires employers to implement employment equity policies and submit statistical reports on the representation of members of visible minorities. It is also important to create international platforms for discussing issues of inclusive diplomacy. This could include organising summits or forums with representatives of ethnic minorities, which would help develop effective strategies for overcoming inequality in diplomatic structures. In addition, governments need to publicly report on the representation of minorities in the diplomatic service. This will help ensure transparency in the formation of foreign policy personnel. Attention should also be paid to the participation of indigenous peoples in international diplomacy. The active role of Crimean Tatar representatives in Ukraine in international political processes demonstrates the importance of formally recognising indigenous peoples at the diplomatic level and creating special mechanisms for their participation in the formation of foreign policy.

Discussion

A study by L.A. Sutherland *et al*. (2021) states that there is no unified approach to understanding the concept of an inclusive society in international legal documents. Regarding the definition of "minority" the results of the conducted analysis are consistent with the approach proposed by N. Ahmad (2021), according to which a minority is interpreted as an ethnic, linguistic, or religious group that is numerically smaller than the main population but have equal rights and obligations. At the same time, unlike the cited study, N. Ahmad (2021) also focuses on the aspect of "the collective will to survive and achieve equality with the majority," which has been a subject of criticism in academic circles due to the vagueness and ambiguity of the wording. The results also showed that the participation of ethnic minorities in political life can be increased through mechanisms of representation in state bodies. This is partly consistent with the conclusions of J. Wondreys & C. Mudde (2022). M. Tan (2022) also agreed with the conclusions about the benefits of ethnic minority representation in political offices, noting that excessive political representation in certain regions works in favour of ethnic minorities. At the same time, the results partially contradict the conclusions of W. O'Brochta (2024), who argued that inter-ethnic contacts in the political environment do not have a significant impact on solving minority problems. This study demonstrated that in the case of Ukraine, the participation of the Crimean Tatar community in political and international processes contributed to Turkey's support for the country's sovereignty.

A consequence of the close relationship between the ethnic minority from Ukraine and Turkey was full diplomatic support for Ukraine's sovereignty and independence with the beginning of Russian aggression in 2014 and the continuation of hostilities along with Russia's full-scale invasion in 2022. This was not least due to the close ties with the Crimean Tatars, whose rights Turkey considered it necessary to protect. E. Sarıçiçek & T. Öztürk (2023)

also wrote about this, focusing on the Turkish government, which wants to protect the rights of Crimean Tatars by supporting Ukraine's territorial integrity. Turkey's non-recognition of the annexation of the Autonomous Republic of Crimea by the Russian authorities was also emphasised by researcher Z. Krzyżanowska (2024), who noted the numerous associations of Crimean Tatars in Turkey with their informal leader. This thesis was confirmed in the conducted study. The obtained results of the study are consistent with the results of E.M. Ambrosetti (2023), who wrote that the ties between the Crimean Tatars and Turkey demonstrate the latter's solidarity in condemning Russia's actions. In 1989, the U.S. Department of State launched a number of scholarships for those who wanted to join the diplomatic service from minority groups, and also sent diplomatic recruiters to higher education institutions, which were predominantly made up of minority students. S. Portocarrero & J.T. Carter (2022) noted that such scholarships create a competitive environment for minorities and opportunities for a good career. The results regarding the importance of the Pickering scholarship are also consistent with the work of G.E. Martin & C.S. Morris (2022). In their work, they studied the activities of a US educational institution that aimed to increase funding for Hispanic students and students from other minorities, which enabled many of them to get positions in the diplomatic service, including with the support of the Pickering scholarship. However, the results of the study showed that the number of ethnic minority representatives involved in the US diplomatic service between 2016 and 2024 increased minimally, and such representatives number about 2.5%. This was consistent with the results of M. Lachanski (2025), who did not find a clear trend in the stability of ethnic minorities' work in the diplomatic service over an even longer period from 1996 to 2020.

The conducted study also highlighted the importance of the right to hold positions in relevant bodies and ministries, in accordance with the recommendations from the OSCE. Regarding the representation of ethnic minorities in state bodies, the study by S. McCandless *et al*. (2022) indicated the importance of diversity management strategies to ensure equality in the political process. The obtained results confirm this thesis, as it was shown that countries with an active state policy on equality, such as Canada, demonstrate a more dynamic involvement of ethnic minorities in public administration. Additionally, the importance of appointing minority representatives to political positions can help reduce inequality by providing different views on social, economic, and political aspects. Also, ethnic minority representatives can be effective channels of communication between the central government and regional minority representatives. Researchers A.E. Una & U.E. Eyo (2024) have a different point of view regarding political appointments of ethnic minority representatives. According to the authors, one of the potential consequences may be the promotion of ethnic biases, which will lead to favouritism towards a specific ethnic group. This can also limit opportunities for qualified candidates from other ethnic groups. The obtained results of the study are consistent with the opinion of M. Hassan *et al*. (2024), who noted the benefits of ethnic minorities in the civil service in better communication channels and inter-agency trust. Within the framework of the study, attention was also focused on the importance of economic incentives for involving ethnic minorities in international relations at the state level. Considering the average salary in the US of about USD 62,000, diplomatic service employees, although they earn an average of USD 56,000, career growth can provide them with a salary of more than USD 100,000. For example, researchers A. Jha & A.L. Nauze (2022) noted the average salary of diplomats in the US at the level of USD 92,314 as of 2019, which is consistent with the obtained results regarding the average salary of US diplomatic employees. Researcher Yu.A. Dovbnya (2023) estimated the average salary of a diplomat in the US at the level of USD 94,000, while the salary of the Ambassador of Ukraine to the US is USD 10,000. It should be taken into account that the rank of ambassador is the highest and therefore the most difficult to achieve.

The importance of the Indigenous Diplomacy Agenda (2021) was confirmed in the work of S.G. Carter & G. Fry (2023). The authors gave an example of the diplomacy of indigenous peoples, thanks to which Kiribati returned to the Pacific Islands Forum in 2023. However, researcher H. Reynolds (2023) criticised the initiative and noted that the active policy of "white Australia" has deeper institutionalised roots and cannot be solved by simple means. As A. Waymouth (2024) pointed out, superficial changes are unlikely to lead to changes in the interaction of Australia's ethnic minorities with other countries in the region, since, as J. Corntassel (2021) pointed out, indigenous peoples are alienated from state structures. The study reveals the absence of a single concept of an inclusive society and minorities in international law, while at the same time confirming that the representation of minorities in state bodies, especially in politics, contributes to the support of their interests. In particular, the example of the Crimean Tatars in Ukraine shows how close ties with Turkey can strengthen the country's sovereignty. However, the analysis shows that there are conflicting views on the political appointments of minority representatives, as well as the fact that despite special programmes (for example, in the US), their involvement in the diplomatic service remains low.

Conclusions

Thus, inclusive diplomacy is an important indicator of an inclusive society based on the principles of equal opportunities regardless of race, gender, sex or ethnic origin. The active participation of the entire population is important for social, political and economic development. The involvement of ethnic minorities in the decision-making process in international relations is an important process in shaping the inclusiveness of public administration. As the example of the Crimean Tatars and Turkey has shown, historical and cultural proximity can have a long-lasting impact on bilateral relations. Support for Ukraine, including through ties with the Crimean Tatars, is reflected in the systematic protection of Ukraine's independence and sovereignty in the international arena. The representation of ethnic minorities is a topical issue for the governments of the United States, Canada and Australia. In Canada, between 2017 and 2023, the number of civil servants from ethnic minorities in the "administration and diplomatic service" category increased from 14,263 to 31,624. In percentage terms, the number of ethnic

minority representatives was 16.6% in 2017 and 23.7% in 2023. In the United States, the policy of integrating ethnic minorities into the decision-making process still needs improvement. Although the number of Hispanics, African Americans and Asians in the U.S. Department of State has increased since 2016, it has only increased by 5-10 representatives, depending on ethnicity. In Australia, the Indigenous Diplomacy Agenda programme has been an important step towards strengthening the participation of indigenous peoples in international affairs, aimed at protecting their interests, ensuring sustainable development and representation at the diplomatic level, symbolically reinforced by the appointment of the first ambassador from the indigenous peoples.

The representation of ethnic minorities in government structures is one of the foundations of a democratic society. Economic factors can be a significant obstacle to the involvement of minorities in international relations and diplomacy. It has been determined that the average salary in the United States is USD 62,000, while that of the diplomatic corps is around USD 56,000, but career advancement can increase this amount to USD 100,000. In Ukraine, however, the salaries of civil servants in the diplomatic service do not encourage the involvement of any of the country's ethnic groups. In addition, Ukraine lacks legislation regulating the representation of ethnic minorities in the civil service. Thus, the involvement of ethnic minorities in international relations at the state level is a problem not only of legislative initiatives, but also of wage reform, increasing the prestige of the diplomatic service, and creating decent conditions for the professional development of all segments of the population. Increasing the level of inclusiveness in diplomacy is possible by expanding support programmes for diplomats from ethnic minorities through scholarship programmes. It is also important to introduce legislative norms regarding the number of representatives of ethnic minorities in international agencies and to publish reports on this process. Future research on this topic could focus on the international legal aspects of obligations regarding the representation of ethnic minorities in decision-making processes.

Acknowledgements

None.

Funding

None.

Conflict of interest

None.

References

[1] 2024 US average salary. (2025). Retrieved from https://www.knitpeople.com/blog/average-salary-us.
[2] Act of the Department of State Authorization of USA. (2021, May). Retrieved from https://www.congress.gov/bill/117th-congress/house-bill/1157.
[3] Ahmad, N. (2021). Protecting the rights of minorities under international law and implications of COVID-19: An overview of the Indian context. *Laws*, 10, 127-147. doi: 10.3390/books978-3-0365-2280-7.
[4] Amatullah, T. (2024). Exploring female Muslim educational leadership in a multicultural Canadian context. *Religions*, 15(2), article number 215. doi: 10.3390/rel15020215.
[5] Ambrosetti, E.T. (2023). Tarafsız: Turkey's impartial stance vis-a-vis Russia's war against Ukraine. In *Polarization, shifting borders and liquid governance: Studies on transformation and development in the OSCE region* (pp. 367-382). Cham: Springer Nature Switzerland. doi: 10.1007/978-3-031-44584-2_22.
[6] Aydemir, N., & Vliegenthart, R. (2022). Tracing roots of group representation among MPs with immigrant backgrounds: A content analysis on parliamentary questions in the Netherlands. *Ethnicities*, 22(3), 467-486. doi: 10.1177/14687968211005187.
[7] Black, J.H. (2022). Racial diversity and the 2021 federal election: Visible minority candidates and MPs. *Canadian Parliamentary Review*, 45(2), article number 4/7.
[8] Buket, Ye. (2022). *Ukraine commemorates victims of deportation and genocide of Crimean Tatar people*. Retrieved from https://armyinform.com.ua/2022/05/18/v-ukrayini-vshanovuyut-pamyat-zhertv-deportacziyi-ta-genoczydu-krymskotatarskogo-narodu/.
[9] Carter, S.G., & Fry, G. (2023). Australia's indigenous diplomacy and its regional resonance in Oceania. *Australian Journal of International Affairs*, 77(6), 656-663. doi: 10.1080/10357718.2023.2268024.
[10] Competitions for positions. (2025). Retrieved from https://is.gd/rZjKTf.
[11] Corntassel, J. (2021). Life beyond the state: Regenerating Indigenous international relations and everyday challenges to settler colonialism. *Anarchist Developments in Cultural Studies*, 2021(1), 71-97.
[12] Council of public associations of national minorities: A new voice for Ukrainian diversity. (2024). Retrieved from https://dess.gov.ua/rada-hromadskykh-ob-iednan-natsionalnykh-menshyn-novyy-holos-dlia-ukrainskoho-riznomanittia/.
[13] Dinesen, P.T., Dahl, M., & Schiøler, M. (2021). When are legislators responsive to ethnic minorities? Testing the role of electoral incentives and candidate selection for mitigating ethnocentric responsiveness. *American Political Science Review*, 115(2), 450-466. doi: 10.1017/S0003055420001070.
[14] Distribution of public service of Canada employees by designated sub-group and occupational category – members of visible minorities. (n.d.). Retrieved from https://www.canada.ca/en/treasury-board-secretariat/services/innovation/human-resources-statistics/diversity-inclusion-statistics/distribution-public-service-canada-employees-designated-sub-group-occupational-category-visible-minorities.html.
[15] Diversity and inclusion in the U.S. Foreign Service: A primer. (2023). Retrieved from https://afsa.org/diversity-and-inclusion-us-foreign-service-primer.

[16] Dovbnya, Yu.A. (2023). Career prospects of a diplomat. In *Proceedings of the III international scientific conference "Innovations and scientific potential of the world"* (pp. 70-73). Vinnytsia: UKRLOGOS Group.
[17] Dres, H.C., Frowein, J.A., & Bank, R. (2000). *The participation of minorities in decision-making processes*. Brussel: Counil of Europe.
[18] Employment Equity Act of Canada. (1995, December). Retrieved from https://laws-lois.justice.gc.ca/eng/acts/e-5.401/.
[19] Foreign Service Officer career and salary profile. (2025). Retrieved from https://online.fit.edu/degrees/undergraduate/ba-mgnt/foreign-service-officer-career-and-salary-profile/.
[20] Foreign Service promotion statistics. (2016). Retrieved from https://2009-2017.state.gov/documents/organization/265923.pdf.
[21] Foreign Service promotion statistics. (2018). Retrieved from https://www.state.gov/wp-content/uploads/2019/05/FS-Pormotion-Statistics-by-Grade-Cone-and-ERG-2018.pdf.
[22] Foreign Service promotion statistics. (2020). Retrieved from https://www.state.gov/wp-content/uploads/2021/02/2020-FS-Promotion-Statistics-by-Diversity-and-Cone.pdf.
[23] Foreign Service promotion statistics. (2022). Retrieved from https://www.state.gov/wp-content/uploads/2023/02/2022-FS-Promotion-Statistics-by-Diversity-and-Cone.pdf.
[24] Foreign Service promotion statistics. (2024). Retrieved from https://2021-2025.state.gov/wp-content/uploads/2024/11/2024-FS-Promotion-Statistics-by-Diversity-and-Cone.pdf.
[25] Framework Convention for the Protection of National Minorities. (1995). Retrieved from https://www.coe.int/en/web/conventions/cets-number-/-abridged-title-known?module=treaty-detail&treatynum=157.
[26] Framework Convention for the Protection of National Minorities. (1995, February). Retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_055#Text.
[27] Gubernsky, B. (2019). *Mustafa Dzhemilev. "A faithful ally and a glorious commander"*. Retrieved from https://ua.krymr.com/a/mustafa-dzhemilev-virnyi-soiuznyk-ta-slavnyi-polkovodets/29597873.html.
[28] Hassan, M., Larreguy, H., & Russell, S. (2024). Who gets hired? Political patronage and bureaucratic favouritism. *American Political Science Review*, 118(4), 1913-1930. doi: 10.1017/S0003055423001338.
[29] Indigenous Diplomacy Agenda. (n.d.). Retrieved from https://www.dfat.gov.au/publications/indigenous-diplomacy-agenda.
[30] Jha, A., & Nauze, A.L. (2022). US Embassy air-quality tweets led to global health benefits. *Proceedings of the National Academy of Sciences*, 119(44), article number e2201092119. doi: 10.1073/pnas.2201092119.
[31] Khalilov, R. (2022). *Crimean to represent Ukraine at UN Forum on Indigenous Peoples: How did they manage to oust Russia?* Retrieved from https://www.radiosvoboda.org/a/korinni-narody-oon-ukraina-krym-suleiman-mamutov/31843121.html.
[32] Krzyżanowska, Z. (2024). On the trail of the grey wolf: Pan-Turkism in Turkey's foreign policy. *OSW Commentary*, 595.
[33] Lachanski, M. (2025). US trends in job stability by sex, race, and ethnicity from 1996 to 2020. *RSF: The Russell Sage Foundation Journal of the Social Sciences*, 11(1), 224-246. doi: 10.7758/RSF.2025.11.1.11.
[34] Law of Ukraine No. 2449 "On Diplomatic Service". (2018, June). Retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2449-19#Text.
[35] Martin, G.E., & Morris, C.S. (2022). Overcoming inequality of access and participation through institutional, international, and governmental collaboration: A case study. *Beijing International Review of Education*, 4(2), 301-321. doi: 10.1163/25902539-04020007.
[36] Martin, N.S., & Blinder, S. (2021). Biases at the ballot box: How multiple forms of voter discrimination impede the descriptive and substantive representation of ethnic minority groups. *Political Behavior*, 43(4), 1487-1510. doi: 10.1007/s11109-020-09596-4.
[37] McCandless, S., Bishu, S.G., Gomez Hernandez, M., Paredes Eraso, E., Sabharwal, M., Santis, E.L., & Yates, S. (2022). A long road: Patterns and prospects for social equity, diversity, and inclusion in public administration. *Public Administration*, 100(1), 129-148. doi: 10.1111/padm.12830.
[38] Minorities and indigenous peoples. (2025). Retrieved from https://emergency.unhcr.org/protection/persons-risk/minorities-and-indigenous-peoples.
[39] O'Brochta, W. (2024). Elite responses to ethnic diversity and interethnic contact. *Political Behavior*, 46(2), 1057-1077. doi: 10.1007/s11109-023-09859-w.
[40] OSCE. (2023). *Recommendations on the effective participation of national minorities in social and economic life & explanatory note*. Retrieved from https://www.osce.org/files/f/documents/2/3/553783.pdf.
[41] Paid wages. (2019). Retrieved from https://dostup.org.ua/request/59187/response/151181/attach/3/21200335dod1.pdf.
[42] Perga, T.Yu. (2021). Relations of Hungary with neighboring countries in the 20th – early 21st centuries. *Problems of World History*, 3(15), 74-91. doi: 10.46869/2707-6776-2021-15-3.
[43] Population – World Bank. (n.d.). Retrieved from https://data.worldbank.org/indicator/SP.POP.TOTL.
[44] Portocarrero, S., & Carter, J.T. (2022). "But the fellows are simply diversity hires!" How organizational contexts influence status beliefs. *RSF: The Russell Sage Foundation Journal of the Social Sciences*, 8(7), 172-191. doi: 10.7758/RSF.2022.8.7.09.
[45] Reynolds, H. (2023). Racialised foreign policy and the prospects for Indigenous diplomacy. *Australian Journal of International Affairs*, 77(6), 632-636. doi: 10.1080/10357718.2023.2273055.
[46] Sarıçiçek, E., & Öztürk, T. (2024). The annexation of Crimea and Türkiye's balancing role in the Russia-Ukraine war. *Manisa Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 22(2), 238-255. doi: 10.18026/cbayarsos.1425589.

[47] Shevchenko, M.I. (2023). Modern concepts of intercultural interaction in the context of globalization and modern international relations. *International Relations: Theoretical and Practical Aspects*, 12, 164-179.
[48] Social Inclusion. (n.d.). Retrieved from https://social.desa.un.org/issues/social-inclusion.
[49] Sutherland, L.A., Burton, R.J., Adamsone-Fiskovica, A., Hardy, C., Elzen, B., Debruyne, L., & Flanigan, S. (2021). Inclusivity of on-farm demonstration: Gender, age, and geographic location. *The Journal of Agricultural Education and Extension*, 27(5), 591-613. doi: 10.1080/1389224X.2020.1828115.
[50] Tan, N. (2022). Introduction: Quotas, parties and electoral design-mechanisms and effects of ethnic representation in diverse societies. *Representation*, 58(3), 339-346. doi: 10.1080/00344893.2022.2026813.
[51] The Canadian census: A rich portrait of the country's religious and ethnocultural diversity. (2022). Retrieved from https://www150.statcan.gc.ca/n1/daily-quotidien/221026/dq221026b-eng.htm.
[52] The Foreign Service is too white. We'd know – we're top diplomats. (2015). Retrieved from https://www.washingtonpost.com/posteverything/wp/2015/05/18/the-foreign-service-is-too-white-wed-know-were-top-diplomats/.
[53] Tomakh, D.A. (2024). Religious and political conflicts in Iran. In *Proceedings of the XXVII All-Ukrainian scientific and practical conference* (pp. 91-96). Kharkiv: Pravo.
[54] Turkey expressed support for the Crimean Tatars and the integrity of Ukraine. (2020). Retrieved from https://www.ukrinform.ua/rubric-crimea/3027756-tureccina-vislovila-pidtrimku-krimskim-tataram-ta-cilisnosti-ukraini.html.
[55] Turkey supports the right of Crimean Tatars to live in their historical homeland – presidential advisor. (2023). Retrieved from https://www.ukrinform.ua/rubric-crimea/3798477-tureccina-pidtrimue-pravo-krimskih-tatar-ziti-na-istoricnij-batkivsini-radnik-prezidenta.html.
[56] Turkish Foreign Ministry concerned about oppression of Crimean Tatars. (2014). Retrieved from https://lb.ua/news/2014/04/23/264150_mid_turtsii_obespokoen_pritesneniyami.html.
[57] Una, A.E., & Eyo, U.E. (2024). Ethnic politics and governance in Akwa Ibom state. *World atlas International Journal of Education & Management*, 7(1), 55-66.
[58] Waltz, M., & Schippers, A. (2021). Politically disabled: Barriers and facilitating factors affecting people with disabilities in political life within the European Union. *Disability & Society*, 36(4), 517-540. doi: 10.1080/09687599.2020.1751075.
[59] Waymouth, A. (2024). Indigenous diplomacy: A framework for rethinking Australia's engagement with Asia. *ANU Undergraduate Research Journal*, 13(1).
[60] Weinberg, J. (2021). Civic education as an antidote to inequalities in political participation? New evidence from English secondary education. *British Politics*, 17(2), 185-209. doi: 10.1057/s41293-021-00186-4.
[61] Wondreys, J., & Mudde, C. (2022). Victims of the pandemic? European far-right parties and COVID-19. *Nationalities Papers*, 50(1), 86-103.
[62] Yankovsky, G. (2018). *Crimean Tatars and Nogais in Turkey*. Retrieved from https://www.ji.lviv.ua/n90texts/yankovskyj-kr-tatary-i-nogajci.htm.

УДК 327.56:314.15
DOI: 10.59214/2663-2675.35(4).2025.65

Блеріна Хелай
Доктор наук, викладач історії
Університет «Ісмаїл Кемалі»
9400, вул. Косова, Вльора, Албанія
https://orcid.org/0009-0008-9169-4146

Проблема біженців у сучасних дипломатичних відносинах з країнами Близького Сходу

Анотація. Стаття присвячена комплексному дослідженню трансформації проблеми біженців у інструмент політичного тиску в контексті сучасних дипломатичних відносин з країнами Близького Сходу. На основі системного аналізу міжнародно-правових документів, офіційних звітів міжнародних організацій та наукових публікацій досліджено еволюцію міжнародної системи захисту біженців та її сучасні виклики. У статті детально проаналізовано діяльність ключових міжнародних інституцій у контексті координації глобальної системи захисту біженців та пошуку довготривалих рішень для осіб, що підпадають під мандат. Особливу увагу приділено аналізу використання міграційної кризи як інструменту гібридної війни на прикладі дій Туреччини та Білорусі, які демонструють системні недоліки існуючих механізмів міжнародного захисту. На основі аналізу емпіричних даних встановлено, що сучасна система захисту біженців демонструє ознаки структурної неефективності при реагуванні на масштабні переміщення населення. Виявлено, що інструменталізація міграційної кризи призводить до порушення прав біженців та створює напруженість у міжнародних відносинах. Досліджено досвід країн ЄС у протидії використанню міграційних потоків як інструменту політичного тиску, визначено ефективні практики та прогалини в інституційному забезпеченні міграційної безпеки. Проаналізовано правові механізми та політичні інструменти, що застосовуються міжнародними організаціями для захисту біженців в умовах гібридних загроз, та оцінено їхню ефективність у кризових ситуаціях. У дослідженні обґрунтовано необхідність системного реформування міжнародної системи реагування на міграційні кризи через впровадження нових координаційних механізмів, посилення превентивної складової та забезпечення справедливого розподілу відповідальності між державами. Запропоновано чотири стратегічні напрямки реформування: інституційна трансформація, фінансова стійкість, технологічна модернізація та правова гармонізація. Результати дослідження мають практичне значення для розробки міжнародної політики з питань біженців, удосконалення механізмів гуманітарної дипломатії та створення ефективної нормативно-правової бази управління міграційними кризами

Ключові слова: гібридна війна; міграція; міжнародно-правовий механізм; гуманітарна криза; політичний тиск

Вступ

Проблема біженців трансформувалась із гуманітарного питання у комплекс геополітичних, безпекових та соціально-економічних викликів. Масштабні переміщення населення з Близького Сходу внаслідок конфліктів у Сирії (2011-2023), Іраку (2003-2011, 2013-2017), Ємені (з 2014) та Лівії (з 2011) створили ситуацію, де гуманітарна криза стала інструментом політичного тиску. Європейська міграційна криза 2015-2016 рр., турецько-європейська міграційна угода 2016 р. та білорусько-польська криза 2021 р. показують неефективність традиційних механізмів захисту біженців, коли держави використовують міграцію для геополітичних цілей. Особливо гострою проблема є у відносинах з країнами Близького Сходу. Міжнародно-правові механізми, створені в середині XX століття, недостатньо адаптовані до сучасних реалій, де проблема біженців стає елементом геополітичних комбінацій.

Фундаментальний внесок у розуміння цієї проблематики зробив G. Jikeli (2024), який запропонував антропологічний підхід до аналізу взаємозв'язків між історичною пам'яттю та сучасними міграційними процесами. Автор детально дослідив, як історичний досвід переміщення сирійсько-курдських біженців впливав на їхнє сприйняття сучасних подій та формування ідентичності в умовах вимушеної міграції. Дослідження M. Janmyr & D. Stevens (2020) поглиблюють розуміння інституційних аспектів захисту біженців, пропонуючи комплексний аналіз регіональних режимів на Близькому Сході. Вони аналізують особливості національних законодавств країн регіону, виявляючи спільні риси

Suggested Citation: *Отримано: 31.03.2025, Перевірено: 11.07.2025, Прийнято: 16.08.2025*

Xelaj, B. (2025). The refugee problem in modern diplomatic relations with the Middle East. *Foreign Affairs*, 35(4), 65-78. doi: 10.59214/2663-2675.35(4).2025.65.

*Corresponding author

Copyright © The Author(s). This is an open access article distributed under the terms of the Creative Commons Attribution License 4.0 (https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/)

та відмінності. Дослідження L.P. Usata (2022) аналізує проблему біженців як глобальний виклик та висвітлює аспекти українського досвіду в цьому контексті. Автор приділяє особливу увагу правовим аспектам міграційної політики та ролі України в міжнародній системі захисту біженців. Дослідження A.O. Lobova (2024) доповнює це розуміння, аналізуючи міграційні потоки з Близького Сходу до країн ЄС та наслідки цих процесів для регіональної безпеки. K. Vaagland (2023) пропонує інноваційний підхід до розуміння міграційної дипломатії через призму сприйняття донорами стратегій держав-реципієнтів. На прикладі Йорданії, яка прийняла понад 675 тис. сирійських біженців переважно в 2012-2018 рр., потік яких був спрямований до Туреччини, Лівану та частково до Європи, автор детально аналізує, як країни-донори інтерпретують та реагують на різні стратегії управління міграційними потоками. Значно розширює розуміння сучасної міграційної кризи дослідження F.N. Putri *et al.* (2023), яке пропонує комплексний аналіз ситуації в Європі та Туреччині. Автор проводить систематичне порівняння різних підходів до управління міграційними потоками, оцінюючи їх ефективність через призму як короткострокових результатів, так і довгострокових наслідків. Наукові розвідки O. Sarsour (2022) суттєво доповнюють розуміння безпекової проблематики, фокусуючись на європейському контексті та аналізі впливу праворадикальних рухів на міграційну політику. Дослідник детально розкриває механізми формування антиміграційних настроїв у європейських суспільствах та їх вплив на процеси прийняття політичних рішень. Особливу увагу автор приділяє аналізу взаємозв'язку між зростанням популярності праворадикальних партій та посиленням рестриктивних елементів у міграційній політиці європейських країн. Новий вимір у дослідження проблеми біженців внесли роботи, присвячені аналізу використання міграційної кризи як інструменту політичного впливу. Фундаментальне дослідження B. Sambur (2021) розкриває вплив сирійської громадянської війни (2011-2023 рр.) на відносини між Туреччиною та ЄС, аналізуючи конфлікт, який призвів до появи 6,9 млн біженців зі Сирії, що стали найбільшою групою вимушено переміщених осіб у світі. Основними країнами-реципієнтами сирійських біженців стали Туреччина (3,6 млн), Ліван (815 тис.), Йорданія (675 тис.) та Німеччина (620 тис.), згідно з даними УВКБ ООН (Global trends report, 2025). Дослідження B. Sambur демонструє механізми трансформації гуманітарної кризи у політичний інструмент.

Однак існує суттєва прогалина в розумінні трансформації проблеми біженців у інструмент політичного впливу. Дослідження зосереджуються або на гуманітарних аспектах, або на окремих прикладах використання міграційної кризи як політичного інструменту, без комплексного аналізу системних механізмів. Недостатньо вивчено взаємозв'язок між безпековими аспектами проблеми біженців та дипломатичними відносинами з країнами Близького Сходу. Питання вдосконалення міжнародних механізмів протидії інструменталізації міграційної кризи в контексті гібридних загроз потребує глибшого аналізу. Метою дослідження було виявити особливості трансформації проблеми біженців у інструмент політичного впливу та розробці рекомендацій щодо вдосконалення міжнародних механізмів протидії такій інструменталізації. Для досягнення цієї мети необхідно було вирішити наступні дослідницькі завдання: проаналізувати міжнародно-правові механізми та інституційну координацію у вирішенні проблеми біженців; дослідити процес трансформації міграційної кризи в інструмент політичного тиску на прикладі дій Туреччини та Білорусі; визначити перспективні напрямки реформування міжнародної системи реагування на міграційні кризи.

Матеріали та методи

Методологічну основу дослідження складав комплексний підхід до вивчення проблеми біженців у контексті сучасних дипломатичних відносин, що дозволив розглянути цю проблематику як складне багатовимірне явище. Дослідження базувалось на системному аналізі широкого спектру джерел, які можна розділити на кілька основних груп. Першу групу склали фундаментальні міжнародно-правові документи, що формують основу сучасної системи захисту біженців. Ключовим документом, що визначає базові принципи захисту біженців, є The 1951 Refugee Convention and its 1967 Protocol (n.d.), який встановлює міжнародні стандарти поводження з біженцями та їхні основні права. Інституційні механізми захисту біженців визначаються Statute of the Office of the United Nations High Commissioner for Refugees (1950), який окреслює мандат та повноваження цієї організації. Другу групу формують документи, що визначають сучасні рамки міжнародного співробітництва у сфері захисту біженців. Особливе значення мав Global Compact on Refugees (2018), який встановлює механізми розподілу відповідальності між державами та створення більш передбачуваної системи реагування на масові переміщення. Третю групу становлять регіональні документи та угоди, що відображають специфіку вирішення проблеми біженців у європейському контексті. Для порівняльного аналізу стратегій Туреччини використано: директиву Türkiye: Temporary Protection Regula-tion No. 29153 (2014), інформаційний документ «Facility for Refugees in Turkey» (Euro-pean Commission, 2016), офіційну заяву «EU-Türkiye Statement» (European Commission, 2020) та аудиторський звіт (European Court of Auditors, 2024). Стратегія Білорусі розглядалася як показовий приклад штучно створеної міграційної кризи, що використовувалася як інструмент гібридної війни, на відміну від міграційних процесів з Близького Сходу до ЄС, які мали переважно гуманітарний характер. Для аналізу цієї стратегії використано: European Council Conclusions on Belarus (2021), Council Decision (CFSP) 2021/1989 (2021), EU-Belarus Relations report (Przetacznik & Russell, 2021), офіційні документи 28th Meeting of the OSCE (Sweden, 2022), матеріали Warsaw human dimension conference (2024). Четверта група включала аналітичні матеріали та звіти міжнародних організацій, зокрема щорічні звіти Управління Верховного комісара (УВКБ) ООН (Global trends report, 2025) та звіти щодо імплементації Global Compact on Refugees (2018), які надали інформацію про стан проблеми та ефективність міжнародних механізмів її вирішення.

У процесі дослідження використано комплекс наукових методів, що забезпечили всебічний аналіз проблеми. Системний підхід дозволив розглянути

проблему біженців як складний комплекс взаємопов'язаних елементів у контексті сучасних міжнародних відносин. Історичний метод застосовано для аналізу еволюції міжнародно-правових механізмів захисту біженців та їх трансформації під впливом сучасних викликів. Порівняльний аналіз використано для вивчення різних підходів до вирішення проблеми біженців, зокрема при дослідженні стратегій Туреччини та Білорусі щодо використання міграційної кризи як інструменту політичного впливу. Інституційний підхід дозволив оцінити ефективність існуючих механізмів міжнародної координації у сфері захисту біженців, зокрема європейських систем контролю, таких як The Common European Asylum System (CEAS) та Frontex. Методи політичного аналізу застосовано для дослідження трансформації проблеми біженців з гуманітарного питання у інструмент геополітичного впливу. Прогностичний метод використано при розробці рекомендацій щодо вдосконалення міжнародних механізмів протидії інструменталізації міграційної кризи. Такий комплексний методологічний підхід дозволив забезпечити всебічне дослідження проблеми та розробити практичні рекомендації щодо вдосконалення міжнародних механізмів реагування на сучасні міграційні виклики.

Результати

Міжнародно-правові механізми та інституційна координація у вирішенні проблеми біженців. Сучасна система міжнародно-правового регулювання захисту прав біженців базується на фундаментальних документах, ухвалених під егідою ООН (Statute of the Office…, 1950). Протягом останніх десятиліть ця система зазнала суттєвої еволюції, розширивши свій мандат та адаптувавшись до нових викликів глобальної міграції. Ключовим інституційним механізмом у цій системі виступає Управління Верховного комісара ООН у справах біженців (УВКБ ООН), яке забезпечує міжнародний захист та пошук довготривалих рішень для осіб, що підпадають під його мандат. Примітно, що з моменту свого створення УВКБ ООН значно розширило сферу своєї діяльності, включивши до неї не лише традиційних біженців, але й внутрішньо переміщених осіб та осіб без громадянства (UNHCR's mandate…, 2024). У процесі аналізу міжнародно-правових механізмів та інституційної координації у вирішенні проблеми біженців виявлено багаторівневу систему їх захисту, що охоплює глобальний, міжнародний, регіональний та національний рівні міжнародної системи захисту біженців (Таблиця 1).

Таблиця 1. Система міжнародно-правових механізмів та інституційної координації у вирішенні проблеми біженців

Рівень координації	Ключові механізми	Інституції	Функції
Глобальний	- Міжнародний захист біженців - Координація гуманітарної допомоги - Пошук довгострокових рішень	- Генеральна Асамблея ООН - УВКБ ООН - Економічна та Соціальна Рада	- Визначення міжнародних стандартів - Координація глобальних зусиль - Мобілізація ресурсів
Міжнародний	- Міжвідомча координація - Програми допомоги - Технічна підтримка	- Всесвітня продовольча програма - ЮНІСЕФ - ВООЗ	- Надання спеціалізованої допомоги - Координація програм - Моніторинг ситуації
Регіональний	- Адаптація глобальних стратегій - Координація в географічних зонах - Кризове реагування	- Регіональні представництва УВКБ ООН - Регіональні організації - Координаційні центри	- Імплементація програм - Координація дій - Оперативне реагування
Національний	- Розробка законодавства - Адміністративні процедури - Програми інтеграції	- Національні уряди - Місцеві органи влади - Представництва УВКБ ООН	- Захист прав біженців - Надання послуг - Інтеграційні заходи

Джерело: складено автором за M. Alqashouti (2021), A. Drescher *et al*. (2021), M. Likaj & A. Marku (2023), F.N. Putri *et al*. (2023)

Кожен рівень характеризується специфічними механізмами, залученими інституціями, нормативною базою та функціями. Водночас розмежування повноважень та відповідальності між різними акторами дозволяє забезпечити ефективну координацію зусиль у сфері захисту біженців. Ефективність такої системи значною мірою залежить від злагодженої взаємодії між усіма рівнями та компонентами. M. Alqashouti (2021) зазначено, що така структура правового захисту забезпечує комплексний підхід до вирішення проблеми біженців через поєднання дипломатичних зусиль на різних рівнях. Адже у контексті міжнародних відносин проблема захисту переміщених осіб постає як глобальний виклик міждержавної взаємодії, що охоплює кілька критичних аспектів. Підтвердженням є рішення Суду ЄС 2020 р. проти Угорщини, Польщі та Чехії за відмову дотримуватись квот розподілу шукачів притулку, що розкрило напруженість між наднаціональним правом та національним суверенітетом, а численні дослідження демонструють суттєві розбіжності у застосуванні міжнародних правових норм серед країн Близького Сходу. Проблема справедливого розподілу відповідальності проявляється у Pact on Migration and Asylum (2024) з системою «обов'язкової солідарності». При цьому статистичні дані свідчать, що Йорданія з населенням близько 10 млн прийняла 675 тис. сирійських біженців (6,75 % населення), тоді як ЄС з населенням 447 млн – лише 1 млн (0,22 %). Координація гуманітарної допомоги залишається проблемною, як свідчить Регіональний план реагування на кризу біженців для Сирії, профінансований 2022 р. лише на 46 % від необхідних 5,6 млрд доларів, що призвело до скорочення продовольчої допомоги на 50 %, створюючи напруженість між донорами та

реципієнтами (Jacqué, 2024). Пошук довгострокових рішень ускладнюється політикою окремих держав, як-от Ліванська «добровільна репатріація» сирійських біженців 2023 р. попри задокументовані порушення прав (Petillo, 2023). Особливо гострою є штучна міграційна криза, організована Білоруссю у 2021 р., яка аналізується в літературі як нова форма «гібридної війни» (Przetacznik & Russell, 2021). Сучасні виклики, пов'язані з масштабними міграційними потоками, зокрема з Близького Сходу до Європи, вимагають перегляду ефективності існуючих міжнародно-правових механізмів та інституційних підходів до вирішення проблеми біженців. Особливо показовим у цьому контексті є досвід Туреччини як країни, що прийняла найбільшу кількість сирійських біженців. Турецька нормативно-правова база щодо біженців, представлена насамперед «Тимчасовим положенням про захист № 29153» від 2014 р., встановлює комплексну систему надання захисту особам, які масово прибувають до Туреччини з країн, де спостерігаються збройні конфлікти або масові порушення прав людини. Це положення визначає правовий статус осіб під тимчасовим захистом, регламентує їхні права та обов›язки, а також встановлює інституційні механізми надання допомоги (Türkiye: Temporary Protection..., 2014). Важливо відзначити, що даний нормативний акт був згодом доповнений у 2019 р. (Regulation on amendments..., 2019). Це свідчить про динамічний характер правового регулювання міграційної політики Туреччини у відповідь на мінливі обставини міграційної кризи. Практичне впровадження цієї нормативної бази знайшло відображення у діяльності Механізму для біженців у Туреччині, що став ключовим інструментом реалізації турецько-європейської міграційної угоди 2016 р. Як зазначено у Спеціальному звіті (European Court of Auditors, 2024) цей механізм було створено для координації та оптимізації допомоги ЄС біженцям у Туреччині з бюджетом 6 млрд євро на період 2016-2019 рр. Звіт демонструє як досягнення, так і суттєві недоліки у функціонуванні цього механізму. З одного боку, механізм дозволив мобілізувати значні ресурси та забезпечити доступ біженців до базових послуг, зокрема освіти та охорони здоров'я. З іншого боку, виявлено недостатню координацію між різними проєктами, проблеми з моніторингом ефективності використання коштів та відсутність чіткої стратегії переходу від гуманітарної допомоги до довгострокових рішень. Особливу увагу у звіті приділено питанням сталості досягнутих результатів після завершення фінансування з боку ЄС, що свідчить про системні виклики у сфері міжнародної координації зусиль щодо вирішення проблеми біженців (European Court of Auditors, 2024). Досвід функціонування Механізму для біженців у Туреччині є показовим прикладом того, як міжнародно-правові інструменти та інституційні механізми часто виявляються недостатньо адаптованими до політичних реалій, де проблема біженців використовується як інструмент геополітичного впливу. Аналіз практичної реалізації турецько-європейської міграційної угоди демонструє, що навіть при наявності значних фінансових ресурсів та детально розробленої нормативної бази, ефективність міжнародної координації залишається обмеженою через політичні фактори та інституційні бар'єри. A. Drescher *et al*. (2021) також підкреслено важливість взаємодії між різними інституціями, особливо у контексті реагування на потреби біженців з Близького Сходу. M. Likaj & A. Marku (2023) наголошувалося на важливості ефективної взаємодії між регіональними представництвами УВКБ ООН та місцевими координаційними центрами для оперативного реагування на кризові ситуації. Водночас F.N. Putri *et al.* (2023) зазначено, що національний рівень залишається критично важливим для практичної імплементації програм захисту та інтеграції біженців.

У контексті проблематики біженців та міграційних криз важливо проаналізувати роль України, яка посідає особливе місце в регіональній та глобальній міграційній системі. Україна як держава, що ратифікувала Конвенцію про статус біженців 1951 р. та Протокол 1967 р., бере активну участь у міжнародній системі захисту біженців (70th anniversary of..., 2021). До 2022 р. Україна виступала як приймаюча сторона, суб'єкт дипломатичних зусиль та сторона у міграційних кризах, що робить її досвід цінним для формування комплексного розуміння сучасних міграційних процесів. Україна активно долучилася до міжнародної системи захисту біженців, ратифікувавши Конвенцію про статус біженців 1951 р. та Протокол 1967 р. ще у 2002 р. (About UNHCR in Ukraine, n.d.). Це створило базові правові рамки для розвитку національної системи захисту вимушених мігрантів. Національне законодавство було адаптоване до міжнародних стандартів через ухвалення Law of Ukraine No. 3671-VI (2011). Важливим кроком стала участь України у Global Compact on Refugees (2018), хоча формально документ не має юридично обов'язкового характеру. У рамках імплементації принципів цього договору розроблено національні програми з підтримки інтеграції біженців, що включають доступ до освіти, охорони здоров'я та ринку праці. За даними УВКБ ООН, протягом 2018-2021 рр. Україна суттєво вдосконалила процедури розгляду заяв про надання притулку та розширила можливості для місцевої інтеграції визнаних біженців, зокрема через програми мовної підготовки та професійного навчання (Usata, 2022). Дипломатична позиція України щодо використання міграції як інструменту політичного тиску формувалася під впливом регіональних викликів та власного досвіду. Україна послідовно підтримувала принцип невикористання вразливих груп населення для досягнення геополітичних цілей, що відображено в офіційних заявах Міністерства закордонних справ України та виступах українських дипломатів на міжнародних форумах. Особливо чітко ця позиція проявилася під час білорусько-польської міграційної кризи 2021 р. Українським урядом було офіційно засуджено дії білоруського режиму з організації штучної міграційної кризи як форми гібридної агресії проти Європейського Союзу. В офіційній заяві МЗС України від 10 листопада 2021 р. було підкреслено, що «використання мігрантів як інструменту гібридної війни є неприпустимим та суперечить фундаментальним принципам гуманітарного права» (Lobova, 2024). Реакція України на міграційну кризу на білорусько-польському кордоні 2021 р. була комплексною та багаторівневою, солідарною з Польщею та іншими країнами ЄС щодо

неприпустимості використання мігрантів як інструменту гібридної війни (Sweden, 2022). Під час білорусько-польської кризи 2021 р. Україна виявила солідарність з Польщею та іншими країнами ЄС, підтримавши їхню позицію щодо недопустимості використання мігрантів як інструменту гібридної війни. Українська дипломатія офіційно засудила дії білоруського режиму та посилила охорону власного кордону з Білоруссю для запобігання подібним провокаціям (Ukraine strengthens…, 2021). За рішенням Ради національної безпеки і оборони України від листопада 2021 р., було розгорнуто додаткові сили прикордонної служби та Національної гвардії на північному кордоні країни. Загалом понад 8500 прикордонників та 15 вертольотів були залучені для патрулювання північного кордону України з метою запобігання можливому перенаправленню міграційних потоків з Білорусі на територію України (Lobova, 2024). Україна також активно співпрацювала з Frontex та іншими європейськими структурами у питаннях протидії нелегальній міграції та інструменталізації біженців (Warsaw human dimension conference, 2024). Представники української прикордонної служби брали участь у спільних навчаннях та обміні інформацією з польськими колегами, що сприяло зміцненню регіональної безпеки (Przetacznik & Russell, 2021). Водночас роль України в регіональних міграційних процесах за останнє десятиліття зазнала суттєвої трансформації. Протягом тривалого часу Україна була переважно країною транзиту для мігрантів з Близького Сходу та Центральної Азії, які прямували до Європейського Союзу. Однак з 2014 р., після початку конфлікту на сході країни, Україна стикнулася з безпрецедентною внутрішньою кризою переміщення населення, що суттєво вплинуло на її міграційну політику та підходи до вирішення проблем біженців (Khudolii, 2017). Досвід України у подоланні внутрішньої міграційної кризи та управлінні масовими переміщеннями населення став цінним внеском у формування регіональних підходів до вирішення подібних проблем.

Організація Об'єднаних Націй та її спеціалізована агенція УВКБ ООН відіграють центральну роль у глобальній системі захисту біженців, формуючи комплексну структуру підтримки та координації міжнародної допомоги. Їхня діяльність, що ґрунтується на положеннях Statute of the Office of the United Nations High Commissioner for Refugees (1950), охоплює широкий спектр функцій та механізмів, спрямованих на забезпечення міжнародного захисту та пошук довгострокових рішень для людей, змушених покинути свої домівки через переслідування, конфлікти чи насильство. У своїй діяльності УВКБ ООН реалізує мандат через складну систему координаційних механізмів, взаємодіючи на глобальному рівні з Генеральною Асамблеєю ООН, Економічною та Соціальною Радою та іншими головними органами ООН. Така взаємодія не лише забезпечує політичну підтримку та легітимність діяльності організації, але й сприяє мобілізації необхідних ресурсів для виконання її мандату. На міжнародному рівні УВКБ ООН координує свою діяльність з іншими агенціями системи ООН, зокрема з Всесвітньою продовольчою програмою, яка забезпечує продовольчу допомогу, ЮНІСЕФ, що опікується потребами дітей-біженців, та Всесвітньою організацією охорони здоров'я, відповідальною за медичні аспекти допомоги. Особливе значення має регіональний вимір роботи організації, де мережа представництв УВКБ ООН адаптує глобальні стратегії до місцевого контексту та координує діяльність у конкретних географічних зонах. Це набуває особливої важливості у випадках масового переміщення населення, як це відбувається під час сирійської кризи біженців. На національному рівні організація працює через свої представництва з урядами країн, допомагаючи розробляти та впроваджувати національні системи захисту біженців, включаючи законодавчі рамки та адміністративні процедури. Система фінансування діяльності УВКБ ООН базується на добровільних внесках держав-членів ООН та приватних донорів, що дозволяє організації розробляти складні механізми планування та розподілу ресурсів для оперативного реагування на надзвичайні ситуації та забезпечення довгострокових програм допомоги (Global trends report, 2025). При цьому організація постійно вдосконалює свої методи роботи, впроваджуючи інноваційні підходи до надання допомоги, включаючи цифрову трансформацію через впровадження біометричних технологій для реєстрації біженців та перехід до системи грошової допомоги, що дає біженцям можливість самостійно визначати свої пріоритетні потреби (Global Compact on…, 2018).

Важливим аспектом діяльності організації є інтеграція програм допомоги біженцям у більш широкі стратегії розвитку приймаючих громад, що сприяє соціальній згуртованості та зменшує напругу між біженцями та місцевим населенням. Проте діяльність ООН та УВКБ ООН стикається з серйозними викликами, серед яких хронічна нестача фінансування та залежність від добровільних внесків, що обмежує можливості організації реагувати на всі потреби біженців (Vaagland, 2023). Складність отримання згоди держав на прийняття біженців та забезпечення їх захисту, особливо в контексті зростання антиміграційних настроїв, створює додаткові політичні обмеження. Безпекові виклики, пов'язані з необхідністю працювати в зонах конфліктів та нестабільності, створюють ризики для персоналу та ускладнюють надання допомоги (Indicator report, 2023). Крім того, координація дій численних акторів, залучених до надання допомоги біженцям, часто призводить до дублювання зусиль або прогалин у наданні послуг (UN General Assembly Resolution 71/172, 2015). Аналіз сучасних тенденцій вказує на необхідність посилення превентивної діяльності та збільшення уваги до запобігання виникненню ситуацій, що призводять до масового переміщення населення. Важливим напрямком розвитку є розширення партнерств через активніше залучення приватного сектору та громадянського суспільства до програм допомоги біженцям, а також локалізація допомоги через передачу більшої відповідальності та ресурсів місцевим організаціям та громадам, що приймають біженців (Indicator report, 2023). Подальша цифровізація та впровадження нових технологій сприятиме підвищенню ефективності надання допомоги та покращенню координації між різними акторами. Для вдосконалення системи необхідно створити стабільні механізми фінансування, менш залежні від добровільних внесків, розробити більш ефективні

механізми розподілу відповідальності між державами щодо прийому біженців та посилити координацію між гуманітарною допомогою та програмами розвитку (UN General Assembly Resolution…, 2021). Особливу увагу слід приділити вдосконаленню системи збору та аналізу даних для більш ефективного планування та розподілу ресурсів, а також розширенню можливостей для легального переселення біженців та їх інтеграції в приймаючих країнах (Pact on Migration and Asylum, 2024). Сучасна діяльність ООН та УВКБ ООН у сфері захисту біженців стикається з низкою фундаментальних викликів, що потребують системного вирішення. Ці виклики охоплюють різні аспекти роботи організацій та суттєво впливають на ефективність надання допомоги біженцям. Найгострішою проблемою залишається фінансова нестабільність, оскільки система фінансування базується переважно на добровільних внесках держав та приватних донорів. Це створює суттєву невизначеність у плануванні довгострокових програм та обмежує можливості оперативного реагування на нові кризи. Політичний спротив з боку держав також становить серйозний виклик в умовах зростання антиміграційних настроїв багато країн посилюють прикордонний контроль та ускладнюють процедури надання притулку. Безпекові ризики суттєво ускладнюють роботу організації, особливо в зонах активних конфліктів, де існують прямі загрози для персоналу та обмежений доступ до біженців. Координаційна складність проявляється у необхідності узгоджувати дії численних міжнародних організацій, національних урядів та неурядових організацій, що часто призводить до дублювання зусиль або прогалин у наданні послуг. Тривалість сучасних криз біженців вимагає переходу від короткострокової гуманітарної допомоги до довгострокових рішень, що створює додаткові виклики для існуючої системи гуманітарної допомоги. Інформаційна складність, пов'язана зі збором точних даних про кількість та потреби біженців, особливо в умовах масового переміщення населення, також значно ускладнює планування та оцінку ефективності програм допомоги (Indicator report, 2023). Незважаючи на численні виклики, роль ООН та УВКБ ООН у координації допомоги біженцям залишається критично важливою для функціонування міжнародної системи захисту біженців. Організації продовжують адаптуватися до мінливих умов та розробляти нові підходи до вирішення проблем біженців, демонструючи свою незамінність у глобальній системі гуманітарної допомоги.

Інституційна структура захисту прав біженців характеризується багаторівневою системою координації, де центральну роль відіграє УВКБ ООН. Ефективність цієї структури можна оцінити через призму її здатності реагувати на масштабні кризи, подібні до сирійської. Відповідно до свого мандату, ця організація виконує дві основні функції: забезпечення міжнародного захисту біженців та пошук довгострокових рішень їхніх проблем. Порівняно з іншими міжнародними організаціями, УВКБ ООН має унікальний мандат та можливості для координації глобальних зусиль у сфері захисту біженців. Особлива увага приділяється координації зусиль з урядовими та неурядовими організаціями для сприяння добровільній репатріації або успішній інтеграції біженців у нових країнах перебування. Правовий фундамент захисту біженців формується через взаємодію різних рівнів міжнародного права. На універсальному рівні діють загальні механізми захисту прав людини, які поширюються на біженців як на особливу категорію осіб, що потребують міжнародного захисту. Аналіз показує, що ці механізми включають систему договорів з прав людини, серед яких ключове значення мають International Covenant on Civil and Political Rights (1976) та International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights (1966). Критичне осмислення цієї системи виявляє як її сильні сторони (універсальність, комплексність), так і слабкі місця (відсутність ефективних механізмів примусу, залежність від політичної волі держав). Аналіз ефективності міжнародно-правових механізмів демонструє, що їх дієвість значною мірою залежить від наявності системи контролю за виконанням державами своїх зобов'язань. У межах окремих країн існують різні системи контролю, включаючи судові, адміністративні та незалежні моніторингові механізми (Janmyr & Stevens, 2020). Показовим європейським прикладом є німецька багаторівнева система, де рішення Федерального відомства з питань міграції та біженців (BAMF) підлягають судовому перегляду адміністративними судами, а Конституційний суд забезпечує відповідність міграційної політики фундаментальним правам (Pact on Migration and Asylum, 2024). Франція створила спеціалізований Національний суд з питань притулку (CNDA), який щорічно розглядає понад 60 тис. справ, при цьому його рішення можуть бути оскаржені до Державної ради (Likaj & Marku, 2023). Важливу роль відіграють також незалежні моніторингові органи, такі як шведський інститут омбудсмена та британська Незалежна комісія з питань кордонів та імміграції (ICIBI), які здійснюють регулярні перевірки та публікують звіти щодо дотримання прав біженців (Global trends report, 2025). Порівняльний аналіз різних систем моніторингу показує, що конвенційні органи ООН, які здійснюють нагляд за дотриманням прав біженців у рамках загальної системи захисту прав людини, мають обмежені можливості для забезпечення виконання своїх рішень (The 1951 Refugee Convention and its 1967 Protocol, n.d.). Хоча спеціальні договори щодо статусу біженців не передбачають створення окремих контрольних органів, функція нагляду за їх виконанням покладена на УВКБ ООН, що створює певні інституційні обмеження (Statute of the Office…, 1950).

Оцінюючи регіональні механізми захисту біженців, варто відзначити їхню зростаючу роль у вирішенні локальних криз. На рівні окремих регіонів розробляються додаткові інструменти та стандарти захисту, які враховують специфічні проблеми та потреби біженців у конкретному географічному контексті (Janmyr & Stevens, 2020). Порівняльний аналіз регіональних систем захисту біженців виявляє значні відмінності в підходах та ефективності їх реалізації. Наприклад, європейська система захисту біженців демонструє більш високий рівень інституціоналізації та стандартизації процедур порівняно з механізмами в інших регіонах (UN General Assembly Resolution…, 2021). Координація дій між різними міжнародними організаціями

та агентствами ООН набуває особливого значення в контексті сучасних криз біженців. Критичний аналіз показує, що захист прав біженців вимагає комплексного підходу, який охоплює різні аспекти – від забезпечення базових потреб до довгострокової інтеграції. Оцінка ефективності міжвідомчої координації виявляє як позитивні приклади співпраці, так і випадки дублювання функцій та неефективного використання ресурсів. Це передбачає тісну взаємодію між УВКБ ООН та іншими спеціалізованими установами, такими як Всесвітня організація охорони здоров'я, ЮНІСЕФ, Міжнародна організація праці (Drescher *et al.*, 2021). Аналіз взаємодії з неурядовими організаціями, такими як International Rescue Committee (IRC), Médecins Sans Frontières (MSF), Norwegian Refugee Council (NRC), Danish Refugee Council (DRC), демонструє їхню зростаючу роль у системі захисту біженців. Порівняно з державними структурами, НУО часто демонструють більшу гнучкість та ефективність у наданні безпосередньої допомоги біженцям на місцях. Яскравим прикладом є діяльність організації «Лікарі без кордонів» під час сирійського конфлікту, яка з 2011 р. надала медичну допомогу млн біженців у Лівані, Йорданії та Туреччині, створюючи мобільні клініки в таборах та забезпечуючи доступ до охорони здоров'я в умовах, де державні структури не мали ресурсів чи можливостей оперативно реагувати. Подібно до цього, Норвезька рада у справах біженців забезпечила освітніми програмами понад 250 тис. дітей-біженців з Сирії, заповнюючи прогалини в офіційних системах освіти приймаючих країн (Syrian conflict timeline…, 2021). Оцінка практичного досвіду показує, що така співпраця дозволяє забезпечити більш ефективне впровадження міжнародних стандартів захисту та краще реагування на потреби біженців у конкретних ситуаціях. У контексті проблеми біженців з країн Близького Сходу особливої актуальності набуває питання координації зусиль між країнами походження, транзиту та призначення. Критичний аналіз показує, що роль ООН та її спеціалізованих агенцій, особливо УВКБ ООН, є визначальною у координації міжнародної допомоги біженцям з цього регіону. Водночас, ефективність цієї допомоги часто обмежується політичною напруженістю між країнами, що приймають біженців, і країнами-донорами гуманітарної допомоги. Практика показує, що країни-реципієнти часто стикаються з недостатнім фінансуванням та ресурсним забезпеченням для належного утримання біженців, що створює додаткове навантаження на їхні соціальні системи.

Міграційні кризи як політичний інструмент: виклики та шляхи реформування міжнародної системи. Використання міграційної кризи як інструменту політичного тиску стало однією з визначальних характеристик сучасних міжнародних відносин, і приклад Туреччини є особливо показовим у цьому контексті. Географічне положення країни на перехресті міграційних шляхів між Близьким Сходом та Європою, у поєднанні з масштабною сирійською кризою, створило унікальні передумови для перетворення міграційного питання на потужний інструмент зовнішньополітичного впливу. Історичний контекст формування цієї ситуації бере початок з 2011 р., коли спалах громадянської війни в Сирії призвів до безпрецедентного потоку біженців до сусідніх країн. Туреччина, керуючись спочатку гуманітарними міркуваннями та політикою «нульових проблем із сусідами», відкрила свої кордони для сирійських біженців. Протягом наступних років країна прийняла найбільшу кількість біженців у світі – понад 3,6 млн сирійців, що створило значне навантаження на соціальну інфраструктуру та економіку країни (Khudolii, 2017). Поворотним моментом у трансформації міграційного питання в інструмент політичного впливу стала міграційна криза 2015-2016 рр., спричинена ескалацією громадянської війни в Сирії, погіршенням умов у таборах біженців у сусідніх країнах та ослабленням контролю на кордонах країн транзиту (Sambur, 2021). Сотні тисяч біженців почали масово прямувати через територію Туреччини до Європи. Це призвело до укладення знакової угоди між ЄС та Туреччиною в березні 2016 р. Згідно з цією угодою, Анкара погодилася стримувати потік нелегальних мігрантів шляхом посилення берегової охорони, розгортання прикордонних патрулів, прийняття назад мігрантів, які нелегально потрапили до Греції, та розміщення біженців у спеціальних центрах на території Туреччини (European Commission, 2016). Однак з часом Туреччина почала все активніше використовувати цю угоду як інструмент тиску на європейських партнерів. Це проявлялося у різних формах: від прямих погроз «відкрити кордони» та «випустити мільйони біженців до Європи», як заявив президент Ердоган у листопаді 2016 р. (Boronbaeva, 2022), до фактичного послаблення прикордонного контролю у критичні моменти. Особливо показовою стала ситуація на початку 2020 р., коли Туреччина оголосила про тимчасове припинення виконання міграційної угоди з ЄС (Dursun-Özkanca, 2022). Це рішення призвело до скупчення десятків тисяч мігрантів на турецько-грецькому кордоні, створивши серйозну гуманітарну кризу та напруженість у відносинах з європейськими партнерами (European Commission, 2016).

Стратегія Туреччини щодо використання міграційного питання як важеля впливу мала кілька ключових цілей. По-перше, це отримання додаткового фінансування від ЄС для утримання біженців, оскільки початково виділені кошти виявилися недостатніми з огляду на масштаб кризи. По-друге, це прагнення досягти прогресу у питаннях, важливих для турецької сторони, зокрема лібералізації візового режиму та переговорів про членство в ЄС. По-третє, це забезпечення європейської підтримки турецької політики в Сирії та інших регіональних питаннях. Використання міграційної кризи як інструменту політичного тиску мало серйозні наслідки на різних рівнях. На міжнародно-правовому рівні це підривало фундаментальні принципи захисту біженців, перетворюючи гуманітарне питання на предмет політичного торгу. На регіональному рівні створювало напруженість у відносинах між країнами та ускладнювало розробку ефективних механізмів управління міграційними процесами. На гуманітарному рівні такі дії погіршували становище самих біженців, які стають заручниками політичних інтересів та втрачають доступ до належного захисту. Така політика впливала безпосередньо на біженців.

Використання їхньої вразливості як інструменту політичного тиску призводило до порушення фундаментальних прав, погіршення умов життя та зростання невизначеності щодо їхнього майбутнього. Це також стало причиною негативного ставлення до біженців у приймаючих суспільствах, посилювало ксенофобію та ускладнювало процеси інтеграції. Ситуація також мала серйозні наслідки для європейської політики щодо біженців. Залежність ЄС від співпраці з Туреччиною у стримуванні міграційних потоків виявила вразливість європейської міграційної політики та необхідність розробки більш стійких механізмів реагування на міграційні кризи. Це включало потребу в реформуванні Дублінської системи, створенні ефективних механізмів розподілу відповідальності між країнами-членами ЄС та розробці комплексного підходу до управління міграцією. Досвід турецько-європейських відносин у контексті міграційної кризи також демонструє необхідність переосмислення міжнародної системи захисту біженців. Сучасні механізми, створені в середині XX століття, виявляються недостатньо ефективними для реагування на масштабні переміщення населення та запобігання політичній інструменталізації міграційних криз. Основу цих механізмів складає The 1951 Refugee Convention and its 1967 Protocol (n.d.), які були розроблені для вирішення проблем європейських біженців після Другої світової війни та базуються на індивідуальному підході до надання притулку, не передбачаючи механізмів реагування на масові переміщення населення. Інституційна основа системи представлена УВКБ ООН, яке має обмежений мандат та ресурси для координації дій держав, оскільки історично було створене як тимчасова структура без достатніх важелів впливу на національні політики країн (The 1951 Refugee Convention and its 1967 Protocol, n.d.). Потрібен новий підхід, який би забезпечував справедливий розподіл відповідальності між країнами, гарантував права біженців та мінімізував можливості використання гуманітарних криз як інструменту політичного тиску. Перспективи вирішення цієї проблеми значною мірою залежать від здатності міжнародної спільноти розробити більш ефективні механізми управління міграційними процесами та забезпечити справедливий розподіл відповідальності між країнами. Це вимагає не лише технічних рішень, але й політичної волі до співпраці та визнання спільної відповідальності за захист людей, змушених покинути свої домівки через конфлікти та переслідування.

Ситуація з інструменталізацією міграційної кризи Білоруссю представляє собою особливо показовий приклад використання вразливих груп населення як інструменту гібридної війни проти Європейського Союзу. Як зазначено в офіційних висновках Європейської Ради (European Council Conclusions..., 2021), на відміну від Туреччини, яка стала транзитною країною для біженців через своє географічне положення та регіональні конфлікти, Білорусь цілеспрямовано створила штучну міграційну кризу як відповідь на санкції ЄС. Починаючи з літа 2021 р., згідно з дослідженням Європейського Парламенту (Przetacznik & Russell, 2021), білоруська влада розпочала організований процес залучення мігрантів з країн Близького Сходу, переважно з Іраку, Сирії та Афганістану. Цей процес включав спрощення візового режиму, збільшення кількості рейсів з країн походження мігрантів та створення туристичних пакетів, які фактично були прикриттям для організації нелегальної міграції. Важливо відзначити, що ця діяльність здійснювалася на державному рівні з використанням офіційних структур та установ. Як підтверджено в офіційному рішенні Ради ЄС (Council Decision (CFSP) 2021/1989, 2021), державна туристична компанія «Центркурорт» та інші білоруські туристичні агентства активно рекламували «тури» до Білорусі в країнах Близького Сходу. Білоруська влада не лише сприяла прибуттю мігрантів, але й активно координувала їх переміщення до кордонів з Польщею, Литвою та Латвією, створюючи організований тиск на прикордонну інфраструктуру сусідніх країн ЄС. Відповідно до аналітичних матеріалів Європейського Парламенту, ситуація набула особливої гостроти восени 2021 р., коли тисячі мігрантів опинилися в імпровізованих таборах на кордоні з Польщею (Przetacznik & Russell, 2021). Ця ситуація була визнана Європейською Радою як навмисно створена білоруською владою гуманітарна криза, спрямована на дестабілізацію ситуації в ЄС (European Council Conclusions..., 2021). Реакція Європейського Союзу була комплексною та багаторівневою. Згідно з рішенням Ради ЄС, були запроваджені цільові санкції проти осіб та організацій, причетних до організації нелегальної міграції (Council Decision (CFSP) 2021/1989, 2021). Ці заходи включали обмеження на діяльність туристичних агентств, авіакомпаній та інших структур, залучених до створення міграційної кризи. Як зазначається в документах Європейського Парламенту, криза продемонструвала необхідність посилення координації між країнами-членами ЄС у протидії гібридним загрозам та захисті зовнішніх кордонів Союзу (Przetacznik & Russell, 2021). Було визнано, що подібні інструменталізовані міграційні кризи потребують нових підходів до управління кордонами та спільної міграційної політики. Наслідки цієї кризи виявилися багатогранними. Вона призвела до посилення прикордонного контролю на східних кордонах ЄС та перегляду механізмів реагування на подібні загрози. Криза сприяла консолідації позиції європейських країн щодо необхідності протидії гібридним загрозам та використанню мігрантів як інструменту політичного тиску. Більшість мігрантів залишилася у прикордонній зоні Білорусі в імпровізованих таборах, де зазнавала жорстокого поводження з боку білоруських силовиків, які примушували їх до штурму кордону (Sweden, 2022). Країни ЄС, зокрема Польща, Литва та Німеччина, надали гуманітарну допомогу через міжнародні організації, але відмовились приймати мігрантів, які прибули через Білорусь, щоб не легітимізувати створений режимом О. Лукашенка міграційний маршрут. Частина мігрантів була репатрійована до країн походження завдяки спеціальним рейсам, організованим Іраком та іншими країнами за посередництва міжнародних організацій, а інші залишились у Білорусі, яка, зіткнувшись із міжнародним тиском, була змушена перемістити їх до тимчасових центрів розміщення подалі від кордону (Warsaw human dimension conference, 2024).

Аналіз сучасних викликів у сфері захисту біженців виявляє нагальну необхідність реформування міжнародної системи реагування на міграційні кризи. Існуюча система, створена в середині XX століття, виявляється недостатньо гнучкою для реагування на сучасні виклики, особливо в контексті масштабних переміщень населення з Близького Сходу. Потрібен перегляд механізмів фінансування гуманітарної допомоги, вдосконалення системи розподілу відповідальності між державами та посилення координації між різними міжнародними акторами. При цьому важливо забезпечити дотримання принципу невисилання та інших фундаментальних прав біженців, що вимагає постійного моніторингу та вдосконалення існуючих механізмів захисту. Таким чином, сучасна міжнародна система захисту біженців перебуває у точці історичного парадоксу. Міжнародна спільнота стала свідком безпрецедентної мобілізації міжнародної спільноти у сфері гуманітарної допомоги – масштаби підтримки переміщених осіб, різноманітність залучених міжнародних акторів та тривалість надання допомоги досягли найвищого рівня за всю історію існування системи міжнародного захисту. Водночас, саме в цей період максимальної активізації гуманітарних зусиль система демонструє ознаки глибокої інституційної кризи, що вимагає її фундаментального переосмислення та трансформації. Реакція міжнародної спільноти на наявні виклики часто зводиться до пропозицій рестриктивного характеру. Яскравим прикладом є європейська міграційна криза 2022-2023 рр., спричинена конфліктом у Судані, коли понад 800 тис. біженців перетнули кордони сусідніх країн – Чаду, Єгипту та Південного Судану. Італія у 2023 р. запровадила нове законодавство, яке суттєво ускладнило процедуру надання притулку африканським біженцям, обмеживши підстави для отримання гуманітарного захисту та збільшивши строк утримання в центрах ідентифікації до 18 місяців. Греція, яка стала транзитною країною для суданських біженців на шляху до Західної Європи, розширила практику «повернення» човнів з мігрантами у відкрите море, що піддавалося критиці з боку правозахисних організацій як порушення принципу невисилання (Sudan situation, 2025). Спроби звузити критерії визначення статусу біженця, посилити політику утримування в таборах чи обмежити обсяг гарантованих прав відображають тенденцію до спрощеного розуміння комплексної проблеми. Такі підходи, попри їхню позірну привабливість в умовах зростаючого міграційного навантаження, несуть фундаментальну загрозу самим основам міжнародного режиму захисту біженців та гуманітарним принципам, які лежать в його основі.

Формування нового ліберального консенсусу щодо реформування системи захисту біженців, хоча й пропонує більш прогресивний погляд, також не забезпечує необхідного прориву у вирішенні наявних проблем. Замість трансформаційних змін, такий підхід схильний до збереження дисфункціонального статус-кво під виглядом поміркованих реформ. У цьому контексті нагальною стає потреба у розробці принципово нових підходів до реформування міжнародного режиму захисту біженців – таких, що здатні забезпечити баланс між збереженням гуманітарної спрямованості системи та підвищенням її ефективності в умовах сучасних викликів. Критика рестриктивних моделей міграційної політики має під собою наукове підґрунтя. Адміністративні обмеження міграційних потоків не лише порушують фундаментальні права людини, але й демонструють системну неспроможність вирішити комплексні міграційні виклики. Порівняльний аналіз різних національних підходів показує, що рестриктивні стратегії призводять до парадоксальних наслідків: замість зменшення міграційного тиску вони провокують криміналізацію міграційних процесів, створюють передумови для появи нелегальних мереж та посилюють соціальну напругу. Альтернативна модель міжнародного захисту біженців має ґрунтуватися на принципово новій методологічній основі. Ключовим її елементом є розширене тлумачення причин вимушеної міграції. Якщо традиційні підходи концентрувалися переважно на політичному переслідуванні, то сучасні виклики вимагають врахування множинних факторів – від кліматичних змін до системних економічних криз. Централізовані бюрократичні структури виявляють дедалі меншу ефективність в умовах швидкоплинних та непередбачуваних міграційних процесів. Натомість мережеві координаційні механізми забезпечують значно вищу адаптивність. Це передбачає формування горизонтальних зв'язків між різними акторами – від міжнародних організацій до локальних громадських ініціатив. Результати аналізу перспективних напрямів реформування міжнародної системи реагування на міграційні кризи демонструють необхідність комплексного підходу до трансформації існуючих механізмів (Таблиця 2).

Таблиця 2. Стратегічні напрями реформування міжнародної системи реагування на міграційні кризи

Напрям реформування	Поточні виклики	Пропоновані зміни	Очікувані результати
Інституційна трансформація	- Бюрократизація процесів - Дублювання функцій - Повільність реагування	- Впровадження мережевих координаційних механізмів - Децентралізація прийняття рішень - Посилення ролі регіональних центрів	- Підвищення оперативності реагування - Покращення координації - Ефективніший розподіл ресурсів
Фінансова стійкість	- Залежність від добровільних внесків - Нестабільність фінансування - Нерівномірний розподіл коштів	- Створення стабільних механізмів фінансування - Диверсифікація джерел - Впровадження інноваційних фінансових інструментів	- Передбачуваність фінансування - Сталість програм - Ефективніше використання ресурсів

Технологічна модернізація	- Застарілі системи обліку - Обмежений обмін даними - Неефективна координація	- Впровадження блокчейн-технологій - Розвиток систем штучного інтелекту - Цифровізація процесів	- Прозорість операцій - Покращення координації - Ефективніший моніторинг
Правова гармонізація	- Неузгодженість національних законодавств - Різні стандарти захисту - Правові колізії	- Уніфікація правових стандартів - Розробка нових міжнародних норм - Посилення механізмів контролю	- Єдині стандарти захисту -Покращення правової визначеності - Ефективніший захист прав

Джерело: складено автором за E. Aygün (2021), J. Crisp (2021), A. Oleimat *et al*. (2022), O. Dursun-Özkanca (2022), K. Vaagland (2023).

Комплексний підхід до реформування міжнародної системи реагування на міграційні кризи допоміг виділити чотири ключові напрями: інституційну трансформацію, фінансову стійкість, технологічну модернізацію та правову гармонізацію. Для кожного напряму визначено поточні виклики, пропоновані зміни, очікувані результати та необхідні ресурси, що дозволяє оцінити масштаб необхідних реформ та їх потенційний вплив на ефективність системи захисту біженців. Економічний вимір реформування виходить далеко за межі традиційного розуміння гуманітарної допомоги. Мова йде про створення комплексних екосистем соціальної інтеграції. Такі екосистеми передбачають взаємопов›язану мережу інституцій, програм та послуг, що забезпечують не просто задоволення базових потреб біженців, а їх повноцінне включення в економічне, соціальне та культурне життя приймаючих громад через доступ до освіти, ринку праці, фінансових послуг та підприємницьких можливостей. Міжнародний досвід демонструє результативність такого підходу. Зокрема у Німеччині, яка в 2015-2020 рр. прийняла понад 1,2 млн сирійських, афганських та іракських біженців, інвестувавши 20 млрд євро в програми інтеграції, мовні курси та професійну підготовку, в результаті було працевлаштовано 49 % працездатних біженців протягом п›яти років після прибуття, що сприяло суттєвому зростанню податкових надходжень (Woodward *et al*., 2023). Подібний успіх демонструє Канада, яка у 2016-2021 рр. прийняла 73 тис. сирійських біженців, створивши комплексну систему підтримки, що включає державно-приватне партнерство у спонсорстві біженців. Це дозволило 57 % дорослих біженців знайти в Канаді роботу протягом перших двох років (Aygün, 2021). Таким чином, інвестиції в економічну адаптацію мігрантів спричинюють потужний мультиплікативний ефект. Країни, які розглядають мігрантів як потенційний людський капітал, отримують значні довгострокові економічні переваги. Технологічні інновації відкривають принципово нові можливості для трансформації міграційних систем. Штучний інтелект та blockchain-технології дозволяють не лише оптимізувати процеси ідентифікації, але й забезпечити принципово новий рівень прозорості та підзвітності. Наприклад, децентралізовані системи можуть гарантувати збереження персональних даних біженців та унеможливлювати їх маніпуляцію.

Геополітичний контекст вимагає переосмислення самої концепції суверенітету. Традиційне розуміння територіальності дедалі менше відповідає реаліям глобалізованого світу. Натомість на перший план виходить парадигма глобальної взаємовідповідальності. Це передбачає формування нових міжнародно-правових механізмів солідарності, які б виходили за межі вузьконаціональних інтересів. Принципово важливим є баланс між гуманітарними принципами та національною безпекою. Реформована система має запропонувати такі механізми, які б одночасно гарантували права біженців і враховували безпекові потреби приймаючих країн. Мова йде про складну діалектику взаємодії, а не про примітивну дихотомію «або права людини, або безпека держави». Порівняльний аналіз різних національних моделей міграційної політики демонструє, що найбільш ефективними є підходи, які базуються на принципах взаємної інтеграції. Країни, які розглядають біженців не як тимчасове навантаження, а як потенційних повноправних членів суспільства, досягають набагато кращих результатів. Підсумовуючи, реформування міжнародної системи реагування на міграційні кризи потребує не часткових змін, а принципової трансформації інституційної архітектури. Йдеться про перехід від адміністративно-обмежувальних моделей міграційної політики, які базуються на жорсткому контролі кордонів, криміналізації нелегальної міграції та обмеженні прав біженців, як це демонструють практики Угорщини з будівництва прикордонного паркану у 2015 р., транзитних зон для біженців у 2018 р. та заходи Данії 2016-2021 рр. щодо конфіскації цінностей у біженців та скорочення соціальних виплат з метою зниження привабливості країни для шукачів притулку (Trisonia *et al.*, 2024). Ці рестриктивні підходи виявилися малоефективними, оскільки не зменшують міграційні потоки, а лише змінюють їх маршрути та провокують гуманітарні кризи, а потому потребують змін на гнучкі, людиноцентричні механізми глобальної підтримки. Ключовою умовою такої трансформації є формування нової культури міжнародної солідарності, яка б базувалася на визнанні фундаментальної взаємозалежності сучасного світу. Перспективи такої трансформації безпосередньо пов’язані зі здатністю міжнародної спільноти подолати інерцію застарілих інституційних практик та сформувати принципово нову парадигму глобального управління міграційними процесами.

Обговорення

Проведене дослідження трансформації проблеми біженців у контексті сучасних дипломатичних відносин з країнами Близького Сходу виявило низку

фундаментальних тенденцій та закономірностей, які потребують глибокого аналізу та співставлення з результатами інших дослідників для формування комплексного розуміння сучасних викликів у сфері захисту біженців. Перший важливий комплекс висновків стосується інструменталізації міграційної кризи як елементу гібридної війни. Результати дослідження щодо систематичного використання міграційної кризи як інструменту політичного тиску знаходять суттєве підтвердження в дослідженнях A. Boronbaeva (2022). Аналізуючи трансформацію міграційних потоків з Туреччини до ЄС після 2015 р., автор виявила чіткі патерни використання міграційного питання для досягнення політичних цілей. Висновки щодо зміни характеру турецької міграційної політики від гуманітарного підходу до інструменталізації повністю узгоджуються з отриманими результатами. Водночас, дане дослідження суттєво розширює розуміння цього феномену через порівняльний аналіз стратегій Туреччини та Білорусі, демонструючи еволюцію методів використання міграційної кризи як інструменту гібридної війни. Другий важливий аспект висновків дослідження стосується механізмів трансформації гуманітарної кризи в інструмент геополітичного впливу. У цьому контексті отримані результати значною мірою корелюють з висновками O. Dursun-Özkanca (2022), яка провела фундаментальне дослідження динаміки відносин між Туреччиною та ЄС через призму міжнародних відносин. Автором проаналізовано процеси політизації міграційного питання та його впливу на євроінтеграційні перспективи Туреччини підтверджує висновки дослідження щодо системного характеру використання міграційної кризи як важеля політичного впливу. Проте проведене дослідження суттєво доповнює її висновки аналізом нових форм гібридних загроз, особливо у контексті дій Білорусі, що демонструє якісно новий етап у розвитку цього феномену.

Особливу цінність становить аналіз взаємозв'язку між внутрішньополітичними процесами в країнах-реципієнтах та їхніми стратегіями щодо біженців. C. Peptan (2020) проведено багаторівневий аналіз взаємозв'язків між безпековими викликами та проблематикою біженців на Близькому Сході. Автором розглянуто дану проблему крізь призму різних вимірів безпеки: від традиційних військово-політичних загроз до питань соціальної згуртованості та економічної стабільності. Також запропоновано методологію багатофакторної оцінки безпекових ризиків, яка дозволяє систематизувати та класифікувати загрози, пов'язані з масовими міграціями, за ступенем їх впливу на різні аспекти національної та регіональної безпеки. A.A. Khudolii (2017) досліджував трансформацію зовнішньої політики Туреччини на Близькому Сході, включаючи вплив проблеми біженців на регіональні геополітичні процеси. Автором підтверджено, що міграційна політика Туреччини поступово перетворилася з гуманітарної на прагматичну, з чітким використанням статусу країни-реципієнта найбільшої кількості сирійських біженців як інструменту тиску на Європейський Союз. Особливо важливим є співставлення отриманих результатів щодо ефективності міжнародно-правових механізмів захисту біженців з дослідженнями K. Petillo (2023). Автором обґрунтовано інноваційний підхід до аналізу трансформації політики щодо сирійських біженців у Туреччині, Лівані та Йорданії, зокрема концепція переходу від надання допомоги до інклюзії, підтверджує висновки дослідження про необхідність фундаментальної зміни існуючих підходів. При цьому дане дослідження додає критично важливий безпековий вимір до цієї проблематики, демонструючи, як захист прав біженців може бути ускладнений через їх інструменталізацію в геополітичних цілях. Виявлені в ході дослідження системні недоліки в європейській системі реагування на міграційні кризи знаходять потужне підтвердження в роботі M. Likaj & A. Marku (2023). Дослідження взаємозв'язку між феноменом біженців та екстремістськими загрозами для ЄС демонструє, як відсутність ефективних механізмів розподілу відповідальності між країнами-членами створює додаткові ризики для європейської безпеки. Проведений аналіз розширює це розуміння через аналіз того, як такі вразливості можуть бути використані зовнішніми акторами для дестабілізації європейської єдності.

Важливе підтвердження висновків дослідження щодо необхідності врахування соціокультурних факторів при формуванні міграційної політики можна знайти в дослідженні L. Trisonia *et al*. (2024). Аналізуючи різні позиції Угорщини щодо мусульманських та немусульманських біженців через призму ідентичності, культури та безпеки, дослідник демонструє, як внутрішньополітичні фактори можуть впливати на ефективність міжнародних механізмів захисту біженців. Проведене дослідження суттєво розширює це розуміння через аналіз того, як такі внутрішні особливості можуть бути використані зовнішніми акторами для посилення розколу всередині ЄС. Запропонований у дослідженні підхід до реформування міжнародної системи реагування на міграційні кризи через впровадження більш гнучких, людиноцентричних механізмів знаходить важливе підтвердження в дослідженнях S.M. Gabbay (2024). Глибокий аналіз статусу та прав палестинської діаспори в країнах Близького Сходу та Північної Африки демонструє необхідність комплексного підходу до захисту прав біженців, який би враховував як правові, так і соціально-економічні аспекти їхньої інтеграції. Дане дослідження доповнює ці висновки аналізом безпекового виміру такої трансформації та розробкою конкретних механізмів її реалізації. Особливо цінним є співставлення отриманих результатів з дослідженнями A. Woodward *et al*. (2023), який провів масштабний аналіз реакції систем охорони здоров'я на потреби сирійських біженців у восьми приймаючих країнах. Висновки автора щодо необхідності системних змін у підходах до надання допомоги біженцям та важливості міжнародної координації повністю узгоджуються з рекомендаціями дослідження. При цьому проведений аналіз додає важливий вимір того, як ці системи можуть бути адаптовані до умов гібридних загроз. Суттєве підтвердження висновків дослідження щодо необхідності вдосконалення механізмів міжнародної координації можна знайти в дослідженні M. Inhorn & L. Volk (2021), які аналізували процеси адаптації близькосхідних біженців у різних

культурних контекстах. Висновки авторів щодо важливості створення інклюзивних механізмів підтримки біженців корелюють з рекомендаціями в даному дослідженні щодо необхідності більш гнучких підходів до управління міграційними процесами. Важливе розширення розуміння регіональної специфіки проблеми біженців пропонує дослідження H. Fujibayashi (2021), в якому проаналізовано історичні передумови формування міжнародного режиму захисту біженців на Близькому Сході, що допомагає краще зрозуміти сучасні виклики та обмеження існуючих механізмів захисту. Дане дослідження доповнює ці висновки аналізом сучасних трансформацій цієї системи під впливом нових форм гібридних загроз.

Фундаментальне значення для розуміння ролі гуманітарної дипломатії у вирішенні проблем вразливих груп населення має дослідження S. Bhattacharya *et al.* (2021), в якому продемонстровано, як дипломатичні інструменти можуть бути ефективно використані для захисту прав вразливих груп населення в умовах кризових ситуацій. Особливу цінність представляє розроблена методологія оцінки ефективності гуманітарних інтервенцій, яка підтверджує висновки дослідження про необхідність системного підходу до захисту прав біженців. Дослідники також звертають увагу на важливість міжнародної координації у наданні гуманітарної допомоги, що повністю узгоджується з рекомендаціями дослідження щодо вдосконалення механізмів міжнародної співпраці. Поглиблено розуміння цих процесів J. Tolay (2023), яким запропоновано критичний аналіз наративу про міграційну дипломатію як механізму легітимізації використання проблеми біженців для досягнення зовнішньополітичних цілей через конструювання мови «захисту», «спільної відповідальності» та «гуманітарної необхідності», що розширило теоретичні рамки розуміння цього феномену. Важливий регіональний вимір проблеми розкривають A. Darussalam *et al*. (2021), аналізуючи ставлення мусульманських держав до проблеми близькосхідних біженців. Їхнє дослідження демонструє, як релігійні та культурні фактори впливають на формування політики щодо біженців у різних країнах регіону. Особливу увагу автори приділяють аналізу ісламських принципів гостинності та захисту біженців, що додає важливий культурологічний вимір до розуміння проблеми. Їхні висновки про необхідність врахування культурного контексту при розробці механізмів захисту біженців повністю корелюють з рекомендаціями дослідження щодо адаптації міжнародних стандартів до регіональної специфіки. Глибокий аналіз психосоціальних аспектів проблеми біженців пропонує A. Khalaf (2022), досліджуючи травматичний досвід сирійських біженців. Автором аналізувалися довгострокові наслідки вимушеного переміщення для психічного здоров'я та соціальної адаптації біженців. Особливо цінними стали спостереження щодо міжгенераційної передачі травматичного досвіду та його впливу на процеси інтеграції в приймаючих суспільствах. Висновки A. Khalaf підтверджують рекомендації у проведеному дослідженні щодо необхідності комплексного підходу до захисту біженців, який би враховував не лише базові потреби, але й психологічні аспекти адаптації. Інноваційний підхід до розуміння соціальних викликів, пов'язаних з інтеграцією біженців, пропонують C. Neto *et al*. (2022). Їхнє дослідження феномену ксенофобії через призму поведінкового аналізу розкриває глибинні механізми формування упереджень та дискримінаційних практик щодо біженців. Особливу цінність становить аналіз факторів, що впливають на формування негативного ставлення до біженців, та розроблені авторами рекомендації щодо подолання цих бар'єрів. Ці висновки підтверджують спостереження дослідження щодо необхідності системної роботи з приймаючими суспільствами для забезпечення успішної інтеграції біженців. Фундаментальний внесок у розуміння регіональних механізмів захисту біженців робить K.P. Norman (2020), яким проведено критичний аналіз механізмів прийому біженців на Близькому Сході та в Північній Африці та розкрито складну динаміку взаємодії між різними акторами в процесі управління міграційними потоками. Особливу увагу дослідником приділено аналізу інституційних обмежень та політичних факторів, що впливають на ефективність системи захисту біженців. Висновки щодо необхідності вдосконалення регіональних механізмів координації повністю узгоджуються з рекомендаціями в даному дослідженні.

Дослідження Z. Şahin-Mencütek & G. Tsourapas (2023) політики репатріації біженців на Близькому Сході пропонує комплексний аналіз факторів, що впливають на прийняття рішень щодо повернення біженців. Особливу цінність становлять їхні висновки щодо взаємозв'язку між політичною стабільністю, економічними можливостями та успішністю програм репатріації. Ці спостереження підтверджують рекомендації дослідження щодо необхідності комплексного підходу до вирішення проблеми біженців. E. Aygün (2021) пропонує детальний емпіричний аналіз ситуації з сирійськими біженцями в Туреччині, що надає важливе фактологічне підґрунтя для розуміння масштабів та складності проблеми. Дослідження E. Aygün розкриває конкретні виклики, з якими стикаються як біженці, так і приймаюча держава, включаючи питання доступу до освіти, охорони здоров'я та ринку праці. Особливу увагу автором приділено аналізу ефективності різних програм підтримки біженців та їхнього впливу на соціально-економічну ситуацію в країні. Висновки E. Aygün щодо необхідності більш системного підходу до інтеграції біженців повністю узгоджуються з рекомендаціями даного дослідження. Узагальнюючи, проаналізовані дослідження підкреслюють, що ефективне вирішення проблем, пов'язаних із біженцями, потребує не лише короткострокових заходів допомоги, але й довгострокових, системних рішень, спрямованих на забезпечення стабільності, інтеграції та сталого розвитку.

Висновки

Проведене дослідження проблеми біженців у контексті сучасних дипломатичних відносин з країнами Близького Сходу було сформульовано низку важливих теоретичних та практичних висновків щодо трансформації міжнародної системи захисту біженців та її використання як інструменту політичного тиску. Дослідження продемонструвало, що сучасна міжнародна система захисту біженців, попри значний інституційний

розвиток та наявність механізмів координації під егідою ООН, перебуває у стані глибокої кризи. Ця криза характеризується неспроможністю ефективно реагувати на масштабні міграційні виклики та запобігати інструменталізації проблеми біженців у геополітичних цілях. Аналіз діяльності УВКБ ООН та інших міжнародних організацій виявив суттєві недоліки в координації гуманітарної допомоги та забезпеченні довгострокових рішень для біженців. Було виявлено три ключові тенденції у сфері використання проблеми біженців у міжнародних відносинах з країнами Близького Сходу. Встановлено системну трансформацію гуманітарної кризи в інструмент політичного тиску, що проявилося у діях Туреччини та Білорусі при використанні міграційних потоків як засобу впливу на Європейський Союз. Виявлено інституційну кризу міжнародної системи захисту біженців, яка попри потужну мобілізацію ресурсів демонструє неспроможність ефективно реагувати на сучасні виклики та запобігати інструменталізації міграційних криз. Критичний аналіз сучасних міграційних процесів засвідчив зростання тенденції до використання міграційної кризи як інструменту гібридної війни. На прикладі дій Туреччини було продемонстровано, як географічне положення та наявність значної кількості біженців може трансформуватися у важіль політичного впливу на європейських партнерів. Ситуація з Білоруссю виявила ще більш загрозливу тенденцію – цілеспрямоване створення штучної міграційної кризи як елементу гібридної агресії проти ЄС. Дослідження підтвердило, що інструменталізація міграційної кризи має комплексні негативні наслідки на різних рівнях. На міжнародно-правовому рівні відбувається підрив фундаментальних принципів захисту біженців та трансформація гуманітарного питання у предмет політичного торгу. На регіональному рівні створюється додаткова напруженість у відносинах між країнами та ускладнюється розробка ефективних механізмів управління міграційними процесами. На гуманітарному рівні погіршується становище самих біженців, які стають заручниками політичних інтересів та втрачають доступ до належного захисту. Аналіз європейського досвіду реагування на міграційні кризи виявив суттєві недоліки існуючої системи, зокрема залежність від співпраці з третіми країнами у стримуванні міграційних потоків та відсутність ефективних механізмів розподілу відповідальності між країнами-членами ЄС. Це підтверджує необхідність реформування Дублінської системи та розробки комплексного підходу до управління міграцією. Отримані результати демонструють потребу переходу від адміністративно-обмежувальних моделей міграційної політики до гнучких, людиноцентричних механізмів глобальної підтримки. Перспективними напрямками подальших досліджень визначено розробку конкретних механізмів імплементації запропонованих змін, дослідження потенціалу новітніх технологій для координації гуманітарної допомоги, аналіз регіональних механізмів захисту біженців, вивчення шляхів посилення ролі міжнародних організацій у протидії інструменталізації криз та створення систем раннього попередження міграційних загроз.

Подяки

Немає.

Фінансування

Немає.

Конфлікт інтересів

Немає.

UDC: 327.56:314.15
DOI: 10.59214/2663-2675.35(4).2025.65

Blerina Xelaj[*]
Doctor of Science, Lecturer of History
University "Ismail Qemali"
9400, Kosovo Str., Vlore, Albania
https://orcid.org/0009-0008-9169-4146

The refugee problem in modern diplomatic relations with the Middle East

Abstract. The study aimed to conduct a comprehensive analysis of the transformation of the refugee problem into an instrument of political pressure in the context of modern diplomatic relations with the Middle East. Based on a systematic analysis of international legal documents, official reports of international organisations and scientific publications, the study addressed the evolution of the international refugee protection system and its current challenges. The study analysed in detail the activities of key international institutions in the context of coordinating the global refugee protection system and finding durable solutions for persons under the mandate. The analysis of the use of the migration crisis as an instrument of hybrid warfare, on the example of the actions of Turkey and Belarus, demonstrated the systemic shortcomings of existing international protection mechanisms. Based on the analysis of empirical data, the study established that the current refugee protection system shows signs of structural inefficiency in responding to large-scale population movements. The study demonstrated that the instrumentalisation of the migration crisis leads to violations of refugees' rights and creates tensions in international relations. The experience of the EU countries in counteracting the use of migration flows as an instrument of political pressure was studied, and effective practices and gaps in the institutional provision of migration security were identified. The study analysed the legal mechanisms and policy instruments used by international organisations to protect refugees in the context of hybrid threats and assessed their effectiveness in crises. The study substantiated the need for systemic reform of the international system of response to migration crises through the introduction of new coordination mechanisms, strengthening the preventive component and ensuring a fair distribution of responsibility between states. Four strategic areas of reform were proposed: institutional transformation, financial sustainability, technological modernisation and legal harmonisation. The results of the study have practical implications for the development of international refugee policy, improvement of humanitarian diplomacy mechanisms and creation of an effective legal framework for managing migration crises

Keywords: hybrid warfare; migration; international legal mechanism; humanitarian crisis; political pressure

Introduction

The problem of refugees has transformed from a humanitarian issue into a set of geopolitical, security, and socio-economic challenges. Large-scale population movements from the Middle East as a result of the conflicts in Syria (2011-2023), Iraq (2003-2011, 2013-2017), Yemen (since 2014) and Libya (since 2011) have created a situation where the humanitarian crisis has become an instrument of political pressure. The European migration crisis of 2015-2016, the Turkish-European migration agreement of 2016, and the Belarusian-Polish crisis of 2021 show the ineffectiveness of traditional refugee protection mechanisms when states use migration for geopolitical purposes. The problem is particularly acute in relations with the countries of the Middle East. The international legal mechanisms created in the mid-20th century are not sufficiently adapted to modern realities, where the refugee problem is becoming an element of geopolitical combinations.

A fundamental contribution to this issue was made by G. Jikeli (2024), proposing an anthropological approach to analysing the relationship between historical memory and modern migration processes. The study examined in detail how the historical experience of displacement of Syrian-Kurdish refugees influenced their perception of current events and identity formation in the context of forced migration. The study by M. Janmyr & D. Stevens (2020) further addressed the institutional aspects of refugee protection by offering a comprehensive analysis of regional regimes in the Middle East. They analysed the peculiarities of national legislation

Received: 31.03.2025, Revised: 11.07.2025, Accepted: 16.08.2025

Suggested Citation:

Xelaj, B. (2025). The refugee problem in modern diplomatic relations with the Middle East. *Foreign Affairs*, 35(4), 65-78. doi: 10.59214/2663-2675.35(4).2025.65.

[*]*Corresponding author*

Copyright © The Author(s). This is an open access article distributed under the terms of the Creative Commons Attribution License 4.0 (https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/)

in the region, identifying commonalities and differences. L.P. Usata (2022) analysed the refugee problem as a global challenge and highlighted aspects of the Ukrainian experience in this context. The study addressed the legal aspects of migration policy and Ukraine's role in the international refugee protection system. The study by A.O. Lobova (2024) contributed to the research by analysing migration flows from the Middle East to the EU and the implications of these processes for regional security. K. Vaagland (2023) provided an innovative approach to the analysis of migration diplomacy in the context of donor perceptions of recipient state strategies. Using the example of Jordan, which received more than 675,000 Syrian refugees mainly in 2012-2018, the flow of which was directed to Turkey, Lebanon and partially to Europe, the author analyses in detail how donor countries interpret and respond to different strategies for managing migration flows. The study by F.N. Putri *et al.* (2023) significantly expands the analysis of the current migration crisis, offering a comprehensive analysis of the situation in Europe and Turkey. The study conducted a systematic comparison of different approaches to managing migration flows, assessing their effectiveness through the prism of both short-term results and long-term consequences. O. Sarsour (2022) significantly complemented the research on security issues by addressing the European context and analysing the impact of right-wing radical movements on migration policy. The study revealed in detail the mechanisms of anti-migration sentiment in European societies and their impact on political decision-making. The study addressed the relationship between the growing popularity of right-wing radical parties and the strengthening of restrictive elements in the migration policies of European countries. A new dimension to the study of the refugee problem was created by studies analysing the use of the migration crisis as an instrument of political influence. The study by B. Sambur (2021) revealed the impact of the Syrian civil war (2011-2023) on relations between Turkey and the EU, analysing the conflict that led to the emergence of 6.9 million refugees from Syria, which became the largest group of internally displaced persons in the world. The main recipient countries of Syrian refugees are Turkey (3.6 million), Lebanon (815 thousand), Jordan (675 thousand) and Germany (620 thousand), according to the UNHCR (Global trends report, 2025). The study by B. Sambur demonstrated the mechanisms of transforming a humanitarian crisis into a political tool.

However, there is a significant gap in research on the transformation of the refugee problem into an instrument of political influence. Studies focus either on humanitarian aspects or on individual examples of the use of the migration crisis as a political tool, without a comprehensive analysis of systemic mechanisms. The relationship between the security aspects of the refugee problem and diplomatic relations with the Middle East has not been sufficiently studied. The issue of improving international mechanisms to counteract the instrumentalisation of the migration crisis in the context of hybrid threats requires a deeper analysis. The study aimed to identify the peculiarities of transforming the refugee problem into an instrument of political influence and to develop recommendations for improving international mechanisms to counteract such instrumentalisation. To achieve this goal, it was necessary to solve the following research tasks: to analyse international legal mechanisms and institutional coordination in addressing the refugee problem; to study the process of transforming the migration crisis into an instrument of political pressure on the example of Turkey and Belarus; to identify promising areas for reforming the international system of response to migration crises.

Materials and methods

The methodological basis of the research was a comprehensive approach to the study of the refugee problem in the context of modern diplomatic relations, which addressed the issue as a complex multidimensional phenomenon. The study was based on a systematic analysis of a wide range of sources, which can be divided into several main groups. The first group consists of fundamental international legal documents that form the basis of the modern refugee protection system. The key document defining the basic principles of refugee protection is the 1951 Refugee Convention and its 1967 Protocol (n.d.), which sets international standards for the treatment of refugees and their fundamental rights. Institutional mechanisms for refugee protection are defined by the Statute of the Office of the United Nations High Commissioner for Refugees (1950), which outlines the mandate and powers of this organisation. The second group is formed by documents that define the current framework of international cooperation in the field of refugee protection. Of particular importance was the Global Compact on Refugees (2018), which establishes mechanisms for sharing responsibility between states and creating a more predictable system of response to mass displacements. The third group consists of regional documents and agreements that reflect the specifics of addressing the refugee problem in the European context. For the comparative analysis of Turkey's strategies, the following were used: the Türkiye Directive: Temporary Protection Regulation No. 29153 (2014), the information document "Facility for Refugees in Turkey" (European Commission, 2016), the official statement "EU-Türkiye Statement" (European Commission, 2020) and the audit report (European Court of Auditors, 2024). The strategy of Belarus was defined as an illustrative example of an artificially created migration crisis used for hybrid warfare, in contrast to migration processes from the Middle East to the EU, which were mainly humanitarian in nature. To analyse this strategy, European Council Conclusions on Belarus (2021), Council Decision (CFSP) 2021/1989 (2021), EU-Belarus Relations report (Przetacznik & Russell, 2021), official documents of the 28th Meeting of the OSCE (Sweden, 2022), and materials of the Warsaw human dimension conference (2024) were used. The fourth group included analytical materials and reports of international organisations, including annual reports of the UN High Commissioner for Refugees (UNHCR) (Global trends report, 2025) and reports on the implementation of the Global Compact on Refugees (2018), which provided information on the state of the problem and the effectiveness of international mechanisms to address it.

The study used a set of scientific methods that provided a comprehensive analysis of the problem. The systematic approach was used to address the refugee problem as a

complex set of interrelated elements in the context of modern international relations. The historical method was used to analyse the evolution of international legal mechanisms for the protection of refugees and their transformation under the influence of modern challenges. Comparative analysis was used to study different approaches to solving the refugee problem in the study of Turkey's and Belarus' strategies to use the migration crisis as an instrument of political influence. The institutional approach assessed the effectiveness of existing mechanisms of international coordination in the field of refugee protection, in particular European control systems such as the Common European Asylum System (CEAS) and Frontex. The methods of political analysis were used to study the transformation of the refugee problem from a humanitarian issue into an instrument of geopolitical influence. The prognostic method was used to develop recommendations for improving international mechanisms to counteract the instrumentalisation of the migration crisis. A comprehensive methodological approach was used in a comprehensive study of the problem and the development of practical recommendations for improving international mechanisms for responding to current migration challenges.

Results

International legal mechanisms and institutional coordination in addressing the refugee problem. The current system of international legal regulation of refugee protection is based on fundamental documents adopted under the auspices of the United Nations (Statute of the Office of the United Nations High Commissioner for Refugees, 1950). This system has undergone a significant evolution, expanding its mandate and adapting to the new challenges of global migration. The key institutional mechanism in this system is the Office of the United Nations High Commissioner for Refugees (UNHCR), which provides international protection and durable solutions for persons under its mandate. It is noteworthy that since its establishment, UNHCR has significantly expanded its scope of activities to include not only traditional refugees, but also internally displaced persons and stateless persons (UNHCR's mandate…, 2024). In the process of analysing international legal mechanisms and institutional coordination in addressing the refugee problem, a multi-level system of refugee protection was identified, covering the global, international, regional and national levels of the international refugee protection system (Table 1).

Table 1. System of international legal mechanisms and institutional coordination in addressing the refugee issue

Level of coordination	Key mechanisms	Institutions	Functions
Global	- International refugee protection - Coordination of humanitarian aid - Finding long-term solutions	- UN General Assembly - UNHCR - Economic and Social Council	- Defining international standards - Coordinating global efforts - Resource mobilisation
International	- Interagency coordination - Assistance programmes - Technical support	- World Food Programme - UNICEF - WHO	- Providing specialised care - Coordination of programmes - Monitoring the situation
Regional	- Adapting global strategies - Coordination across geographical areas - Crisis response	- UNHCR regional offices - Regional organisations - Coordination centres	- Implementation of programmes - Coordination of actions - Rapid response
National	- Development of legislation - Administrative procedures - Integration programmes	- National governments - Local authorities - UNHCR offices	- Protection of refugees' rights - Provision of services - Integration measures

Source: compiled by the author based on M. Alqashouti (2021), A. Drescher *et al*. (2021), M. Likaj & A. Marku (2023), F.N. Putri *et al*. (2023)

Each level is characterised by specific mechanisms, institutions involved, regulatory framework and functions. At the same time, the division of powers and responsibilities between different actors improves coordination efficiency of refugee protection efforts. The effectiveness of such a system depends largely on the coordinated interaction between all levels and components. M. Alqashouti (2021) noted that such a legal protection structure provides a comprehensive approach to solving the refugee problem through a combination of diplomatic efforts at different levels. In the context of international relations, the problem of protecting displaced persons is emerging as a global challenge to interstate cooperation, covering several critical aspects. The 2020 ruling of the EU Court of Justice against Hungary, Poland and the Czech Republic for refusing to comply with asylum-seeker distribution quotas has revealed the tension between supranational law and national sovereignty, and numerous studies have shown significant differences in the application of international legal norms among Middle Eastern countries. The problem of fair distribution of responsibility is manifested in the Pact on Migration and Asylum (2024) with its system of "mandatory solidarity". At the same time, statistics show that Jordan, with a population of about 10 million, has taken in 675,000 Syrian refugees (6.75% of the population), while the EU, with a population of 447 million, has taken in only 1 million (0.22%). The coordination of humanitarian aid remains problematic, as evidenced by the Regional Refugee Crisis Response Plan for Syria, which was funded in 2022 at only 46% of the required 5.6 billion USD, leading to a 50% reduction in food aid, creating tensions between donors and recipients (Jacqué, 2024). The search for long-term solutions is complicated by the policies of individual states, such as the Lebanese "voluntary repatriation" of Syrian refugees in 2023, despite documented human rights violations (Petillo, 2023). Particularly acute is the artificial migration crisis organised by Belarus in 2021, which is analysed in the literature as a new form of "hybrid warfare" (Przetacznik & Russell, 2021). The current challenges associated with large-scale migration flows, in particular from the Middle East to Europe, require a review of the effectiveness of existing international legal

mechanisms and institutional approaches to addressing the refugee problem. In this context, the experience of Turkey as the country that has received the largest number of Syrian refugees is particularly illustrative. Turkey's refugee legal framework, represented primarily by the Temporary Protection Regulation No. 29153 of 2014, establishes a comprehensive system for protecting persons arriving in large numbers in Turkey from countries where armed conflicts or massive human rights violations are observed. This regulation defines the legal status of persons under temporary protection, regulates their rights and obligations, and establishes institutional mechanisms for assisting (Türkiye: Temporary Protection…, 2014). Notably, this regulation was subsequently amended in 2019 (Regulation on amendments…, 2019). This demonstrates the dynamic nature of legal regulation of Turkey's migration policy in response to the changing circumstances of the migration crisis. The practical implementation of this regulatory framework is reflected in the activities of the Mechanism for Refugees in Turkey, which has become a key instrument for the implementation of the 2016 Turkish-European Migration Agreement. As noted in the Special Report (European Court of Auditors, 2024), this mechanism was established to coordinate and optimise EU assistance to refugees in Turkey with a budget of 6 billion EUR for the period 2016-2019. The report demonstrates both achievements and significant shortcomings in the functioning of this mechanism. On the one hand, the mechanism has mobilised significant resources and ensured refugees' access to basic services, including education and healthcare. On the other hand, the report found insufficient coordination between different projects, problems with monitoring the effectiveness of the use of funds, and a lack of a clear strategy for the transition from humanitarian assistance to long-term solutions. The report emphasises the sustainability of the results achieved after the end of EU funding, which indicates systemic challenges in the field of international coordination of efforts to address the refugee problem (European Court of Auditors, 2024). The experience of the Refugee Mechanism in Turkey is a good example of how international legal instruments and institutional mechanisms are often insufficiently adapted to political realities, where the refugee problem is used as a tool of geopolitical influence. The analysis of the practical implementation of the Turkish-European migration agreement shows that even with significant financial resources and a detailed regulatory framework, the effectiveness of international coordination remains limited due to political factors and institutional barriers. A. Drescher *et al.* (2021) also emphasise the importance of cooperation between different institutions, especially in the context of responding to the needs of refugees from the Middle East. M. Likaj & A. Marku (2023) emphasised the importance of effective interaction between UNHCR regional offices and local coordination centres for rapid response to crises. At the same time, F.N. Putri *et al.* (2023) noted that the national level remains critical for the practical implementation of refugee protection and integration programmes.

In the context of refugees and migration crises, it is necessary to analyse the role of Ukraine, which occupies a special place in the regional and global migration system. As a state that has ratified the 1951 Convention relating to the Status of Refugees and the 1967 Protocol, Ukraine is actively involved in the international refugee protection system (70th anniversary of…, 2021). Until 2022, Ukraine acted as a host country, a subject of diplomatic efforts and a party to migration crises, which makes its experience valuable for forming a comprehensive notion of modern migration processes. Ukraine actively joined the international refugee protection system by ratifying the 1951 Convention relating to the Status of Refugees and the 1967 Protocol back in 2002 (About UNHCR in Ukraine, n.d.). This created a basic legal framework for the development of a national system of protection for forced migrants. National legislation was adapted to international standards through the adoption of Law of Ukraine No. 3671-VI (2011). A substantial step was Ukraine's participation in the Global Compact on Refugees (2018), although the document is not formally legally binding. As part of the implementation of the Compact's principles, national programmes have been developed to support the integration of refugees, including access to education, healthcare and the labour market. According to UNHCR, in 2018-2021. Ukraine has significantly improved its asylum application procedures and expanded opportunities for local integration of recognised refugees, including through language training and vocational training programmes (Usata, 2022). Ukraine's diplomatic position on the use of migration as an instrument of political pressure has been shaped by regional challenges and its own experience. Ukraine has consistently supported the principle of not using vulnerable groups to achieve geopolitical goals, as reflected in official statements by the Ministry of Foreign Affairs of Ukraine and speeches by Ukrainian diplomats at international forums. This position was especially clear during the Belarusian-Polish migration crisis of 2021. The Ukrainian government officially condemned the actions of the Belarusian regime to organise an artificial migration crisis as a form of hybrid aggression against the European Union. In an official statement by the Ministry of Foreign Affairs of Ukraine on 10 November 2021, it was emphasised that "the use of migrants as an instrument of hybrid warfare is unacceptable and contrary to the fundamental principles of humanitarian law" (Lobova, 2024). Ukraine's response to the migration crisis on the Belarusian-Polish border in 2021 was comprehensive and multilevel, in solidarity with Poland and other EU countries on the inadmissibility of using migrants as an instrument of hybrid warfare (Sweden, 2022). During the Belarusian-Polish crisis in 2021, Ukraine showed solidarity with Poland and other EU countries, supporting their position on the inadmissibility of using migrants as a tool of hybrid warfare. Ukrainian diplomacy officially condemned the actions of the Belarusian regime and strengthened the protection of its border with Belarus to prevent such provocations (Ukraine strengthens…, 2021). Following a decision by the National Security and Defence Council of Ukraine in November 2021, additional forces of the Border Guard Service and the National Guard were deployed on the country's northern border. In total, more than 8,500 border guards and 15 helicopters were deployed to patrol Ukraine's northern border to prevent the possible redirection of migration flows from Belarus to Ukraine (Lobova, 2024). Ukraine has also actively cooperated with Frontex and other European structures

in combating illegal migration and refugee instrumentalisation (Warsaw human dimension conference, 2024). Representatives of the Ukrainian Border Guard Service participated in joint exercises and information exchange with their Polish counterparts, which contributed to strengthening regional security (Przetacznik & Russell, 2021). At the same time, Ukraine's role in regional migration processes has undergone a significant transformation. For a long time, Ukraine was mainly a transit country for migrants from the Middle East and Central Asia heading to the European Union. However, since 2014, after the outbreak of the conflict in the east of the country, Ukraine has faced an unprecedented internal displacement crisis, which has significantly affected its migration policy and approaches to addressing refugee issues (Khudolii, 2017). Ukraine's experience in overcoming the internal migration crisis and managing massive population movements has become a valuable contribution to the development of regional approaches to solving similar problems.

The United Nations and its specialised agency, UNHCR, are central in the global refugee protection system, forming a comprehensive framework for supporting and coordinating international assistance. Their activities, based on the provisions of the Statute of the Office of the United Nations High Commissioner for Refugees (1950), cover a wide range of functions and mechanisms aimed to provide international protection and finding durable solutions for people forced to flee their homes due to persecution, conflict or violence. UNHCR implements its mandate through a complex system of coordination mechanisms, interacting at the global level with the UN General Assembly, the Economic and Social Council and other key UN bodies. This interaction not only ensures political support and legitimacy for the organisation's work but also mobilises the necessary resources to fulfil its mandate. At the international level, UNHCR coordinates its activities with other UN agencies, including the World Food Programme, which provides food assistance, UNICEF, which addresses the needs of refugee children, and the World Health Organisation, which is responsible for the medical aspects of assistance. Of particular importance is the regional dimension of the organisation's work, where UNHCR's network of offices adapts global strategies to the local context and coordinates activities in specific geographical areas. This is particularly substantial in cases of mass population displacement, as is the case with the Syrian refugee crisis. At the national level, the organisation works through its offices with governments to help develop and implement national refugee protection systems, including legislative frameworks and administrative procedures. UNHCR's funding system is based on voluntary contributions from UN Member States and private donors, which can be used in the organisation to develop sophisticated planning and resource allocation mechanisms for rapid emergency response and long-term assistance programmes (Global trends report, 2025). At the same time, the organisation is constantly improving its methods of work, introducing innovative approaches to assistance, including digital transformation through the introduction of biometric technologies for refugee registration and the transition to a cash assistance system that ensures independent determination of refugee priority needs (Global Compact on…, 2018).

A substantial aspect of the institution is the integration of refugee assistance programmes into broader host community development strategies, which promotes social cohesion and reduces tensions between refugees and the local population. However, the UN and UNHCR face serious challenges, including a chronic lack of funding and dependence on voluntary contributions, which limits the organisation's ability to respond to all refugee needs (Vaagland, 2023). The difficulty of obtaining the consent of states to accept refugees and ensure their protection, especially in the context of growing anti-migration sentiment, creates additional political constraints. Security challenges associated with the need to operate in conflict and fragile zones pose risks to staff and complicate the provision of assistance (Indicator report, 2023). In addition, the coordination of multiple actors involved in assisting refugees often leads to duplication of efforts or gaps in service delivery (UN General Assembly Resolution 71/172, 2015). An analysis of current trends indicates the need to strengthen preventive activities and increase attention to preventing situations that lead to mass displacement. A substantial area of development is the expansion of partnerships through more active involvement of the private sector and civil society in refugee assistance programmes, as well as the localisation of assistance through the transfer of more responsibility and resources to local organisations and communities hosting refugees (Indicator report, 2023). Further digitalisation and the introduction of new technologies will help to increase the efficiency of assistance and improve coordination between different actors. To improve the system, it is necessary to create stable funding mechanisms that are less dependent on voluntary contributions, develop more effective mechanisms for sharing responsibilities between states for hosting refugees, and strengthen coordination between humanitarian assistance and development programmes (UN General Assembly Resolution…, 2021). Particular attention should be paid to improving the system of data collection and analysis for more effective planning and resource allocation, as well as to expanding opportunities for legal resettlement of refugees and their integration in host countries (Pact on Migration and Asylum, 2024). The current activities of the UN and UNHCR in the field of refugee protection face several fundamental challenges that need to be addressed systematically. These challenges cover various aspects of the organisations' work and have a significant impact on the effectiveness of refugee assistance. The most acute problem remains financial instability, as the funding system is based mainly on voluntary contributions from governments and private donors. This creates significant uncertainty in planning long-term programmes and limits the ability to respond quickly to new crises. Political opposition from governments also poses a serious challenge, as anti-immigration sentiment is on the rise, with many countries tightening border controls and complicating asylum procedures. Security risks significantly complicate the organisation's work, especially in areas of active conflict, where there are direct threats to staff and limited access to refugees. Coordination complexity is manifested in the need to coordinate the actions of numerous international organisations, national governments and NGOs, which often leads to duplication of

efforts or gaps in service delivery. The duration of modern refugee crises requires a shift from short-term humanitarian assistance to long-term solutions, which creates additional challenges for the existing humanitarian aid system. The information complexity associated with collecting accurate data on the number and needs of refugees, especially in the context of massive population movements, also significantly complicates the planning and evaluation of the effectiveness of assistance programmes (Indicator report, 2023). Despite the many challenges, the role of the UN and UNHCR in coordinating refugee assistance remains critical to the functioning of the international refugee protection system. The organisations continue to adapt to changing conditions and develop new approaches to addressing refugee issues, demonstrating their indispensability in the global humanitarian system.

The institutional structure for the protection of refugee rights is characterised by a multi-level coordination system, with UNHCR being central. The effectiveness of this structure can be assessed through the prism of its ability to respond to large-scale crises such as the Syrian crisis. Following the mandate, this organisation has two main functions: to provide international protection for refugees and to find durable solutions to their problems. Compared to other international organisations, UNHCR has a unique mandate and capacity to coordinate global refugee protection efforts. Coordination of efforts with governmental and non-governmental organisations is crucial to facilitate the voluntary repatriation or successful integration of refugees in their new countries of residence. The legal framework for refugee protection is formed through the interaction of different levels of international law. At the universal level, there are general human rights protection mechanisms that apply to refugees as a special category of persons in need of international protection. The analysis demonstrated that these mechanisms include a system of human rights treaties, among which the International Covenant on Civil and Political Rights (1976) and the International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights (1966) are of key importance. Critical reflection on this system reveals both its strengths (universality, comprehensiveness) and weaknesses (lack of effective enforcement mechanisms, dependence on the political will of states). The analysis of the effectiveness of international legal mechanisms shows that their efficiency largely depends on the existence of a system of control over the fulfilment of obligations by states. Different control systems exist within individual countries, including judicial, administrative and independent monitoring mechanisms (Janmyr & Stevens, 2020). An illustrative European example is the German multilevel system, where decisions of the Federal Office for Migration and Refugees (BAMF) are subject to judicial review by administrative courts, and the Constitutional Court ensures that migration policy complies with fundamental rights (Pact on Migration and Asylum, 2024). France has established a specialised National Asylum Court (CNDA), which annually reviews more than 60,000 cases, with appeals against its decisions to the Council of State (Likaj & Marku, 2023). Independent monitoring bodies, such as the Swedish Ombudsman Institute and the British Independent Commission for Borders and Immigration (ICIBI), which conduct regular inspections and publish reports on the observance of refugee rights, are also critical (Global trends report, 2025). A comparative analysis of various monitoring systems shows that the UN conventional bodies that oversee the observance of refugee rights within the general human rights protection system have limited capacity to enforce their decisions (The 1951 Refugee Convention and its 1967 Protocol, n.d.). Although the special treaties on the status of refugees do not provide for the establishment of separate supervisory bodies, the function of overseeing their implementation is entrusted to UNHCR, which creates certain institutional limitations (Statute of the Office…, 1950).

Assessing regional refugee protection mechanisms, it is worth noting their growing role in addressing local crises. At the level of individual regions, additional protection instruments and standards are being developed that incorporate the specific problems and needs of refugees in a particular geographical context (Janmyr & Stevens, 2020). A comparative analysis of regional refugee protection systems reveals significant differences in approaches and the effectiveness of their implementation. For example, the European refugee protection system demonstrates a higher level of institutionalisation and standardisation of procedures compared to mechanisms in other regions (UN General Assembly Resolution…, 2021). Coordination between various international organisations and UN agencies is of particular importance in the context of the current refugee crisis. Critical analysis shows that the protection of refugees' rights requires a comprehensive approach that covers various aspects from meeting basic needs to long-term integration. The assessment of the effectiveness of interagency coordination reveals both positive examples of cooperation and cases of duplication of functions and inefficient use of resources. This includes close cooperation between UNHCR and other specialised agencies such as the World Health Organisation, UNICEF, and the International Labour Organisation (Drescher *et al.*, 2021). An analysis of cooperation with non-governmental organisations such as the International Rescue Committee (IRC), Médecins Sans Frontières (MSF), Norwegian Refugee Council (NRC), and Danish Refugee Council (DRC) demonstrates their growing role in the refugee protection system. Compared to government agencies, NGOs often demonstrate greater flexibility and efficiency in providing direct assistance to refugees on the ground. A striking example is the work of Médecins Sans Frontières during the Syrian conflict, which has provided medical care to millions of refugees in Lebanon, Jordan and Turkey since 2011, setting up mobile clinics in camps and providing access to healthcare in settings where state structures did not have the resources or capacity to respond quickly. Similarly, the Norwegian Refugee Council has provided educational programmes for more than 250,000 refugee children from Syria, filling gaps in the formal education systems of host countries (Syrian conflict timeline…, 2021). Evaluation of practical experience shows that such cooperation improve efficiency of implementation of international protection standards and a better response to the needs of refugees in specific situations. In the context of the problem of refugees from the Middle East, the issue of coordination of efforts between countries of origin, transit and destination is of particular

relevance. A critical analysis shows that the role of the UN and its specialised agencies, especially UNHCR, is crucial in coordinating international assistance to refugees from this region. At the same time, the effectiveness of this assistance is often limited by political tensions between refugee-receiving countries and humanitarian aid donors. Practice shows that recipient countries often face insufficient funding and resources to properly support refugees, which puts an additional burden on their social systems.

Migration crises as a political tool: Challenges and ways to reform the international system. The use of the migration crisis as an instrument of political pressure has become one of the defining characteristics of modern international relations, and the example of Turkey is particularly illustrative in this context. The country's geographical location at the crossroads of migration routes between the Middle East and Europe, combined with the large-scale Syrian crisis, has created unique preconditions for turning the migration issue into a potent tool of foreign policy influence. The historical context of this situation dates to 2011, when the outbreak of civil war in Syria led to an unprecedented flow of refugees to neighbouring countries. Turkey, initially guided by humanitarian considerations and a "zero-tolerance" policy, opened its borders to Syrian refugees. Over the following years, the country received the largest number of refugees in the world - more than 3.6 million Syrians, which put a significant strain on the country's social infrastructure and economy (Khudolii, 2017). The migration crisis of 2015-2016, caused by the escalation of the civil war in Syria, the deterioration of conditions in refugee camps in neighbouring countries, and the weakening of control at the borders of transit countries, was a turning point in the transformation of the migration issue into an instrument of political influence (Sambur, 2021). Hundreds of thousands of refugees have begun to cross Turkey to Europe in large numbers. This led to a landmark agreement between the EU and Turkey in March 2016. Under this agreement, Ankara agreed to curb the flow of irregular migrants by strengthening the coast guard, deploying border patrols, taking back migrants who had illegally entered Greece, and accommodating refugees in special centres in Turkey (European Commission, 2016). However, over time, Turkey began to use this agreement increasingly active as an instrument of pressure on its European partners. This manifested itself in various forms: from direct threats to "open the borders" and "let millions of refugees into Europe", as President Erdogan stated in November 2016 (Boronbaeva, 2022), to the actual relaxation of border controls at critical moments. The situation in early 2020 was particularly illustrative when Turkey announced the temporary suspension of the migration agreement with the EU (Dursun-Özkanca, 2022). This decision led to the accumulation of tens of thousands of migrants on the Turkish-Greek border, creating a serious humanitarian crisis and tensions with European partners (European Commission, 2016).

Turkey's strategy to use the migration issue as leverage had several key goals. First, it was to obtain additional funding from the EU for refugees, as the initially allocated funds were insufficient given the scale of the crisis. Secondly, it was to make progress on issues relevant to Turkey, including visa liberalisation and EU membership negotiations. Third, it is to ensure European support for Turkey's policy in Syria and other regional issues. The use of the migration crisis as an instrument of political pressure has had serious consequences at various levels. At the international legal level, it undermined the fundamental principles of refugee protection, turning a humanitarian issue into a subject of political bargaining. At the regional level, it created tensions between countries and complicated the development of effective mechanisms for managing migration processes. At the humanitarian level, such actions worsened the situation of refugees themselves, who became hostages to political interests and lost access to adequate protection. Such policies had a direct impact on refugees. The use of their vulnerability as an instrument of political pressure led to violations of their fundamental rights, deterioration of living conditions and increased uncertainty about their future. It has also led to negative attitudes towards refugees in host societies, increased xenophobia and complicated integration processes. The situation has also had serious implications for European refugee policy. The EU's dependence on cooperation with Turkey to curb migration flows revealed the vulnerability of European migration policy and the need to develop more sustainable mechanisms for responding to migration crises. This included the need to reform the Dublin system, create effective mechanisms for sharing responsibilities between EU member states, and develop a comprehensive approach to migration management. The experience of Turkish-European relations in the context of the migration crisis also demonstrates the need to rethink the international refugee protection system. The current mechanisms established in the mid-twentieth century are not effective enough to respond to large-scale population movements and prevent the political instrumentalisation of migration crises. The basis of these mechanisms is the 1951 Refugee Convention and its 1967 Protocol (n.d.), which were developed to address the problems of European refugees after World War II and are based on an individual approach to asylum, without providing for mechanisms to respond to massive population movements. The institutional framework of the system is represented by the UNHCR, which has a limited mandate and resources to coordinate the actions of states, as it was historically created as a temporary structure without sufficient leverage over national policies (The 1951 Refugee Convention and its 1967 Protocol, n.d.). A new approach is needed that would ensure a fair distribution of responsibilities between countries, guarantee the rights of refugees and minimise the possibility of using humanitarian crises as an instrument of political pressure. The prospects for solving this problem largely depend on the ability of the international community to develop more effective mechanisms for managing migration processes and ensure a fair distribution of responsibility between countries. This requires not only technical solutions, but also the political will to cooperate and recognise the shared responsibility for protecting people forced to flee their homes due to conflict and persecution.

The situation with the instrumentalisation of the migration crisis by Belarus is a particularly illustrative example of the use of vulnerable groups as an instrument

of hybrid warfare against the European Union. As stated in the official conclusions of the European Council (European Council Conclusions..., 2021), unlike Turkey, which has become a transit country for refugees due to its geographical location and regional conflicts, Belarus has deliberately created an artificial migration crisis in response to EU sanctions. Starting in the summer of 2021, according to a study by the European Parliament (Przetacznik & Russell, 2021), the Belarusian authorities began an organised process of attracting migrants from the Middle East, mainly from Iraq, Syria and Afghanistan. This process included simplifying the visa regime, increasing the number of flights from migrants' countries of origin, and creating tourist packages that were in fact a cover for organising illegal migration. It is worth noting that these activities were conducted at the state level using official structures and institutions. As confirmed in the official decision of the EU Council (Council Decision (CFSP) 2021/1989, 2021), the state-owned travel company Tsentrkurort and other Belarusian travel agencies actively advertised "tours" to Belarus in the Middle East. The Belarusian authorities not only facilitated the arrival of migrants, but also actively coordinated their movement to the borders with Poland, Lithuania and Latvia, creating organised pressure on the border infrastructure of neighbouring EU countries. According to analytical materials of the European Parliament, the situation became particularly acute in the autumn of 2021, when thousands of migrants found themselves in makeshift camps on the border with Poland (Przetacznik & Russell, 2021). This situation was recognised by the European Council as a humanitarian crisis deliberately created by the Belarusian authorities to destabilise the situation in the EU (European Council Conclusions..., 2021). The European Union's response was comprehensive and multilevel. According to a decision of the EU Council, targeted sanctions were imposed on individuals and organisations involved in the organisation of illegal migration (Council Decision (CFSP) 2021/1989, 2021). These measures included restrictions on the activities of travel agencies, airlines and other entities involved in creating the migration crisis. As noted in the documents of the European Parliament, the crisis demonstrated the need to strengthen coordination between EU member states in countering hybrid threats and protecting the Union's external borders (Przetacznik & Russell, 2021). It was recognised that such instrumentalised migration crises require new approaches to border management and a common migration policy. The consequences of this crisis have been multifaceted. It has led to tighter border controls on the EU's eastern borders and a revision of the mechanisms for responding to such threats. The crisis helped to consolidate the position of European countries on the need to counter hybrid threats and the use of migrants as an instrument of political pressure. Most migrants remained in the border area of Belarus in makeshift camps, where they were subjected to ill-treatment by Belarusian security forces, who forced them to storm the border (Sweden, 2022). EU countries, including Poland, Lithuania and Germany, provided humanitarian aid through international organisations, but refused to accept migrants who arrived through Belarus not to legitimise the migration route created by the Lukashenko regime. Some of the migrants were repatriated to their countries of origin through special flights organised by Iraq and other countries with the mediation of international organisations, while others remained in Belarus, which, facing international pressure, was forced to move them to temporary accommodation centres away from the border (Warsaw human dimension conference, 2024).

An analysis of current challenges in the field of refugee protection reveals the urgent need to reform the international system of response to migration crises. The existing system, created in the mid-20th century, is not flexible enough to respond to current challenges, especially in the context of large-scale population movements from the Middle East. There is a need to review the mechanisms for financing humanitarian aid, improve the system of distribution of responsibilities between states, and strengthen coordination between various international actors. At the same time, it is necessary to ensure compliance with the principle of non-refoulement and other fundamental rights of refugees, which requires constant monitoring and improvement of existing protection mechanisms. Thus, the current international refugee protection system is at a point of historical paradox. The international community has witnessed an unprecedented mobilisation in the field of humanitarian assistance: the scale of support for displaced persons, the diversity of international actors involved, and the duration of assistance have reached the highest level in the history of the international protection system. At the same time, it is during this period of maximum intensification of humanitarian efforts that the system is showing signs of a deep institutional crisis that requires its fundamental rethinking and transformation. The international community's response to the existing challenges is often limited to proposals of a restrictive nature. A striking example is the European migration crisis of 2022-2023 caused by the conflict in Sudan, when more than 800,000 refugees crossed the borders of the neighbouring countries of Chad, Egypt and South Sudan. In 2023, Italy introduced new legislation that significantly complicated the asylum procedure for African refugees, limiting the grounds for humanitarian protection and increasing the period of detention in identification centres to 18 months. Greece, which has become a transit country for Sudanese refugees on their way to Western Europe, has expanded the practice of "returning" boats with migrants to the high seas, which has been criticised by human rights organisations as a violation of the principle of non-refoulement (Sudan situation, 2025). Attempts to narrow down the criteria for determining refugee status, tighten the policy of detention in camps, or limit the scope of guaranteed rights reflect a tendency to simplify the analysis of a complex problem. Such approaches, despite their apparent attractiveness in the face of a growing migration burden, pose a fundamental threat to the very foundations of the international refugee protection regime and the humanitarian principles that underpin it.

The emergence of a new liberal consensus on refugee protection reform, while offering a more progressive view, also fails to provide the necessary breakthrough in addressing the existing problems. Instead of transformative change, this approach tends to preserve the dysfunctional status quo under the guise of moderate reforms. In this context, there is an urgent need to develop fundamentally

new approaches to reforming the international refugee protection regime that can strike a balance between preserving the humanitarian orientation of the system and increasing its effectiveness in the face of current challenges. Criticism of restrictive models of migration policy has a scientific basis. Administrative restrictions on migration flows not only violate fundamental human rights but also demonstrate a systemic failure to address complex migration challenges. A comparative analysis of different national approaches shows that restrictive strategies lead to paradoxical consequences: instead of reducing migration pressure, they provoke the criminalisation of migration processes, create preconditions for the emergence of illegal networks and increase social tensions. An alternative model of international refugee protection should be based on a fundamentally new methodological framework. Its key element is an expanded interpretation of the causes of forced migration. Whereas traditional approaches focused mainly on political persecution, current challenges require considering multiple factors, from climate change to systemic economic crises. Centralised bureaucratic structures are proving to be decreasingly effective in the face of fast-moving and unpredictable migration processes. Instead, networked coordination mechanisms provide much greater adaptability. This implies the formation of horizontal links between various actors, from international organisations to local civic initiatives. The results of the analysis of promising areas for reforming the international migration crisis response system demonstrate the need for a comprehensive approach to transforming existing mechanisms (Table 2).

Table 2. Strategic directions for reforming the international system of response to migration crises

Reform direction	Current challenges	Proposed changes	Expected results
Institutional transformation	- Bureaucratisation of processes - Duplication of functions - Slow response time	- Implementation of network coordination mechanisms - Decentralisation of decision-making - Strengthening the role of regional centres	- Improving response time - Improved coordination - Efficient allocation of resources
Financial sustainability	- Dependence on voluntary contributions - Unstable funding - Uneven distribution of finance	- Creating stable funding mechanisms - Diversifying sources - Implementation of innovative financial instruments	- Predictability of funding - Sustainability of programmes - More efficient use of resources
Technological modernisation	- Outdated accounting systems - Limited data exchange - Ineffective coordination	- Implementation of blockchain technology - Development of artificial intelligence systems - Digitalisation of processes	- Transparency of operations - Improved coordination - More effective monitoring
Legal harmonisation	- Inconsistency of national legislation - Different protection standards - Legal conflicts	- Unification of legal standards - Developing new international standards - Strengthening control mechanisms	- Unified standards of protection - Improved legal certainty - Efficient protection of rights

Source: compiled by the author based on E. Aygün (2021), J. Crisp (2021), A. Oleimat *et al*. (2022), O. Dursun-Özkanca (2022), and K. Vaagland (2023)

A comprehensive approach to reforming the international migration crisis response system has helped to identify four key areas: institutional transformation, financial sustainability, technological modernisation and legal harmonisation. For each area, the current challenges, proposed changes, expected results and required resources are identified, which assesses the scale of the necessary reforms and their potential impact on the effectiveness of the refugee protection system. The economic dimension of reforms goes far beyond the traditional concept of humanitarian aid. The creation of integrated ecosystems of social integration is relevant. Such ecosystems envisage an interconnected network of institutions, programmes and services that ensure not only the satisfaction of refugees' basic needs, but also their full inclusion in the economic, social and cultural life of host communities through access to education, the labour market, financial services and entrepreneurial opportunities. International experience demonstrates the effectiveness of this approach. In Germany, which received more than 1.2 million Syrian, Afghan and Iraqi refugees in 2015-2020, investing 20 billion EUR in integration programmes, language courses and vocational training, 49% of able-bodied refugees were employed within five years of arrival, which contributed to a significant increase in tax revenues (Woodward *et al.*, 2023). A similar success is demonstrated by Canada, which in 2016-2021 accepted 73,000 Syrian refugees, creating a comprehensive support system that includes public-private partnerships in refugee sponsorship. This employed 57% of adult refugees in Canada within the first two years (Aygün, 2021). Thus, investing in the economic adaptation of migrants has a powerful multiplier effect. Countries that view migrants as potential human capital gain significant long-term economic benefits. Technological innovations are opening fundamentally new opportunities for transforming migration systems. Artificial intelligence and blockchain technologies can not only optimise identification processes but also provide a fundamentally new level of transparency and accountability. For example, decentralised systems can guarantee the safety of refugees' personal data and prevent its manipulation.

The geopolitical context requires a rethinking of the very concept of sovereignty. The traditional concept of territoriality is decreasingly relevant to the realities of

the globalised world. Instead, the paradigm of global mutual responsibility is coming to the fore. This implies the formation of new international legal mechanisms of solidarity that would go beyond narrow national interests. The balance between humanitarian principles and national security is crucial. A reformed system should offer mechanisms that simultaneously guarantee the rights of refugees and consider the security needs of host countries. It is a complex dialectic of interaction, not a simple dichotomy of "either human rights or state security". A comparative analysis of different national migration policy models shows that the most effective approaches are those based on the principles of mutual integration. Countries that view refugees not as a temporary burden, but as potential full-fledged members of society, achieve much better results. To summarise, reforming the international system of response to migration crises requires not partial changes, but a fundamental transformation of the institutional architecture. It concerns transition from administrative and restrictive models of migration policy based on strict border control, criminalisation of irregular migration and restriction of refugee rights, as demonstrated by Hungary's practice of building a border fence in 2015, transit zones for refugees in 2018 and Denmark's measures in 2016-2021 to confiscate refugees' valuables and cut social benefits to make the country less attractive to asylum seekers (Trisonia *et al.*, 2024). These restrictive approaches have proven to be ineffective, as they do not reduce migration flows but only change their routes and provoke humanitarian crises, and therefore need to be replaced by flexible, human-centred mechanisms of global support. A key condition for such a transformation is the formation of a new culture of international solidarity based on the recognition of the fundamental interdependence of the modern world. The prospects for such a transformation are directly related to the ability of the international community to overcome the inertia of outdated institutional practices and to form a fundamentally new paradigm of global migration governance.

Discussions

The study of the transformation of the refugee problem in the context of modern diplomatic relations with the Middle East has revealed several fundamental trends and patterns that require in-depth analysis and comparison with the results of other researchers to form a comprehensive notion of current challenges in the field of refugee protection. The first relevant set of conclusions concerns the instrumentalisation of the migration crisis as an element of hybrid warfare. The findings of the study on the systematic use of the migration crisis as an instrument of political pressure are substantially confirmed in the studies of A. Boronbaeva (2022). Analysing the transformation of migration flows from Turkey to the EU after 2015, the author identified clear patterns of using the migration issue to achieve political goals. The conclusions regarding the change in Turkish migration policy from a humanitarian approach to instrumentalisation are fully consistent with the results obtained. At the same time, this study significantly expands the notion of this phenomenon through a comparative analysis of the strategies of Turkey and Belarus, demonstrating the evolution of methods of using the migration crisis as an instrument of hybrid warfare. The second relevant aspect of the study's findings relates to the mechanisms of transforming a humanitarian crisis into an instrument of geopolitical influence. In this context, the findings largely correlate with the conclusions of O. Dursun-Özkanca (2022), who conducted a fundamental study of the dynamics of relations between Turkey and the EU through the prism of international relations. The analysis of the processes of politicisation of the migration issue and its impact on Turkey's European integration prospects confirms the conclusions about the systemic nature of using the migration crisis as a lever of political influence. However, the study significantly complements its conclusions by analysing new forms of hybrid threats, especially in the context of Belarus' actions, which demonstrates a qualitatively new stage in the development of this phenomenon.

Of value is the analysis of the relationship between domestic political processes in recipient countries and their refugee strategies. C. Peptan (2020) conducted a multilevel analysis of the relationship between security challenges and refugee issues in the Middle East. The study examined this problem in the context of various dimensions of security: from traditional military and political threats to issues of social cohesion and economic stability. The study also proposed a methodology for multifactorial assessment of security risks, which can be used for systematising and classifying threats associated with mass migration according to the degree of their impact on various aspects of national and regional security. A.A. Khudolii (2017) studied the transformation of Turkey's foreign policy in the Middle East, including the impact of the refugee problem on regional geopolitical processes. The study confirmed that Turkey's migration policy has gradually transformed from humanitarian to pragmatic, with a clear use of the status of the recipient country of the largest number of Syrian refugees as an instrument of pressure on the European Union. It is especially necessary to compare the results obtained on the effectiveness of international legal mechanisms for the protection of refugees with the research of K. Petillo (2023). The study substantiated an innovative approach to analysing the transformation of Syrian refugee policy in Turkey, Lebanon and Jordan, in particular the concept of transition from assistance to inclusion, which confirms the study's conclusions about the need for a fundamental change in existing approaches. At the same time, this study adds a critical security dimension to this issue, demonstrating how the protection of refugee rights can be complicated by their instrumentalisation for geopolitical purposes. The systemic shortcomings in the European system of response to migration crises identified in the study are strongly confirmed in the work of M. Likaj & A. Marku (2023). The study of the relationship between the refugee phenomenon and extremist threats to the EU demonstrates how the lack of effective mechanisms for sharing responsibility between member states creates additional risks to European security. This analysis contributes to the research by examining how such vulnerabilities can be exploited by external actors to destabilise European unity.

A substantial confirmation of the conclusions on the need to incorporate socio-cultural factors in the formation

of migration policy can be found in the study by L. Trisonia *et al.* (2024). By analysing Hungary's different positions on Muslim and non-Muslim refugees through the prism of identity, culture and security, the researcher demonstrates how domestic political factors can affect the effectiveness of international refugee protection mechanisms. The study significantly extends this notion by analysing how such internal features can be exploited by external actors to exacerbate divisions within the EU. The approach proposed in this study to reform the international migration crisis response system through the introduction of more flexible, human-centred mechanisms is supported by S.M. Gabbay (2024). An in-depth analysis of the status and rights of the Palestinian diaspora in the Middle East and North Africa demonstrates the need for a comprehensive approach to protecting the rights of refugees, which would incorporate both the legal and socio-economic aspects of their integration. This study complements these findings by analysing the security dimension of such a transformation and developing specific mechanisms for its implementation. It is particularly valuable to compare the findings with those of A. Woodward *et al*. (2023) conducted a large-scale analysis of the response of health systems to the needs of Syrian refugees in eight host countries. The conclusions on the need for systemic changes in approaches to refugee assistance and the importance of international coordination are fully consistent with the study's recommendations. At the same time, the analysis further demonstrates how these systems can be adapted to the conditions of hybrid threats. A substantial confirmation of the study's conclusions on the need to improve international coordination mechanisms can be found in the study by M. Inhorn & L. Volk (2021), analysing the adaptation processes of Middle Eastern refugees in different cultural contexts. The conclusions on the importance of creating inclusive mechanisms to support refugees correlate with the recommendations in this study on the need for more flexible approaches to managing migration processes. A substantial extension of the regional specifics of the refugee problem is offered by the study by H. Fujibayashi (2021), analysing the historical context of the formation of the international refugee protection regime in the Middle East, which further demonstrates the current challenges and limitations of existing protection mechanisms. This study complements these findings by analysing the current transformations of this system under the influence of new forms of hybrid threats.

The study by S. Bhattacharya *et al.* (2021) is fundamental in analysis of the role of humanitarian diplomacy in addressing the problems of vulnerable groups, demonstrating how diplomatic instruments can be effectively used to protect the rights of vulnerable groups in crises. Of value is the developed methodology for assessing the effectiveness of humanitarian interventions, which confirms the study's conclusions about the need for a systematic approach to protecting refugees' rights. The researchers also highlighted the importance of international coordination in the provision of humanitarian assistance, which is fully consistent with the study's recommendations for improving international cooperation mechanisms. J. Tolay (2023) further addressed these processes in a critical analysis of the narrative of migration diplomacy as a mechanism for legitimising the use of the refugee problem to achieve foreign policy goals through the construction of the language of "protection", "shared responsibility" and "humanitarian necessity", which has expanded the theoretical framework for analysis of this phenomenon. The substantial regional dimension of the problem is revealed by A. Darussalam *et al*. (2021), analysing the attitudes of Muslim states towards the problem of Middle Eastern refugees. Their study demonstrates how religious and cultural factors influence refugee policymaking in different countries of the region. The study analysed Islamic principles of hospitality and refugee protection, which adds a substantial cultural dimension to the notion of the problem. Their conclusions about the need to consider the cultural context when developing refugee protection mechanisms fully correlate with the study's recommendations for adapting international standards to regional specifics. An in-depth analysis of the psychosocial aspects of the refugee problem is offered by A. Khalaf (2022), who examines the traumatic experience of Syrian refugees. The study analysed the long-term effects of forced displacement on the mental health and social adaptation of refugees. Particularly valuable were the observations on the intergenerational transmission of traumatic experience and its impact on integration processes in host societies. The results of a study by A. Khalaf confirm the recommendations of the study on the need for a comprehensive approach to refugee protection that would incorporate not only basic needs but also psychological aspects of adaptation. An innovative approach to analysis of the social challenges associated with the integration of refugees is proposed by C. Neto *et al.* (2022). Their study of the phenomenon of xenophobia through the prism of behavioural analysis reveals the underlying mechanisms of prejudice and discriminatory practices against refugees. Of value is the analysis of the factors that influence the formation of negative attitudes towards refugees and the recommendations developed by the authors to overcome these barriers. These conclusions confirm the study's observations on the need for systematic work with host societies to ensure the successful integration of refugees. A fundamental contribution to the notion of regional refugee protection mechanisms is made by K.P. Norman (2020), who conducted a critical analysis of refugee reception mechanisms in the Middle East and North Africa and revealed the complex dynamics of interaction between different actors in the process of managing migration flows. The researcher analysed institutional constraints and political factors affecting the effectiveness of the refugee protection system. The conclusions regarding the need to improve regional coordination mechanisms are fully consistent with the recommendations in this study.

Z. Şahin-Mencütek & G. Tsourapas (2023), analysing refugee repatriation policies in the Middle East, provided a comprehensive analysis of the factors influencing refugee return decisions. Of particular value are their findings on the relationship between political stability, economic opportunities and the success of repatriation programmes. These observations support the recommendations on the need for a comprehensive approach to addressing the refugee problem. E. Aygün (2021) conducted a detailed empirical analysis of the situation of Syrian refugees in Turkey,

which provides a substantial factual basis for analysis of the scale and complexity of the problem. The study by E. Aygün revealed specific challenges faced by both refugees and the host state, including access to education, healthcare and the labour market. The study analysed the effectiveness of various refugee support programmes and their impact on the socio-economic situation in the country. The conclusion of E. Aygün on the need for a more systematic approach to the integration of refugees is fully consistent with the recommendations of this study. To summarise, the analysed studies emphasise that effective solutions to refugee-related problems require not only short-term assistance measures, but also long-term, systemic solutions aimed to ensure stability, integration and sustainable development.

Conclusions

The study of the refugee problem in the context of current diplomatic relations with the countries of the Middle East has led to several substantial theoretical and practical conclusions regarding the transformation of the international refugee protection system and its use as an instrument of political pressure. The study demonstrated that the current international refugee protection system, despite significant institutional development and coordination mechanisms under the auspices of the United Nations, is in a state of deep crisis. This crisis is characterised by the inability to respond effectively to large-scale migration challenges and to prevent the instrumentalisation of the refugee problem for geopolitical purposes. An analysis of the activities of UNHCR and other international organisations has revealed significant shortcomings in the coordination of humanitarian assistance and the provision of durable solutions for refugees. Three key trends in the use of the refugee issue in international relations with the Middle East were identified. The systemic transformation of the humanitarian crisis into an instrument of political pressure has been established, which was manifested in the actions of Turkey and Belarus in using migration flows as a means of influencing the European Union. The article reveals an institutional crisis in the international refugee protection system, which, despite the strong mobilisation of resources, demonstrates an inability to respond effectively to current challenges and prevent the instrumentalisation of migration crises. A critical analysis of current migration processes has shown a growing trend of using the migration crisis as an instrument of hybrid warfare. The example of Turkey's actions demonstrated how the geographical location and the presence of many refugees can be transformed into a lever of political influence on European partners. The situation with Belarus has revealed an even more threatening trend of deliberately creating an artificial migration crisis as an element of hybrid aggression against the EU. The study has confirmed that the instrumentalisation of the migration crisis has complex negative consequences at various levels. At the international legal level, the fundamental principles of refugee protection are being undermined, and the humanitarian issue is being transformed into a subject of political bargaining. At the regional level, additional tensions are created in relations between countries, and the development of effective mechanisms for managing migration processes is complicated. At the humanitarian level, the situation of refugees themselves is worsening, as they become hostages to political interests and lose access to adequate protection. Analysis of the European experience of responding to migration crises has revealed significant shortcomings of the existing system, including dependence on cooperation with third countries to curb migration flows and the lack of effective mechanisms for sharing responsibility between EU member states. This confirms the need to reform the Dublin system and develop a comprehensive approach to migration management. The results demonstrate the need to move from administrative and restrictive models of migration policy to flexible, human-centred mechanisms of global support. Promising areas for further research include the development of specific mechanisms for implementing the proposed changes, studying the potential of the latest technologies for coordinating humanitarian assistance, analysing regional refugee protection mechanisms, exploring ways to strengthen the role of international organisations in countering the instrumentalisation of crises and creating early warning systems for migration threats.

Acknowledgments

None.

Funding

None.

Conflict of interest

None.

References

[1] 70th anniversary of the Refugee Convention – a legal instrument which remains relevant today. (2021). Retrieved from https://www.unhcr.org/ua/en/news/70th-anniversary-refugee-convention-legal-instrument-which-remains-relevant-today.

[2] About UNHCR in Ukraine. (n.d.). Retrieved from https://help.unhcr.org/ukraine/about-unhcr-in-ukraine/.

[3] Alqashouti, M. (2021). Qatar mediation: From soft diplomacy to foreign policy. In M. Zweiri & F. Al Qawasmi, (Eds.), *Contemporary Qatar: Examining state and society* (pp. 73-92). Singapore: Springer Singapore.

[4] Aygün, E. (2021). Current migration data and main problem areas relating to Syrian refugees in Turkey. *Journal of Humanities and Social Sciences Studies*, 3(3), 24-32. doi: 10.32996/JHSSS.2021.3.3.4.

[5] Bhattacharya, S., Saleem, S.M., Shikha, D., Gokdemir, O., & Mehta, K. (2021). Role of vaccine science diplomacy in low-middle-income countries for eradicating the vaccine-preventable diseases: Targeting the "LAST MILE". *Journal of Family Medicine and Primary Care*, 10(8), 2739-2744. doi: 10.4103/jfmpc.jfmpc_2253_20.

[6] Boronbaeva, A. (2022). Refugee movements from Turkey to the European Union after 2015 – the assessment of impact. *International Journal of Social Science Research and Review*, 5(5), 322-333. doi: 10.47814/ijssrr.v5i5.237.

[7] Council Decision (CFSP) 2021/1989 "Concerning Restrictive Measures in View of the Situation in Belarus". (2021, November). Retrieved from https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:32021D1989.

[8] Crisp, J. (2021). The Syrian emergency: A catalyst for change in the international refugee regime. *Journal of Refugee Studies*, 34(2), 1441-1453. doi: 10.1093/jrs/feab009.
[9] Darussalam, A., Bachtiar, F., & Zulfikar, A. (2021). Review of attitudes and policies of countries regarding Middle Eastern refugees: The strategic role of Muslim-majority countries from an Islamic perspective. *Journal of Government and Political Science*, 4(1), 146-166. doi: 10.32662/GJGOPS.V4I1.1447.
[10] Drescher, A., *et al*. (2021). Problems after flight: Understanding and comparing Syrians' perspectives in the Middle East and Europe. *BMC Public Health*, 21, article number 717. doi: 10.1186/s12889-021-10498-1.
[11] Dursun-Özkanca, O. (2022). An examination of the underlying dynamics of Turkey-European Union relations through the lenses of international relations theory. *Turkish Studies*, 23(5), 743-764. doi: 10.1080/14683849.2022.2060083.
[12] European Commission. (2016). *Facility for refugees in Turkey: Commission delivers an additional €110 million under the implementation of EU-Turkey agreement*. Retrieved from https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/IP_16_1464.
[13] European Commission. (2020). *Support the green transition*. Retrieved from https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/FS_20_281.
[14] European Council Conclusions on Belarus. (2021). Retrieved from https://www.consilium.europa.eu/en/press/press-releases/2021/05/24/european-council-conclusions-on-belarus-24-may-2021/.
[15] European Court of Auditors. (2024). *Special report 06/2024: The facility for refugees in Turkey*. Retrieved from https://www.eca.europa.eu/en/publications?ref=SR-2024-06.
[16] Fujibayashi, H. (2021). When Arab State entered into international refugee instruments: Behind the scenes of Egypt's accession to the 1951 Refugee Convention. *Journal of Refugee Studies*, 35(1), 220-241. doi: 10.1093/JRS/FEAB086.
[17] Gabbay, S.M. (2024). The Palestinian diaspora: Status and rights in Middle East and North African countries. *Advances in Social Sciences Research Journal*, 11(10), 15-25. doi: 10.14738/assrj.1110.17613.
[18] Global Compact on Refugees. (2018). Retrieved from https://www.unhcr.org/the-global-compact-on-refugees.html.
[19] Global trends report. (2025). Retrieved from https://www.unhcr.org/globaltrends.
[20] Indicator report 2023. (2023). Retrieved from https://www.unhcr.org/what-we-do/data-and-publications/data-and-statistics/indicator-report-2023.
[21] Inhorn, M.C., & Volk, L. (Eds.). (2021). *Un-settling Middle Eastern refugees: Regimes of exclusion and inclusion in the Middle East, Europe, and North America* (1st ed., Vol. 40). Brooklyn: Berghahn Books. doi: 10.2307/jj.15507142.
[22] International Covenant on Civil and Political Rights. (1976, March). Retrieved from https://www.coe.int/en/web/compass/the-international-covenant-on-civil-and-political-rights#:~:text=This%20Covenant%20was%20adopted%20by,Universal%20Declaration%20of%20Human%20Rights.
[23] International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights. (1966, January). Retrieved from https://www.ohchr.org/en/instruments-mechanisms/instruments/international-covenant-economic-social-and-cultural-rights.
[24] Jacqué, P. (2024). *European Parliament approves migration and asylum pact after years of deadlock*. Retrieved from https://www.lemonde.fr/en/international/article/2024/04/11/european-parliament-approves-migration-and-asylum-pact_6668051_4.html.
[25] Janmyr, M., & Stevens, D. (2020). *Regional refugee regimes: Middle East*. doi: 10.13140/rg.2.2.31446.06723.
[26] Jikeli, G. (2024). Memory and displacement: Syrian-Kurdish refugees navigating the Middle East, Israel, and the Holocaust. *Ethnicities*, 25(2), 255-274. doi: 10.1177/14687968241288254.
[27] Khalaf, A. (2022). A Syrian refugee's trauma: A journey of involuntary dislocation in Layla Al Ammar's Silence is a sense. *Scientific Journal of the Faculty of Arts – Assiut University*, 82(25), 1201-1222. doi: 10.21608/aakj.2022.239824.
[28] Khudolii, A.A. (2017). Turkey's foreign policy in the Middle East. *Bulletin of the Vasyl' Stus Donetsk National University*, 2, 34-42.
[29] Law of Ukraine No. 3671-VI "On Refugees and Persons in Need of Subsidiary Protection or Asylum". (2011, July). Retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3671-17/ed20110708?lang=en#Text.
[30] Likaj, M., & Marku, A. (2023). Transnational solidarity and good governance: Is the 'refugee' phenomenon an extremist threat for the Eu? *Interdisciplinary Journal of Research and Development*, 10(3), 96-102. doi: 10.56345/ijrdv10n315.
[31] Lobova, A.O. (2024). *Migration flows from the Middle East to EU countries*. (Master's thesis, Vasyl' Stus Donetsk National University, Vinnytsia, Ukraine).
[32] Neto, C., Picoli, A., & Aggio, N. (2022). Contributions of behaviour analysis to the study of the phehomenon of xenophobia: A literature review. *Perspectives in Behaviour Analysis,* 13(2), 219-231. doi: 10.18761/pac1a23sd5a6.
[33] Norman, K.P. (2020). *Reluctant reception: Refugees, migration and governance in the Middle East and North Africa*. Cambridge: Cambridge University Press. doi: 10.1111/imig.12893.
[34] Oleimat, A., Jones, C., & Hayter, M. (2022). Middle eastern refugee children and adolescents mental health: A systematic review. *International Journal of Mental Health Nursing*, 32(3), 687-703. doi: 10.1111/inm.13088.
[35] Pact on Migration and Asylum. (2024). Retrieved from https://home-affairs.ec.europa.eu/policies/migration-and-asylum/pact-migration-and-asylum_en.
[36] Peptan, C. (2020). Considerations regarding the security equation determined by the problematics of refugees in the Middle East. *Research and Science Today*, 19(1), 9-19.
[37] Petillo, K. (2023). *From aid to inclusion: A better way to help Syrian refugees in Turkey, Lebanon, and Jordan*. Retrieved from https://ecfr.eu/publication/from-aid-to-inclusion-a-better-way-to-help-syrian-refugees-in-turkey-lebanon-and-jordan/.

[38] Przetacznik, J., & Russell, M. (2021). *EU – Belarus relations: State of play – human rights situation*. Retrieved from https://www.europarl.europa.eu/thinktank/en/document/EPRS_BRI(2021)698806.
[39] Putri, F.N., Salahuddin, S.R., & Gonda, Y. (2023). Middle East refugee crisis in Europe and Turkey: A systematic literature review. *Journal of Islamic World and Politics*, 7(1), 11-24. doi: 10.18196/jiwp.v7i1.10.
[40] Regulation on amendments to the Temporary Protection Regulation No. 30989, No. 1851. (2019, December). Retrieved from https://www.lexpera.com.tr/resmi-gazete/metin/gecici-koruma-yonetmeliginde-degisiklik-yapilmasina-dair-yonetmelik-30989-1851.
[41] Şahin-Mencütek, Z., & Tsourapas, G. (2023). When do states repatriate refugees? Evidence from the Middle East. *Journal of Global Security Studies,* 8(1), article number ogac031. doi: 10.1093/jogss/ogac031.
[42] Sambur, B. (2021). The impact of the war in Syria on Turkey – EU relations. *Political Review*, 3, 119-122. doi: 10.14746/pp.2021.26.3.9.
[43] Sarsour, O. (2022). The impact of the rise of the European far right on the issue of immigration. *International Journal of Humanities, Social Sciences and Education*, 9(3), 75-81. doi: 10.20431/2349-0381.0903006.
[44] Statute of the Office of the United Nations High Commissioner for Refugees. (1950). Retrieved from https://www.unhcr.org/publications/statute-office-united-nations-high-commissioner-refugees.
[45] Sudan situation. (2025). Retrieved from https://data.unhcr.org/en/situations/sudansituation.
[46] Sweden. (2022). *Final document of the twenty-eighth meeting of the Ministerial Council, Stockholm, 2-3 December 2021*. Vienna: Organization for Security and Co-operation in Europe.
[47] Syrian conflict timeline: 10 years of violence, struggle, and survival. (2021). Retrieved from https://www.doctorswithoutborders.org/latest/syrian-conflict-timeline-10-years-violence-struggle-and-survival.
[48] The 1951 Refugee Convention and its 1967 Protocol. (n.d.). Retrieved from https://www.unhcr.org/1951-refugee-convention.html.
[49] Tolay, J. (2023). Interrogating and broadening the emerging narrative on migration diplomacy: A critical assessment. *Millennium*, 51(1), 354-375. doi: 10.1177/03058298221139589.
[50] Trisonia, L., Makhroja, M., & Mahmuluddin, M. (2024). Identity, culture, and security: Hungary's differing positions on Muslim and non-Muslim refugees in the 2015 and 2022 European refugee crisis. *Global Focus*, 4(1), 53-76. doi: 10.21776/ub.jgf.2024.004.01.4.
[51] Türkiye: Temporary protection regulation No. 29153. (2014). Retrieved from https://www.refworld.org/legal/decreees/natlegbod/2014/en/108062.
[52] Ukraine strengthens border security amid Russia-Belarus military exercises. (2021). Retrieved from https://www.unian.ua/world/ukrajina-posilila-ohoronu-kordonu-na-tli-rosiysko-biloruskih-navchan-novini-svitu-11540653.html.
[53] UN General Assembly Resolution 71/172 "On Protection of and Assistance to Internally Displaced Persons". (2015, December). Retrieved from https://www.refworld.org/legal/resolution/unga/2016/en/109213.
[54] UN General Assembly Resolution on the Office of the UNHCR, A/RES/76/124. (2021). Retrieved from https://www.un.org/en/ga/76/resolutions.shtml.
[55] UNHCR's mandate for refugees and stateless persons, and its role in IDP situations. (2024). Retrieved from https://emergency.unhcr.org/protection/legal-framework/unhcr%E2%80%99s-mandate-refugees-and-stateless-persons-and-its-role-idp-situations.
[56] Usata, L.P. (2022). *Refugees as a global problem*. (Doctoral dissertation, Vinnytsia National Technical University, Vinnytsia, Ukraine).
[57] Vaagland, K. (2023). How strategies of refugee host states are perceived by donor states: EU interpretations of Jordanian migration diplomacy. *Journal of Ethnic and Migration Studies*, 49(12), 3085-3100. doi: 10.1080/1369183X.2023.2193715.
[58] Warsaw human dimension conference. (2024). Retrieved from https://www.osce.org/chairmanship/2024WHDC.
[59] Woodward, A., *et al*. (2023). Health system responsiveness to the mental health needs of Syrian refugees: Mixed-methods rapid appraisals in eight host countries in Europe and the Middle East. *Open Research Europe*, 3, article number 14. doi: 10.12688/openreseurope.15293.2.

УДК 339.9:327(6)
DOI: 10.59214/2663-2675.35(4).2025.88

Гаухар Рахимжанова
Кандидат економічних наук, доцент
Алматинський гуманітарно-економічний університет
050035, вул. Жандосова, 59, м. Алмати, Казахстан
https://orcid.org/0000-0002-1608-1306

Вплив економічної інтеграції в Африці на регіональну політику: аналіз Африканської континентальної зони вільної торгівлі

Анотація. Мета дослідження полягала в оцінці впливу Африканської континентальної зони вільної торгівлі на економічний, соціальний та політичний розвиток країн-учасниць в умовах глобальної інтеграції. У роботі проаналізовано структурні особливості Африканської континентальної зони вільної торгівлі, включаючи створення єдиного ринку, зниження тарифів, гармонізацію регуляторних стандартів, політичну координацію та розвиток міжурядових механізмів. Згідно з даними за 2024 р., внутрішня торгівля в Африці зросла на 51 %, обсяг експорту – з 100 до 170 млрд дол. США, інвестиції – з 20 до 48 млрд дол. США, зайнятість зросла з 5 % до 11 %, частка внутрішньої торгівлі – з 15 % до 32 %, а інвестиції в інфраструктуру – з 10 % до 21 %. Знизився рівень бідності – з 40 % до 28 %. Уряди окремих країн, зокрема Кенії, Нігерії та Південноафриканської Республіки, розширили інвестиції в інфраструктуру, соціальні послуги, цифровізацію, агропромисловість та освітні ініціативи. Африканська континентальна зона вільної торгівлі також активізувала регіональну інтеграцію, зокрема через координацію з Економічним співтовариством західноафриканських держав, Південноафриканським співтовариством розвитку, Східноафриканським співтовариством в рамках Економічного співтовариства західноафриканських держав і Співтовариства розвитку Південної Африки, підтримуючи міжблокову співпрацю, зниження торгових бар'єрів і синергію нормативних режимів. Водночас виявлено виклики – від політичної нестабільності до нерівномірного розвитку інституцій. Африканська континентальна зона вільної торгівлі стимулює уніфікацію законодавства, розвиток малого та середнього бізнесу, інституційне зростання, гармонізацію правових систем, включаючи спрощення процедур реєстрації бізнесу та впровадження електронного урядування. Результати підкреслили, що Африканська континентальна зона вільної торгівлі не лише сприяє економічному зростанню, а й має потенціал для зміцнення соціальної стабільності, гендерної рівності, експортної диверсифікації та політичної інтеграції. Водночас реалізація угоди залишається нерівномірною, а її ефективність залежить від гармонізації регуляторних норм, функціонування цифрових платформ та розвитку секторальних ініціатив

Ключові слова: політична стабільність; конкурентоспроможність; підприємницька діяльність; інфраструктурні проекти; соціальна стабільність

Вступ

Економічна інтеграція в Африці, зокрема через Африканську континентальну зону вільної торгівлі (AfCFTA), стає все більш актуальною темою в умовах глобалізації та розвитку регіональних економічних зв'язків. Ця інтеграція є ключовим інструментом для подолання економічних диспропорцій між країнами, який сприяє збільшенню торгівлі та залученню інвестицій, а також створенню нових робочих місць. В умовах, коли Африка стикається з безліччю викликів, таких як бідність, конфлікти, нестабільність і зміна клімату, економічна інтеграція може стати шляхом до забезпечення сталого розвитку та підвищення рівня життя населення. Проблематика економічної інтеграції в Африці потребує глибокого вивчення, оскільки багато аспектів цього процесу ще не були повністю вивчені. M. Varlamova (2024) вказувала на позитивний вплив вільної торгівлі на зростання економіки країн-учасниць, а також на покращення рівня життя населення. Дослідження підкреслило, що активізація торговельних відносин може призвести до створення нових робочих місць і підвищення добробуту. Важливо зазначити, що автор акцентувала увагу на тому, що для максимізації переваг вільної торгівлі країни повинні вжити заходів щодо зменшення торговельних бар›єрів та покращення інвестиційного клімату. Це включає не лише зниження мит, але й спрощення процедур митного оформлення та покращення логістичних умов. Дослідження V. Dzhuman & N. Shynkaruk (2023)

Suggested Citation: *Отримано: 17.04.2025, Перевірено: 09.07.2025, Прийнято: 16.08.2025*

Rakhimzhanova, G. (2025). Impact of economic integration in Africa on regional politics: Analysis of the African Continental Free Trade Area. *Foreign Affairs*, 35(4), 88-97. doi: 10.59214/2663-2675.35(4).2025.88.

*Corresponding author

Copyright © The Author(s). This is an open access article distributed under the terms of the Creative Commons Attribution License 4.0 (https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/)

акцентувало на необхідності створення інфраструктури для підтримки інтеграційних процесів, підкреслюючи, що без належної інфраструктури країни не змогли б повною мірою скористатися перевагами інтеграції. Автори також наголошували на важливості координації зусиль між державними та приватними секторами, зазначаючи, що спільні інвестиції в інфраструктуру можуть суттєво підвищити ефективність інтеграційних проектів. Це може включати будівництво доріг, мостів, аеропортів та інших об'єктів, що полегшують переміщення товарів і послуг. Дослідження K.H. Rybak (2024) вказувало на те, що соціальні мережі можуть зміцнювати зв'язки між країнами, які співпрацюють, а також відігравати важливу роль у формуванні громадської думки про інтеграційні процеси. Аналіз автора продемонстрував, що іноземні інвестиції можуть стати рушійною силою для розвитку інфраструктури, водночас вказуючи на ризики, пов'язані з залежністю від зовнішніх фінансових потоків. Крім того, K.H. Rybak підкреслював, що соціальна згуртованість є важливим чинником для успішної інтеграції, оскільки підтримка населення може вплинути на політичні рішення. Це відкриває можливості для соціальних програм, що підвищують рівень обізнаності населення про переваги інтеграції.

Дослідження M.V. Savchenko & D.O Oryshko (2024) акцентувало увагу на викликах, пов'язаних із правовими нормами та регуляціями, що могли перешкоджати інтеграційним процесам. Вони вивчали вплив економічної інтеграції на соціальну справедливість, підкреслюючи, що успішні інтеграційні ініціативи можуть суттєво покращити умови життя населення, але також призвести до посилення соціальної нерівності, якщо не враховуються аспекти соціального забезпечення. Це підкреслило необхідність створення механізмів, які захищали б вразливі верстви населення під час економічних реформ. Дослідження I.I. Bibla (2021) акцентувало увагу на культурних аспектах та їх впливі на сприйняття інтеграційних ініціатив серед населення. Автором зазначено, що успішна інтеграція вимагає врахування культурних особливостей і традицій, оскільки це може суттєво вплинути на рівень підтримки населення. Також розглянуто, як глобальні економічні зміни впливають на внутрішні економіки країн-учасниць інтеграційних процесів, зазначаючи, що адаптація до світових економічних трендів є важливою умовою для успішної інтеграції. Культурна обізнаність може сприяти формуванню спільних цінностей, що зміцнювало б регіональну ідентичність. Дослідження B.O. Maidanyuk (2021) звертало увагу на екологічні аспекти економічної інтеграції, зазначаючи, що розвиток регіональних ініціатив повинен враховувати потенційні екологічні наслідки. Автор підкреслював, що сталий розвиток може бути досягнутий лише за умови інтеграції екологічних стандартів у економічні стратегії. Це може включати запровадження екологічно чистих технологій та збереження природних ресурсів. Додатково розглядалася роль громадянського суспільства у процесах інтеграції, де активна участь громадян у формуванні політики розглядається як критично важлива для успіху інтеграційних проєктів. V.A. Fabianskyi (2023) додавав новий вимір до теми, аналізуючи економічні наслідки інтеграції для малих та середніх підприємств (МСП). Автор зазначав, що інтеграційні ініціативи можуть створити нові можливості для МСП, які могли отримати доступ до нових ринків та ресурсів. Метою даної статті було провести аналіз наслідків впровадження Африканської континентальної зони вільної торгівлі для економічного зростання країн-учасниць у контексті глобальної економічної інтеграції. Завданнями дослідження стали: аналіз основних економічних вигод, що виникали внаслідок інтеграції в рамках AfCFTA; вивчення впливу інтеграційних процесів на соціальну справедливість в країнах-учасницях; оцінка ролі іноземних інвестицій у підтримці економічної інтеграції.

Матеріали та методи

Основними об›єктами дослідження стали країни-учасниці AfCFTA: Нігерія, Південноафриканська Республіка (ПАР), Кенія та Гана. Нігерія має найвищий рівень валового внутрішнього продукту (ВВП) в Африці, що робить її важливим гравцем у регіоні (IMF Data Mapper…, n.d.). ПАР відома розвиненою інфраструктурою, Кенія є ключовим торговим партнером у Східній Африці, а Гана представляє стабільну демократію та економічне зростання в Західній Африці. Для збору даних використовувалися міжнародні джерела, такі як наукові статті, аналітичні звіти та офіційні документи. Вибір джерел ґрунтувався на кількох критеріях: актуальність та достовірність інформації, обсяг даних про інтеграційні процеси (економічні, соціальні та політичні фактори) і репрезентативність для країн-учасниць AfCFTA, що забезпечувало різноманітність поглядів та даних. Основними джерелами інформації стали: M.A Kemboi & M.O. Oleche (2020), United Nations Economic Commission for Africa (2020), Africa regional integration index platform (n.d.), World Bank (2023), Standards Organisation of Nigeria (n.d.), African Development Bank (2024), International Monetary Fund (2023), Food and Agriculture Organization of the United Nations (2024), European Parliament (2024), Economic Community of West African States (ECOWAS regional economic outlook, 2024), AUC & OECD (2024), IMF Data Mapper (n.d.). Системний підхід був застосований для комплексного аналізу інтеграційних процесів. Він дозволив врахувати взаємозв'язки між економічними, соціальними та політичними факторами, які впливають на інтеграцію, зокрема в умовах AfCFTA. Порівняльно-аналітичний метод використовувався для зіставлення даних з різних країн-учасниць AfCFTA, таких як Нігерія, Кенія, Гана та ПАР. Це дозволило виявити спільні тенденції та відмінності у рівні інтеграції та економічного розвитку.

Кейс-метод був використаний для детального дослідження прикладів країн, що активно реалізують інтеграційні політики. Це дозволило проаналізувати реальний вплив інтеграційних процесів на соціально-економічні умови, виявити проблеми та виклики, які стоять перед країнами, а також запропонувати конкретні рішення для їх подолання. Контент-аналіз застосовувався для систематизації великої кількості інформації з різних звітів і досліджень, що стосуються економічної інтеграції. Цей метод дозволив виділити

ключові теми, проблеми та тенденції, такі як вплив AfCFTA на рівень бідності та зайнятості, а також на розвиток соціальної інфраструктури. Геоекономічний підхід використовувався для аналізу зв'язків між економічною інтеграцією та політичними змінами. Це дозволило вивчити, як економічні фактори можуть впливати на політичну стабільність у країнах-учасницях, таких як Кенія, а також як співпраця між державами може зменшити рівень конфліктності в регіоні. Метод прогнозування був застосований для оцінки можливих сценаріїв розвитку інтеграційних процесів на основі отриманих даних. Це дало змогу сформулювати рекомендації для подальшого розвитку інтеграції в регіоні, враховуючи як позитивні, так і негативні аспекти інтеграційних процесів. Інтерпретація отриманих результатів базувалася на якісному аналізі, що дозволило виявити зв'язки між економічною інтеграцією та політичними змінами в країнах-учасницях. Основна увага приділялася аналізу впливу інтеграційних процесів на соціально-економічні умови, політичну стабільність та рівень розвитку країн. Це дало можливість сформулювати обґрунтовані висновки та рекомендації для подальшого розвитку інтеграції в регіоні.

Результати

AfCFTA є однією з найбільш амбітних ініціатив Африканського Союзу, яка офіційно вступила в дію 1 січня 2021 р. після підписання у березні 2018 р. в Кігалі (Руанда) та ратифікації угоди щонайменше 22 державами-членами. Станом на кінець 2024 р. 54 з 55 країн Африканського Союзу вже приєдналися до AfCFTA, а 48 завершили процедури ратифікації (Assessing five years of…, 2025). Угода мала на меті створити єдиний ринок товарів, послуг, капіталу та праці, що охоплює понад 1,3 млрд людей і сукупний ВВП понад 3,4 трлн дол. США (Africa regional integration index platform, n.d.). Базова концепція AfCFTA передбачає поступове скасування до 90 % тарифів на товари між країнами-учасницями, гармонізацію технічних регламентів, стандартів безпеки продукції, спрощення митних процедур, створення єдиних правил походження товарів, а також розвиток механізмів вирішення торговельних спорів. Угода охоплює положення щодо цифрової торгівлі, індустріального розвитку, політики конкуренції та захисту прав інтелектуальної власності. Одним із ключових нововведень є запуск електронної системи відстеження торгівлі African Trade Observatory, що дозволяє моніторити потоки товарів у режимі реального часу (European Parliament, 2024). Інституційна структура AfCFTA включає такі органи:

1. Конференція голів держав та урядів AfCFTA – вищий орган, що визначає загальні напрямки реалізації угоди.

2. Рада міністрів торгівлі – ухвалює оперативні рішення щодо імплементації.

3. Комітети з питань митної політики, тарифів, правил походження, торгівлі послугами, конкуренції та цифрової торгівлі.

4. Секретаріат AfCFTA – виконавчий орган, розташований в Аккрі (Гана), координує реалізацію угоди.

Водночас реалізація AfCFTA супроводжується низкою суттєвих викликів, як економічного, так і політичного характеру. Одним із головних бар'єрів є низький рівень інфраструктурної інтеграції: за оцінками African Development Bank (2024), щороку для фінансування інфраструктурних потреб континенту необхідно понад 170 млрд дол. США. Брак якісних транспортних коридорів, портових потужностей та енергетичної інфраструктури перешкоджає повноцінному функціонуванню внутрішньоконтинентальної торгівлі. Ще одним викликом є відсутність гармонізації регуляторних режимів, особливо у сферах митного адміністрування, сертифікації та оподаткування. Багато африканських країн одночасно є членами кількох регіональних економічних об'єднань, таких як ECOWAS (Економічне співтовариство західноафриканських держав), SADC (Південноафриканське співтовариство розвитку) та EAC (Східноафриканське співтовариство), що створює виклики для координації політик в умовах функціонування AfCFTA. Таке перехресне членство призводить до дублювання нормативних актів, суперечностей у юрисдикціях та ускладнює імплементацію єдиних правил торгівлі. Це вимагає синхронізації регуляторних режимів, гармонізації стандартів і зміцнення інституційної співпраці між країнами та між самими регіональними блоками (AUC & OECD, 2024). Гармонізація політичних і правових систем є важливою для впровадження AfCFTA. Країни-учасниці повинні адаптувати свої закони до стандартів угоди, але стикаються з труднощами, такими як корупція та нерівномірний розвиток правових систем. Це включає оновлення митного та інвестиційного законодавства, гармонізацію технічних стандартів, перегляд процедур сертифікації, механізмів захисту прав споживачів і спрощення реєстрації бізнесу (Leshoele, 2020). Уніфікація регуляторних режимів потребує тривалих міжурядових консультацій, створення координаційних органів на національному рівні та підтримки з боку міжнародних партнерів. Попри ці виклики, потенціал AfCFTA залишається надзвичайно високим. За оцінками World Bank (2023), повноцінна реалізація угоди може збільшити обсяги внутрішньоафриканської торгівлі на понад 80 % до 2035 р. та вивести з бідності 30 млн людей. Умовою для досягнення цього є не лише економічні реформи, а й політична воля до створення узгодженого нормативного середовища, зміцнення національних інституцій і ефективне управління торговельними процесами.

Порівняння інтеграційних процесів AfCFTA та ЄС виявляє суттєві відмінності: ЄС має розвинену інфраструктуру, тоді як Африка стикається з викликами в цій сфері. Політична воля в ЄС є сильнішою, що створює умови для реалізації спільних політик. Економічна інтеграція в Африці є також важливим аспектом для розвитку регіональної економіки, оскільки вона допомагає зменшити торговельні бар›єри та покращити доступ до ринків. Наприклад, у рамках EAC країни знизили митні збори, що призвело до зростання внутрішньої торгівлі на 40 % з 2010 по 2024 рр. (African Development Bank, 2024), особливо в сільському господарстві та промисловості. Згідно з даними Africa regional integration index platform (n.d.), внутрішня торгівля в регіоні у 2024 р. становила 32 % від загального обсягу, а витрати на перетин кордону в

середньому знизилися на 11 %, що свідчить про прогрес у спрощенні процедур. Це було досягнуто шляхом зменшення мит, впровадження електронного декларування та покращення координації на пунктах перетину кордону, що в свою чергу зменшило вартість товарів для споживачів (Таблиця 1).

Таблиця 1. Порівняльні економічні показники до та після реалізації AfCFTA

Показник	Значення до AfCFTA (2018)	Фактичне значення у 2024
Обсяг внутрішньої торгівлі (%)	15	32
Рівень інвестицій (млрд дол. США/рік)	20	48
Рівень бідності (%)	40	28
Зростання зайнятості (%)	5	11
Обсяг експорту (млрд дол. США)	100	170
Частка інвестицій в інфраструктуру (%)	10	21

Джерело: IMF Data Mapper (n.d.), African Development Bank (2024)

Таблиця 1 демонструє фактичні зміни основних макроекономічних показників внаслідок реалізації AfCFTA. Помітне зростання обсягів торгівлі та інвестицій свідчить про реальний ефект від дії угоди. Хоча зниження рівня бідності та безробіття є поступовим, позитивна динаміка простежується в усіх ключових напрямах. Значне зростання експорту та інфраструктурних витрат відображає стратегічний зсув у напрямку внутрішнього ринку та регіональної кооперації. AfCFTA є важливим кроком на шляху до інтеграції африканських економік, проте для її повної реалізації необхідні: (1) створення нормативної бази (2018-2020), (2) ратифікація та формальне приєднання (2020-2022), (3) запуск механізмів сертифікації, цифрових платформ і митної гармонізації (2023-2024), (4) розширення дії на сферу послуг, конкуренції, інтелектуальної власності та електронної комерції (2024-2025). Кожна країна проходить ці етапи з різною швидкістю залежно від рівня підготовки та політичної стабільності.

Станом на кінець 2024 р. 48 з 54 країн Африканського Союзу завершили процедуру ратифікації угоди про створення AfCFTA. Це включає всі основні економіки континенту, такі як Південна Африка, Кенія, Нігерія, а також країни, що активно підтримують інтеграцію, наприклад, Руанда та Гана. Протягом 2021-2024 рр. значна частина країн продовжила ратифікацію угоди, однак деякі країни зіштовхуються з проблемами внутрішнього політичного або інституційного характеру, що затримує цей процес. У низці країн (Лівія, Сомалі, Судан, Мадагаскар, Ліберія) імплементація угоди зупинилася через внутрішню нестабільність або інституційну слабкість (Africa regional integration index platform, n.d.). Реалізація угоди має нерівномірний характер: наприклад, Гана, Руанда та Кенія активно адаптували національне законодавство, створили національні комітети та імплементували цифрові інструменти сертифікації товарів (European Parliament, 2024). Еритрея залишається єдиною країною Африканського Союзу, яка досі не приєдналася до AfCFTA. Станом на середину 2025 р. AfCFTA перейшла до фази активного виконання: понад 30 країн уже імплементували базові механізми сертифікації та митної інтеграції. Низка держав перебувають на етапі адаптації законодавства, а частина – очікує внутрішньополітичної стабілізації для продовження імплементації (Maliszewska *et al.*, 2020). Ряд країн, включаючи Кенію, Нігерію та Уганду, активно адаптують національні нормативні акти до вимог AfCFTA – через оновлення стандартів, створення цифрових платформ сертифікації та модернізацію митної інфраструктури. Наприклад, Кенія інтегрувала електронну платформу Kenya TradeNet System з механізмами AfCFTA та ухвалила поправки до закону про стандарти (Kenya trade network agency, 2024); Нігерія розробила національні стандарти для сільського господарства згідно з вимогами угоди (Standards Organisation of Nigeria, n.d.); Уганда проводить перегляд торгового законодавства з метою його узгодження з AfCFTA (Tröster & Janechová, 2021). Таблиця 2 узагальнює основні параметри статусу участі цих країн, включаючи формальне приєднання до угоди, хронологію ратифікації та стан реалізації.

Таблиця 2. Статус країн-учасниць AfCFTA

Країна	Статус приєднання	Підпис/ратифікація	Рік приєднання	Статус імплементації	Зміни митних ставок
Нігерія	Підписано	Ратифіковано	2019	Активна фаза реалізації	Зниження на 90 %
Південноафриканська Республіка	Підписано	Ратифіковано	2019	Активна фаза реалізації	Зниження на 85 %
Кенія	Підписано	Ратифіковано	2018	Розширення дії угоди	Зниження на 80 %
Гана	Підписано	Ратифіковано	2018	Створено митну інфраструктуру	Зниження на 75 %

Джерело: African Development Bank (2024), Kenya National Bureau of Statistics (2024), National Bureau of Statistics (n.d.b)

Представлені країни мають значну економічну вагу та відіграють ключову роль у формуванні регіональних торговельних зв'язків в рамках AfCFTA. AfCFTA поступово трансформує роль регіональних економічних об'єднань – від автономних інтеграційних блоків до елементів загальноафриканської економічної архітектури (Onuwa & Adedire, 2024). Координація між AfCFTA та ECOWAS, SADC, EAC потребує

гармонізації правил, уникнення дублювань і формування спільних транспортних, податкових і митних стратегій. Це передбачає не конкуренцію, а комплементарність інституційного дизайну. AfCFTA також стимулює конкуренцію: наприклад, кенійські виробники текстилю активно виходять на ринки Південної Африки, що змушує SADC поглиблювати інтеграцію для захисту місцевих виробників. Водночас відкриваються нові можливості для співпраці між блоками. У 2024 р. Гана та ПАР підписали меморандум щодо агропромислової кооперації – спільного інвестування в добрива й агротехніку (African Export-Import Bank, 2024).

Африканська континентальна зона вільної торгівлі справляє диференційований вплив на галузевий розвиток у країнах-учасницях. Найбільш помітні ефекти спостерігаються в сільському господарстві, промисловості та транспортно-логістичній інфраструктурі, що виступають основними драйверами економіки в окремих країнах (Food and Agriculture Organization of the United Nations, 2024). Завдяки запровадженню єдиних правил походження, уряд також спростив сертифікацію для внутрішніх виробників. Це дало змогу активізувати програми підтримки малих фермерських господарств, зокрема через ініціативу «Agri-Youth» яка охопила понад 30 000 молодих аграріїв. Інвестиції в зрошувальні системи на півночі країни підвищили врожайність на 12 %, а імпорт зернових знизився на 10 % у 2023-2024 рр., що зміцнило продовольчу безпеку (Bampoe, 2024). У Східній Африці завершення фази модернізації залізниці «Момбаса – Найробі» вже дозволило зменшити логістичні витрати на 180 дол. США на тонну товару (Chinese-built modern..., 2023). AfCFTA сприяє не лише економічній, а й соціальній інтеграції. У Нігерії ініціатива «Agri-Youth» сприяла залученню молоді до агросектору, що дало позитивний ефект для зайнятості в сільській місцевості. У Південноафриканській Республіці зниження безробіття з 34 % до 30 % у 2023-2024 рр. пов'язують із розвитком інфраструктури та промисловості (Ghana 2024 trade report, 2024). Програма професійної підготовки молоді, реалізована Німецьким товариством міжнародного співробітництва спільно з Африканським Союзом, дозволила скоротити безробіття в регіонах навчань і збільшити доходи учасників на 25 % протягом року (Promoting occupational prospects..., 2023). Таким чином, зниження митних бар'єрів, інвестиції в інфраструктуру та програми підтримки секторів у рамках AfCFTA безпосередньо впливають на економічне зростання, підвищення продуктивності та формування нових локальних ринків у країнах Африки.

У межах AfCFTA ключову роль відіграють регіональні об'єднання, як ECOWAS і SADC, що координують політики, регуляції та транспорт. У зоні ECOWAS (Нігерія, Гана) спостерігається активна митна гармонізація: Нігерія знизила мита на аграрну продукцію, що збільшило імпорт із Гани на 17 % у 2023-2024 рр. (African Development Bank, 2024). Це також сприяло зростанню реєстрацій МСП у прикордонних регіонах на 22 % (Africa regional integration index platform, n.d.). У SADC, де лідирує ПАР, AfCFTA стимулює експорт обробленої продукції. У 2024 р. ПАР збільшила поставки технічного обладнання до Мозамбіку, Ботсвани та Малаві на 19 %. Інфраструктурні проєкти (порт Дурбан, коридор «North-South») зменшили логістичні витрати (European Parliament, 2024). Конкуренція з Кенією стимулює розвиток інфраструктури: Konza Technopolis (n.d.) посилює позицію Кенії як цифрового хабу Східної Африки. У міжрегіональному вимірі великого значення набувають енергетичні та транспортні зв'язки. Проєкт «Power Africa West-South Link», що передбачає передачу електроенергії з ПАР до Західної Африки, має на меті знизити вартість енергозабезпечення на 15 % до кінця 2025 р. (African Development Bank, 2024). Автотранспортний коридор «Абуджа – Аккра» у рамках програми PIDA дозволить скоротити вартість перевезення на 25 %, що безпосередньо вплине на торгові потоки в ECOWAS. Зниження митних ставок дозволило Нігерії збільшити експорт до Гани на 17 % у 2024 р.(African Development Bank, 2024). Тоді як Гана – як провідний експортер какао – наростила постачання переробленої продукції на ринки Нігерії та Кот-д'Івуару (Gyan & Bajan, 2023). Це активізувало внутрішньорегіональний обмін і сприяло формуванню єдиного ринку відповідно до принципів AfCFTA. Фінансування ініціатив, як Програма розвитку інфраструктури в Західній Африці, підсилює ефективність торгівлі, знижуючи логістичні витрати (African Union Development Agency, 2023). Загалом, зниження тарифів, спільна інфраструктура та міжблокова координація у сфері енергетики й промисловості формують основу для єдиного економічного простору. Конкуренція стимулює модернізацію, якщо вона відбувається в умовах взаємного доповнення. Водночас реалізація повного інтеграційного потенціалу стикається з низкою бар'єрів: нерівномірний рівень інституційного розвитку в країнах-членах, дублювання регуляторних рамок між AfCFTA та регіональними угрупованнями, а також логістичні та інфраструктурні обмеження залишаються значними викликами (Tröster & Janechová, 2021). Без подолання цих перешкод ефективне функціонування єдиного економічного простору буде ускладнене, навіть за умови політичної підтримки з боку держав.

Конкуренція між регіональними лідерами – Кенією, ПАР, Нігерією та Ганою – посилюється на тлі лібералізації торгівлі в рамках AfCFTA. Держави змагаються за роль логістичних і інвестиційних центрів, удосконалюючи умови ведення бізнесу, розвиваючи інфраструктуру й підтримуючи ключові сектори. У Кенії реалізується проєкт Konza Technopolis з інвестиціями понад 1,2 млрд дол. США, який позиціонує країну як цифровий хаб Східної Африки. У ПАР модернізація портів Дурбана, Кейптауна та Момбаси скоротила час обробки контейнерів із 7 до 3 діб і знизила витрати на перевезення на 11 % (2023-2024) (United Nations, 2024). Це підсилює логістичну роль ПАР у регіоні SADC. Обидві країни активно впроваджують політики розвитку експорту з доданою вартістю. За М.А Kemboi & M.O. Oleche (2020), ПАР, Кенія та Гана зберігають привабливість для прямих іноземних інвестицій (ПІІ) завдяки стабільному середовищу й розвитку пріоритетних галузей. У той же час, Нігерія, попри найбільший ВВП на континенті, стикається з бар'єрами для залучення інвестицій через політичну волатильність, затримки в реформах митної системи та нестабільне

енергопостачання. Це ускладнює інтеграцію в логістичні ланцюги AfCFTA та знижує конкурентоспроможність на регіональному ринку. Слід наголосити, що конкуренція між країнами може бути як конструктивною, так і деструктивною. З одного боку, вона стимулює модернізацію інфраструктури, реформування регуляторної бази та зростання прозорості. З іншого боку, вона може гальмувати інтеграцію, якщо країни вдаються до прихованого протекціонізму або штучно затягують імплементацію спільних стандартів. Відсутність наднаціональних механізмів врегулювання торгових спорів в AfCFTA підвищує ризики конфліктів, що особливо актуально для країн із перекриваючимися інтересами – таких як Кенія і ПАР, або Нігерія і Гана. Після підписання торгової угоди між Кенією та Угандою у 2020 р. обсяги двосторонньої торгівлі зросли на 25 % у 2021 р. (EAC trade and…, 2023; Agricultural sector GDP…, 2023), що сприяло активізації агроекспорту та зайнятості. Аналіз темпів зростання ВВП в країнах показав, що країни з активною участю в інтеграційних процесах, як-от Гана, мають вищі темпи зростання порівняно з країнами, які не так активно інтегруються. Це зростання зумовлене не лише участю в AfCFTA, але й такими факторами, як структурні економічні реформи, розвиток аграрного експорту, інвестиції в освіту та інфраструктуру (Onono *et al.*, 2024).

Порівняння інвестиційних показників, таких як обсяги ПІІ, виявило, що країни з стабільним політичним середовищем і чіткою економічною політикою, як-от Кенія, приваблюють більше інвестицій у порівнянні з менш стабільними країнами. Крім того, важливими чинниками інвестиційного клімату є наявність прозорих правил ведення бізнесу, захисту прав інвесторів і наявність інфраструктурних проектів, які створюють передумови для зростання продуктивності (Таблиця 3).

Таблиця 3. Макроекономічні зміни в країнах AfCFTA (2024 р.)

Показник	Середній рівень серед країн AfCFTA
Частка внутрішньої торгівлі	27 %
Середні темпи зростання ВВП	4,5 %
Середній обсяг ПІІ (млн дол. США)	1090

Джерело: United Nations Economic Commission for Africa (2020), African Development Bank (2024)

Дані Таблиці 3 демонструють позитивну динаміку економічних процесів у межах AfCFTA. Зростання внутрішньої торгівлі, стабільне підвищення ВВП і збільшення обсягів прямих іноземних інвестицій свідчать про поступове зміцнення інтеграційних зв'язків між країнами. AfCFTA створює передумови для формування єдиного економічного простору, сприяючи зменшенню бар'єрів та активізації міждержавної кооперації. Водночас динаміка залишається нерівномірною, що зумовлено відмінностями у політичній стабільності, рівні реформ та розвитку інфраструктури в різних державах (Raga, 2023). Імплементаційні механізми угоди включають створення національних AfCFTA-комітетів, адаптацію митного кодексу, електронну платформу товарної сертифікації, а також запровадження правил походження. Основним координатором виступає Секретаріат AfCFTA, розташований в Аккрі (Гана), який працює над забезпеченням прозорості, технічної підтримки та моніторингу виконання положень угоди.

AfCFTA спричинила соціальні й політичні зрушення в країнах-учасницях: покращились умови життя та знизилась соціальна нерівність. Зменшення торгових бар'єрів полегшило доступ до товарів і послуг, стимулювало інвестиції в охорону здоров'я, освіту та цифровізацію адміністративних послуг. За даними African Development Bank (2024) середній дохід домогосподарств зріс на 15 %, а доступ до базових соціальних послуг покращився для 20 % населення, переважно в сільській місцевості. На рівні правових систем AfCFTA стимулює гармонізацію нормативної бази. У Гані реалізується Національна стратегія AfCFTA, яка включає перевірку законодавчих ініціатив, спрощення реєстрації підприємств, оновлення митного кодексу та усунення бар'єрів для трансграничного бізнесу (Kouty, 2021). Проблеми створюють обмеження на іноземне землеволодіння та затримки з переглядом ліцензій (ECOWAS regional economic outlook, 2024; Ministry of Finance, Ghana, 2024). У Нігерії законодавча адаптація охоплює спрощення інвестпроцедур, реформу митного регулювання та нові правила сертифікації. У 2023 р. ухвалено Defence trade controls, що гармонізує митну класифікацію з нормами AfCFTA і передбачає пільгові умови для товарів із країн-членів. Створено механізм оцінки бар'єрів, координований Міністерством промисловості та торгівлі. У Кенії впроваджено електронну систему реєстрації бізнесу eCitizen, яка скоротила час відкриття підприємства до 2-3 днів. Гана, Нігерія та ПАР запровадили сервіси «One Stop Shop», що забезпечують доступ до адміністративних послуг через єдиний цифровий канал. У ПАР ці послуги інтегровані в систему електронного урядування, що сприяє прозорості та зниженню корупційних ризиків (Business registration service (BRS), n.d.). Крім того, економічна інтеграція в межах Африканської континентальної зони вільної торгівлі (AfCFTA) стимулює розвиток малих і середніх підприємств через впровадження інновацій та ефективне використання маркетингової аналітики. Це посилює їхню роль у регіональному економічному зростанні та формуванні політики, спрямованої на інтеграцію та гармонізацію економічних процесів у Африці (Osei *et al.*, 2024). Водночас, за даними International Monetary Fund (2023), політична поляризація в ПАР послаблює контрольні механізми, створюючи ризики для реалізації AfCFTA. Участь ПАР у зоні вільної торгівлі сприяє регіональній координації в межах SADC та розробці стандартів продукції. Зниження митних бар'єрів сприяло розвитку ключових галузей. Водночас, відсутність єдиних правил походження та різні системи декларування ускладнюють торгівлю. Наприклад, експортери з Гани стикаються з розбіжностями в трактуванні правил у Нігерії, що призводить до затримок. AfCFTA

передбачає систему врегулювання спорів – консультації, панелі експертів, апеляції, але більшість конфліктів вирішуються двосторонньо, що вимагає посилення наднаціонального рівня. Гармонізація митної політики, впровадження електронних систем і розвиток регіональної інфраструктури (логістичні коридори, прикордонне управління) сприяють прискоренню торгівлі та зниженню конфліктності. Соціальна інтеграція в рамках AfCFTA реалізується через державні та міждержавні ініціативи, спрямовані на покращення доступу до освіти, охорони здоров'я та професійної підготовки. Це сприяє інклюзивному зростанню та зменшенню міжрегіональних соціальних диспропорцій. Згідно з аналітичним прогнозом Світового банку, повна реалізація AfCFTA до 2035 р. дозволить збільшити обсяг континентального ВВП на 7 %, створити понад 18 млн нових робочих місць, вивести з крайньої бідності 30 млн африканців. Більшість нових робочих місць буде створено в таких секторах, як торгівля, логістика, агропереробка та послуги. Очікується, що рівень безробіття серед молоді знизиться щонайменше на 2 % у країнах з активною інтеграцією (World Bank, 2023). Зростання ВВП забезпечить додаткові бюджетні ресурси для інвестицій у соціальну сферу: охорону здоров'я, освіту та цифрову інфраструктуру.

Важливим аспектом AfCFTA є її внесок у гармонізацію політичних і правових систем країн-учасниць. Інтеграція вимагає узгодження норм і стандартів, що веде до покращення управління та підвищення прозорості. Країни, які підписали угоду, зобов'язані адаптувати свої національні закони до положень AfCFTA, що включає стандарти в торгівлі, інвестиціях та захисті прав споживачів (National Bureau of Statistics, n.d.a). Кенія впровадила систему «One Stop Shop» для підприємців, що спростила доступ до адміністративних послуг і сприяла зростанню кількості нових бізнесів (Business registration service (BRS), n.d.). Порівняння AfCFTA та ЄС демонструє різні підходи до інтеграції: ЄС має розвинену наднаціональну систему з обов'язковими рішеннями Суду справедливості, тоді як AfCFTA базується на міжурядових механізмах, що знижує ефективність вирішення спорів. AfCFTA може адаптувати досвід ЄС, зокрема САР, через створення регіональних аграрних фондів. В Африці вже працюють ініціативи – наприклад, програма eVoucher у Гані, яка забезпечує фермерів цифровими ваучерами, що підвищило врожайність на 19 % у 2023 р. Програма Feed Africa Африканського банку розвитку охоплює 20 країн, включаючи Ефіопію, Гану та Малаві, і спрямована на трансформацію агросектору (African Development Bank, 2024). Результати дослідження показують, що AfCFTA має позитивний вплив на економічні, соціальні та політичні показники країн-учасниць. Згідно з оновленими даними African economic outlook (2024) реалізація AfCFTA вже призвела до зростання внутрішньої торгівлі на 51 % у 2024 р., а ВВП країн-учасниць у середньому зріс на 1,7 %, зокрема в Кенії та Нігерії – на 2,4 % і 2,2 % відповідно. Створено понад 1,35 млн робочих місць, переважно в логістиці, аграрному секторі та легкій промисловості. Країни з активною участю в AfCFTA, як-от Кенія, ПАР і Нігерія, демонструють стабільне зростання ВВП і зниження безробіття. Проте повна реалізація потенціалу AfCFTA потребує посилення наднаціональної координації, спрощення митного адміністрування та усунення міжкраїнських бар'єрів.

Обговорення

Результати дослідження свідчать про позитивний вплив AfCFTA на країни-учасниці в економічній, соціальній та політичній сферах. Згідно з даними African Development Bank (2024), у 2024 р. внутрішня торгівля в Африці зросла на 51 %, обсяг експорту – з 100 до 170 млрд дол. США, інвестиції – з 20 до 48 млрд дол. США, рівень бідності знизився з 40 % до 28 %, а зайнятість зросла з 5 % до 11 %, що свідчить про ефективність інтеграційного процесу. Водночас зберігаються виклики – потреба в соціальній справедливості, координації інфраструктурної політики та підтримці вразливих груп. Значним є також гуманітарний потенціал угоди: поліпшення доступу до послуг, підтримка освіти, молоді та жінок. Дослідження M.T. Pasara (2020) вказує, що економічна стабільність є передумовою зниження соціального напруження в регіонах із високим рівнем ризиків. Це корелює з отриманими результатами щодо підвищення доходів домогосподарств і зниження безробіття внаслідок реалізації AfCFTA, особливо у Кенії, Гані та ПАР, де відзначено зростання кількості зайнятих у переробній промисловості та агросекторі. Зокрема, у межах Південноафриканської ініціативи «Agri-Youth» понад 30 000 молодих фермерів отримали підтримку, а впровадження зрошувальних систем на півночі підвищило врожайність на 12 % (Bampoe, 2024). Такі висновки доповнюються додатковим аналізом M.T. Pasara, який пов'язує економічне зростання з підвищенням соціальної стабільності. У межах цього дослідження підтверджено, що зменшення регіональних бар'єрів і зростання інвестицій у соціальну інфраструктуру сприяють стабільнішому розвитку, зокрема у прикордонних регіонах Західної та Південної Африки.

Окрім аспектів безпеки, низка дослідників також розглядала вплив AfCFTA на економічне зростання. Наприклад, L. Abrego *et al.* (2020) відзначають, що потенціал внутрішньоафриканської торгівлі може підвищити ВВП континенту на 7 % у середньостроковій перспективі. Це узгоджується з отриманими результатами щодо зростання інвестицій до 48 млрд дол. США, зростання експорту до 170 млрд дол. США, а також створення понад 1,35 млн нових робочих місць. На відміну від більш загальних оцінок L. Abrego *et al.*, у цьому дослідженні представлено детальну порівняльну статистику для Нігерії, Кенії, Гани та ПАР. Однак, на відміну від згаданих авторів, у цьому дослідженні показано ширший економіко-соціальний ефект: зростання ВВП, зниження безробіття, покращення інфраструктури та доступу до соціальних послуг. Наприклад, згідно з результатами, зростання інвестицій до 60 млрд дол. США на рік і подвоєння експорту створюють нові можливості для бізнесу. Це корелює з висновками S. Wapmuk & M.J. Ali (2022), які вказують, що економічні зв'язки сприяють колективній безпеці. Проте на відміну від зазначених авторів, у цьому дослідженні акцент зроблено також на секторальній структурі економіки – зокрема, позитивний ефект від зниження мит на сільськогосподарську продукцію,

створення логістичних коридорів, та програм модернізації промисловості. Це дозволяє точніше оцінити локальні механізми зростання в рамках AfCFTA. Порівняно з W. Olayiwola (2020), який зосереджувався на Сахельському регіоні, у цьому дослідженні акцент зроблено також на ефективність програм працевлаштування та підтримки малого бізнесу (наприклад, в Гані й Нігерії), які знижують рівень бідності та підвищують соціальну мобільність. C.H. Vhumbunu (2020) наголошує, що зменшення економічної нерівності відіграє важливу роль у запобіганні соціальній напрузі. У соціальній сфері результати дослідження вказують на суттєве покращення інклюзії: розширення доступу до освіти, програм для молоді, жіночого підприємництва, доступу до цифрових послуг. Наприклад, на відміну від W. Olayiwola (2020), який фокусується на ризиках соціальної ізоляції, у цьому дослідженні розглянуто ефекти програм підтримки МСП у сільських регіонах Гани, програм зайнятості молоді в Кенії та ініціатив цифрової взаємодії в ПАР. R.Y. Simo (2020) та A. Geda & A. Yimer (2022) наголошували на важливості міждержавної координації. Це підтвердили і результати дослідження: AfCFTA сприяє посиленню співпраці між регіональними блоками ECOWAS і SADC, зокрема через спільні інфраструктурні проєкти (наприклад, коридор «North-South») та ініціативи гармонізації митної політики. У Східній Африці модернізація залізниці «Момбаса – Найробі» дозволила знизити логістичні витрати на 180 дол. США за тонну (Chinese-built modern…, 2023), що прямо вплинуло на ефективність регіональної торгівлі. Як зазначає M. Kouty (2021), підтримка молоді є ключовою передумовою для довгострокового економічного розвитку. У цьому дослідженні також виявлено, що AfCFTA стимулює розширення програм зайнятості молоді, особливо в сільських регіонах Кенії та Гани, де зафіксовано приріст нових МСП і локальних ініціатив підприємництва. Дослідження I. Ekeagwu *et al*. (2022) вказує на необхідність комплексного підходу до розвитку, який охоплює економічні, соціальні та політичні компоненти. У цьому контексті результати дослідження підтверджують взаємозв'язок між економічною інтеграцією, соціальною справедливістю та політичною стабільністю. Це означає, що досягнення сталого розвитку в межах AfCFTA можливе лише за умов одночасного поліпшення економічних показників, підвищення рівності можливостей та забезпечення ефективного управління. На відміну від інших авторів, у цьому дослідженні надано кількісні докази цього підходу – наприклад, прогнозоване зростання зайнятості на 10 % та зниження рівня бідності на 20 %.

Окремо варто згадати погляди F. Larguet & N. Bouakkaz (2023), які підкреслюють роль інфраструктури в зменшенні соціальних конфліктів. У даному дослідженні ця теза розширена на конкретних прикладах проектів у Нігерії, Кенії та Східній Африці. Дослідження також акцентує на важливості розвитку інфраструктури для економічного зростання та стабільності в регіоні. На відміну від дослідження N.J. Udombana (2020), яке застерігає від надмірної уніфікації політик, у цьому дослідженні наголошується на необхідності адаптації стандартів AfCFTA до регіональних реалій, зокрема через приклади законодавчих змін у Кенії, Уганді та Гані. Дослідження P. Mathibe (2021) та B. Odetayo & M. Walsh (2021) також підкреслюють, що інтеграційні процеси можуть позитивно впливати на безпеку, оскільки вони сприяють зміцненню довіри між країнами-учасницями. P. Mathibe додатково зазначає, що економічна взаємозалежність може зменшити ймовірність конфліктів, оскільки країни, які мають спільні інтереси, менш схильні до ворожнечі. Це підкреслює важливість інтеграції для стабільності в регіоні. Дослідження P. Apiko *et al.* (2020) акцентує на необхідності впровадження більш ефективних політик у сфері розвитку, які б враховували специфіку кожної країни. P. Apiko *et al.* також стверджували, що уніфіковані підходи не завжди можуть бути ефективними, оскільки кожна країна має свої унікальні виклики та можливості. Це узгоджується з отриманими результатами, які також підкреслюють важливість адаптації політик до місцевих умов. В інституційному вимірі дослідження демонструє, як спільні механізми управління торгівлею, адаптація регуляторних стандартів, електронна сертифікація та платформи типу eCitizen або TradeNet дозволяють країнам знижувати транзакційні витрати. На відміну від окремих критиків складності регіонального адміністрування, це дослідження подає приклади ефективних національних рішень. Таким чином, у порівнянні з іншими дослідженнями, представлені результати дають ширше уявлення про переваги AfCFTA, що охоплюють економічні, правові, інституційні, соціальні й безпекові аспекти. Це дозволяє розглядати AfCFTA як багаторівневий інструмент соціально-економічного зростання, інституційної консолідації та регіональної стабільності, що ґрунтується на конкретних кількісних досягненнях 2024 р.

Висновки

Дослідження впливу AfCFTA на економічні, соціальні та політичні показники країн-учасниць виявило суттєві результати, що підтверджують важливість інтеграційних процесів для розвитку регіону. Одним із ключових висновків є те, що економічна інтеграція може значно зменшити торговельні бар›єри, відкриваючи нові можливості для інвестицій і розвитку внутрішньої торгівлі. Наприклад, у рамках Спільного ринку Східноафриканських країн обсяг торгівлі зріс на 40 % за 2010-2024 рр., що підкреслює позитивний вплив інтеграції на економічний ріст та покращення рівня життя населення. Аналіз показав, що AfCFTA стимулює розвиток ключових галузей – сільського господарства, промисловості, логістики та соціальної сфери – не лише кількісно, а й структурно: завдяки цифровізації, локалізації виробництва, диверсифікації експорту та зменшенню залежності від зовнішніх ринків. Згідно з оновленими даними за 2024 р., внутрішня торгівля зросла до 32 % (порівняно з 15 % у 2018 р.), інвестиції досягли 48 млрд дол. США (у 2018 – 20 млрд дол. США), обсяг експорту зріс до 170 млрд дол. США, а рівень бідності знизився з 40 % до 28 %. Створено понад 1,35 млн нових робочих місць, особливо в логістиці, агросекторі та легкій промисловості. AfCFTA також сприяє гармонізації регуляторного середовища та покращенню інституційної спроможності країн. Багато країн-учасниць впроваджують цифрові платформи

для митного оформлення та електронні системи реєстрації бізнесу, що спрощує доступ до ринку. Наприклад, портал eCitizen у Кенії скоротив терміни відкриття бізнесу до 2-3 днів, а «One Stop Shop» у Гані й Нігерії забезпечують зручність для підприємців. Також у 2023-2024 рр. у ПАР і Нігерії модернізовано митну інфраструктуру, що скоротило час оформлення контейнерів з 7 до 3 днів. Такі механізми підвищують прозорість, зменшують корупцію й сприяють залученню інвестицій.

Окрему увагу заслуговує роль AfCFTA у зміцненні регіональної інтеграції. Сприяння синергії між ECOWAS і SADC, міжблоковими проєктами (як-от «Power Africa West-South Link»), а також зниження мит на 75-90 % у ключових країнах створює основу для формування єдиного економічного простору. Водночас структурна конкуренція між регіональними блоками вимагає координації та синхронізації політик. Згідно з дослідженням, позитивні зміни також спостерігаються у соціальній сфері: покращення доступу до охорони здоров'я, зростання шкільного охоплення, збільшення доходів домогосподарств. Наприклад, у Кенії державний бюджет на охорону здоров'я зріс на 25 % за два роки, а в Нігерії програми підтримки жінок-підприємців сприяли посиленню їх економічної участі. У Танзанії рівень безробіття зменшився з 10,5 % до 7,9 %, а в ПАР – з 33,9 % до 30,1 %. У середньому по країнах AfCFTA зайнятість зросла на 11 %, зокрема в аграрному секторі та логістиці. Водночас існують серйозні виклики: політична нестабільність, корупція, різний рівень інституційної готовності, а також подвійне членство країн у кількох угодах, що ускладнює регуляторну гармонізацію. Залишається актуальним питання створення наднаціонального механізму вирішення спорів – поки що AfCFTA покладається на міжурядові панелі без наддержавних повноважень, що обмежує ефективність реагування на конфлікти. Для подальших досліджень рекомендовано зосередитися на специфічних механізмах реалізації AfCFTA з урахуванням різноманітності умов у країнах-учасницях. Перспективними напрямами є дослідження впливу інтеграції на соціальну справедливість, гендерну рівність, участь молоді, а також розробка адаптивних політик на рівні громад. Варто досліджувати роль інфраструктурних проєктів (залізниці, енергетика, агропромислові кластери) як каталізаторів розвитку. Також впроваджувати системи моніторингу інтеграційних процесів, посилити співпрацю з ЄС, адаптувати досвід TEN-T та CAP до африканських реалій. Важливим напрямом є також вивчення впливу цифрових платформ (як-от TradeNet, eVoucher) на ефективність доступу МСП до ринків, що вже продемонструвало позитивні ефекти в Кенії та Гані.

Подяки

Немає.

Фінансування

Немає.

Конфлікт інтересів

Немає.

UDC: 339.9:327(6)
DOI: 10.59214/2663-2675.35(4).2025.88

Gaukhar Rakhimzhanova*
PhD in Economics, Associate Professor
Almaty University of Humanities and Economics
050035, 59 Zhandosov Str., Almaty, Kazakhstan
https://orcid.org/0000-0002-1608-1306

Impact of economic integration in Africa on regional politics: Analysis of the African Continental Free Trade Area

Abstract. The study aimed to assess the impact of the African Continental Free Trade Area on the economic, social and political development of the participating countries in the context of global integration. The study analysed the structural features of the African Continental Free Trade Area, including the creation of a single market, tariff reduction, harmonisation of regulatory standards, political coordination and development of intergovernmental mechanisms. According to data for 2024, domestic trade in Africa grew by 51%, exports from 100 to 170 billion USD, investments from 20 to 48 billion USD, employment grew from 5% to 11%, the share of domestic trade from 15% to 32%, and investment in infrastructure from 10% to 21%. The poverty rate decreased from 40% to 28%. Governments in some countries, including Kenya, Nigeria and South Africa, have expanded investments in infrastructure, social services, digitalisation, agriculture and education. The African Continental Free Trade Area has also prioritised regional integration, in particular through coordination with the Economic Community of West African States, the Southern African Development Community, and the East African Community, supporting inter-bloc cooperation, lowering trade barriers and synergies in regulatory regimes. At the same time, challenges ranging from political instability to uneven development of institutions were identified. The African Continental Free Trade Area stimulates the unification of legislation, the development of small and medium-sized businesses, institutional growth, and the harmonisation of legal systems, including the simplification of business registration procedures and the introduction of e-government. The findings highlighted that the African Continental Free Trade Area not only promotes economic growth, but also has the potential to enhance social stability, gender equality, export diversification and political integration. At the same time, the implementation of the agreement remains uneven, and its effectiveness depends on the harmonisation of regulations, the functioning of digital platforms and the development of sectoral initiatives

Keywords: political stability; competitiveness; entrepreneurship; infrastructure projects; social stability

Introduction

Economic integration in Africa, through the African Continental Free Trade Area (AfCFTA), is becoming an increasingly relevant topic in the context of globalisation and the development of regional economic ties. This integration is key for overcoming economic imbalances between countries, which helps to increase trade and attract investment, as well as create new jobs. As Africa faces a multitude of challenges, such as poverty, conflict, instability and climate change, economic integration can be a way to ensure sustainable development and improve living standards. The issue of economic integration in Africa requires an in-depth study, as many aspects of this process have not yet been fully explored. M. Varlamova (2024) highlighted the positive impact of free trade on the growth of the economies of the participating countries, as well as on improving living standards. The study emphasised that intensification of trade relations can lead to the creation of new jobs and increased welfare. Notably, the study emphasised that to maximise the benefits of free trade, countries should take steps to reduce trade barriers and improve the investment climate. This includes not only reducing duties but also simplifying customs clearance procedures and improving logistics. A study by V. Dzhuman & N. Shynkaruk (2023) emphasised the need to create infrastructure to support integration processes, stressing that without proper infrastructure, countries would not be able to fully benefit from integration. The study also emphasised the importance of coordination between the public and private sectors, noting that joint investments in infrastructure can significantly increase the efficiency of integration projects. This may include the construction of roads, bridges, airports and other facilities that facilitate

Received: 17.04.2025, Revised: 09.07.2025, Accepted: 16.08.2025

Suggested Citation:

Rakhimzhanova, G. (2025). Impact of economic integration in Africa on regional politics: Analysis of the African Continental Free Trade Area. *Foreign Affairs*, 35(4), 88-97. doi: 10.59214/2663-2675.35(4).2025.88.

*Corresponding author

Copyright © The Author(s). This is an open access article distributed under the terms of the Creative Commons Attribution License 4.0 (https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/)

the movement of goods and services. A study by K.H. Rybak (2024) indicated that social media can strengthen ties between cooperating countries and is substantial in shaping public opinion about integration processes. The author's analysis demonstrated that foreign investment can be a driving force for infrastructure development, while also pointing to the risks associated with dependence on external financial flows. In addition, K.H. Rybak emphasised that social cohesion is a substantial factor for successful integration, as public support can influence political decisions. This creates opportunities for social programmes that raise awareness of the benefits of integration.

The study by M.V. Savchenko & D.O. Oryshko (2024) addressed the challenges related to legal norms and regulations that could hinder integration processes. The study addressed the impact of economic integration on social justice, emphasising that successful integration initiatives can significantly improve living conditions, but also lead to increased social inequality if social welfare aspects are not addressed. This underlined the need to create mechanisms that would protect vulnerable groups during economic reforms. The study by I.I. Bibla (2021) addressed cultural aspects and their impact on the perception of integration initiatives among the population. The study noted that successful integration requires considering cultural characteristics and traditions, as this can significantly affect the level of public support. The author also examines how global economic changes affect the domestic economies of countries participating in integration processes, noting that adaptation to global economic trends is a substantial condition for successful integration. Cultural awareness can contribute to the formation of common values, which would strengthen regional identity. A study by B.O. Maidanyuk (2021) highlighted the environmental aspects of economic integration, noting that the development of regional initiatives should incorporate potential environmental impacts. The study emphasised that sustainable development can only be achieved if environmental standards are integrated into economic strategies. This may include the introduction of environmentally friendly technologies and the conservation of natural resources. In addition, the role of civil society in integration processes was considered, where active participation of citizens in policy-making is viewed as critical to the success of integration projects. V.A. Fabianskyi (2023) added a new dimension to the topic by analysing the economic impact of integration on small and medium-sized enterprises (SMEs). The study noted that integration initiatives could create new opportunities for SMEs, which could access new markets and resources. The study aimed to analyse the impact of the African Continental Free Trade Area on the economic growth of the participating countries in the context of global economic integration. The objectives of the study were to analyse the main economic benefits arising from integration within the AfCFTA; to study the impact of integration processes on social justice in the participating countries; and to assess the role of foreign investment in supporting economic integration.

Materials and methods

The main objects of the study were the AfCFTA member states: Nigeria, South Africa, Kenya and Ghana. Nigeria has the highest gross domestic product (GDP) in Africa, being most influential in the region (IMF Data Mapper…, n.d.). South Africa is known for its developed infrastructure, Kenya is a key trading partner in East Africa, and Ghana represents stable democracy and economic growth in West Africa. International sources such as academic articles, analytical reports and official documents were used to collect data. The selection of sources was based on several criteria: relevance and reliability of information, the amount of data on integration processes (economic, social and political factors), and representativeness for the AfCFTA member states, which ensured a diversity of views and data. The main sources of information were: M.A Kemboi & M.O. Oleche (2020), United Nations Economic Commission for Africa (2020), Africa regional integration index platform (n.d.), World Bank (2023), Standards Organisation of Nigeria (n.d.), African Development Bank (2024), International Monetary Fund (2023), Food and Agriculture Organization of the United Nations (2024), European Parliament (2024), Economic Community of West African States (ECOWAS regional economic outlook, 2024), AUC & OECD (2024), IMF Data Mapper (n.d.). A systematic approach was used for a comprehensive analysis of integration processes. It addressed the interrelationships between economic, social and political factors that influence integration, in particular in the context of the AfCFTA. The comparative-analytical method was used to compare data from different AfCFTA countries, such as Nigeria, Kenya, Ghana and South Africa. This identified common trends and differences in the level of integration and economic development.

The case method was used to study in detail examples of countries that are actively implementing integration policies. This analysed the real impact of integration processes on socio-economic conditions, identified problems and challenges faced by the countries, and proposed specific solutions to overcome them. Content analysis was used to systematise a large amount of information from various reports and studies on economic integration. This method identified key themes, issues and trends, such as the impact of the AfCFTA on poverty and employment, as well as on the development of social infrastructure. The geo-economic approach was used to analyse the links between economic integration and political change. This addressed how economic factors can influence political stability in member states such as Kenya, as well as how cooperation between states can reduce conflict in the region. The forecasting method was used to assess possible scenarios for the development of integration processes based on the data obtained. This formulated recommendations for the further development of integration in the region, considering both positive and negative aspects of integration processes. Interpretation of the results was based on qualitative analysis, which identified the links between economic integration and political changes in the participating countries. The focus was on analysing the impact of integration processes on socio-economic conditions, political stability and the level of development of the countries. This formulated reasonable conclusions and recommendations for the further development of integration in the region.

Results

The AfCFTA is one of the most ambitious initiatives of the African Union, which officially entered into force on 1 January 2021 after being signed in March 2018 in Kigali, Rwanda, and ratified by at least 22 member states. As of the end of 2024, 54 out of 55 African Union countries had already acceded to the AfCFTA, and 48 had completed ratification procedures (Assessing five years of..., 2025). The agreement was intended to create a single market for goods, services, capital and labour, covering more than 1.3 billion people and a total GDP of more than 3.4 trillion USD (Africa regional integration index platform, n.d.). The basic concept of the AfCFTA envisages the gradual elimination of up to 90% of tariffs on goods between the participating countries, harmonisation of technical regulations and product safety standards, simplification of customs procedures, creation of common rules of origin, and development of mechanisms for resolving trade disputes. The agreement covers provisions on digital trade, industrial development, competition policy and protection of intellectual property rights. One of the key innovations is the launch of the African Trade Observatory, an electronic trade tracking system that can be used for monitoring the flow of goods in real time (European Parliament, 2024). The institutional structure of the AfCFTA includes the following bodies:

1. The AfCFTA Conference of Heads of State and Government is the highest body that determines the general direction of the agreement.

2. The Council of Trade Ministers conducts operational decision-making on implementation.

3. Committees on Customs Policy, Tariffs, Rules of Origin, Trade in Services, Competition and Digital Trade.

4. The AfCFTA Secretariat, an executive body based in Accra (Ghana), coordinates the implementation of the agreement.

At the same time, the implementation of AfCFTA is accompanied by several significant challenges, both economic and political. One of the main barriers is the low level of infrastructure integration: according to estimates by the African Development Bank (2024), more than 170 billion USD is needed annually to finance the continent's infrastructure needs. The lack of quality transport corridors, port facilities and energy infrastructure hinder the full functioning of intra-continental trade. Another challenge is the lack of harmonisation of regulatory regimes, especially in the areas of customs administration, certification and taxation. Many African countries are simultaneously members of several regional economic communities, such as ECOWAS (Economic Community of West African States), SADC (Southern African Development Community) and EAC (East African Community), which creates challenges for policy coordination in the context of the AfCFTA. This cross-membership duplicates regulations, causes conflicts in jurisdictions, and complicates the implementation of common trade rules. This requires synchronisation of regulatory regimes, harmonisation of standards, and strengthening of institutional cooperation between countries and between regional blocs themselves (AUC & OECD, 2024). Harmonisation of political and legal systems is essential for the implementation of the AfCFTA. Participating countries must adapt their laws to the standards of the agreement, but face challenges such as corruption and uneven development of legal systems. This includes updating customs and investment legislation, harmonising technical standards, reviewing certification procedures, consumer protection mechanisms, and simplifying business registration (Leshoele, 2020). Unification of regulatory regimes requires lengthy intergovernmental consultations, the establishment of coordinating bodies at the national level, and support from international partners. Despite these challenges, the potential of the AfCFTA remains high. The World Bank (2023) estimates that the full implementation of the agreement could increase intra-African trade by more than 80% by 2035 and lift 30 million people out of poverty. To achieve this, not only are economic reforms necessary, but also the political will to create a coherent regulatory environment, strengthen national institutions and effectively manage trade processes.

A comparison of the AfCFTA and EU integration processes reveals significant differences: The EU has a developed infrastructure, while Africa faces challenges in this area. Political will is stronger in the EU, which creates the conditions for implementing common policies. Economic integration in Africa is also a substantial aspect for the development of the regional economy, as it helps to reduce trade barriers and improve market access. For example, within the EAC, countries reduced customs duties, which led to a 40% increase in intra-regional trade from 2010 to 2024 (African Development Bank, 2024), especially in agriculture and industry. According to the Africa regional integration index platform (n.d.), intra-regional trade in the region accounted for 32% of total trade in 2024, and border crossing costs decreased by 11% on average, indicating progress in simplifying procedures. This was achieved by reducing duties, introducing e-declarations, and improving coordination at border crossings, which in turn reduced the cost of goods for consumers (Table 1).

Table 1. Comparative economic indicators before and after the implementation of the AfCFTA

Metric	Value before AfCFTA (2018)	Actual value in 2024
Domestic trade volume (%)	15	32
Investment level (billion USD/year)	20	48
Poverty rate (%)	40	28
Employment rate increase (%)	5	11
Exports (USD billion)	100	170
Share of infrastructure investment (%)	10	21

Source: IMF Data Mapper (n.d.), African Development Bank (2024)

Table 1 shows the actual changes in key macroeconomic indicators as a result of the implementation of the AfCFTA. The noticeable increase in trade and investment is evidence of the real impact of the agreement. Although the decline in poverty and unemployment is gradual, positive dynamics can be observed in all key areas. The significant growth in exports and infrastructure spending reflects a strategic shift towards the domestic market and regional cooperation. The AfCFTA is a substantial step towards the integration of African economies, but its full implementation requires: (1) the creation of a regulatory framework (2018-2020), (2) ratification and formal accession (2020-2022), (3) the launch of certification mechanisms, digital platforms and customs harmonisation (2023-2024), (4) the extension of coverage to services, competition, intellectual property and e-commerce (2024-2025). Each country moves through these stages at a different pace depending on its level of preparedness and political stability.

As of the end of 2024, 48 out of 54 African Union countries have completed the ratification of the AfCFTA. This includes all the major economies of the continent, such as South Africa, Kenya, and Nigeria, as well as countries that actively support integration, such as Rwanda and Ghana. During 2021-2024, a significant number of countries continued to ratify the agreement, but some countries are facing domestic political or institutional challenges that are delaying the process. In several countries (Libya, Somalia, Sudan, Madagascar, Liberia), the implementation of the agreement has stopped due to internal instability or institutional weakness (Africa regional integration index platform, n.d.). The implementation of the agreement is uneven: for example, Ghana, Rwanda and Kenya have actively adapted national legislation, established national committees and implemented digital tools for product certification (European Parliament, 2024). Eritrea remains the only African Union country that has not yet acceded to the AfCFTA. As of mid-2025. The AfCFTA has entered the active implementation phase: more than 30 countries have already implemented basic certification and customs integration mechanisms. Several countries are in the process of adapting legislation, and some are waiting for domestic political stabilisation to continue implementation (Maliszewska *et al.*, 2020). Several countries, including Kenya, Nigeria, and Uganda, are actively adapting national regulations to the AfCFTA requirements by updating standards, creating digital certification platforms, and modernising customs infrastructure. For example, Kenya has integrated the Kenya TradeNet System electronic platform with the AfCFTA mechanisms and adopted amendments to the Standards Act (Kenya Trade Network Agency, 2024); Nigeria has developed national standards for agriculture in line with the agreement (Standards Organisation of Nigeria, n.d.); Uganda is reviewing its trade legislation to align it with the AfCFTA (Tröster & Janechová, 2021). Table 2 summarises the main parameters of the participation status of these countries, including formal accession to the agreement, the chronology of ratification, and the status of implementation.

Table 2. Status of AfCFTA member states

Country	Accession status	Signature/ratification	Year of accession	Implementation status	Changes in customs rates
Nigeria	Signed	Ratified	2019	Active phase of implementation	Reduction by 90%
South Africa	Signed	Ratified	2019	Active phase of implementation	Reduction by 85%
Kenya	Signed	Ratified	2018	Extension of the agreement	Reduction by 80%
Ghana	Signed	Ratified	2018	Customs infrastructure is in place	Reduction by 75%

Source: African Development Bank (2024), Kenya National Bureau of Statistics (2024), National Bureau of Statistics (n.d.b)

The countries represented have significant economic weight and are key in shaping regional trade relations within the AfCFTA. The AfCFTA is gradually transforming the role of regional economic associations from autonomous integration blocs to elements of a pan-African economic architecture (Onuwa & Adedire, 2024). Coordination between the AfCFTA and ECOWAS, SADC, and EAC requires harmonisation of rules, avoidance of duplication and the formation of common transport, tax and customs strategies. This implies complementarity of institutional design rather than competition. The AfCFTA also stimulates competition: for example, Kenyan textile producers are actively entering South African markets, forcing SADC to deepen integration to protect local producers. At the same time, new opportunities for cooperation between the blocs are being created. In 2024, Ghana and South Africa signed a memorandum on agro-industrial cooperation to jointly invest in fertilisers and agricultural machinery (African Export-Import Bank, 2024). The African Continental Free Trade Area has a differentiated impact on sectoral development in the participating countries. The most notable effects are observed in agriculture, industry, and transport and logistics infrastructure, which are the main drivers of the economy in individual countries (Food and Agriculture Organization of the United Nations, 2024). By introducing common rules of origin, the government has also simplified certification for domestic producers. This improved government support programmes for small farms, including through the Agri-Youth initiative, which has reached more than 30,000 young farmers. Investments in irrigation systems in the north of the country increased yields by 12% and grain imports decreased by 10% in 2023-2024, strengthening food security (Bampoe, 2024). In East Africa, the completion of the modernisation phase of the Mombasa-Nairobi railway has

already reduced logistics costs by 180 USD per tonne of goods (Chinese-built modern…, 2023). The AfCFTA promotes not only economic but also social integration. In Nigeria, the Agri-Youth initiative has helped to attract young people to the agricultural sector, which has had a positive effect on rural employment. In South Africa, the reduction in unemployment from 34% to 30% in 2023-2024 is attributed to the development of infrastructure and industry (Ghana 2024 trade report, 2024). The youth vocational training programme implemented by the German Society for International Cooperation in cooperation with the African Union reduced unemployment in the regions of training and increased the income of participants by 25% over the course of a year (Promoting occupational prospects…, 2023). Thus, the reduction of customs barriers, investments in infrastructure, and sectoral support programmes under the AfCFTA directly affect economic growth, productivity, and the formation of new local markets in African countries.

Within the AfCFTA, regional associations such as ECOWAS and SADC are central in coordinating policies, regulations and transport. The ECOWAS zone (Nigeria, Ghana) is actively pursuing customs harmonisation: Nigeria reduced duties on agricultural products, which increased imports from Ghana by 17% in 2023-2024 (African Development Bank, 2024). This also contributed to a 22% increase in SME registrations in border regions (Africa regional integration index platform, n.d.). In the SADC, where South Africa leads the way, the AfCFTA is boosting exports of manufactured goods. In 2024, South Africa increased supplies of technical equipment to Mozambique, Botswana, and Malawi by 19%. Infrastructure projects (Durban port, North-South corridor) have reduced logistics costs (European Parliament, 2024). Competition with Kenya is driving infrastructure development: Konza Technopolis (n.d.) strengthens Kenya's position as the digital hub of East Africa. In the interregional dimension, energy and transport links are gaining importance. The Power Africa West-South Link project, which provides for the transmission of electricity from South Africa to West Africa, aims to reduce the cost of energy supply by 15% by the end of 2025 (African Development Bank, 2024). The Abuja-Accra Road transport corridor under the PIDA programme will reduce transport costs by 25%, which will directly affect trade flows in ECOWAS. The reduction in customs rates increase Nigerian exports to Ghana by 17% in 2024 (African Development Bank, 2024). At the same time, Ghana, as a leading cocoa exporter, has increased the supply of processed products to the markets of Nigeria and Côte d'Ivoire (Gyan & Bajan, 2023). This has intensified intra-regional exchange and contributed to the formation of a single market in line with the principles of the AfCFTA. Funding for initiatives such as the West Africa Infrastructure Development Programme enhances trade efficiency by reducing logistics costs (African Union Development Agency, 2023). Overall, tariff reductions, shared infrastructure, and cross-bloc coordination in energy and industry form the basis for a single economic space. Competition stimulates modernisation if it takes place in a complementary manner. At the same time, the realisation of the full integration potential faces several barriers: uneven levels of institutional development in member states, overlapping regulatory frameworks between the AfCFTA and regional groupings, as well as logistical and infrastructure constraints remain significant challenges (Tröster & Janechová, 2021). Without overcoming these obstacles, the effective functioning of the single economic space will be difficult, even with political support from states.

Competition between regional leaders Kenya, South Africa, Nigeria and Ghana is intensifying amid trade liberalisation under the AfCFTA. Countries are competing for the role of logistics and investment hubs by improving business conditions, developing infrastructure and supporting key sectors. In Kenya, the Konza Technopolis project is being implemented with investments of over 1.2 billion USD, positioning the country as the digital hub of East Africa. In South Africa, the modernisation of the ports of Durban, Cape Town and Mombasa has reduced container handling time from 7 to 3 days and cut transport costs by 11% (2023-2024) (United Nations, 2024). This strengthens South Africa's logistics role in the SADC region. Both countries are actively implementing policies to develop value-added exports. According to M.A. Kemboi & M.O. Oleche (2020), South Africa, Kenya, and Ghana remain attractive to foreign direct investment (FDI) due to their stable environment and development of priority sectors. At the same time, Nigeria, despite having the largest GDP on the continent, faces barriers to attracting investment due to political volatility, delays in customs reforms, and unstable energy supply. This complicates integration into the AfCFTA supply chains and reduces competitiveness in the regional market. Notably, competition between countries can be both constructive and destructive. On the one hand, it stimulates infrastructure modernisation, regulatory reform, and increased transparency. On the other hand, it can slow down integration if countries resort to covert protectionism or artificially delay the implementation of common standards. The lack of supranational trade dispute settlement mechanisms in the AfCFTA increases the risk of conflicts, which is especially relevant for countries with overlapping interests, such as Kenya and South Africa or Nigeria and Ghana. After the signing of the trade agreement between Kenya and Uganda in 2020, bilateral trade increased by 25% in 2021 (EAC trade and…, 2023; Agricultural sector GDP…, 2023), which boosted agricultural exports and employment. An analysis of GDP growth rates in countries has shown that countries with active participation in integration processes, such as Ghana, have higher growth rates than countries that are not actively integrating. This growth is not only due to participation in the AfCFTA, but also to factors such as structural economic reforms, agricultural exports, and investments in education and infrastructure (Onono *et al.*, 2024).

A comparison of investment indicators, such as FDI volumes, shows that countries with stable political environments and clear economic policies, such as Kenya, attract more investment than less stable countries. Other substantial factors in the investment climate are the existence of transparent business rules, protection of investors' rights and the availability of infrastructure projects that create the preconditions for productivity growth (Table 3).

Table 3. Macroeconomic changes in the AfCFTA countries (2024)

Metric	Average level among AfCFTA countries
Share of domestic trade	27%
Average GDP growth rate	4.5%
Average FDI volume (million USD)	1,090

Source: United Nations Economic Commission for Africa (2020), African Development Bank (2024)

Table 3 shows the positive dynamics of economic processes within the AfCFTA. Growth in domestic trade, steady GDP growth, and an increase in foreign direct investment indicate a gradual strengthening of integration ties between the countries. The AfCFTA creates the preconditions for the formation of a single economic space, helping to reduce barriers and intensify interstate cooperation. At the same time, the dynamics remain uneven, due to differences in political stability, the level of reforms and infrastructure development in different countries (Raga, 2023). The implementation mechanisms of the agreement include the establishment of national AfCFTA committees, adaptation of the customs code, an electronic platform for product certification, and the introduction of rules of origin. The main coordinator is the AfCFTA Secretariat, located in Accra (Ghana), which ensures transparency, technical support and monitoring of the agreement's implementation. The AfCFTA caused social and political changes in the participating countries: improved living conditions and reduced social inequality. The reduction of trade barriers has facilitated access to goods and services, stimulated investment in healthcare, education, and the digitalisation of administrative services. According to the African Development Bank (2024), the average household income increased by 15%, and access to basic social services improved for 20% of the population, mostly in rural areas. At the level of legal systems, the AfCFTA encourages the harmonisation of the regulatory framework. Ghana is implementing the National AfCFTA Strategy, which includes vetting legislative initiatives, simplifying business registration, updating the customs code, and removing barriers to cross-border business (Kouty, 2021). Restrictions on foreign land ownership and delays in reviewing licences pose challenges (ECOWAS regional economic outlook, 2024; Ministry of Finance, Ghana, 2024). In Nigeria, legislative adaptation includes simplification of investment procedures, customs reform, and new certification rules. In 2023, the Defence trade controls were adopted, which harmonise customs classification with the AfCFTA and provide for preferential treatment for goods from member countries. A barrier assessment mechanism coordinated by the Ministry of Industry and Trade has been established. Kenya has introduced the eCitizen electronic business registration system, which has reduced the time to start a business to 2-3 days. Ghana, Nigeria and South Africa have introduced One Stop Shop services that provide access to administrative services through a single digital channel. In South Africa, these services are integrated into the e-government system, which promotes transparency and reduces corruption risks (Business registration service (BRS), n.d.). In addition, economic integration within the African Continental Free Trade Area (AfCFTA) stimulates the development of small and medium-sized enterprises through innovation and the effective use of marketing analytics. This strengthens their role in regional economic growth and policymaking for integration and harmonisation of economic processes in Africa (Osei *et al.*, 2024). At the same time, according to the International Monetary Fund (2023), political polarisation in South Africa is weakening control mechanisms, creating risks for the implementation of the AfCFTA. South Africa's participation in the free trade area promotes regional coordination within the SADC and the development of product standards. The reduction of customs barriers has contributed to the development of key industries. At the same time, the absence of common rules of origin and different declaration systems complicates trade. For example, exporters from Ghana face differences in the interpretation of rules in Nigeria, which leads to delays. The AfCFTA provides for a dispute settlement system of consultations, panels, and appeals, but most conflicts are resolved bilaterally, which requires strengthening of the supranational level. Harmonisation of customs policies, introduction of electronic systems, and development of regional infrastructure (logistics corridors, border management) contribute to trade and reduce conflict. Social integration under the AfCFTA is being implemented through state and interstate initiatives aimed to improve access to education, healthcare and vocational training. This promotes inclusive growth and reduces interregional social disparities. According to the World Bank's analytical forecast, the full implementation of the AfCFTA by 2035 will increase the continental GDP by 7%, create more than 18 million new jobs, and lift 30 million Africans out of extreme poverty. Most of the new jobs will be created in such sectors as trade, logistics, agro-processing and services. Youth unemployment is expected to decline by at least 2% in countries with active integration (World Bank, 2023). GDP growth will provide additional budgetary resources for investments in the social sector: healthcare, education, and digital infrastructure.

A substantial aspect of the AfCFTA is its contribution to the harmonisation of the political and legal systems of the participating countries. Integration requires the harmonisation of norms and standards, which improves governance and increases transparency. The signatory countries are obliged to adapt their national laws to the provisions of the AfCFTA, which includes standards in trade, investment and consumer protection (National Bureau of Statistics, n.d.a). Kenya has implemented a "One Stop Shop" system for entrepreneurs, which has simplified access to administrative services and contributed to the growth of new businesses (Business registration service (BRS), n.d.). A comparison of the AfCFTA and the EU shows different approaches to integration: The EU has a developed supranational system with binding decisions of the Court of Justice, while the AfCFTA is based on intergovernmental mechanisms, which reduces the effectiveness of dispute resolution. The AfCFTA could adapt the EU's experience, in particular the CAP, through the creation

of regional agricultural funds. There are already initiatives in Africa, such as the eVoucher programme in Ghana, which provides farmers with digital vouchers, increasing yields by 19% in 2023. The African Development Bank's Feed Africa programme covers 20 countries, including Ethiopia, Ghana, and Malawi, and aims to transform the agricultural sector (African Development Bank, 2024). The results of the study show that the AfCFTA has a positive impact on the economic, social and political indicators of the participating countries. According to the updated African economic outlook (2024), the implementation of the AfCFTA has already led to a 51% increase in domestic trade in 2024, and the GDP of the participating countries grew by 1.7% on average, in particular in Kenya and Nigeria by 2.4% and 2.2%, respectively. More than 1.35 million jobs were created, mainly in logistics, agriculture and light industry. Countries actively participating in the AfCFTA, such as Kenya, South Africa and Nigeria, have been demonstrating stable GDP growth and declining unemployment. However, the full realisation of the AfCFTA's potential requires strengthening supranational coordination, simplifying customs administration and removing inter-country barriers.

Discussions

The results of the study show the positive impact of the AfCFTA on the participating countries in the economic, social and political spheres. According to data from the African Development Bank (2024), in 2024, domestic trade in Africa grew by 51%, exports from 100 to 170 billion USD, investments from 20 to 48 billion USD, poverty levels decreased from 40% to 28%, and employment increased from 5% to 11%, which indicates the effectiveness of the integration process. At the same time, the need for social justice, coordination of infrastructure policy and support for vulnerable groups remains a challenge. The humanitarian potential of the agreement is also significant: improving access to services, supporting education, youth and women. A study by M.T. Pasara (2020) indicates that economic stability is a prerequisite for reducing social tensions in high-risk regions. This correlates with the findings of higher household incomes and lower unemployment as a result of the AfCFTA, especially in Kenya, Ghana, and South Africa, where the number of people employed in the manufacturing and agricultural sectors has increased. In particular, South Africa's Agri-Youth initiative has supported more than 30,000 young farmers, and the introduction of irrigation systems in the north has increased yields by 12% (Bampoe, 2024). These findings are complemented by additional analysis by M.T. Pasara, correlating economic growth to increased social stability. This study confirms that reducing regional barriers and increasing investment in social infrastructure contribute to more stable development, particularly in the border regions of West and Southern Africa.

In addition to security aspects, a range of researchers have also considered the impact of the AfCFTA on economic growth. For example, L. Abrego *et al.* (2020) noted that the potential of intra-African trade could increase the continent's GDP by 7% in the medium term. This is consistent with the results obtained regarding investment growth to 48 billion USD, export growth to 170 billion USD, and the creation of over 1.35 million new jobs. In contrast to more general estimates by L. Abrego *et al.*, this study provides detailed comparative statistics for Nigeria, Kenya, Ghana and South Africa. However, in contrast to the study, this demonstrates a broader economic and social impact: GDP growth, reduced unemployment, improved infrastructure and access to social services. For example, according to the results, investment growth to 60 billion USD per year and a doubling of exports create new business opportunities. This correlates with the findings of S. Wapmuk & M.J. Ali (2022), noting that economic ties contribute to collective security. However, in contrast to the study, the present research also addressed the sectoral structure of the economy, in particular, the positive effect of lowering duties on agricultural products, creating logistics corridors, and industrial modernisation programmes. This improves the accuracy of the assessment of local growth mechanisms within the AfCFTA. Compared to a study by W. Olayiwola (2020) on the Sahel region, the present research also addressed the effectiveness of employment and small business support programmes (e.g., in Ghana and Nigeria) that reduce poverty and increase social mobility. C.H. Vhumbunu (2020) emphasised that reducing economic inequality is substantial in preventing social tensions. In the social sphere, the study findings indicate a significant improvement in inclusion: increased access to education, youth programmes, women's entrepreneurship, and access to digital services. For example, in contrast to a study by W. Olayiwola (2020) on the risks of social exclusion, this study examines the effects of SME support programmes in rural Ghana, youth employment programmes in Kenya, and digital inclusion initiatives in South Africa. R.Y. Simo (2020) and A. Geda & A. Yimer (2022) emphasised the importance of intergovernmental coordination. This was confirmed by the results of the study: the AfCFTA promotes greater cooperation between the ECOWAS and SADC regional blocs, through joint infrastructure projects (e.g., the North-South Corridor) and customs policy harmonisation initiatives. In East Africa, the modernisation of the Mombasa-Nairobi railway has reduced logistics costs by 180 USD per tonne (Chinese-built modern..., 2023), which directly affected the efficiency of regional trade. As M. Kouty (2021) noted, supporting youth is a key prerequisite for long-term economic development. This study also finds that the AfCFTA has spurred the expansion of youth employment programmes, especially in rural areas of Kenya and Ghana, where there has been an increase in new SMEs and local entrepreneurship initiatives. I. Ekeagwu *et al.* (2022) highlighted the need for a comprehensive approach to development that encompasses economic, social and political components. In this context, the study results confirm the interconnection between economic integration, social justice and political stability. This means that achieving sustainable development within the AfCFTA is only possible if economic performance, equality of opportunity, and good governance are simultaneously improved. In contrast to studies, the present research provided quantitative evidence for this approach, such as projected employment growth of 10% and a 20% reduction in poverty.

The views of F. Larguet & N. Bouakkaz (2023), emphasising the role of infrastructure in reducing social conflicts, are noteworthy. This study expands on this thesis

with specific examples of projects in Nigeria, Kenya, and East Africa. The study also emphasises the importance of infrastructure development for economic growth and stability in the region. In contrast to a study by N.J. Udombana (2020), which warns against excessive policy harmonisation, this study emphasises the need to adapt AfCFTA standards to regional realities, through examples of legislative changes in Kenya, Uganda and Ghana. P. Mathibe (2021) and B. Odetayo & M. Walsh (2021) also emphasised that integration processes can have a positive impact on security, as they help build trust between participating countries. P. Mathibe further noted that economic interdependence can reduce the probability of conflict, as countries that share common interests are less likely to be hostile. This underlines the importance of integration for regional stability. The study by P. Apiko *et al.* (2020) emphasised the need to implement more effective development policies that consider the specifics of each country. P. Apiko *et al.* also argued that unified approaches may not always be effective, as each country has unique challenges and opportunities. This is consistent with present findings, which also emphasise the importance of adapting policies to local conditions. In the institutional dimension, the study demonstrates how common trade governance mechanisms, adaptation of regulatory standards, electronic certification, and platforms such as eCitizen or TradeNet reduce transaction costs. Contrary to some critics of the complexity of regional administration, this study provides examples of effective national solutions. Thus, compared to other studies, the presented results provide a broader picture of the benefits of the AfCFTA, covering economic, legal, institutional, social and security aspects. This addressed the AfCFTA as a multi-level instrument for socio-economic growth, institutional consolidation and regional stability, based on specific quantitative achievements in 2024.

Conclusions

A study of the impact of the AfCFTA on the economic, social and political performance of the participating countries has revealed significant results that confirm the importance of integration processes for the development of the region. One of the key conclusions is that economic integration can significantly reduce trade barriers, creating new opportunities for investment and the development of internal trade. For example, in the East African Common Market, trade grew by 40% between 2010 and 2024, highlighting the positive impact of integration on economic growth and improved living standards. The analysis showed that the AfCFTA stimulates the development of key sectors of agriculture, industry, logistics and social services not only quantitatively but also structurally: through digitalisation, localisation of production, export diversification and reduced dependence on foreign markets. According to updated data for 2024, domestic trade grew to 32% (compared to 15% in 2018), investments reached 48 billion USD (20 billion USD in 2018), exports grew to 170 billion USD, and the poverty rate fell from 40% to 28%. More than 1.35 million new jobs have been created, especially in logistics, agriculture and light industry. The AfCFTA also harmonised the regulatory environment and improved the institutional capacity of countries. Many participating countries are implementing digital platforms for customs clearance and electronic business registration systems, which simplify market access. For instance, the eCitizen portal in Kenya has reduced the time to start a business to 2-3 days, while the One Stop Shop in Ghana and Nigeria provide convenience for entrepreneurs. In addition, in 2023-2024, South Africa and Nigeria modernised their customs infrastructure, reducing the time for container clearance from 7 to 3 days. Such mechanisms increase transparency, reduce corruption, and help attract investment.

The role of the AfCFTA in strengthening regional integration deserves special attention. The promotion of synergies between ECOWAS and SADC, inter-bloc projects (such as the Power Africa West-South Link), and the reduction of tariffs by 75-90% in key countries create the basis for the formation of a single economic space. At the same time, structural competition between regional blocs requires coordination and synchronisation of policies. According to the study, positive changes have also been observed in the social sphere: improved access to healthcare, increased school enrolment, and higher household incomes. For example, in Kenya, the state budget for healthcare has increased by 25% in two years, and in Nigeria, programmes to support women entrepreneurs have helped to increase their economic participation. In Tanzania, the unemployment rate decreased from 10.5% to 7.9%, and in South Africa from 33.9% to 30.1%. On average, employment in the AfCFTA countries grew by 11%, particularly in the agricultural and logistics sectors. At the same time, there are serious challenges: political instability, corruption, different levels of institutional readiness, and dual membership in several agreements, which complicates regulatory harmonisation. The issue of establishing a supranational dispute resolution mechanism remains relevant, as the AfCFTA relies on intergovernmental panels without supranational powers, which limits the effectiveness of conflict response. For further research, it is recommended to focus on the specific mechanisms for implementing the AfCFTA, considering the diversity of conditions in the participating countries. Promising areas include studying the impact of integration on social justice, gender equality, youth participation, and the development of adaptive policies at the community level. The role of infrastructure projects (railways, energy, agro-industrial clusters) as catalysts for development should be explored. It is also necessary to implement systems for monitoring integration processes, strengthen cooperation with the EU, and adapt the TEN-T and CAP experience to African realities. A substantial area is also the impact of digital platforms (such as TradeNet, eVoucher) on the efficiency of SMEs' access to markets, which has already demonstrated positive effects in Kenya and Ghana.

Acknowledgments

None.

Funding

None.

Conflict of interest

None.

References

[1] Abrego, L., Zamaroczy, M., Gursoy, T., Nicholls, G.P., Perez-Saiz, H., & Rosas, J.-N. (2020). *The African Continental Free Trade Area: Potential economic impact and challenges*. Washington, D.C.: International Monetary Fund. doi: 10.5089/9781513542379.006.

[2] Africa regional integration index platform. (n.d.). Retrieved from https://arii.uneca.org/.

[3] African Development Bank. (2024). *African economic outlook*. Retrieved from https://www.afdb.org/en/documents/african-economic-outlook-2024.

[4] African Export-Import Bank. (2024). *African trade report 2024*. Retrieved from https://www.afreximbank.com/reports/african-trade-report-2024/.

[5] African Union Development Agency. (2023). *Programme for infrastructure development in Africa (PIDA): First 10-year implementation report*. Retrieved from https://www.au-pida.org/wp-content/uploads/2023/09/PIDA-Progress-Report_WEB.pdf.

[6] Agricultural sector GDP growth slows in 2022. (2023). Retrieved from https://www.proshare.co/articles/agricultural-sector-gdp-growth-slows-in-2022?category=Nigeria+Economy&classification=Read&menu=Economy.

[7] Apiko, P., Woolfrey, S., & Byiers, B. (2020). *The promise of the African Continental Free Trade Area (AfCFTA)*. Maastricht: Political Economy Dynamics of Regional Organisations in Africa.

[8] Assessing five years of the AfCFTA. (2025). Retrieved from https://www.southcentre.int/wp-content/uploads/2025/01/RP215_Assessing-Five-Years-of-the-AfCFTA_EN.pdf.

[9] AUC & OECD. (2024). *Africa's development dynamics 2024: Skills, jobs and productivity*. Addis Ababa: African Union Commission. doi: 10.1787/df06c7a4-en.

[10] Bampoe, D. (2024). *Ghana apprenticeship programme: Empowering youth through skills development*. Retrieved from https://dailyguidenetwork.com/ghana-apprenticeship-programme-empowering-youth-through-skills-development/.

[11] Bibla, I.I. (2021). Trade policy of countries in solving the global food problem. *Bulletin of KhNAU*, 1, 192-206.

[12] Business registration service (BRS). (n.d.). *Achievements*. Retrieved from https://brs.go.ke/achievements/.

[13] Chinese-built modern railway benefits people in Kenya. (2023). Retrieved from https://english.news.cn/20230921/01eb8566fcc343dfb1013e8e1ed366ed/c.html.

[14] Defence trade controls amendment bill 2023. (2023). Retrieved from https://www.aph.gov.au/Parliamentary_Business/Committees/Senate/Foreign_Affairs_Defence_and_Trade/DTCAmendment47.

[15] Dzhuman, V., & Shynkaruk, N. (2023). The African vector of the EU's foreign policy at the present stage. *Acta de Historia & Politica Saeculum XXI*, 6, 86-95. doi: 10.26693/ahpsxxi2023.06.086.

[16] EAC trade and investment report 2022. (2023). Retrieved from https://development.finance.go.ug/knowledge-centre-reports/eac-trade-and-investment-report-2022#:~:text202021.

[17] ECOWAS regional economic outlook. (2024). Retrieved from https://ecowas.int/wp-content/uploads/2025/02/EREO-2023.pdf.

[18] Ekeagwu, I., Chimezie, O.S., Osuji, O., & Ngozi, E. (2022). Africa Continental Free Trade Area (AfCFTA): Review of literature. *IJSAR Journal of Advanced Management and Social Sciences*, 7(2,3&4), 341-350.

[19] European Parliament. (2024). *Report on the implementation of the EU-Southern African Development Community (SADC) Economic Partnership Agreement (EPA)*. Retrieved from https://www.europarl.europa.eu/doceo/document/A-9-2024-0024_EN.html.

[20] Fabianskyi, V.A. (2023). *Features of regulation and development of migration processes in European Union countries: Lessons for Ukraine*. (Master's thesis, Petro Mohyla Black Sea National University, Mykolaiv, Ukraine).

[21] Food and Agriculture Organization of the United Nations. (2024). *The state of food and agriculture*. Retrieved from https://www.fao.org/publications/home/fao-flagship-publications/the-state-of-food-and-agriculture.

[22] Geda, A., & Yimer, A. (2022). The trade effects of the African Continental Free Trade Area: An empirical analysis. *The World Economy*, 46(2), 328-345. doi: 10.1111/twec.13362.

[23] Ghana 2024 trade report. (2024). Retrieved from https://statsghana.gov.gh/nationalaccount_macros.php?Stats=MjkwMzA1NjI0MS40MTU=/webstats/s9835245s9.

[24] Gyan, J.K., & Bajan, B. (2023). Market analysis on cocoa beans export: The case of Ghana and Cote d'Ivoire in West Africa. *Journal of Agribusiness and Rural Development*, 4(66), 375-384. doi: 10.17306/j.jard.2022.01646.

[25] IMF Data Mapper: Sub-Saharan Africa profile. (n.d). Retrieved from https://www.imf.org/external/datamapper/profile/SSA.

[26] International Monetary Fund. (2023). *World economic outlook, October 2023: Navigating global crosscurrents*. Retrieved from https://www.imf.org/en/Publications/WEO/Issues/2023/10/10/world-economic-outlook-october-2023.

[27] Kemboi, M.A., & Oleche, M.O. (2020). Short and long-run impact of trade liberalization on agricultural growth in Kenya. *International Journal of Finance, Insurance and Risk Management*, 10(3), 132-146. doi: 10.35808/ijfirm/226.

[28] Kenya National Bureau of Statistics. (2024). *Economic survey 2024*. Retrieved from https://www.knbs.or.ke/wp-content/uploads/2024/05/2024-Economic-Survey-Popular-Version.pdf.

[29] Kenya trade network agency. (2024). *Strategic plan (2023/24-2027/28)*. Retrieved from https://kentrade.go.ke/site/wp-content/uploads/2024/08/Revised-KenTrade-Strategic-Plan-20232024-To-20272028.pdf.

[30] Konza Technopolis. (n.d.). Retrieved from https://konza.go.ke/.

[31] Kouty, M. (2021). Implementing the African Continental Free Trade Area (AfCFTA): The effects of trade procedures on trade flows. *Research in Applied Economics*, 13(1), 15-31. doi: 10.5296/rae.v13i2.17461.

[32] Larguet, F., & Bouakkaz, N. (2023). The success of the African Continental Free Trade Area: Potentials and constraints. *Journal of Innovations and Sustainability*, 7(2), article number 14. doi: 10.51599/is.2023.07.02.14.
[33] Leshoele, M. (2020). AfCFTA and regional integration in Africa: Is African Union government a dream deferred or denied? *Journal of Contemporary African Studies*, 41(4), 393-407. doi: 10.1080/02589001.2020.1795091.
[34] Maidanyuk, B.O. (2021). *Transformation of modern world financial relations under the influence of global crisis phenomena*. (Bachelor's thesis, National Aviation University, Kyiv, Ukraine).
[35] Maliszewska, M., van der Mensbrugghe, D., Pereira, M.F.S., Osorio Rodarte, I., & Ruta, M. (2020). African Continental Free Trade Area: Economic and distributional effects. In *23rd annual conference on global economic analysis*. West Lafayette: Purdue University.
[36] Mathibe, P. (2021). *Regional cooperation and integration: Intergovernmentalism approach to regional integration: A case of the African Continental Free Trade Area and effects on trade*. (Master's thesis, University of Pretoria, Pretoria, Republic of South Africa).
[37] Ministry of Finance, Ghana. (2024). *2024 citizens' budget*. Retrieved from https://mofep.gov.gh/sites/default/files/basic-page/2024-Citizens-Budget.pdf.
[38] National Bureau of Statistics. (n.d.a). *Nigeria gross domestic product Q4 2023*. Retrieved from https://www.nigerianstat.gov.ng/elibrary/read/1241460.
[39] National Bureau of Statistics. (n.d.b). *Nigerian gross domestic product report Q4 2022*. Retrieved from https://www.nigerianstat.gov.ng/elibrary/read/1241288.
[40] Odetayo, B., & Walsh, M. (2021). A policy perspective for an integrated regional power pool within the Africa Continental Free Trade Area. *Energy Policy*, 156, article number 112436. doi: 10.1016/j.enpol.2021.112436.
[41] Olayiwola, W. (2020). *Governing the interface between the African continental free trade area and regional economic communities free trade areas: Issues, opportunities and challenges*. Retrieved from https://archive.uneca.org/sites/default/files/uploaded-documents/RITD/2020/governing_interface_between_afcfta_and_recs_afcfta_issues_opportunities_and_challenges_revised_final_version_as_at_nov._2_2020.pdf.
[42] Onono, P., Omondi, F., & Mwangangi, A. (2024). Impacts of regional integration and market liberalization on bilateral trade balances of selected East African Countries: Potential implications of the African Continental Free Trade Area. *Economies*, 12(6), article number 155. doi: 10.3390/economies12060155.
[43] Onuwa, G., & Adedire, O. (2024). Intra-regional economic integration: The African Continental Free Trade Area initiative. In *Sustainable consumption experience and business models in the modern world* (pp. 1-33). Hershey, PA: IGI Global Scientific Publishing. doi: 10.4018/978-1-6684-9277-2.ch001.
[44] Osei, F., Mensah, R., Kankam-Kwarteng, C., & Owusu, J.D. (2024). The impact of innovation dimension and marketing intelligence on the performance of small and medium enterprises in Ghana. *Economics, Entrepreneurship, Management*, 11(2), 8-18. doi: 10.56318/eem2024.02.008.
[45] Pasara, M.T. (2020). An overview of the obstacles to the African economic integration process in view of the African continental free trade area. *Africa Review*, 12(1), 1-17. doi: 10.1080/09744053.2019.1685336.
[46] Promoting occupational prospects for young Africans. (2023). Retrieved from https://www.giz.de/en/worldwide/124748.html.
[47] Raga, S. (2023). *Ghana macroeconomic and trade profile*. Retrieved from https://odi.cdn.ngo/media/documents/Ghana_macroeconomic_and_trade_profile_2023_final.pdf.
[48] Rybak, K.H. (2024). *Trade and economic cooperation between Ukraine and the Maghreb countries: Current state, trends and prospects*. (Master's thesis, Donetsk National University, Vinnytsia, Ukraine).
[49] Savchenko, M.V., & Oryshko, D.O. (2024). International integration processes and their influence on the system of international economic relations. *Modern Economics*, 44, 164-171. doi: 10.31521/modecon.V44(2024)-25.
[50] Simo, R.Y. (2020). Trade in services in the African Continental Free Trade Area: Prospects, challenges and WTO compatibility. *Journal of International Economic Law*, 23(1), 65-95. doi: 10.1093/jiel/jgz031.
[51] Standards Organisation of Nigeria. (n.d.). Retrieved from https://son.gov.ng/.
[52] Tröster, B., & Janechová, E. (2021). *The long journey towards Pan-African integration: The African Continental Free Trade Area and its challenges*. Vienna: Austrian Foundation for Development Research (ÖFSE). doi: 10.60637/2021-bp31.
[53] Udombana, N.J. (2020). A step closer: Economic integration and the African Continental Free Trade Area. *SSRN Electronic Journal*, 31(1), 1-89. doi: 10.2139/ssrn.3797090.
[54] United Nations Economic Commission for Africa. (2020). *Innovative finance for private sector development in Africa. Economic report on Africa 2020*. Retrieved from https://uneca.org/era2020.
[55] United Nations. (2024). *Review of maritime transport 2024*. Retrieved from https://unctad.org/system/files/official-document/rmt2024_en.pdf.
[56] Varlamova, M. (2024). The impact of the African Continental Free Trade Area on Africa's economic integration and development. *Economy and Society*, 69. doi: 10.32782/2524-0072/2024-69-137.
[57] Vhumbunu, C.H. (2020). The African Continental Free Trade Area. *Africa Insight*, 50(1), 122-143.
[58] Wapmuk, S., & Ali, J.M. (2022). The African Continental Free Trade Area (AfCFTA) and regional economic integration: Prospects and challenges. *Zamfara Journal of Politics and Development*, 3(1), 16-29.
[59] World Bank. (2023). *Kenya secures support to further strengthen transparency in public finance management*. Retrieved from https://www.worldbank.org/en/news/press-release/2023/12/12/kenya-afe-secures-support-to-further-strengthen-transparency-in-public-finance-management.

УДК 343.231:341.2
DOI: 10.59214/2663-2675.35(3).2025.109

Радостин Вазов
Доцент економіки та ділового адміністрування
Софійський університет імені Св. Климента Охридського
1504, бульв. Цар Освободител, 15, м. Софія, Болгарія
https://orcid.org/0000-0003-3322-7060

Актуальні результати міжнародно-правового співробітництва по боротьбі з корупцією в країнах Східної Європи та Балкан в XXI столітті: успіхи та невдачі

Анотація. Актуальність роботи полягає у необхідності дослідження ефективності міжнародних антикорупційних програм у країнах Східної Європи та Балкан, оскільки корупція залишається серйозною перешкодою для їх стабільного розвитку та інтеграції до ЄС. Метою дослідження було визначення основних досягнень і викликів у боротьбі з корупцією, а також у оцінці їх впливу на індекс сприйняття корупції. Методика дослідження базувалася на аналізі даних індексу сприйняття корупції за 2014-2024 роки, порівняльному вивченні політико-соціальних умов у регіоні та систематизації результатів впровадження антикорупційних стандартів. Результати дослідження показали, що успішне впровадження міжнародних антикорупційних стандартів залежить від поєднання політичної волі, незалежності судової системи та участі громадянського суспільства. Аналіз взаємозв'язку між міжнародними рейтингами корупції та зовнішньополітичними перспективами країн Східної Європи та Балкан виявив складну динаміку впливу антикорупційних реформ на міжнародний статус держав. Український досвід засвідчив про двоїстий характер такого впливу: з одного боку, прогрес у показниках індексу сприйняття корупції сприяв посиленню міжнародної підтримки, з іншого – недостатня ефективність антикорупційних інституцій обмежувала реальні досягнення. Албанія та Молдова досягли помірного прогресу завдяки створенню антикорупційних органів і підтримці ЄС. Сербія та Північна Македонія зазнали зниження показників через політичні кризи та слабкість інституцій. Висновки дослідження підкреслили важливість комплексного підходу до боротьби з корупцією, який включає як національні реформи, так і міжнародну підтримку. Отримані результати можуть бути використані для корегування антикорупційних стратегій країн Східної Європи та Балкан з урахуванням ключових факторів успіху – незалежності інституцій, судової реформи та громадського контролю

Ключові слова: інституційні реформи; соціальна довіра; цифровізація управління; євроінтеграція; імплементація законодавства

Вступ

Актуальність теми зумовлена стійкою необхідністю посилення міжнародно-правової взаємодії у боротьбі з корупцією, що набуває особливого значення для країн Східної Європи та Балканського регіону у світлі їх прагнень до інтеграції в європейський політико-правовий простір. Корупція в цих державах продовжує залишатися одним із головних викликів для забезпечення верховенства права, прозорості державного управління та забезпечення економічної стабільності. У сучасних умовах міжнародне антикорупційне співробітництво виступає не лише як інструмент правового тиску, а й як платформа для обміну найкращими практиками, технічної підтримки та гармонізації національного законодавства з міжнародними стандартами. Ефективність такого співробітництва значною мірою залежить від здатності національних інституцій адаптувати запропоновані підходи до місцевого контексту, що передбачає не лише правові, а й політичні, культурні та управлінські чинники. У цьому контексті системний аналіз сучасних тенденцій, досягнень та невдач антикорупційної політики в рамках міжнародно-правових ініціатив стає особливо важливим для розуміння перспектив подальшої інтеграції регіону до європейської правової спільноти.

О. Makarenkov (2024) акцентував на необхідності узгодження міжнародного та національного

Отримано: 10.05.2025, Перевірено: 21.07.2025, Прийнято: 16.08.2025

Suggested Citation:

Vazov, R. (2025). Current results of international legal cooperation in combating corruption in Eastern European and Balkan countries in the 21st century: Successes and failures. *Foreign Affairs*, 35(4), 109-120. doi: 10.59214/2663-2675.35(3).2025.109.

*Corresponding author

Copyright © The Author(s). This is an open access article distributed under the terms of the Creative Commons Attribution License 4.0 (https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/)

правового підходу до антикорупційної політики, оскільки несистемна імплементація міжнародних стандартів може призводити до їх формального застосування без реального впливу на рівень корупції. Автор підкреслив, що ефективність антикорупційних заходів значною мірою залежить від їхньої інституційної реалізації, а не лише від політичних декларацій чи суспільного тиску. Він запропонував концептуальну модель, що враховує правові, адміністративні та соціальні аспекти, що дозволяє не лише оцінювати рівень адаптації міжнародних норм, а й визначати ступінь їх інтеграції в національні правові системи. K. Takacs Haynes & M. Rašković (2021) запропонували міждисциплінарний підхід до аналізу корупційних практик у країнах Центрально-Східної Європи, розглядаючи їх крізь призму соціально-психологічних чинників. Використання теорій соціальної ідентичності та механізмів морального відключення дозволило авторам продемонструвати, що корупційна поведінка не лише є продуктом інституційних недоліків, а й формується під впливом історичних та культурних факторів. Вони встановили, що у країнах із глибоким історичним корінням патронажних відносин корупція часто сприймається не як злочин, а як прийнятна форма соціальної взаємодії. Особливий акцент у дослідженні зроблено на специфічності корупційних практик у Північній Македонії, Угорщині та Словенії, де виявлено відмінності у рівні толерантності суспільства до корупційних схем залежно від історичного досвіду та рівня довіри до державних інституцій. A. Puljiz (2022) та R. Safarov (2024) досліджували політику розширення Європейського Союзу як механізм стимулювання демократизації та боротьби з корупцією у Західних Балканах. R. Safarov зосередився на правових аспектах процесу вступу до ЄС, особливо на значенні верховенства права та необхідності глибоких судових реформ як передумови для інтеграції. Його аналіз вказує, що навіть у країнах-кандидатах із формальною відповідністю європейським стандартам рівень корупції залишається високим через слабкі механізми імплементації реформ. A. Puljiz, своєю чергою, вивчав ефективність політики умовності ЄС, яка передбачає надання фінансової та інституційної підтримки в обмін на конкретні реформи. Дослідження продемонструвало, що хоча така стратегія здатна стимулювати демократичні перетворення, вона часто стикається з політичним опором у країнах-кандидатах, де корупція є структурною частиною політичної системи.

B. Frey (2024) досліджував історичний контекст корупції в приватному секторі Сербії та Хорватії, аналізуючи її еволюцію від соціалістичного періоду до сучасності. Він виявив, що неформальні практики, такі як кумівство та зв'язки між бізнесом і політикою, є частиною історичної спадщини цих країн і продовжують визначати їх економічну систему. Його робота підкреслила, що навіть після реформування державних інституцій бізнес-середовище часто залишається вразливим до корупційних ризиків через слабкість механізмів правозастосування. S. Wickberg (2021) у своїй праці підкреслив теоретичну складність визначення корупції, зазначаючи, що відсутність універсальної дефініції ускладнює розробку ефективних міжнародних механізмів боротьби з цим явищем. Він запропонував відновлення конструктивістського підходу, який враховував би соціальні, політичні та економічні особливості різних регіонів. Його дослідження показало, що корупція не є суто правовою або економічною проблемою, а має багатокомпонентний характер, що вимагає диференційованих підходів до її протидії.

D. Dimitrijević (2023) проаналізував ключові міжнародні правові інструменти боротьби з корупцією, встановлені ООН, ЄС, Радою Європи, ОЕСР та іншими організаціями, виявляючи розбіжності в їх підходах до криміналізації корупції та санкцій. Дослідження, засноване на порівняльному, нормативному та телеологічному методах, підкреслило необхідність гармонізації міжнародних антикорупційних стандартів для ефективної протидії транснаціональній корупції через інституційну співпрацю та узгоджене впровадження цих норм у національні законодавства. S. Roksandić (2021) здійснив систематичний аналіз корупції у країнах ЄС, розробивши критерії для розрізнення дрібної та системної корупції. Він наголосив на значенні міжнародного співробітництва у цій сфері, зокрема на ефективності правозастосовних механізмів у різних країнах, таких як Німеччина, Італія та Польща. Його дослідження є особливо корисним для оцінки ролі Європейського Союзу у боротьбі з корупцією, оскільки дозволяє виявити ефективні інструменти, які можуть бути застосовані і в країнах-кандидатах на вступ. Проте він зауважив, що існуючі механізми ЄС поки що не враховують специфіку корупційних практик у Східній Європі та на Балканах, що обмежує їхню дієвість у цих регіонах.

Попри значну теоретичну та практичну базу досліджень, залишаються не до кінця вивчені питання щодо того, як країни Східної Європи та Балкан адаптують міжнародні антикорупційні стандарти до своїх правових систем і які механізми забезпечують сталість антикорупційної політики в умовах політичної нестабільності. Метою дослідження був аналіз успіхів і невдач імплементації міжнародних стандартів боротьби з корупцією в країнах Східної Європи та Балкан для виявлення ключових факторів, що впливають на ефективність антикорупційної політики. Завдання дослідження полягали у виявленні ключових факторів, що обумовлюють ефективність імплементації міжнародних антикорупційних стандартів у країнах Східної Європи та Балканського регіону; аналізі кореляції між рівнем інституційного розвитку (зокрема, незалежністю судової системи) та динамікою антикорупційних реформ у досліджуваних країнах та розробці практичних рекомендацій щодо оптимізації механізмів адаптації міжнародних антикорупційних стандартів з урахуванням специфіки національних правових систем та політичних реалій регіону.

Матеріали та методи

Дослідження ґрунтувалося на аналізі рекомендацій міжнародних організацій і спеціалізованих антикорупційних інституцій. Серед основних джерел: National AntiCorruption Bureau of Ukraine (n.d.), Агентство з боротьби з корупцією у Сербії (OECD, 2013), European Bank for Reconstruction and Development (EBRD) (n.d.),

U.S. Agency for International Development (n.d.), EGAP program (n.d.), Програма GRECO – Група держав проти корупції (Council of Europe, n.d.), Копенгагенські критерії (Dir, 2023), Prosecutor General's Office of Ukraine (n.d.). Були проаналізовані Угоди про асоціацію з Європейським Союзом, а саме Угода про стабілізацію та асоціацію між ЄС і Сербією (European Commission, 2016) та Association Agreement between Ukraine and the EU (2021). Дослідження ґрунтувалося на таких нормативних актах та документах: реформа антикорупційної політики в рамках підготовки Північної Македонії до вступу в ЄС (Bexheti, 2024), Law of Ukraine No. 1700-VII (2014), Law of Serbia No. 35 (2019), Moldova National Strategy for Corruption Prevention and Fighting (2004). Також були досліджені інтернет-платформи, такі як система електронного декларування майна державних службовців (National Agency on Corruption Prevention, n.d.), система Prozorro (n.d.), Платформа «Витрати» (Ministry of Finance of Ukraine, 2025).

Дослідження виконано у формі порівняльного аналізу на основі вторинних даних, зібраних з офіційних джерел міжнародних організацій, зокрема Transparency International (2024), European Bank for Reconstruction and Development (n.d.), World Bank (n.d.) та International Monetary Fund (n.d.) за період 2014-2024 років. Аналіз фокусувався на взаємозв'язку між показниками індексу сприйняття корупції (CPI) та зовнішньополітичними перспективами обраних країн у контексті європейської інтеграції та виконання міжнародних антикорупційних стандартів. До вибірки включено країни Східної Європи (Україна, Молдова) та Балканського регіону (Сербія, Албанія, Північна Македонія), які відповідали наступним критеріям: наявність офіційних даних щодо CPI за зазначений період; реалізація міжнародних програм антикорупційної політики, які фінансувалися ЄС, МВФ або іншими міжнародними донорами; наявність звітів щодо прогресу в боротьбі з корупцією, опублікованих у відповідних національних та міжнародних джерелах.

Для проведення дослідження використано комплекс методів, кожен із яких виконував конкретну функцію у межах аналізу ефективності міжнародних антикорупційних програм. Документальний аналіз застосовувався для вивчення нормативно-правової бази досліджуваних країн, міжнародних угод та стратегій, що містять антикорупційні положення. Аналіз охоплював як основні законодавчі акти, так і підзаконні документи, що регулюють діяльність антикорупційних органів. Метод порівняння дозволив оцінити відмінності у структурі, функціях та повноваженнях антикорупційних органів вибраних країн. Зокрема, було проаналізовано діяльність НАБУ та Агентства з боротьби з корупцією Сербії з метою виявлення ключових факторів успіху чи перешкод у їхній діяльності. Також було враховано досвід інших держав у боротьбі з корупцією, зокрема Німеччини, Італії та Польщі, що дозволило виявити ефективні механізми правозастосування. Контент-аналіз застосовувався для якісної оцінки ефективності міжнародних антикорупційних ініціатив, зокрема їхнього впливу на інституційну та правову системи. Було досліджено звіти міжнародних організацій, таких як Рада Європи та GRECO (орган Ради Європи з антикорупційного моніторингу), щодо імплементації міжнародних стандартів боротьби з корупцією у вибраних країнах.

Метод кейсів дозволив глибше дослідити конкретні антикорупційні ініціативи, такі як впровадження електронного декларування в Україні, реформування судової системи в Сербії та заходи боротьби з банківськими аферами в Молдові. Кожен кейс проаналізовано з урахуванням політичного, соціального та економічного контексту країни. Юридична герменевтика використовувалася для інтерпретації міжнародних та національних законодавчих актів, що дозволило оцінити їхню ефективність у контексті боротьби з корупцією. Герменевтичний підхід забезпечив глибше розуміння змісту норм права та виявлення можливих прогалин або суперечностей у законодавстві. Якісний аналіз включав порівняння успіхів та невдач впровадження міжнародних стандартів боротьби з корупцією. Особливу увагу приділено інтерпретації причин позитивних чи негативних змін, що базувалися на даних про політичні, соціальні та економічні фактори, які впливали на результативність програм. Для обробки інформації використовувалися такі підходи: систематизація інформації для комплексного аналізу; візуалізація даних для порівняння ефективності антикорупційних інституцій; тематичний аналіз, який дозволив виокремити ключові теми, зокрема реформування судової системи, боротьбу з відмиванням коштів, використання міжнародних донорських програм. Дослідження проводилося з дотриманням принципів прозорості та відповідальності, з урахуванням специфіки правових систем досліджуваних країн.

Результати

Історичний контекст боротьби з корупцією в країнах Східної Європи та Балкан. Політична та економічна нестабільність стала однією з основних причин поширення корупції в країнах Східної Європи та Балкан після розпаду і Югославії. Трансформація економічної системи від планової до ринкової в пострадянських державах супроводжувалася демонтажем колишніх політичних інститутів, ослабленням правової системи та браком дієвого контролю за фінансовими потоками. У багатьох випадках ці процеси перетворилися на зловживання владою, особливо на ранніх етапах незалежності. Часті зміни урядів та відсутність політичної спадкоємності стали важливим фактором у поширенні корупції. Наприклад, у Румунії 1990-х років зміни у владних структурах часто супроводжувалися масовими кадровими ротаціями, що сприяло виникненню нових корупційних схем (Miszczyński, 2019). Аналогічно, у Сербії після падіння режиму Слободана Мілошевича в 2000 році значна частина державного апарату залишилася лояльною до старих схем, що створювало перешкоди для впровадження антикорупційних реформ (Vučićević & Atlagić, 2023). У країнах Балкан політична корупція тісно переплиталася з етнічними конфліктами. Сербія, переживаючи роки міжнародної ізоляції, економічних санкцій і авторитарного правління, зіткнулася з ситуацією, коли корупція проникла на всі рівні державного управління (Losoncz, 2022). Відсутність зовнішнього контролю та міжнародних зобов'язань

лише сприяла цьому. У Північній Македонії корупція була тісно пов'язана з етнічними конфліктами, які гальмували реформування державного апарату та стимулювали розподіл ресурсів за етнічними квотами, а не на основі прозорих конкурсів (Vidal Cortés, 2024).

В умовах затяжної економічної нестабільності, що охопила пострадянський простір після розпаду СРСР (1991 рік), сформувалися передумови для розвитку системної корупції. У Молдові, наприклад, глибока економічна криза 1990-х років змусила багато підприємств і громадян звертатися до неформальних практик для виживання, що згодом стало нормою. В Україні період масової приватизації супроводжувався непрозорими процедурами, що дозволяло збагачуватися окремим групам за рахунок державного майна. Політична та економічна нестабільність відіграли вирішальну роль у поширенні корупції в регіоні. На ранньому етапі незалежності (1990-ті рр.), коли демократичні реформи мали часто несистемний характер, а уряди змінювалися з великою частотою, виникали передумови для зловживань владними повноваженнями. У країнах із перехідною економікою слабкість правових і регуляторних механізмів сприяла маніпуляціям із державними контрактами, приватизацією та використанням іноземної допомоги. Наприклад, у Молдові розслідування щодо масштабної банківської афери 2014 року, коли з банківської системи країни зникла сума, еквівалентна 12 % ВВП (валовий внутрішній продукт), виявило неефективність антикорупційних механізмів (Haider, 2022). Економічна нестабільність також стимулювала виникнення корупційних практик через зниження рівня життя населення. У Сербії низький рівень доходів державних службовців і суддів робив їх більш вразливими до хабарництва. В Україні економічна криза початку 1990-х років підштовхнула населення до участі у «тіньових» схемах, які стали повсякденною практикою. Ці чинники значною мірою визначили нездатність державних інституцій ефективно протидіяти корупції, що стала невід'ємною частиною суспільно-політичного життя.

Інституційна слабкість проявлялася в декількох ключових аспектах. По-перше, це стосувалося низької професійності та корумпованості державного апарату. Багато посадовців не мали належної освіти чи досвіду, що посилювало їхню вразливість до хабарництва. По-друге, слабкість судової системи та правоохоронних органів робила практично неможливим ефективне розслідування корупційних злочинів. У Сербії, наприклад, перехід від авторитарного режиму до демократії був супроводжений значними труднощами в реформуванні судової системи, яка залишалася під впливом політичних сил. Особливе значення мала відсутність незалежних антикорупційних інституцій, здатних забезпечувати прозорість державного управління. Після здобуття незалежності Україна зіткнулася з наявністю корупції в основних секторах державного апарату, таких як енергетика, транспорт та приватизація, через відсутність належного нагляду та механізмів стримувань і противаг. ЄБРР, МВФ та Світовий банк активно впроваджували антикорупційні вимоги, які мали стати частиною структурних реформ у цих країнах. Наприклад, МВФ часто пов'язував свої програми макрофінансової стабілізації із запровадженням заходів прозорості у державних фінансах, реформуванням податкової системи та боротьбою з корупцією. У випадку України, програми МВФ неодноразово включали зобов'язання щодо створення ефективних антикорупційних інституцій. Зокрема, у 2014 році в рамках співпраці з МВФ було ініційовано створення Національного антикорупційного бюро України – НАБУ (National AntiCorruption Bureau of Ukraine, n.d.) та запровадження системи електронного декларування майна державних службовців (National Agency on Corruption Prevention, n.d.). Попри значні успіхи НАБУ, його діяльність часто стикалася із політичним опором та спробами вплинути на незалежність органу.

У Сербії, з метою протидії системній корупції, у 2010 році було створено Агентство з боротьби з корупцією (OECD, 2013). Цей орган отримав широкі повноваження, зокрема контроль за доходами посадовців, розслідування корупційних справ та моніторинг фінансування політичних партій. Проте ефективність агентства залишалася обмеженою через брак ресурсів, недостатню незалежність і вплив політичних еліт. Подібна ситуація спостерігалася і в інших країнах регіону, де антикорупційні інституції часто створювалися під зовнішнім тиском, зокрема з боку Європейського Союзу, Міжнародного валютного фонду чи інших міжнародних організацій. Наприклад, у Північній Македонії після 2015 року було запроваджено реформу антикорупційної політики в рамках підготовки до вступу в ЄС (Bexheti, 2024). Уряд створив Спеціальну прокуратуру, що мала розслідувати гучні корупційні справи, пов›язані з колишнім політичним керівництвом. Європейський банк реконструкції та розвитку – ЄБРР (European Bank for..., n.d.), своєю чергою, відігравав важливу роль у стимулюванні прозорості корпоративного управління та державного сектору. У Сербії, наприклад, діяльність ЄБРР сприяла реформуванню державних підприємств і запровадженню стандартів корпоративного управління, які мінімізували корупційні ризики. Завдяки програмам фінансування, наданим ЄБРР, країна змогла створити нові механізми моніторингу використання ресурсів у великих інфраструктурних проєктах. Роль законодавчих ініціатив у боротьбі з корупцією в пострадянських та постюгославських країнах виявилася вирішальною для впровадження системних змін, спрямованих на забезпечення прозорості державного управління та фінансових потоків. Одним із основних елементів міжнародного співробітництва в боротьбі з корупцією є включення в договори та угоди з міжнародними донорами спеціальних антикорупційних положень, що створюють правові та інституційні рамки для реалізації антикорупційних заходів. Такі положення можуть включати зобов'язання сторін щодо створення антикорупційних органів, запобігання корупційним практикам, а також обов'язок сприяти прозорості та відкритості в управлінні державними коштами, підтримці верховенства права та боротьбі з відмиванням грошей.

Яскравими прикладами таких угод є двосторонні угоди між Європейським Союзом і країнами Західних Балкан, зокрема, Угода про стабілізацію та асоціацію між ЄС і Сербією, що вступила в силу в 2016 році

(European Commission, 2016). Ця угода містить антикорупційні положення, спрямовані на підвищення прозорості державного управління, боротьбу з корупцією в усіх сферах життя, а також на створення ефективних інститутів, що забезпечують контроль за використанням публічних фінансів. Подібні угоди укладалися також із Чорногорією, Боснією та Герцеговиною, а також з іншими країнами, що прагнуть до членства в ЄС. Серед інших прикладів співпраці з іноземними донорами можна зазначити технічну та фінансову підтримку з боку МВФ та Світового банку. МВФ надає країнам Східної Європи та Балкан кредити на умови проведення економічних та адміністративних реформ, включаючи антикорупційні ініціативи. Світовий банк також активно підтримує боротьбу з корупцією, зокрема в Україні, де банк надав кошти для реформи публічного управління та підвищення прозорості в державних закупівлях (International Monetary Fund, n.d.; World Bank, n.d.).

Технічну допомогу та експертну підтримку надають міжнародні організації та донори, зокрема USAID (U.S. Agency for…, n.d.), яке співпрацює з низкою країн для посилення їхніх антикорупційних органів і створення механізмів боротьби з корупцією в державному секторі. Програми USAID в Україні, Молдові та інших країнах, спрямовані на реформування судової системи та створення механізмів, що дозволяють знижувати корупційні ризики в публічному секторі, є прикладами такої співпраці. Приклади співпраці з іноземними донорами та експертами щодо питань корупції зображено в Таблиці 1.

Таблиця 1. Співпраця з іноземними донорами та експертами щодо питань корупції

Країна	Міжнародний донор	Спільні ініціативи та проєкти	Основні антикорупційні заходи
Україна	МВФ, Світовий банк, USAID	Реформи в публічному управлінні, боротьба з корупцією, антикорупційна політика	Створення НАБУ, реформа державних закупівель, прозорість фінансів
Молдова	ЄС, МВФ, Світовий банк	Програма реформування управління та боротьба з корупцією	Запровадження антикорупційних агентств, модернізація судової системи
Сербія	ЄС, Світовий банк, USAID	Підтримка реформ у боротьбі з корупцією, антикорупційна політика	Створення Агентства з боротьби з корупцією, боротьба з відмиванням грошей
Албанія	ЄС, МВФ, USAID	Реформи у публічному секторі, боротьба з корупцією	Створення спеціальних антикорупційних органів, зміцнення правосуддя
Північна Македонія	ЄС, МВФ, USAID	Антикорупційна реформа в державних органах, боротьба з відмиванням грошей	Впровадження антикорупційних стратегій, реформа поліції та прокуратури

Джерело: створено автором на основі досліджень M. Miszczyński (2019), M. Losoncz (2022), H. Haider (2022), D. Vučićević & S. Atlagić (2023), C. Vidal Cortés (2024), O. Busol & B. Romaniuk (2024), M. Bexheti (2024)

Прийняття законодавчих актів також є важливим кроком на шляху до створення антикорупційної інфраструктури, яка базується на принципах прозорості, підзвітності та незалежності. У пострадянських країнах, таких як Україна та Молдова, ключовим завданням законодавчих ініціатив було забезпечення доступу громадськості до інформації про діяльність державних органів. Прийняття Law of Ukraine No. 1700-VII (2014) стало важливим у цій сфері. Закон передбачав обов'язкове декларування доходів і майна державними службовцями, створення механізмів громадського моніторингу та запровадження електронного декларування, яке стало одним із найпрогресивніших інструментів контролю у регіоні. Аналогічно, в Молдові були прийняті закони, спрямовані на прозорість бюджетних процесів і державних закупівель, що мало на меті мінімізувати корупційні ризики у використанні державних коштів (Depo, 2021). У постюгославських країнах також були запроваджені масштабні законодавчі реформи. Наприклад, у Сербії було ухвалено Law of Serbia No. 35 (2019), який передбачав створення централізованої системи контролю за доходами посадовців та прозорість фінансування політичних партій.

Перші міжнародні програми та проєкти, спрямовані на зміцнення антикорупційної політики, відіграли важливу роль у підвищенні ефективності державного управління та створенні умов для стабільного розвитку. Наприклад, у рамках EGAP program (n.d.), реалізованої за підтримки Європейського Союзу, країни Східної Європи впроваджували електронні системи управління державними закупівлями, що значно знизило можливості для зловживань. Рада Європи активно займається боротьбою з корупцією, зосереджуючи зусилля на кількох ключових напрямках. По-перше, вона займається розробкою європейських стандартів, які визначають найкращі практики у цій сфері. По-друге, Рада здійснює моніторинг виконання цих стандартів, оцінюючи прогрес країн у реалізації антикорупційних заходів та виявляючи проблемні ділянки, які потребують додаткової уваги. Крім того, організація надає технічну підтримку країнам і регіонам, пропонуючи експертні консультації, навчальні програми та ресурси, що допомагають підвищити ефективність антикорупційних ініціатив (Kostiuk & Drok, 2024). Програма GRECO (Council of Europe, n.d.), започаткована Радою Європи, мала на меті сприяння реформам у галузі боротьби з корупцією, зокрема в Україні, Молдові, Сербії та інших країнах. GRECO проводила моніторинг виконання державами зобов'язань і надавала рекомендації для покращення законодавства. У рамках цієї програми країни регіону отримали доступ до передових практик, спрямованих на посилення фінансової прозорості. У Молдові, наприклад, завдяки співпраці з міжнародними організаціями вдалося запровадити систему контролю за витратами бюджету, яка стала зразком для інших країн. Сербія, підписавши конвенцію ООН проти корупції, здійснила низку реформ у сфері антикорупційного законодавства. У свою чергу, вона отримала позитивні відгуки від GRECO щодо свого прогресу в боротьбі з корупцією, що стало основою для подальших кроків на шляху євроінтеграції. Під час оцінки прогресу України, Європейська комісія розгляне виконання рекомендацій GRECO в контексті вимог для повноправного членства в Європейському Союзі. Особливо важливо, що Україна

продовжує реалізовувати антикорупційні заходи, рекомендовані GRECO, навіть в умовах воєнного стану (Council of Europe, 2021). Ця політика позитивно сприймається міжнародними партнерами та враховується при оцінці рівня корупції в Україні.

Особливого значення набули проєкти, пов'язані з інтеграцією до Європейського Союзу. Для країн, які прагнули інтегруватися до Європейського Союзу, виконання Копенгагенських критеріїв (Dir, 2023), що включають забезпечення верховенства права, прозорості та ефективної боротьби з корупцією, стало обов'язковою умовою для наближення до членства. Для України євроінтеграційний процес спричинив значний вплив на формування антикорупційної політики, особливо після підписання Association Agreement between Ukraine and the EU (2021). У рамках цієї угоди країна взяла на себе низку зобов'язань, включаючи гармонізацію національного законодавства з європейськими стандартами, реформування судової системи та створення механізмів громадського контролю. Наприклад, запровадження системи Prozorro (n.d.) для державних закупівель стало однією з найуспішніших реформ, що була здійснена у відповідь на вимоги ЄС щодо прозорості. З моменту впровадження системи Prozorro було проведено понад 15 мільйонів угод, загальна сума яких склала 4,3 трильйона гривень. У 2020 році Prozorro було визнано найпрозорішою публічною платформою для закупівель у світі. Система «Прозоро-продаж», що функціонує як державне акціонерне товариство, управляється Міністерством економіки України і є онлайн-аукціоном для продажу та оренди державної власності. Станом на початок 2024 року аукціони Prozorro-sale принесли до державного бюджету та місцевих бюджетів різних рівнів понад 83 мільярди гривень (What is Prozorro, 2023). Платформа «Витрати» є унікальним офіційним джерелом інформації про використання державних фінансів в Україні, створеним відповідно до Law of Ukraine No. 183-VIII (2015). Цей ресурс надає можливість доступу до детальної інформації про фінансові операції бюджетних розпорядників, включаючи дані про суми витрат, їхні цілі та отримувачів коштів (Ministry of Finance of Ukraine, 2025). Північна Македонія, яка прагне стати членом ЄС, також здійснила значні антикорупційні реформи під впливом європейських інституцій. Зокрема, країна створила нові антикорупційні органи, реформувала судову систему та прийняла законодавчі акти, що посилюють підзвітність чиновників. Важливо зазначити, що прогрес у цих реформах ставав умовою для відкриття нових етапів переговорів щодо членства в ЄС. Сербія, яка також перебуває на шляху євроінтеграції, здійснила низку заходів у сфері боротьби з корупцією, орієнтуючись на вимоги ЄС. Наприклад, реформування законодавства про фінансування політичних партій стало ключовим етапом, спрямованим на підвищення прозорості виборчого процесу. Водночас впровадження механізмів контролю за конфліктом інтересів сприяло покращенню сприйняття країни міжнародною спільнотою.

Наслідки міжнародних зобов'язань: порівняльний аналіз успіхів та невдач. Взаємозв'язок між міжнародними рейтингами корупції, зокрема індексом сприйняття корупції, розробленим Transparency International (2024), та зовнішньополітичними перспективами країн Східної Європи та Балкан має важливе значення для оцінки ефективності антикорупційної політики, а також для визначення місця цих країн на міжнародній арені. Міжнародні рейтинги корупції стали важливим інструментом для міжнародної спільноти в оцінці рівня корупції в окремих країнах, що впливає на їхні відносини з міжнародними організаціями та державами, а також на їхню здатність інтегруватися до європейських та світових структур. Індекс сприйняття корупції, оприлюднений Transparency International (2024), є одним із найвідоміших інструментів, який визначає рівень корупції в державних органах різних країн, ґрунтуючись на опитуваннях і дослідженнях, проведених серед експертів та бізнес-лідерів. Рейтинг дозволяє побачити, як країни змінюють своє положення на світовій арені в контексті боротьби з корупцією. Це має суттєвий вплив на зовнішньополітичні перспективи держав, оскільки країни з високим рівнем корупції стикаються з міжнародною ізоляцією, утрудненими умовами для залучення інвестицій та зниженими шансами на членство в міжнародних організаціях, зокрема Європейському Союзі.

Країни, що мають низькі позиції в індексі сприйняття корупції, як, наприклад, Україна, Молдова чи Сербія, часто зазнають критики з боку міжнародних фінансових інституцій і розвинених держав. У той же час, для країн, які прагнуть до європейської інтеграції, такі рейтинги є важливим індикатором виконання європейських вимог щодо прозорості державного управління. У разі низького рейтингу країни з труднощами отримують доступ до програм фінансової допомоги, таких як програми МВФ або ЄС, а також зазнають складнощів у підтримці двосторонніх відносин із західними партнерами. Прикладом таких зусиль є Україна, яка неодноразово отримувала критику за високий рівень корупції, що суттєво впливало на її євроінтеграційні перспективи. Показники CPI до і після реалізації міжнародних програм в країнах Східної Європи та Балкан зображено в Таблиці 2.

Таблиця 2. Порівняння показників індексу сприйняття корупції (CPI) до і після реалізації міжнародних програм в країнах Східної Європи та Балкан

Країна	Рік до впровадження програми	Рік після впровадження програми	CPI (до)	CPI (після)	Зміна (пункти)	Сучасний стан (2024)
Україна	2014	2017	26	30	+4	35
Молдова	2014	2018	35	33	–2	43
Сербія	2014	2018	41	39	–2	35
Албанія	2014	2017	33	38	+5	42
Північна Македонія	2014	2017	45	35	+10	40

Джерело: створено автором на основі джерела Transparency International (2024)

Дані таблиці демонструють зміни в CPI у країнах Східної Європи та Балкан у період після впровадження міжнародних антикорупційних програм. Аналіз результатів показує, що ефективність цих ініціатив є неоднорідною, з позитивними та негативними динаміками залежно від країни. Україна демонструє приріст на 4 пункти CPI (з 26 до 30) у період з 2014 по 2017 рік. Це свідчить про певний прогрес, який можна пов'язати із запровадженням реформ після Революції Гідності, таких як створення антикорупційних інституцій (НАБУ, САП), а також впровадження системи Prozorro. Однак навіть зростання CPI до рівня 30 все ще вказує на серйозні виклики у сфері боротьби з корупцією. Албанія також демонструє зростання CPI на 5 пунктів (з 33 до 38) у період з 2014 по 2017 рік. Цей результат пов'язаний з впровадженням реформи судової системи та заходами, спрямованими на посилення прозорості у фінансовому секторі, які були підтримані Європейським Союзом.

Молдова та Сербія демонструють зниження CPI на 2 пункти кожна, незважаючи на активну міжнародну підтримку. У випадку Молдови зменшення з 35 до 33 між 2014 і 2018 роками можна пояснити численними корупційними скандалами, зокрема крадіжкою мільярда доларів із банківської системи, що серйозно підірвало довіру до антикорупційних ініціатив. Сербія, хоча й приймала антикорупційні закони під тиском ЄС, не змогла забезпечити ефективне виконання цих законів через політичну залежність судової системи. Найбільш негативна динаміка спостерігається в Північній Македонії, де CPI знизився з 45 до 35, що означає втрату 10 пунктів. Це значне падіння пояснюється політичною кризою та численними корупційними скандалами, які посилили недовіру громадян до державних інституцій. Хоча міжнародні програми були спрямовані на стабілізацію ситуації, відсутність політичної волі та глибокої судової реформи звела їхню ефективність нанівець. В Україні з 2014 по 2017 рік відбулося помітне покращення CPI (+4 пункти), однак, до 2024 року показник зріс лише до 35, що свідчить про обмежений ефект реформ, тривалість боротьби з корупцією в судовій системі та політичні виклики, зокрема в умовах війни. Молдова, навпаки, спочатку зазнала негативної динаміки, проте до 2024 року показник зріс до 43, що свідчить про ефективність подальших антикорупційних реформ, зокрема реформування судової системи та співпрацю з ЄС. Сербія демонструє негативну динаміку, адже після 2018 року CPI зменшився на 2 пункти, а до 2024 року впав до 35. Албанія показує стійке покращення CPI після впровадження антикорупційної програми (+5 у 2017 році), а до 2024 року значення індексу зросло до 42. Це може бути результатом глибокої реформи правосуддя, посилення незалежності антикорупційних інституцій та впливу процесу євроінтеграції. Північна Македонія демонструє різкі коливання CPI: після 2017 року показник знизився на 10 пунктів, що може бути пов'язано з політичною кризою та втручанням у роботу антикорупційних органів. Однак у 2024 році спостерігається відновлення до 40 пунктів, що може свідчити про поступову стабілізацію політичної ситуації та повернення до реформ. В Україні ситуація з антикорупційними інститутами є складною. Після Революції Гідності було створено низку органів для боротьби з корупцією, серед яких одними з найбільш важливих є National Anti Corruption Bureau of Ukraine (n.d.) та Prosecutor General's Office of Ukraine (n.d.). Створення цих інституцій було сприйнято як важливий крок у боротьбі з корупцією, але на практиці їх діяльність стикається з численними викликами, серед яких найсуттєвішими є політичний тиск, відсутність належної координації між органами, а також небажання деяких високопосадовців підтримувати ці реформи. Попри значну кількість викритих корупційних схем, на рівні судової системи та в інших гілках влади корупція залишається значною проблемою. Крім того, в Україні спостерігається низький рівень довіри громадян до антикорупційної політики, що відображається в результатах соціологічного опитування. Навесні 2023 року 53 % опитаних визнали корупціонерів у владі найбільшим внутрішнім супротивником країни. Водночас 84 % респондентів підтримали думку, що корупція повинна бути розкрита публічно. Ці результати опитування свідчать про те, що українці усвідомлюють важливість боротьби з корупцією для досягнення єдності в суспільстві, підтримки міжнародних партнерів і здобуття перемоги (Samayeva, 2023). На думку багатьох українців, реформи, спрямовані на боротьбу з корупцією, не є ефективними, а створені інституції не здатні справедливо боротися з корупцією через політичний вплив і корупційні зв'язки всередині державного апарату.

Серед причин недовіри можна відзначити відсутність реальних покарань для високопосадовців та зволікання у вирішенні найгучніших справ, що підриває довіру до новостворених антикорупційних органів. Війна на території країни також ускладнює впровадження ефективних механізмів боротьби з корупцією, водночас мобілізуючи зусилля громади. Крім того, в Україні існує традиційне поблажливе ставлення до корупції в суспільстві та владі, що є наслідком радянських традицій, які зберігаються десятиліттями. Важливою умовою подолання цих проблем є усвідомлення європейської ідентичності громади та розвиток антикорупційного мислення. Важливим аспектом для оцінки ефективності антикорупційних інституцій є рівень довіри громадян. В Північній Македонії, де інституції здобули визнання за рахунок успішних розслідувань корупційних справ та вищого рівня прозорості, громадяни показують більшу довіру до антикорупційної політики. Проте, на прикладі України, де довіра до антикорупційних органів залишається низькою, очевидним є те, що просто створення інституцій не є достатнім для ефективної боротьби з корупцією. Важливими є також політична воля, стабільність, забезпечення незалежності органів, а також постійна комунікація з громадянами, щоб забезпечити прозорість процесів. Детальніше успіхи та невдачі антикорупційної політики зображено в Таблиці 3.

Таблиця 3. Успіхи та невдачі імплементації міжнародних стандартів у боротьбі з корупцією

Країна	Успіхи антикорупційної політики	Невдачі антикорупційної політики	Приклади
Україна	- Створення НАБУ та САП. - Впровадження системи Prozorro для прозорих держзакупівель.	- Політичний тиск на антикорупційні органи. - Відсутність покарань для високопосадовців. - Низький рівень довіри до антикорупційних реформ.	- Prozorro зменшила втрати бюджету на держзакупівлях. - Гучна справа «Роттердам+» досі залишається нерозкритою, що підірвало довіру.
Молдова	- Прийняття нових законів для боротьби з корупцією. - Впровадження антикорупційної стратегії.	- «Крадіжка мільярда» із банківської системи. - Політична залежність судової системи.	- «Крадіжка мільярда» у 2014 році підірвала репутацію влади та довіру до міжнародних програм.
Сербія	- Прийняття антикорупційних законів під тиском ЄС. - Створення органів для боротьби з корупцією.	- Відсутність ефективного виконання законів. - Судова система залишається політично залежною. - Справи часто зупиняються на етапі судового розгляду.	- Прийнято закони щодо прозорості у фінансових потоках, але вони не працюють через брак політичної волі.
Албанія	- Судова реформа для очищення системи. - Прозорість у фінансовому секторі за підтримки ЄС.	- Незавершеність реформ через опір політичних еліт. - Проблеми в імплементації антикорупційних заходів у провінційних регіонах.	- Успішна перевірка суддів на доброчесність скоротила кількість корумпованих суддів. - Проте в провінціях корупція серед держслужбовців залишається серйозною проблемою.
Північна Македонія	- Створення спеціалізованого антикорупційного агентства. - Спроби міжнародних донорів стабілізувати ситуацію.	- Низька довіра до державних інституцій через численні корупційні скандали. - Відсутність політичної волі для глибоких реформ.	- Падіння CPI на 10 пунктів пояснюється політичним впливом на розслідування. - Справа «Прослуховування» розкрила системну корупцію в уряді, проте реформ не було проведено.

Джерело: створено автором на основі джерел Prozorro (n.d.), Anti-Corruption Center (n.d.), Moldova National Strategy (2004), H. Haider (2022), I. Prezelj & T. Ristevska (2022), K. Petro (2023)

В Україні попри прогрес, пов'язаний із запуском Prozorro та створенням НАБУ, ефективність реформ залишається низькою через політичну залежність судової системи та відсутність реальних покарань для топпосадовців. Впровадження міжнародних практик потребує підтримки незалежності антикорупційних органів і розв'язання проблем із судовими рішеннями. Наприклад, виявлено 456 порушень у сфері закупівель, серед яких є випадки, коли предмет закупівлі не відповідав кваліфікаційним вимогам підрядника, не дотримувалися умови договору, а також виникали конфлікти інтересів між замовником і підрядником. Додатково, Генеральна прокуратура України повідомила, що з січня по серпень 2023 року органи внутрішніх справ зареєстрували 132 кримінальних правопорушення в Єдиному реєстрі досудових розслідувань, пов›язаних із Criminal Code of Ukraine Article 191 (2018). Це стосується привласнення, розтрати або заволодіння майном шляхом зловживання службовим становищем у великих розмірах (Kolomiiets, 2023).

В Молдові провал у боротьбі з корупцією виявився критичним після крадіжки мільярда доларів. Це не тільки підірвало довіру до державних інституцій, але й створило прецедент для безкарності. Молдова демонструє, що навіть наявність законодавства без належної політичної волі не дає результатів. Сербія прийняла кілька законів для боротьби з корупцією, однак їхня імплементація залишає бажати кращого через політичну залежність судової системи. Політична воля залишається критичним фактором для успішної антикорупційної політики. Судова реформа в Албанії є прикладом успішного впровадження міжнародних рекомендацій, що призвело до певного підвищення CPI. Проте нерівномірність реформ у різних регіонах країни свідчить про необхідність системного підходу. Сербія демонструє формальне виконання антикорупційних вимог ЄС (прийняття законів, створення спеціальних органів), проте реальна ефективність залишається низькою через політичний вплив на суди та відсутність покарань для корумпованих чиновників. Північна Македонія демонструє найгіршу динаміку з усіх досліджуваних країн. Політична криза та численні скандали підривають ефективність будь-яких реформ. Відсутність політичної волі та системна корупція нівелюють результати міжнародних програм. Міжнародна співпраця у сфері боротьби з корупцією має значний потенціал для впровадження інституційних реформ і підвищення прозорості державного управління. Проте вона не завжди приносить очікувані результати через низку об›єктивних і суб›єктивних факторів. Однією з головних проблем є недостатня адаптація міжнародних рекомендацій до національних реалій. Наприклад, в Україні прийняття низки антикорупційних законів та створення спеціалізованих органів (НАБУ, САП) було частково обумовлено зовнішнім тиском, однак їх ефективність обмежувалася політичним впливом і затягуванням процесів реформування судової системи. Відсутність чіткої координації між міжнародними донорами та внутрішніми органами послаблює вплив цих ініціатив. Другою ключовою проблемою є низький рівень сприйняття реформ громадянами. У Молдові міжнародна підтримка у боротьбі з корупцією, зокрема через впровадження ініціатив ЄС, стикалася із широкою недовірою громадян до державних органів, що

зменшувало ефект від проведених заходів. Поширена практика імітації реформ без їх належного впровадження також знижує довіру до міжнародних інституцій. Третьою проблемою є недостатня узгодженість антикорупційних заходів із соціально-економічним контекстом. У Сербії, попри успішне прийняття низки законів під впливом GRECO, збереження корупційних практик у державних тендерах та відсутність незалежності судової системи гальмували реальний прогрес.

Аналіз досвіду різних країн Східної Європи та Балкан дозволяє визначити найбільш ефективні моделі боротьби з корупцією. Сербія досягла успіху у створенні ефективних інструментів для боротьби з корупцією завдяки міжнародній співпраці. Зокрема, Агентство з боротьби з корупцією запровадило ефективну систему моніторингу майнових декларацій чиновників. Важливим елементом була взаємодія із GRECO, що забезпечила належний нагляд за виконанням рекомендацій. Хоча політичний вплив на судову систему залишається проблемою, прозорість у державному управлінні суттєво покращилася. Успішним прикладом у боротьбі з корупцією стало впровадження в Україні системи електронних державних закупівель Prozorro, яка мінімізувала людський фактор і зменшила кількість корупційних практик. Також ефективним рішенням було запровадження електронного декларування доходів, що дозволило громадськості здійснювати контроль за доходами високопосадовців. Е-декларація представляє собою електронну платформу Єдиного державного реєстру декларацій осіб, які мають повноваження виконувати функції на державному або місцевому рівні. Ця система дозволяє здійснювати пошук декларацій конкретних осіб і переглядати їх за різними критеріями, такими як прізвище, ім›я та по батькові декларанта, а також фільтрувати документи за типом, роком подання і категорією посади (National AntiCorruption Bureau of Ukraine, n.d.). Молдова продемонструвала прогрес у реформуванні законодавства щодо боротьби з відмиванням коштів. Співпраця з міжнародними інституціями, такими як Європейський Союз, дозволила країні прийняти більш прозорі механізми фінансового контролю. Водночас, цей успіх був обмеженим через слабке впровадження законів на практиці. Ефективність антикорупційних реформ значною мірою залежить від їх взаємозв'язку з політичними та економічними трансформаціями. Для досягнення сталих результатів необхідно забезпечити незалежність антикорупційних інституцій, посилити верховенство права та залучити суспільство до моніторингу реформ. Тільки за таких умов антикорупційні ініціативи можуть стати рушієм ширших змін у політичній та економічній системах.

Обговорення

У контексті проведеного дослідження розглядалася динаміка міжнародно-правових ініціатив, спрямованих на подолання корупції в країнах Східної Європи та Балкан, а також аналізувалися ключові виклики та успіхи впроваджених заходів. Порівняння результатів дослідження, проведеного в межах даної роботи, із результатами окремих наукових праць дозволило виявити спільні та відмінні риси підходів до вивчення проблем боротьби з корупцією, інтеграції до ЄС та забезпечення доброго врядування. Результати дослідження, викладені O.A. Uliutina (2021), наголошували на важливості незалежності Спеціалізованої антикорупційної прокуратури (САП) від Офісу Генерального прокурора України. Проведене дослідження також відзначило позитивний вплив створення антикорупційних інституцій на ефективність боротьби з корупцією, проте, на відміну від позиції O.A. Uliutina, було зроблено акцент на комплексному підході, який передбачає взаємодію різних інституцій, а не лише на зміні їхньої підпорядкованості. Схожість із проведеним дослідженням полягала у визнанні важливості антикорупційних органів, тоді як відмінність була зосереджена на підходах до забезпечення їхньої незалежності. Стаття P. Draçi *et al*. (2022) акцентувала увагу на регіональній співпраці в країнах Західних Балкан, розглядаючи її як механізм інтеграції до ЄС та каталізатор економічного, соціального й політичного розвитку. Проведене дослідження також висвітлювало значення регіонального співробітництва, зокрема у боротьбі з корупцією, однак мало іншу спрямованість. У дослідженні P. Draçi *et al*. ключовим аспектом була роль європейських інституцій, таких як ОЕСР і Європейська Комісія, тоді як у проведеному дослідженні акцент робився на внутрішніх трансформаціях і побудові механізмів прозорості в окремих країнах. Таким чином, обидва дослідження підтвердили значення зовнішніх стимулів, проте проведене дослідження розглянуло питання боротьби з корупцією крізь призму внутрішніх реформ.

Результати дослідження D. Soyaltin-Colella (2022) виявили парадокс у розвитку Сербії та Чорногорії, які, попри виконання умов ЄС, зберегли високий рівень корупції через вплив китайського фінансування та авторитарних практик. Автори наголосили, що значна частина корупційних проявів була пов'язана з недостатнім моніторингом реалізації реформ та їхньою залежністю від зовнішніх фінансових джерел. У проведеному дослідженні також підкреслювалося, що впровадження реформ, спрямованих на боротьбу з корупцією, потребує не лише виконання формальних вимог, але й ефективного впровадження практик прозорості, підзвітності та незалежного правосуддя. Особливу увагу було звернено на те, що такі країни, як Сербія та Чорногорія, стикалися з дилемою між виконанням умов ЄС та збереженням доступу до альтернативних джерел фінансування, які сприяли посиленню корупційних практик. Схожість проведеного дослідження полягала у висвітленні проблеми впливу зовнішніх чинників на внутрішні процеси, а також у важливості забезпечення належного впровадження реформ. Водночас проведене дослідження не зосереджувалося на ролі альтернативних міжнародних партнерів, таких як Китай, а більше досліджувало вплив самого ЄС як основного суб'єкта стимулювання реформ у країнах Східної Європи та Балкан. У статті I. Kubbe & L. Cvetanoska (2021) було проаналізовано зусилля ЄС у боротьбі з корупцією через механізм умовності, з акцентом на демократичне врядування, прозорість і верховенство права. У дослідженні розглядалася система стимулювання реформ шляхом надання фінансової підтримки за умов виконання конкретних політичних і економічних критеріїв. Проведене дослідження

також підтвердило роль ЄС у стимулюванні реформ, однак підкреслило складність забезпечення реального впливу цих механізмів через відсутність належного контролю за використанням коштів і виконанням умов. Автори наголосили, що корупційні практики нерідко адаптуються до формальних вимог, що призводить до поверхневого впровадження реформ. Основна відмінність полягала в тому, що проведене дослідження більше зосереджувалося на практичних викликах, пов'язаних із реалізацією антикорупційних реформ, зокрема проблемах контролю й забезпечення прозорості на місцевому рівні, тоді як стаття I. Kubbe & L. Cvetanoska розглянула широке коло питань, включаючи взаємозв'язок між корупцією, демократією та соціальною стабільністю. Окрім того, проведене дослідження мало більш прикладний характер, орієнтований на конкретні механізми взаємодії з ЄС, тоді як стаття I. Kubbe & L. Cvetanoska мала більш теоретичний підхід до аналізу корупційних проблем у регіоні.

Результати, представлені у статті M.A. Nijmeijer (2024), зосереджувалися на процесі розширення Європейського Союзу, особливо в аспекті політичного навчання з попередніх східних розширень. Проведене дослідження також вивчало механізми адаптації політик у процесі європейської інтеграції. Однак, на відміну від висновків M.A. Nijmeijer, які підкреслювали суворіші умови приєднання Сербії, зокрема посилений моніторинг та проміжні критерії, проведене дослідження акцентувало увагу на необхідності збалансованого поєднання контролю та підтримки країн у процесі реформ. Обидва дослідження погоджувалися, що економічна політика і верховенство права є критично важливими сферами для подальшої інтеграції, однак проведене дослідження меншою мірою акцентувало увагу на соціальних аспектах, розглядаючи їх опосередковано через економічні механізми. У статті C. Castro & I. Lopes (2023) було детально проаналізовано вплив електронного урядування на зменшення рівня корупції. Автори зробили висновок, що впровадження електронного урядування є важливим інструментом у боротьбі з корупцією за умови досягнення певного рівня розвитку цифрової інфраструктури. Проведене дослідження також вивчало роль цифрових технологій у контексті підвищення прозорості та зменшення корупційних ризиків, що створює точку дотику між двома роботами. Водночас, проведене дослідження наголошувало на складнощах інтеграції електронного урядування в умовах обмежених ресурсів та слабкої інституційної спроможності, що не було предметом детального розгляду у статті C. Castro & I. Lopes.

Результати дослідження L. Karpenko *et al*. (2023) мали багато спільного з проведеним дослідженням у питанні аналізу векторів антикорупційної політики в Україні. Обидва дослідження наголошували на важливості формування ефективних регуляторних механізмів для боротьби з системною корупцією, впровадження прозорих процедур і використання міжнародного досвіду в реформуванні ключових інституцій. Проте, у роботі L. Karpenko *et al*. більше уваги приділялося історичній еволюції корупційних практик, аналізу стратегій боротьби з корупцією на 2020-2024 роки та їхньому впливу на соціально-економічний розвиток. Проведене дослідження, зі свого боку, більше зосереджувалося на сучасних викликах і перспективах антикорупційної політики, зокрема у контексті інтеграції до європейського правового простору, що вимагало адаптації регіональних підходів до міжнародних стандартів. У книзі B. Rothstein (2021) корупція розглядалася через призму соціального контракту, де основний акцент був зроблений на значенні довіри між державою та суспільством як базового елементу ефективної антикорупційної політики. Автор також підкреслював необхідність підвищення громадянської активності, забезпечення прозорості державних процедур і активного залучення громадськості до контролю за владою. Проведене дослідження погоджувалося з тезою про важливість довіри та залучення громадян, однак робило більший акцент на практичних аспектах впровадження антикорупційних реформ, таких як створення незалежних інституцій, впровадження цифрових технологій і посилення відповідальності за корупційні дії. Крім того, B. Rothstein акцентував на міжнародній співпраці в боротьбі з корупцією, що частково перегукувалося з проведеним дослідженням, але останнє більше зосереджувалося на розробці й впровадженні внутрішніх механізмів ефективного державного управління.

Обговорення показало, що проведене дослідження частково співпадало з висновками інших робіт, висвітлюючи схожі аспекти, такі як значення інституційного розвитку, роль міжнародної співпраці, необхідність зміцнення соціальної довіри та використання інноваційних підходів у боротьбі з корупцією. Водночас були помітні відмінності, які полягали у методологічних акцентах, деталізації окремих аспектів і фокусі на різних аспектах проблеми. Наприклад, дослідження L. Karpenko *et al*. (2023) зосереджувалося на історичній еволюції корупції та аналізі стратегій розвитку, тоді як робота B. Rothstein розглядала проблему через призму теорії соціального контракту, а проведене дослідження приділяло більше уваги сучасним викликам, таким як цифровізація, зміцнення внутрішніх регуляторних механізмів і адаптація до стандартів ЄС. Це підкреслює багатовимірність проблеми корупції, яка включає політичні, соціальні, економічні та правові аспекти, а також демонструє необхідність подальших досліджень для розробки інтегрованих підходів, що забезпечать ефективну боротьбу з цим явищем у довгостроковій перспективі.

Висновки

Дослідження охопило аналіз антикорупційної політики країн Балкан і Східної Європи, зокрема України, Сербії, Північної Македонії, Молдови та Албанії. У рамках дослідження було розглянуто ключові кейси, такі як діяльність НАБУ, реформування судової системи в Сербії, впровадження електронного декларування в Україні, боротьба з банківськими аферами в Молдові та інші. Країни регіону демонструють різний рівень прогресу у впровадженні міжнародних антикорупційних стандартів. Україна стала прикладом комплексного підходу до боротьби з корупцією, зокрема через впровадження електронного декларування, яке сприяло підвищенню прозорості, але зіштовхнулося з опором серед політичних і бізнес-еліт. У Сербії реформування судової системи показало позитивні

зрушення в частині прозорості процесів, однак реальні повноваження антикорупційних органів залишаються обмеженими. Найуспішніші результати демонструють ті країни, які змогли поєднати ефективне впровадження міжнародних стандартів з розвитком національних антикорупційних механізмів. В Україні зростання CPI свідчить про прогрес після запровадження антикорупційних реформ, однак цей результат є недостатнім для досягнення стійкого рівня довіри громадян і міжнародних партнерів. Створення таких інституцій, як НАБУ, САП та системи Prozorro, стало важливим етапом у боротьбі з корупцією.

Проте відсутність ефективного виконання законів, політичний тиск та неспроможність притягувати високопосадовців до відповідальності залишаються ключовими викликами. Аналіз динаміки CPI у країнах Східної Європи та Балкан після впровадження міжнародних антикорупційних програм засвідчив про суттєві коливання ефективності цих ініціатив. Україна, Албанія та Молдова продемонстрували позитивний тренд (зростання CPI на 4-5 пунктів у певні періоди), що пов'язано з антикорупційними реформами, створенням спеціалізованих інституцій та підтримкою ЄС. Однак обмежений прогрес у деяких випадках (наприклад, Україна досягла лише 35 пунктів до 2024 року) вказав на системні проблеми, такі як слабкість судової системи чи політичні кризи. Сербія та Північна Македонія зазнали падіння CPI через корупційні скандали, політичну нестабільність та неефективне впровадження реформ, хоча остання дещо відновила позиції до 2024 року (40 пунктів). Ефективність антикорупційних програм залежить від незалежності інституцій, їхньої здатності діяти автономно та прозоро, а також підтримки громадянського суспільства. Для країн, що прагнуть євроінтеграції, виконання антикорупційних зобов›язань має ключове значення не лише для зовнішньополітичного успіху, але й для формування довіри всередині країни. Серед переваг антикорупційної політики в досліджуваних країнах виділено адаптацію міжнародних стандартів, розвиток інституційної бази та посилення прозорості завдяки цифровим технологіям. Проте недоліками є слабка політична воля, обмежені ресурси антикорупційних органів, низький рівень довіри суспільства до судової системи та часті випадки політичного впливу на ключові інституції. Дослідження показало, що успішна антикорупційна політика можлива лише за умов комплексного підходу, який включає посилення інституційної автономії, підтримку реформ з боку міжнародних партнерів та активну участь громадянського суспільства. Майбутні роботи мають зосередитись на емпіричних методах дослідження та аналізі неформальних практик, які підривають ефективність антикорупційних реформ.

Подяки

Немає.

Фінансування

Немає.

Конфлікт інтересів

Немає.

UDC: 343.231:341.2
Doi: 10.59214/2663-2675.35(3).2025.109

Radostin Vazov*
Associate Professor of Economics and Business Administration
Sofia University St. Kliment Ohridski
1504, 15 Tsar Osvoboditel Blvd., Sofia, Bulgaria
https://orcid.org/0000-0003-3322-7060

Current results of international legal cooperation in combating corruption in Eastern European and Balkan countries in the 21st century: Successes and failures

Abstract. The relevance of this study lies in the need to examine the effectiveness of international anti-corruption programmes in Eastern European and Balkan countries, as corruption remains a serious obstacle to their sustainable development and integration into the EU. This study aimed to identify the main achievements and challenges in combating corruption and to assess their impact on the Corruption Perceptions Index. The methodology was based on the analysis of Corruption Perceptions Index data for the years 2014-2024, comparative examination of the region's political and social conditions, and systematisation of the results of anti-corruption standard implementation. The findings demonstrated that the successful application of international anti-corruption standards depends on the combination of political will, judicial independence, and the involvement of civil society. The analysis of the relationship between international corruption rankings and the foreign policy prospects of Eastern European and Balkan countries revealed a complex dynamic in how anti corruption reforms affect states' international standing. The Ukrainian experience illustrated the dual nature of such influence: on the one hand, progress in Corruption Perceptions Index indicators strengthened international support, while on the other, the limited effectiveness of anti-corruption institutions restricted tangible achievements. Albania and Moldova achieved moderate progress through the establishment of anti-corruption bodies and EU support. By contrast, Serbia and North Macedonia experienced a decline in performance due to political crises and institutional weakness. The study underlined the importance of a comprehensive approach to combating corruption, combining both national reforms and international support. The results obtained may serve to refine the anti-corruption strategies of Eastern European and Balkan countries, taking into account the key success factors of institutional independence, judicial reform, and public oversight

Keywords: institutional reforms; social trust; digitalisation of governance; European integration; legislative implementation

Introduction

The relevance of this topic arises from the persistent need to strengthen international legal cooperation in the fight against corruption, which is of particular significance for Eastern European and Balkan countries in light of their aspirations for integration into the European political and legal sphere. Corruption in these states continues to pose one of the main challenges to ensuring the rule of law, transparency in public administration, and economic stability. In the current context, international anti-corruption cooperation functions not only as a mechanism of legal pressure but also as a platform for sharing best practices, providing technical assistance, and harmonising national legislation with international standards. The effectiveness of such cooperation largely depends on the ability of national institutions to adapt the proposed approaches to the local context, which involves not only legal but also political, cultural, and administrative factors. Within this framework, a systematic analysis of contemporary trends, achievements, and shortcomings in anti-corruption policy under international legal initiatives becomes particularly important for understanding the prospects of further regional integration into the European legal community.

O. Makarenkov (2024) emphasised the necessity of aligning international and national legal approaches to anti-corruption policy, as unsystematic implementation of international standards may lead to their formal application without producing any real impact on corruption levels. The author stressed that the effectiveness of anti-corruption measures largely depends on their institutional implementation, rather than solely on political declarations or public pressure. He proposed a conceptual model that incorporates legal, administrative, and social

Received: 10.05.2025, Revised: 21.07.2025, Accepted: 16.08.2025

Suggested Citation:

Vazov, R. (2025). Current results of international legal cooperation in combating corruption in Eastern European and Balkan countries in the 21st century: Successes and failures. *Foreign Affairs*, 35(4), 109-120. doi: 10.59214/2663-2675.35(3).2025.109.

*Corresponding author

Copyright © The Author(s). This is an open access article distributed under the terms of the Creative Commons Attribution License 4.0 (https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/)

dimensions, enabling not only an assessment of the degree to which international norms are adopted but also the extent of their integration into national legal systems. K. Takacs Haynes & M. Rašković (2021) suggested an interdisciplinary approach to the analysis of corrupt practices in Central and Eastern European countries, viewing them through the lens of socio-psychological factors. By applying theories of social identity and mechanisms of moral disengagement, the authors demonstrated that corrupt behaviour is not merely the product of institutional deficiencies but is also shaped by historical and cultural influences. They found that in countries with deep-rooted traditions of patronage, corruption is often perceived not as a crime but as an acceptable form of social interaction. The study placed particular emphasis on the specific characteristics of corrupt practices in North Macedonia, Hungary, and Slovenia, where differences in societal tolerance towards corruption were identified, depending on historical experience and levels of trust in state institutions. A. Puljiz (2022) and R. Safarov (2024) examined the European Union's enlargement policy as a mechanism for promoting democratisation and combating corruption in the Western Balkans. Safarov focused on the legal aspects of EU accession, particularly the significance of the rule of law and the necessity of deep judicial reforms as prerequisites for integration. His analysis indicates that even in candidate countries that formally comply with European standards, corruption levels remain high due to weak mechanisms for implementing reforms. A. Puljiz, in turn, investigated the effectiveness of the EU's conditionality policy, which involves providing financial and institutional support in exchange for concrete reforms. The study demonstrated that although such a strategy can stimulate democratic transformation, it often encounters political resistance in candidate countries where corruption is a structural element of the political system.

B. Frey (2024) explored the historical context of corruption in the private sectors of Serbia and Croatia, tracing its evolution from the socialist period to the present day. He found that informal practices such as nepotism and the interconnection between business and politics form part of these countries' historical legacy and continue to shape their economic systems. His study emphasised that even after the reform of state institutions, the business environment often remains vulnerable to corruption risks due to weak enforcement mechanisms. S. Wickberg (2021), in his research, highlighted the theoretical complexity of defining corruption, noting that the absence of a universal definition complicates the development of effective international mechanisms to combat the phenomenon. He proposed a revival of the constructivist approach, one that would take into account the social, political, and economic specificities of different regions. His research demonstrated that corruption is not solely a legal or economic issue but a multifaceted phenomenon that requires differentiated approaches to counter it.

D. Dimitrijević (2023) analysed the key international legal instruments for combating corruption developed by the UN, the EU, the Council of Europe, the OECD, and other organisations, identifying divergences in their approaches to the criminalisation of corruption and the imposition of sanctions. The study, based on comparative, normative, and teleological methods, underscored the need for harmonising international anti-corruption standards to ensure effective resistance to transnational corruption through institutional cooperation and the coordinated incorporation of these norms into national legislation. S. Roksandić (2021) conducted a systematic analysis of corruption in EU member states, developing criteria to distinguish between petty and systemic corruption. He highlighted the importance of international cooperation in this area, particularly the effectiveness of enforcement mechanisms in countries such as Germany, Italy, and Poland. His research is especially valuable for assessing the role of the European Union in tackling corruption, as it helps to identify effective tools that may also be applied in candidate countries. However, he noted that existing EU mechanisms do not yet adequately account for the specific features of corrupt practices in Eastern Europe and the Balkans, which limits their effectiveness in these regions.

Despite the considerable theoretical and practical basis of existing research, questions remain insufficiently explored concerning how Eastern European and Balkan countries adapt international anti-corruption standards to their legal systems, and which mechanisms ensure the sustainability of anti-corruption policies under conditions of political instability. This study aimed to analyse the successes and failures of implementing international anti-corruption standards in Eastern European and Balkan states, in order to identify the key factors influencing the effectiveness of anti-corruption policy. The objectives of the research were: to determine the principal factors shaping the effectiveness of implementing international anti-corruption standards in Eastern European and Balkan countries; to examine the correlation between the level of institutional development (particularly the independence of the judiciary) and the dynamics of anti-corruption reforms in the states under study; and to formulate practical recommendations for optimising mechanisms of adaptation of international anti-corruption standards, taking into account the specific features of national legal systems and the political realities of the region.

Materials and methods

The study was based on an analysis of recommendations issued by international organisations and specialised anti-corruption institutions. The main sources included: National AntiCorruption Bureau of Ukraine (n.d.); Serbian Anti-corruption Agency (OECD, 2013); European Bank for Reconstruction and Development (EBRD) (n.d.); U.S. Agency for International Development (n.d.); EGAP programme (n.d.); GRECO – Group of States against Corruption (Council of Europe, n.d.); Copenhagen Criteria (Dir, 2023); Prosecutor General's Office of Ukraine (n.d.). The Association Agreements with the European Union were analysed, specifically the Stabilisation and Association Agreement between the EU and Serbia (European Commission, 2016) and the Association Agreement between Ukraine and the EU (2021). The research also drew on the following legislative acts and documents: the reform of anti-corruption policy in the framework of North Macedonia's preparation for EU accession (Bexheti, 2024); Law of Ukraine No. 1700-VII (2014); Law of Serbia No. 35 (2019); and the Moldova National Strategy

for Corruption Prevention and Fighting (2004). In addition, online platforms were examined, such as the electronic asset declaration system for public officials (National Agency on Corruption Prevention, n.d.); the Prozorro system (n.d.); and the Vytraty (Expenditures) platform (Ministry of Finance of Ukraine, 2025).

The study was conducted in the form of a comparative analysis based on secondary data collected from official sources of international organisations, including Transparency International (2024), the European Bank for Reconstruction and Development (n.d.), the World Bank (n.d.), and the International Monetary Fund (n.d.), covering the period 2014-2024. The analysis focused on the relationship between Corruption Perceptions Index (CPI) indicators and the foreign policy prospects of the selected countries in the context of European integration and the implementation of international anti-corruption standards. The sample included countries of Eastern Europe (Ukraine, Moldova) and the Balkan region (Serbia, Albania, North Macedonia), which met the following criteria: availability of official CPI data for the specified period; implementation of international anticorruption programmes financed by the EU, IMF, or other international donors; and publication of progress reports on anti-corruption efforts in relevant national and international sources.

A combination of methods was employed in the study, each serving a specific function within the analysis of the effectiveness of international anti-corruption programmes. Document analysis was used to examine the legal and regulatory frameworks of the countries under study, as well as international agreements and strategies containing anti-corruption provisions. This analysis encompassed both primary legislative acts and secondary regulations governing the operation of anticorruption bodies. The comparative method made it possible to evaluate differences in the structure, functions, and powers of anti-corruption institutions in the selected countries. In particular, the activities of the NABU and the Serbian Anti-Corruption Agency were analysed to identify key success factors and obstacles in their work. The experience of other states, such as Germany, Italy, and Poland, was also considered, allowing the identification of effective enforcement mechanisms. Content analysis was applied to qualitatively assess the effectiveness of international anti-corruption initiatives, particularly their impact on institutional and legal systems. Reports of international organisations, such as the Council of Europe and GRECO (the Council of Europe's anti-corruption monitoring body), were examined to evaluate the implementation of international anti-corruption standards in the selected countries.

The case study method was employed to explore specific anti-corruption initiatives in greater depth, including the introduction of electronic asset declaration in Ukraine, judicial reform in Serbia, and measures to combat banking fraud in Moldova. Each case was analysed with consideration of the country's political, social, and economic context. Legal hermeneutics was applied to interpret international and national legislative acts, allowing an assessment of their effectiveness in the context of combating corruption. The hermeneutic approach provided a deeper understanding of the content of legal norms and revealed potential gaps or contradictions in legislation. Qualitative analysis involved comparing the successes and failures of implementing international anti-corruption standards. Particular attention was given to interpreting the causes of positive or negative changes, based on data concerning political, social, and economic factors that influenced the effectiveness of the programmes. For processing information, the following approaches were employed: systematisation of information for comprehensive analysis; data visualisation to compare the effectiveness of anti-corruption institutions; and thematic analysis, which highlighted key issues such as judicial reform, the fight against money laundering, and the use of international donor programmes. The research was carried out in line with the principles of transparency and accountability, while taking into account the specific features of the legal systems of the countries under study.

Results

Historical context of anti-corruption efforts in Eastern Europe and the Balkans. Political and economic instability became one of the main drivers of corruption in Eastern European and Balkan countries following the collapse of Yugoslavia. In the post-Soviet states, the transformation of the economic system from planned to market-oriented was accompanied by the dismantling of former political institutions, the weakening of the legal system, and a lack of effective oversight of financial flows. In many cases, these processes resulted in the abuse of power, particularly in the early years of independence. Frequent changes of government and the absence of political continuity became significant factors in the spread of corruption. For instance, in Romania during the 1990s, shifts in power structures were often accompanied by large-scale personnel reshuffles, which encouraged the emergence of new corrupt practices (Miszczyński, 2019). Similarly, in Serbia, after the fall of Slobodan Milošević's regime in 2000, a large part of the state apparatus remained loyal to entrenched practices, creating obstacles to the implementation of anti-corruption reforms (Vučićević & Atlagić, 2023). In the Balkan states, political corruption was closely intertwined with ethnic conflicts. Serbia, having endured years of international isolation, economic sanctions, and authoritarian rule, faced a situation where corruption had permeated all levels of public administration (Losoncz, 2022). The absence of external oversight and binding international commitments only reinforced this trend. In North Macedonia, corruption was closely linked to ethnic tensions, which hindered the reform of the public sector and encouraged the allocation of resources based on ethnic quotas rather than transparent competitive procedures (Vidal Cortés, 2024).

Against the backdrop of prolonged economic instability that spread across the post-Soviet space following the collapse of the USSR in 1991, conditions emerged for the development of systemic corruption. In Moldova, for example, the deep economic crisis of the 1990s forced many businesses and citizens to resort to informal practices for survival, which subsequently became normalised. In Ukraine, the period of mass privatisation was accompanied by non-transparent procedures, enabling certain groups to accumulate wealth at the expense of state property. Political and economic instability played a decisive role in the spread of corruption across the region. In the early years of independence (the 1990s), when democratic reforms were

often unsystematic and governments changed frequently, conditions arose that facilitated the abuse of public authority. In countries with transitional economies, weak legal and regulatory mechanisms encouraged manipulation of public contracts, privatisation processes, and the use of foreign aid. For example, in Moldova, the investigation into the major banking fraud of 2014 – then an amount equivalent to 12% of the country's GDP disappeared from the banking system – revealed the ineffectiveness of anti-corruption mechanisms (Haider, 2022). Economic instability also encouraged the emergence of corrupt practices by lowering living standards. In Serbia, the low salaries of public officials and judges increased their vulnerability to bribery. In Ukraine, the economic crisis of the early 1990s pushed the population to participate in "shadow" schemes, which quickly became commonplace. These factors largely determined the inability of state institutions to combat corruption effectively, rendering it an ingrained feature of socio-political life.

Institutional weakness manifested in several key aspects. First, it was reflected in the low professionalism and corruption within the state apparatus. Many officials lacked adequate education or experience, which heightened their susceptibility to bribery. Second, the weakness of the judiciary and law enforcement bodies made the effective investigation of corruption crimes virtually impossible. In Serbia, for example, the transition from an authoritarian regime to democracy was accompanied by considerable difficulties in reforming the judiciary, which remained under the influence of political forces. A particularly significant issue was the absence of independent anti-corruption institutions capable of ensuring transparency in public administration. Following independence, Ukraine faced pervasive corruption across key sectors of the state apparatus, including energy, transport, and privatisation, due to the lack of adequate oversight and mechanisms of checks and balances. The EBRD, IMF, and World Bank actively promoted anti-corruption requirements, which were intended to form part of broader structural reforms in these countries. For instance, the IMF often linked its macro-financial stabilisation programmes to measures enhancing transparency in public finances, reforming the tax system, and combating corruption. In Ukraine, IMF programmes repeatedly included obligations to establish effective anti-corruption institutions. Notably, in 2014, cooperation with the IMF led to the creation of the National Anti-Corruption Bureau of Ukraine (NABU) (National AntiCorruption Bureau of Ukraine, n.d.) and the introduction of an electronic asset declaration system for public officials (National Agency on Corruption Prevention, n.d.). Despite NABU's considerable achievements, its work has frequently faced political resistance and attempts to undermine the institution's independence.

In Serbia, in order to counter systemic corruption, the Anti-Corruption Agency was established in 2010 (OECD, 2013). This body was granted extensive powers, including oversight of officials' incomes, investigation of corruption cases, and monitoring of political party financing. However, the effectiveness of the agency remained limited due to a lack of resources, insufficient independence, and the influence of political elites. A similar situation was observed in other countries in the region, where anti-corruption institutions were often established under external pressure, particularly from the European Union, the International Monetary Fund, or other international organisations. For example, in North Macedonia, following 2015, anti-corruption policy reforms were introduced as part of preparations for EU accession (Bexheti, 2024). The government established a Special Prosecutor's Office tasked with investigating high-profile corruption cases linked to the former political leadership. The European Bank for Reconstruction and Development (EBRD) (n.d.) also played a significant role in promoting transparency in corporate governance and the public sector. In Serbia, for instance, EBRD activities supported the reform of state-owned enterprises and the introduction of corporate governance standards that reduced corruption risks. Through EBRD-funded programmes, the country was able to create new mechanisms for monitoring resource use in large infrastructure projects. Legislative initiatives have proven crucial in post-Soviet and post-Yugoslav countries for implementing systemic changes aimed at ensuring transparency in public administration and financial flows. One of the main elements of international cooperation in combating corruption is the inclusion of specific anti-corruption provisions in agreements with international donors, which establish the legal and institutional frameworks necessary for implementing anti-corruption measures. Such provisions may include obligations for the parties to establish anti-corruption bodies, prevent corrupt practices, promote transparency and openness in the management of public funds, uphold the rule of law, and combat money laundering. Prominent examples of such agreements are the bilateral treaties between the European Union and the Western Balkan countries, in particular the Stabilisation and Association Agreement between the EU and Serbia, which came into force in 2016 (European Commission, 2016). This agreement contains anti-corruption provisions aimed at enhancing transparency in public administration, combating corruption across all sectors, and establishing effective institutions to oversee the use of public finances. Similar agreements have been concluded with Montenegro, Bosnia and Herzegovina, and other countries seeking EU membership. Other examples of cooperation with international donors include technical and financial support from the IMF and the World Bank. The IMF provides loans to Eastern European and Balkan countries on the condition that they implement economic and administrative reforms, including anti-corruption initiatives. The World Bank also actively supports anti-corruption efforts, notably in Ukraine, where it has funded reforms in public administration and measures to increase transparency in public procurement (International Monetary Fund, n.d.; World Bank, n.d.).

Technical assistance and expert support are provided by international organisations and donors, notably USAID (U.S. Agency for International Development, n.d.), which collaborates with a number of countries to strengthen their anti-corruption institutions and establish mechanisms to combat corruption in the public sector. USAID programmes in Ukraine, Moldova, and other countries, aimed at reforming the judiciary and creating mechanisms to reduce corruption risks in the public sector, are examples of such cooperation. Examples of collaboration with international donors and experts on anti-corruption initiatives are presented in Table 1.

Table 1. Cooperation with international donors and experts on anti-corruption issues

Country	International donor	Joint initiatives and projects	Key anti-corruption measures
Ukraine	IMF, World Bank, USAID	Public administration reforms, anti-corruption policy	Establishment of NABU, reform of public procurement, financial transparency
Moldova	EU, IMF, World Bank	Governance reform programmes and anti-corruption initiatives	Establishment of anti-corruption agencies, judicial system modernisation
Serbia	EU, World Bank, USAID	Support for anti-corruption reforms and policy	Establishment of the Anti-Corruption Agency, anti-money laundering measures
Albania	EU, IMF, USAID	Public sector reforms and anti-corruption efforts	Establishment of specialised anticorruption bodies, strengthening of the judiciary
North Macedonia	EU, IMF, USAID	Anti-corruption reform in public institutions, anti-money laundering	Implementation of anti-corruption strategies, police and prosecution reform

Source: created by the author based on research M. Miszczyński (2019), M. Losoncz (2022), H. Haider (2022), D. Vučićević & S. Atlagić (2023), C. Vidal Cortés (2024), O. Busol & B. Romaniuk (2024), M. Bexheti (2024)

The adoption of legislation is also a crucial step in establishing an anti-corruption infrastructure founded on the principles of transparency, accountability, and independence. In post-Soviet countries such as Ukraine and Moldova, a key objective of legislative initiatives was to ensure public access to information regarding the activities of state institutions. The enactment of the Law of Ukraine No. 1700-VII (2014) was particularly significant in this regard. The law introduced mandatory income and asset declarations for public officials, established mechanisms for public monitoring, and implemented an electronic declaration system, which became one of the most advanced oversight tools in the region. Similarly, in Moldova, laws were enacted to enhance the transparency of budgetary processes and public procurement, aiming to minimise corruption risks in the use of public funds (Depo, 2021). Post-Yugoslav countries also undertook extensive legislative reforms. For instance, in Serbia, the Law of Serbia No. 35 (2019) established a centralised system for monitoring officials' incomes and ensured transparency in the financing of political parties.

Early international programmes and projects aimed at strengthening anti-corruption policies played an important role in improving public administration efficiency and creating conditions for sustainable development. For example, under the EGAP programme (n.d.), implemented with the support of the European Union, Eastern European countries introduced electronic public procurement management systems, significantly reducing opportunities for abuse. The Council of Europe is actively engaged in combating corruption, concentrating its efforts on several key areas. Firstly, it develops European standards that define best practices in the field. Secondly, the Council monitors the implementation of these standards, assessing countries' progress in enacting anti-corruption measures and identifying areas that require additional attention. In addition, the organisation provides technical assistance to countries and regions, offering expert advice, training programmes, and resources to enhance the effectiveness of anti-corruption initiatives (Kostiuk & Drok, 2024).

The GRECO programme (Council of Europe, n.d.), established by the Council of Europe, aims to support anti-corruption reforms, notably in Ukraine, Moldova, Serbia, and other countries. GRECO monitors states' compliance with their commitments and provides recommendations to improve legislation. Through this programme, countries in the region gain access to best practices designed to strengthen financial transparency. For example, in Moldova, collaboration with international organisations enabled the introduction of a budget expenditure control system, which became a model for other countries. In Serbia, following the ratification of the UN Convention against Corruption, a series of reforms were undertaken in anti-corruption legislation. The country subsequently received positive assessments from GRECO regarding its progress, providing a foundation for further steps towards European integration. In the case of Ukraine, the European Commission will consider the implementation of GRECO's recommendations in the context of the requirements for full membership in the European Union. It is particularly noteworthy that Ukraine continues to implement anti-corruption measures recommended by GRECO, even under conditions of martial law (Council of Europe, 2021). These policies are positively regarded by international partners and are taken into account when assessing the level of corruption in Ukraine.

Projects related to European Union integration have acquired particular significance. For countries seeking EU membership, compliance with the Copenhagen criteria (Dir, 2023) – which include upholding the rule of law, ensuring transparency, and effectively combating corruption – has become a mandatory prerequisite for membership. For Ukraine, the process of European integration has had a substantial impact on the development of anti-corruption policy, especially following the signing of the Association Agreement between Ukraine and the EU (2021). Under this agreement, Ukraine undertook a series of commitments, including harmonising national legislation with European standards, reforming the judicial system, and establishing mechanisms for public oversight. For instance, the introduction of the Prozorro system (n.d.) for public procurement has been one of the most successful reforms in response to EU transparency requirements. Since its implementation, Prozorro has facilitated over 15 million contracts, amounting to a total of 4.3 trillion UAH. In 2020, Prozorro was recognised as the most transparent public procurement platform in the world. The Prozoro-Sale system, operating as a state joint-stock company, is managed by the Ministry of Economy of Ukraine and functions as an online auction platform for the sale and lease of state-owned property. As of early 2024, Prozorro-Sale auctions had contributed over UAH 83 billion to the state and local budgets at various levels (What is Prozorro, 2023). The Vytraty platform serves as a unique official source of information on the use of public finances in Ukraine, established under the Law of Ukraine No. 183-VIII (2015). This resource

provides access to detailed data on the financial operations of budgetary authorities, including expenditure amounts, their purposes, and the recipients of funds (Ministry of Finance of Ukraine, 2025).

North Macedonia, which aspires to EU membership, has also undertaken significant anticorruption reforms under the influence of European institutions. The country has established new anti-corruption bodies, reformed its judicial system, and adopted legislation to enhance the accountability of public officials. Importantly, progress in these reforms has become a condition for opening new stages of EU membership negotiations. Serbia, likewise pursuing European integration, has implemented a range of anti-corruption measures aligned with EU requirements. For instance, reforms to legislation governing the financing of political parties represented a key step towards greater transparency in the electoral process. At the same time, the introduction of mechanisms to control conflicts of interest has contributed to improving the country's perception in the international community.

Consequences of international commitments: A comparative analysis of successes and failures. The relationship between international corruption rankings – particularly the Corruption Perceptions Index developed by Transparency International (2024) – and the foreign policy prospects of Eastern European and Balkan countries is of crucial importance for evaluating the effectiveness of anti-corruption policies and for determining these countries' standing on the international stage. International corruption rankings have become a vital tool for the global community in assessing corruption levels in individual states, influencing their relations with international organisations and other countries, as well as their ability to integrate into European and global structures. The Corruption Perceptions Index, published by Transparency International (2024), is one of the most widely recognised instruments for assessing corruption in public institutions across countries, based on surveys and studies conducted among experts and business leaders. The ranking allows for the observation of how countries' positions on the global stage evolve in the context of anti-corruption efforts. This has a significant impact on their foreign policy prospects, as countries with high levels of corruption face international isolation, more challenging conditions for attracting investment, and reduced chances of membership in international organisations, including the European Union.

Countries with low positions in the Corruption Perceptions Index, such as Ukraine, Moldova, and Serbia, frequently face criticism from international financial institutions and developed states. At the same time, for countries seeking European integration, such rankings serve as an important indicator of compliance with European requirements regarding transparency in public administration. A low ranking can make it difficult for a country to access financial assistance programmes, such as those offered by the IMF or the EU, and can also complicate the maintenance of bilateral relations with Western partners. A pertinent example is Ukraine, which has repeatedly faced criticism for its high levels of corruption, significantly affecting its European integration prospects. CPI scores before and after the implementation of international programmes in Eastern European and Balkan countries are presented in Table 2.

Table 2. Comparison of Corruption Perceptions Index (CPI) scores before and after the implementation of international programmes in Eastern European and Balkan countries

Country	Year before programme implementation	Year after programme implementation	CPI (before)	CPI (after)	Change (points)	Current status (2024)
Ukraine	2014	2017	26	30	+4	35
Moldova	2014	2018	35	33	−2	43
Serbia	2014	2018	41	39	−2	35
Albania	2014	2017	33	38	+5	42
North Macedonia	2014	2017	45	35	+10	40

Source: created by the author based on the source Transparency International (2024)

The data in the table illustrate changes in CPI scores in Eastern European and Balkan countries following the implementation of international anti-corruption programmes. Analysis of the results shows that the effectiveness of these initiatives is uneven, with both positive and negative trends depending on the country. Ukraine, for instance, experienced a 4-point increase in its CPI score, rising from 26 to 30 during the period from 2014 to 2017. This indicates some progress, which can be associated with reforms implemented after the Revolution of Dignity, such as the establishment of anti-corruption institutions (NABU, SAP) and the introduction of the Prozorro system. However, even a CPI increase to 30 still points to significant challenges in combating corruption. Albania also shows a CPI rise of five points (from 33 to 38) between 2014 and 2017. This improvement is linked to judicial system reforms and measures to enhance transparency in the financial sector, supported by the European Union. Moldova and Serbia, by contrast, each experienced a two-point decline in their CPI scores despite active international support. In Moldova, the drop from 35 to 33 between 2014 and 2018 can be attributed to numerous corruption scandals, including the theft of one billion dollars from the banking system, which severely undermined confidence in anti-corruption initiatives. Serbia, although enacting anti-corruption laws under EU pressure, failed to ensure their effective implementation due to the judiciary's political dependence. The most negative trend is observed in North Macedonia, where the CPI fell from 45 to 35, a loss of 10 points. This sharp decline is explained by a political crisis and multiple corruption scandals, which intensified public distrust in state institutions. While international programmes aimed to stabilise the situation, the lack of political will and comprehensive judicial reform rendered their effectiveness largely null.

In Ukraine, the CPI saw a noticeable improvement of four points between 2014 and 2017; however, by 2024, it had risen only to 35, indicating the limited impact of reforms, the prolonged struggle against corruption within the

judicial system, and ongoing political challenges, particularly in the context of war. Moldova, by contrast, initially experienced a negative trend, but by 2024 its CPI had increased to 43, reflecting the effectiveness of subsequent anti-corruption reforms, including judicial system restructuring and cooperation with the EU. Serbia demonstrates a negative trajectory, as the CPI declined by two points after 2018 and fell to 35 by 2024. Albania shows steady improvement, with a five-point increase in CPI by 2017 following the implementation of an anticorruption programme, and by 2024, the index had reached 42. This improvement can be attributed to comprehensive judicial reform, strengthened independence of anti-corruption institutions, and the influence of the European integration process. North Macedonia exhibits sharp CPI fluctuations: after 2017, the index dropped by ten points, likely due to a political crisis and interference in the functioning of anti-corruption bodies. Nevertheless, by 2024, the CPI had recovered to 40, suggesting gradual political stabilisation and a return to reform efforts. The situation regarding anti-corruption institutions in Ukraine remains complex. Following the Revolution of Dignity, several bodies were established to combat corruption, among which the most significant are the National Anti-Corruption Bureau of Ukraine (n.d.) and the Prosecutor General's Office of Ukraine (n.d.). The establishment of these institutions was regarded as a significant step in combating corruption; however, in practice, their work faces numerous challenges. The most pressing issues include political pressure, a lack of proper coordination between agencies, and the reluctance of some senior officials to support these reforms. Despite the exposure of numerous corruption schemes, corruption remains a serious problem within the judicial system and other branches of government. Moreover, public trust in anti-corruption policies in Ukraine remains low, as reflected in sociological surveys. In spring 2023, 53% of respondents identified corrupt officials in power as the country's greatest internal adversary. At the same time, 84% supported the view that corruption should be publicly exposed. These survey results indicate that Ukrainians recognise the importance of tackling corruption to achieve societal cohesion, maintain international support, and secure victory (Samayeva, 2023). Many Ukrainians believe that anti-corruption reforms are ineffective and that the established institutions are unable to combat corruption fairly due to political influence and entrenched corrupt networks within the state apparatus.

A key reason for this lack of trust is the absence of real penalties for senior officials and delays in resolving high-profile cases, which undermine confidence in the newly created anti-corruption bodies. The ongoing war in the country further complicates the implementation of effective anticorruption mechanisms, while simultaneously mobilising community efforts. Moreover, in Ukraine, a traditionally tolerant attitude towards corruption persists in both society and government, reflecting Soviet-era legacies that have endured for decades. A crucial condition for overcoming these challenges is the cultivation of a European civic identity and the development of an anti-corruption mindset. An important factor in assessing the effectiveness of anti-corruption institutions is the level of public trust. In North Macedonia, where institutions have gained recognition through successful investigations of corruption cases and higher transparency, citizens demonstrate greater confidence in anti-corruption policies. By contrast, in Ukraine, where trust in anti-corruption bodies remains low, it is clear that simply creating institutions is insufficient for effectively combating corruption. Political will, stability, the independence of institutions, and continuous communication with citizens to ensure transparency are all essential components. Table 3 summarises the successes and shortcomings of anti-corruption policy implementation.

Table 3. Successes and failures in implementing international anti-corruption standards

Country	Successes of anti-corruption policy	Failures of anti-corruption policy	Example
Ukraine	- Establishment of the NABU and the SAP. - Implementation of the Prozorro system for transparent public procurement.	- Political pressure on anti-corruption agencies. - Absence of penalties for senior officials. - Low levels of public trust in anti-corruption reforms.	- Prozorro reduced budget losses in public procurement. - The high-profile "Rotterdam+" case remains unresolved, undermining trust.
Moldova	- Adoption of new anti-corruption laws. - Implementation of an anti-corruption strategy.	- The "theft of a billion" from the banking system. - Political dependence of the judiciary.	- The 2014 banking scandal severely damaged public trust in the authorities and in international programmes.
Serbia	- Anti-corruption laws were adopted under EU pressure. - Establishment of anti-corruption bodies.	- Ineffective enforcement of legislation. - The judiciary remains politically influenced. - Cases often stall at the trial stage.	- Laws on financial transparency exist, but are ineffective due to a lack of political will.
Albania	- Judicial reform to cleanse the system. - Efforts to increase transparency in the financial sector, supported by the EU.	- Reforms remain incomplete due to resistance from political elites. - Corruption among civil servants persists in provincial regions.	- Successful integrity checks on judges have reduced the number of corrupt judges. - However, corruption among civil servants remains a serious problem in the provinces.
North Macedonia	- Creation of a specialised anti-corruption agency. - International donors attempted to stabilise the situation.	- Low public trust in state institutions due to repeated scandals. - Lack of political will for deep reforms.	- CPI fell by 10 points, reflecting political influence over investigations. -The "Wiretapping" case revealed systemic corruption in government, but no meaningful reforms followed.

Source: created by the author based on the sources Prozorro (n.d.), Anti-Corruption Center (n.d.), Moldova National Strategy (2004), H. Haider (2022), I. Prezelj & T. Ristevska (2022), K. Petro (2023)

In Ukraine, despite progress linked to the launch of Prozorro and the establishment of the NABU, the effectiveness of reforms remains limited due to the political dependence of the judiciary and the absence of meaningful sanctions for senior officials. The implementation of international best practices requires support for the independence of anti-corruption bodies and the resolution of issues related to judicial decisions. For example, 456 procurement violations were identified, including cases where the purchased items did not meet the contractor's qualification requirements, contract conditions were not observed, and conflicts of interest arose between the procuring entity and the contractor. Additionally, the Prosecutor General's Office of Ukraine reported that between January and August 2023, law enforcement authorities registered 132 criminal offences in the Unified Register of Pre-Trial Investigations related to Article 191 of the Criminal Code of Ukraine (2018), concerning the misappropriation, embezzlement, or unlawful acquisition of property through abuse of official position in large amounts (Kolomiiets, 2023).

In Moldova, the failure to combat corruption became critical following the theft of one billion dollars. This not only undermined trust in state institutions but also set a precedent for impunity. Moldova demonstrates that the mere existence of legislation without genuine political will yields no results. Serbia enacted several anti-corruption laws; however, their implementation remains inadequate due to the judiciary's political dependence. Political will remains a critical factor for the success of anti-corruption policies. Judicial reform in Albania serves as an example of the successful implementation of international recommendations, resulting in a modest increase in the CPI. However, the uneven pace of reforms across different regions of the country highlights the need for a systemic approach. Serbia demonstrates formal compliance with EU anti-corruption requirements, including the adoption of laws and the establishment of specialised agencies; nevertheless, real effectiveness remains low due to political influence over the judiciary and the absence of sanctions for corrupt officials. North Macedonia exhibits the poorest performance among the countries studied, where political crises and numerous scandals undermine the effectiveness of any reforms. A lack of political will and entrenched systemic corruption negate the results of international programmes. International cooperation in combating corruption holds considerable potential for implementing institutional reforms and enhancing transparency in public administration. However, it does not always achieve the anticipated outcomes due to a range of objective and subjective factors. One major challenge is the insufficient adaptation of international recommendations to national realities. For example, in Ukraine, the adoption of numerous anti-corruption laws and the creation of specialised agencies (NABU, SAP) were partly driven by external pressure; yet their effectiveness has been constrained by political influence and delays in judicial reform. The absence of clear coordination between international donors and domestic authorities further weakens the impact of these initiatives. A second key issue is the low level of public perception and trust in the reforms. In Moldova, international support in combating corruption, particularly through the implementation of EU initiatives, encountered widespread public distrust of state institutions, which reduced the impact of the measures undertaken. The common practice of simulating reforms without their proper implementation further undermined confidence in international organisations. A third issue is the insufficient alignment of anti-corruption measures with the socio-economic context. In Serbia, despite the successful adoption of a series of laws under GRECO's influence, the persistence of corrupt practices in public procurement and the lack of judicial independence hindered tangible progress.

An analysis of experiences across Eastern Europe and the Balkans highlights the most effective models for combating corruption. Serbia achieved success in establishing effective anti-corruption tools through international cooperation. In particular, the Anti-Corruption Agency introduced an effective system for monitoring officials' asset declarations. A key factor was the collaboration with GRECO, which ensured proper oversight of the implementation of recommendations. Although political influence over the judiciary remains a challenge, transparency in public administration has improved significantly. A successful example in the fight against corruption was the introduction of Ukraine's electronic public procurement system, Prozorro, which minimised the human factor and reduced the prevalence of corrupt practices. The introduction of electronic income declarations was also an effective measure, allowing the public to monitor the earnings of senior officials. The edeclaration system represents an electronic platform of the Unified State Register of Declarations of Persons Authorised to Perform Functions at the State or Local Level. This system allows users to search for specific individuals' declarations and view them according to various criteria, such as the declarant's surname, first name, and patronymic, as well as to filter documents by type, year of submission, and category of position (National AntiCorruption Bureau of Ukraine, n.d.). Moldova has demonstrated progress in reforming legislation to combat money laundering. Cooperation with international institutions, such as the European Union, has enabled the country to adopt more transparent financial control mechanisms. However, this success has been limited by the weak implementation of the laws in practice. The effectiveness of anti-corruption reforms largely depends on their integration with broader political and economic transformations. Achieving sustainable results requires ensuring the independence of anti-corruption institutions, strengthening the rule of law, and engaging society in monitoring reforms. Only under these conditions can anti-corruption initiatives act as a catalyst for wider change within political and economic systems.

Discussion

Within the context of this study, the dynamics of international legal initiatives aimed at combating corruption in Eastern European and Balkan countries were examined, alongside an analysis of the key challenges and successes of the measures implemented. Comparing the results of this research with findings from other scholarly studies revealed both commonalities and differences in approaches to addressing corruption, facilitating EU integration, and promoting good governance. The findings of O.A. Uliutina (2021) emphasised the importance of the independence of the Specialised Anti-Corruption Prosecutor's Office (SAP) from the Prosecutor General's Office of Ukraine.

The present study also highlighted the positive impact of establishing anti-corruption institutions on the effectiveness of anti-corruption efforts; however, unlike O.A. Uliutina's focus, it stressed a comprehensive approach involving the interaction of multiple institutions, rather than solely altering their subordination. The similarity with O.A. Uliutina's research lies in recognising the importance of anti-corruption bodies, while the distinction concerns the approaches to ensuring their independence. The article by P. Draçi *et al*. (2022) emphasised regional cooperation in the Western Balkans, viewing it as a mechanism for EU integration and as a catalyst for economic, social, and political development. The present study also addressed the significance of regional cooperation, particularly in combating corruption, but with a different focus. In P. Draçi *et al*.'s research, the key aspect was the role of European institutions, such as the OECD and the European Commission, whereas the current study concentrated on domestic transformations and the development of transparency mechanisms within individual countries. Thus, both studies confirm the importance of external incentives; however, the present study examined anti-corruption efforts through the lens of internal reforms.

The study by D. Soyaltin-Colella (2022) revealed a paradox in the development of Serbia and Montenegro, which, despite meeting EU conditions, maintained high levels of corruption due to the influence of Chinese financing and authoritarian practices. The authors emphasised that a significant proportion of corrupt practices was linked to insufficient monitoring of reform implementation and their reliance on external financial sources. The present study similarly highlighted that implementing anti-corruption reforms requires not only the fulfilment of formal requirements but also the effective introduction of transparency, accountability, and independent justice practices. Particular attention was given to the dilemma faced by countries such as Serbia and Montenegro between complying with EU conditions and maintaining access to alternative funding sources, which reinforced corrupt practices. The similarity with the current study lies in emphasising the impact of external factors on domestic processes and the importance of proper reform implementation. However, the present research did not focus on the role of alternative international partners, such as China, but rather examined the influence of the EU as the primary driver of reform in Eastern European and Balkan countries. In the article by I. Kubbe & L. Cvetanoska (2021), the authors analysed the EU's anticorruption efforts through the conditionality mechanism, with a focus on democratic governance, transparency, and the rule of law. The study examined a system of reform incentives through the provision of financial support conditional on the fulfilment of specific political and economic criteria. The present research also confirmed the role of the EU in promoting reforms but emphasised the challenges of ensuring these mechanisms have a tangible impact due to insufficient oversight of fund utilisation and compliance with conditions. The authors highlighted that corrupt practices often adapt to formal requirements, resulting in superficial implementation of reforms. The main distinction was that the present study focused more on practical challenges related to implementing anti-corruption reforms, particularly issues of oversight and transparency at the local level, whereas the article by I. Kubbe & L. Cvetanoska addressed a broader range of issues, including the interrelation between corruption, democracy, and social stability. Furthermore, the present research had a more applied orientation, concentrating on concrete mechanisms for interaction with the EU, whereas I. Kubbe & L. Cvetanoska adopted a more theoretical approach to analysing corruption in the region.

The findings presented in the article by M.A. Nijmeijer (2024) centred on the process of European Union enlargement, particularly regarding political learning from previous eastern expansions. The present study also examined mechanisms for policy adaptation during European integration. However, unlike M.A. Nijmeijer's conclusions, which emphasised stricter accession conditions for Serbia, including enhanced monitoring and interim benchmarks, the present research stressed the need for a balanced combination of oversight and support for countries undergoing reform. Both studies agreed that economic policy and the rule of law are critically important areas for further integration. However, the present research placed less emphasis on social aspects, considering them indirectly through economic mechanisms. In the article by C. Castro & I. Lopes (2023), the impact of e-governance on reducing corruption was analysed in detail. The authors concluded that implementing e-governance is an important tool in the fight against corruption, provided a certain level of digital infrastructure development is achieved. The present research also examined the role of digital technologies in enhancing transparency and mitigating corruption risks, creating a point of convergence between the two studies. At the same time, it highlighted the challenges of integrating e-governance under conditions of limited resources and weak institutional capacity, an aspect not explored in depth by C. Castro & I. Lopes.

The findings of L. Karpenko *et al*. (2023) shared much in common with the present study regarding the analysis of anti-corruption policy directions in Ukraine. Both studies emphasised the importance of establishing effective regulatory mechanisms to combat systemic corruption, implementing transparent procedures, and drawing on international experience in reforming key institutions. However, L. Karpenko *et al*. devoted more attention to the historical evolution of corrupt practices, the analysis of anti-corruption strategies for 2020-2024, and their impact on socioeconomic development. The present study, for its part, focused more on contemporary challenges and prospects in anti-corruption policy, particularly in the context of integration into the European legal framework, which necessitated the adaptation of regional approaches to international standards. In B. Rothstein's (2021) book, corruption is examined through the lens of the social contract, with primary emphasis placed on the importance of trust between the state and society as a fundamental element of effective anti-corruption policy. The author also highlighted the need to enhance civic engagement, ensure transparency in government procedures, and actively involve the public in oversight of authorities. The present study concurs with the thesis regarding the importance of trust and citizen engagement but places greater emphasis on the practical aspects of implementing anti-corruption reforms, such as establishing independent institutions, introducing digital technologies, and strengthening

accountability for corrupt practices. Furthermore, B. Rothstein emphasised international cooperation in combating corruption, which partially aligns with the present study; however, the latter focused more on developing and implementing internal mechanisms for effective public governance. The discussion demonstrated that the present study partially aligns with the findings of other articles, highlighting similar aspects, such as the significance of institutional development, the role of international cooperation, the need to strengthen social trust, and the utilisation of innovative approaches in the fight against corruption. At the same time, notable differences were observed in methodological emphases, the level of detail in examining specific aspects, and the focus on different dimensions of the issue. For example, the study by L. Karpenko *et al*. (2023) concentrated on the historical evolution of corruption and the analysis of development strategies, whereas B. Rothstein's research approached the issue through the lens of social contract theory, and the present study focused more on contemporary challenges, such as digitalisation, the strengthening of internal regulatory mechanisms, and alignment with EU standards. This highlights the multidimensional nature of corruption, encompassing political, social, economic, and legal aspects, and underscores the need for further research to develop integrated approaches that ensure effective long-term anti-corruption efforts.

Conclusions

The research encompassed an analysis of anti-corruption policies in the Balkans and Eastern Europe, including Ukraine, Serbia, North Macedonia, Moldova, and Albania. Key case studies examined included the activities of the NABU, judicial reforms in Serbia, the implementation of electronic asset declarations in Ukraine, and the fight against banking fraud in Moldova, among others. Countries in the region demonstrated varying levels of progress in implementing international anti-corruption standards. Ukraine exemplifies a comprehensive approach to combating corruption, particularly through the introduction of electronic asset declarations, which enhanced transparency but faced resistance from political and business elites. In Serbia, judicial reforms have led to improvements in procedural transparency; however, the actual powers of anti-corruption bodies remain limited. The most successful outcomes are seen in countries that have effectively combined the implementation of international standards with the development of robust national anti-corruption mechanisms. In Ukraine, the increase in the CPI indicates progress following the implementation of anticorruption reforms; however, this improvement remains insufficient to achieve a sustainable level of trust among citizens and international partners. The establishment of institutions such as the NABU, SAP, and the Prozorro system marked a significant step in the fight against corruption.

Nevertheless, the ineffective enforcement of laws, political pressure, and the inability to hold highranking officials accountable continue to present major challenges. An analysis of CPI trends in Eastern European and Balkan countries after the introduction of international anti-corruption programmes revealed significant fluctuations in the effectiveness of these initiatives. Ukraine, Albania, and Moldova demonstrated a positive trend, with CPI increases of 4-5 points during certain periods, reflecting the impact of anti-corruption reforms, the establishment of specialised institutions, and support from the EU. However, limited progress in some cases – such as Ukraine reaching only 35 points by 2024 – highlighted systemic issues, including a weak judicial system and political crises. Serbia and North Macedonia experienced declines in CPI due to corruption scandals, political instability, and ineffective reform implementation, although North Macedonia partially recovered to 40 points by 2024. The effectiveness of anti-corruption programmes depends on the independence of institutions, their capacity to operate autonomously and transparently, and the support of civil society. For countries pursuing European integration, fulfilling anti-corruption commitments is crucial not only for external diplomatic success but also for fostering trust within the country. Among the advantages of anti-corruption policies in the countries studied are the adaptation of international standards, the development of institutional frameworks, and enhanced transparency through digital technologies. However, shortcomings include weak political will, limited resources within anti-corruption bodies, low public trust in the judicial system, and frequent instances of political interference in key institutions. The research demonstrated that successful anti-corruption policy is achievable only through a comprehensive approach, encompassing the strengthening of institutional autonomy, support for reforms from international partners, and active engagement of civil society. Future studies should focus on empirical research methods and the analysis of informal practices that undermine the effectiveness of anti-corruption reforms.

Acknowledgements

None.

Funding

None.

Conflict of interest

None.

References

[1] Anti-Corruption Center. (n.d.). *Rotterdam+ Case*. Retrieved from https://antac.org.ua/top-cases/sprava-rotterdam/.

[2] Association Agreement between Ukraine and the EU. (2021, August). Retrieved from https://mfa.gov.ua/yevropejska-integraciya/ugoda-pro-asociaciyu-mizh-ukrayinoyu-ta-yes.

[3] Bexheti, M.S. (2024). The impact of EU integration on the political, economic and social systems of Republic of North Macedonia (as a candidate country). *International Journal of Law and Politics Studies*, 6(1), 76-86. doi: 10.32996/ijlps.2024.6.1.9.

[4] Busol, O., & Romaniuk, B. (2024). The system of prevention of offences in the field of public procurement during martial law in Ukraine in comparison with the European Union. *Scientific Journal of the National Academy of Internal Affairs*, 29(3), 9-26. doi: 10.36059/978-966-397-318-0-41.

[5] Castro, C., & Lopes, I.C. (2023). E-government as a tool in controlling corruption. *International Journal of Public Administration*, 46(16), 1137-1150. doi: 10.1080/01900692.2022.2076695.
[6] Council of Europe. (2021). *Fourth evaluation round: Corruption prevention in respect of members of parliament, judges and prosecutors – Ukraine*. Retrieved from https://rm.coe.int/fourth-evaluation-round-corruption-prevention-in-respect-of-members-of/1680a64e60.
[7] Council of Europe. (n.d.). *About GRECO*. Retrieved from https://www.coe.int/en/web/greco/about-greco.
[8] Criminal Code of Ukraine Article 191 "Misappropriation, Embezzlement, Conversion, or Property by Malversation". (2018, November). Retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2617-19#n313.
[9] Depo, B. (2021). *E-procurement lessons from Georgia, Ukraine, and Moldova*. Retrieved from https://www.gmfus.org/news/e-procurement-lessons-georgia-ukraine-and-moldova.
[10] Dimitrijević, D. (2023). The international legal framework against corruption. In *XII International scientific conference "Archibald Reiss Days" – investigating and proving contemporary forms of crime: Scientific approaches* (pp. 129-54). Belgrade: University of Criminal Investigation and Police Studies.
[11] Dir, I.Yu. (2023). The Copenhagen criteria as a component of the EU accession process. In *The eighth Taurida legal scientific readings* (pp. 168-171). Lviv: Liha-Pres. doi: 10.36059/978-966-397-318-0-41.
[12] Draçi, P., Kraja, G., & Themelko, H. (2022). The regional cooperation of the Western Balkans and the challenges on the path of integration in the European Union. *Interdisciplinary Journal of Research and Development*, 9(4), 96-105. doi: 10.56345/ijrdv9n4s215.
[13] EGAP program. (n.d.). Retrieved from https://egap.in.ua/.
[14] European Bank for Reconstruction and Development (EBRD). (n.d.). Retrieved from https://www.ebrd.com/home.html.
[15] European Commission. (2016). *Stabilisation and Association Agreement (SAA) between the European Union and Kosovo enters into force*. Retrieved from https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/ip_16_1184.
[16] Frey, B. (2024). *Corruption and informality in business in Serbia and Croatia*. (Doctoral dissertation, University of Regensburg, Regensburg, Germany).
[17] Haider, H. (2022). *Political settlements: The case of Moldova*. Brighton: Institute of Development Studies. doi: 10.19088/K4D.2022.065.
[18] International Monetary Fund. (n.d.). Retrieved from https://www.imf.org/en/Home.
[19] Karpenko, L., Izha, M., Verbitsky, D., & Burdeinyi, O. (2023). International retrospective of the anti-corruption standards development in the economic security system of Ukraine. *Journal of Public Policy and Administration*, 7(1), 18-24. doi: 10.11648/j.jppa.20230701.13.
[20] Kolomiiets, Yu. (2023). *What are the most effective strategies for eliminating corruption in public procurement?* Retrieved from https://lexinform.com.ua/v-ukraini/yak-nareshti-poklasty-kraj-zlovzhyvannyam-u-derzhavnyh-zakupivlyah/.
[21] Kostiuk, V., & Drok, I. (2024). Effectiveness of international legal instruments to combat corruption. *Scientific Journal of the National Academy of Internal Affairs*, 29(2), 18-31. doi: 10.56215/naia-herald/2.2024.18.
[22] Kubbe, I., & Cvetanoska, L. (2021). Corruption, democracy and development: The role of the European Union. In G. Crawford & A.-G. Abdulai (Eds.), *Research handbook on democracy and development* (pp. 293-312). Cheltenham: Edward Elgar Publishing. doi: 10.4337/9781788112659.00025.
[23] Law of Serbia No. 35 "On Prevention of Corruption". (2019, May). Retrieved from https://pravno-informacioni-sistem.rs/eli/rep/sgrs/skupstina/zakon/2019/35/3/reg.
[24] Law of Ukraine No. 1700-VII "On Prevention of Corruption". (2014, October). Retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1700-18#Text.
[25] Law of Ukraine No. 183-VIII "On the Transparency of the Use of Public Funds". (2015, February). Retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/183-19/ed20250614#Text.
[26] Losoncz, M. (2022). Authoritarian regimes in Hungary and Serbia – a comparative approach. In A. Regelmann (Ed.), *The crisis and future of liberal democracy*. Brussels: Rosa Luxemburg Stifting.
[27] Makarenkov, O. (2024). Model of correlation between anti-corruption institutions of international and national law. *Baltic Journal of Economic Studies*, 10(3), 215-226. doi: 10.30525/2256-0742/2024-10-3-215-226.
[28] Ministry of Finance of Ukraine. (2025). *Unified web portal of spending public funds*. Retrieved from https://spending.gov.ua/new/.
[29] Miszczyński, M. (2019). Romania's systemic transformation: Chaos, austerity and imposed neoliberal reform. In *The dialectical meaning of offshored work* (pp. 20-41). London: Palgrave Macmillan. doi: 10.1163/9789004411692_003.
[30] Moldova National Strategy for Corruption Prevention and Fighting. (2004, December). Retrieved from https://www.coe.int/t/dg1/legalcooperation/economiccrime/moneylaundering/projects/molico/AC/Output1.6/CCCEC%20risk%20assess%20methodology_draft_eng.pdf.
[31] National Agency on Corruption Prevention. (n.d.). *Unified State Register of Declarations*. Retrieved from https://nazk.gov.ua/en/.
[32] National AntiCorruption Bureau of Ukraine. (n.d.). Retrieved from https://nabu.gov.ua/.
[33] Nijmeijer, M.A. (2024). *Serbia´s road to EU membership: Policy lessons from two decades of eastern enlargements*. (Master's thesis, Norwegian University of Science and Technology, Trondheim, Norway).
[34] OECD. (2013). *Specialised anti-corruption institutions: Review of models: Second edition*. Paris: OECD Publishing. doi: 10.1787/9789264187207-en.

[35] Petro, K. (2023). *Corruption in Albania: Exploration of corruption perception drivers and internationally funded reforms with the focus on the judiciary*. (Doctoral dissertation, Central European University, Vienna, Austria).
[36] Prezelj, I., & Ristevska, T.T. (2022). Intelligence scandals: A comparative analytical model and lessons learned from the test case of North Macedonia. *Intelligence and National Security*, 38(1), 143-170. doi: 10.1080/02684527.2022.2065616.
[37] Prosecutor General's Office of Ukraine. (n.d.). *Specialized anti-corruption prosecutor's office*. Retrieved from https://old.gp.gov.ua/ua/sap.html.
[38] Prozorro. (n.d.). Retrieved from https://prozorro.gov.ua/en.
[39] Puljiz, A. (2022). *Democratization of the Western Balkans through the EU's enlargement strategy: From success to failure?* (Master's thesis, Charles University, Prague, Czech Republic).
[40] Roksandić, S. (2021). Narratives of transitional justice, economic violence and organised corruption during transition – where is the Western Balkans? In *Distinguishing criteria between petty and high-ranking corruption* (pp. 10-27). Budapest: National Institute of Criminology.
[41] Rothstein, B. (2021). *Controlling corruption: The social contract approach*. Oxford: Oxford University Press. doi: 10.1093/oso/9780192894908.001.0001.
[42] Safarov, R. (2024). *Accession process of the European Union and the cases of Western Balkan states*. (Doctoral dissertation, Autonomous University of Madrid, Madrid, Spain).
[43] Samayeva, Yu. (2023). *The main internal enemies of Ukrainians are corrupt officials in power. Bankova, are you asleep?* Retrieved from https://zn.ua/ukr/ECONOMICS/holovni-vnutrishni-vorohi-ukrajintsiv-koruptsioneri-u-vladi-bankova-spish.html.
[44] Soyaltin-Colella, D. (2022). The EU accession process, Chinese finance and rising corruption in western Balkan stabilitocracies: Serbia and Montenegro. *Europe-Asia Studies*, 75(8), 1311-1335. doi: 10.1080/09668136.2022.2115013.
[45] Takacs Haynes, K., & Rašković, M. (2021). Living with corruption in Central and Eastern Europe: Social identity and the role of moral disengagement. *Journal of Business Ethics*, 174(4), 825-845. doi: 10.1007/s10551-021-04927-9.
[46] Transparency International. (2024). *Corruption perceptions index*. Retrieved from https://www.transparency.org/en/cpi/2024.
[47] U.S. Agency for International Development. (n.d.). Retrieved from https://www.usa.gov/agencies/u-s-agency-for-international-development.
[48] Uliutina, O.A. (2021). Institute of Specialized Anti-Corruption Prosecutor's Office in Ukraine and foreign countries: Comparative and legal analysis. *Law. Human. Environment*, 12(1), 134-141. doi: 10.31548/law2021.01.015.
[49] Vidal Cortés, C. (2024). Consociationalism, ethnicity and democracy in the western Balkans: A comparative analysis on Bosnia and Herzegovina and the Republic of north Macedonia. (Master's thesis, Autonomous University of Barcelona, Barcelona, Spain).
[50] Vučićević, D., & Atlagić, S. (2023). Electoral political communication in the post-communist hybrid regime – the case of Serbia 2020. *Journal of Political Marketing*, 22(3-4), 267-281. doi: 10.1080/15377857.2023.2221936.
[51] What is Prozorro. (n.d.). *Prozorro annual report 2023*. Retrieved from https://prozorro.gov.ua/about.
[52] Wickberg, S. (2021). Understanding corruption in the twenty-first century: Towards a new constructivist research agenda. *French Politics*, 19(1), 82-102. doi: 10.1057/s41253-020-00144-4.
[53] World Bank. (n.d.). Retrieved from https://www.worldbank.org/ext/en/home.

УДК: 327.56
DOI: 10.59214/2663-2675.35(3).2025.130

Саджола Джеліли
Дослідник
Європейський університет Тирани
1023, бульв. Ґєрґя Фішти, 70, м. Тирана, Албанія

Розширення БРІКС як фактор посилення міжнародної напруги

Анотація. Метою дослідження було визначення ключових чинників легітимності міжнародних організацій у публічному дискурсі. Методологічною основою дослідження став комплексний міждисциплінарний підхід, що поєднував політичні науки, організаційну теорію та медіадослідження, дозволяючи дослідити легітимність міжнародних організацій через аналіз нормативно-правових документів, офіційних звітів, відкритих інформаційних платформ і медійного дискурсу. Результати показали, що відповідність міжнародному праву, прозорість управлінських процесів, результативність у досягненні заявлених цілей та дотримання нормативних стандартів є ключовими елементами, що впливають на підтримку міжнародних організацій з боку держав-членів, міжнародної спільноти та громадськості. Зокрема, успішні миротворчі ініціативи, програми боротьби з епідеміями та екологічні проєкти сприяють зміцненню репутації організацій, тоді як невдачі у реагуванні на кризи, недостатня підзвітність чи надмірний вплив окремих донорів можуть послаблювати довіру. Дослідження також виявило, що медіа та громадськість відіграють ключову роль у формуванні образу міжнародних організацій, а негативні наративи, що акцентують увагу на бюрократичних перепонах, конфліктах інтересів або затримках у прийнятті рішень, часто мають сильніший вплив на громадське сприйняття, ніж позитивні повідомлення про успіхи. У цьому контексті особливо важливими є ефективні комунікаційні стратегії, спрямовані на підвищення прозорості, оперативне реагування на критику та взаємодію з громадянським суспільством. Отримані результати дозволили глибше зрозуміти механізми формування легітимності міжнародних організацій у сучасній системі глобального управління. Вони сприяють подальшому розвитку теоретичних концепцій, пов'язаних із довірою до наднаціональних інституцій, динамікою їхньої репутації та роллю комунікації у підтримці чи підриві їхньої легітимності. У цьому контексті дослідження пропонує нові перспективи для подальшого аналізу взаємозв'язків між нормативною раціональністю, політичною легітимізацією та суспільними очікуваннями, що може стати основою для майбутніх наукових розвідок у сфері глобального врядування

Ключові слова: санкції; геополітика; місцеві валюти; міжнародна торгівля; глобальне управління; поляризація

Вступ

Одним з суттєвих чинників зростання міжнародної напруги та зміни геополітичних процесів у XXI столітті є набуття ваги донині менш впливових акторів міжнародних відносин. У 2025 році процес розширення БРІКС (акронім від Brazil, Russia, India, China, South Africa) набуває нового значення та актуальності, що пов'язано зі змінами у глобальному балансі сил, загостренням суперництва між провідними державами та поступовому зростанні ролі Глобального Півдня у порівнянні з Глобальної Північчю. Також, в умовах посилення багатополярності в міжнародній системі БРІКС прагне посилити свій вплив альтернативним західним інститутам та механізмам, що додає нових викликів до системи глобального управління. Ще одним чинником, що зумовлює необхідність дослідження цієї теми, є посилення напруги між країнами БРІКС та традиційними західними союзами, такими як G7 (Група семи). Розширення БРІКС шляхом залучення нових членів сприяє формуванню альтернативних політичних та економічних взаємовідносин, що може змінити структуру міжнародної безпеки та глобальної економіки. Однак, в той же час, актуальності темі додає невизначеність та різність стратегічних інтересів членів БРІКС щодо майбутнього власного розвитку. Окремої уваги заслуговує безпековий чинник розширення БРІКС. Учасники можуть мати різні геополітичні інтереси, власні регіональні виклики, прикордонні конфлікти, економічні санкції та нестабільність у внутрішній політиці. Враховуючи це постає питання наявності узгодженої спільної політики в рамках БРІКС, яка б

Отримано: 04.04.2025, Перевірено: 19.07.2025, Прийнято: 16.08.2025

Suggested Citation:

Xhelili, S. (2025). BRICS expansion as a factor of increasing international tension. *Foreign Affairs*, 35(4), 130-140. doi: 10.59214/2663-2675.35(3).2025.130.

**Corresponding author*

Copyright © The Author(s). This is an open access article distributed under the terms of the Creative Commons Attribution License 4.0 (https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/)

сприяла кращому розумінню у спільноті. Натомість краща координація частини геополітично агресивних країн може викликати серйозну міжнародну напругу.

На думку дослідників B.T.F. Lee & J.P. Sims (2024), поступова еволюція та розширення БРІКС разом зі стратегічним включенням країн з різних регіонів є факторами змін глобальної економічної парадигми. Включення країн Африки та Перської затоки до БРІКС, що створює диверсифікований склад організації, посилює економічний та політичний вплив блоку, а також створює шлях до більш взаємопов'язаного ландшафту глобальної торгівлі. E. Moch (2024) також зазначав, що приєднання більшої кількості держав до БРІКС та зростання його потенціалу може значним чином зміцнити його роль у глобальному управлінні, а також підірвати вплив західних організацій такого ж типу. Розширення БРІКС також відіграє роль у контролі за ресурсами, оскільки включення Саудівської Аравії та Єгипту, які мають великі запаси нафти та газу, збільшить присутність блоку у міжнародному енергетичному секторі. Таким чином, розширення БРІКС розглядається дослідниками як ключовий чинник трансформації глобальної економічної парадигми, посилення впливу блоку у світовій політиці, зміцнення його ролі в системі глобального управління та стратегічного контролю над енергетичними ресурсами. M.B. Saaida (2023) писав про поступову дедоларизацію країн БРІКС, що може мати серйозні глобальні наслідки. Для самих країн БРІКС це створить більшу автономію, зменшивши сприйнятливість до санкцій. Окрім цього створення або ж перехід на нові валюти може сприяти створенню нового політичного блоку. Однак відхід країн БРІКС від долару може спричинити потенційно ще більш вороже ставлення уряду США (Сполучені Штати Америки), погіршення міждержавних відносин та у крайньому випадку прямі насильницькі конфлікти. В контексті розширення БРІКС висновки M.B. Saaida допомагають зрозуміти не лише дипломатичну напругу в світі, а й фінансову та політичну.

H.J. Freddy & C.J. Thomas (2023) зазначали, що найбільш важливим аспектом функціонування БРІКС є наявність конкуренції у трьох її членах, а саме Росії, Китаю та Індії. Власне через це, хоч БРІКС і має потенціал для ефективної участі у глобальному управлінні, він буде грати лише другорядну роль у ліберальному світовому порядку, очолюваному західними демократіями. Новітня «холодна війна» між США та Китаєм, як підкреслювали R. Gouvea & M. Gutierrez (2023), підкреслює важливість розширення БРІКС для країн-учасників, що також супроводжується розширенням впливу НАТО у Азіатсько-Тихоокеансьому регіоні. Окрім цього численні західні санкції проти Китаю та Росії, а отже і ще більша поляризація, зумовить кардинальні зміни у світовій торгівлі та ланцюжках поставок у майбутньому. Описані авторами проблеми вказують на геополітичне суперництво, як один з наслідків розширення БРІКС, та неефективність БРІКС через фрагментарність економіки країн-членів, що послаблює її вплив. На думку M.K. Özekin & E. Sune (2023), хоч країни БРІКС і прагнуть спільно перетворити світ на більш інклюзивний та багатополярний, проте блок надалі має диверсифіковані соціальні структури. Окрім того, БРІКС не є єдиним силовим блоком, який здатен формувати норми, ідеї, інститути та правила нового світового порядку. Це допомагає в оцінці реальних можливостей БРІКС в порівнянні з іншими блоками. Поляризацію зовнішньої політики в рамках БРІКС було досліджено A. Humeniuk & V. Boiko (2024). Авторами виявлено суперечності на прикладі неоднозначної позиції уряду Бразилії щодо повномасштабного вторгнення Росії в Україну. З одного боку, згідно з голосуваннями Бразилії в ООН (Організація Об'єднаних Націй) у 2022-2023 роках, країна підтримує суверенітет та територіальну цілісність України, а з іншого боку – бразильський уряд займає нейтральну позицію та підтримує тісні зв'язки з російським урядом. Такі протиріччя напряму впливають на процес прийняття консолідованих рішень, а тому не сприяють розширенню блоку, а, відповідно, є фактором міжнародної стабільності. Проте Бразилія разом з іншими членами БРІКС (Китай, Індія та Південно-Африканська Республіка), як зазначав S.V. Tolstov (2023), скористалися вигодами від зниження цін на російські сировинні товари.

Таким чином, попри значну увагу до діяльності БРІКС, у науковій літературі все ще недостатньо опрацьованими залишаються питання впливу його розширення на міжнародну безпеку, а також потенційної ескалації напруженості у глобальній системі. Дослідницькі висновки демонструють значну варіативність підходів до оцінки БРІКС – від розгляду блоку як інструмента глобальної поляризації до критики його інституційної слабкості. Недостатньо уваги було також приділено довгостроковим наслідкам розширення блоку для світової безпеки. Враховуючи вищезазначене, метою дослідження було обрано аналіз діяльності БРІКС в період його розширення для розуміння можливих загроз міжнародним відносинам. Завданнями дослідження були аналіз історії формування блоку, аналіз критики експертів та науковців щодо його розширення.

Матеріали та методи

Історію створення блоку БРІКС досліджено за допомогою контент-аналізу звітів та аналітичних матеріалів, що дозволило виокремити переваги приєднання до БРІКС для нових країн-членів. Проаналізовано результати аналітичного звіту американського інвестиційного банку Goldman Sachs (O'Neill, 2001), публікацій бразильської дослідницької організації Institute of Applied Economic Research (n.d.) та World Economic Forum (Feingold, 2024). Особливості зовнішньополітичного курсу Аргентини стосовно БРІКС аналізувалися за новинами BBC (Plummer, 2023). Політику Індонезії досліджено за новинами на сайтах Aljazeera та Jakartaglobe (Llewellyn, 2023; Shofa, 2024). Окремі аспекти політики Індонезії та БРІКС досліджені за новинами Deutche Welle (Rahn, 2025). Питання членства Саудівської Аравії у БРІКС аналізувалося за новинами Swissinfo та інформаційним бюлетенем U.S. Department of State (Saudi Arabia is…, 2025; U.S. Department of State, 2025b).

Методом описової статистики проаналізовано рівень ВВП країн-членів БРІКС за даними World Bank (2025). Процес розширення БРІКС аналізувався за публікацією Council on Foreign Relations (Ferragamo, 2024). За даними сайту New Development Bank (2025) проаналізовано

кількість профінансованих проектів та організаційну структуру. Публікації з критикою БРІКС експертами було обрано за часовим показником, а саме за останні 3 роки. Вибірка експертів включала представників з країн-членів БРІКС, США, ЄС (Європейський Союз). При розгляді критики було дотримані етичних норм роботи з публічними джерелами та інтерв›ю згідно з Інструкцією Європейської комісії щодо етики та захисту даних (European Commission, 2021). Ставлення експертів до функціонування БРІКС аналізувалося за даними онлайн-платформи діалогу з питань міжнародної політики та безпеки IPG (International Politics and Society), думками колишнього міністра фінансів Великобританії та провідних політиків (O'Neill, 2024; Rahn, 2025). Зокрема, на сайті IPG методом дискурс-аналізу проаналізовано ставлення до БРІКС експерта з геостратегічних досліджень у Центрі політичного аналізу в Нью-Делі B. Chellaney (2025).

За публікацією Reuters проаналізовано ставлення президента США D. Trump (Shakil, 2025). У матеріалах The Economic Times досліджувалося ставлення радника Білого дому з комунікацій у галузі національної безпеки J. Kirby стосовно розширення БРІКС World Bank ("We don't view…, 2024). Окрім вищезазначеного, проаналізовано публікацію виступу Генерального Секретаря ООН A. Guterres під час 16 саміту БРІКС (United Nations Secretary-General, 2024). Додатково досліджено публікацію Tasnim News Agency стосовно слів M. Rubio (US Politician…, 2024). Додатково проаналізовано біографічну довідку M. Rubio по даним сайту U.S. Department of State, аби відобразити ставлення посадовців в уряді США у 2025 році до спроб маніпулювання доларом як валюти міжнародної торгівлі. (U.S. Department…, 2025a). Довідка щодо питання торгівлі всередині БРІКС була отримана з новин Deutche Welle (Martin, 2025).

Окрім вищезазначеного, на сайті Voanews проаналізовано новину щодо створення New Development Bank (Powell, 2013). Також на сайті New Development Bank (2025a; 2025b) проаналізовані інвестиційні проекти для країн-членів БРІКС. В рамках контент-аналізу мас-медіа був досліджений аспект торгівлі у місцевих валютах (Betz, 2023; China, Brazil strike…, 2024; World Bank, 2025). Для оцінки можливостей для обходу санкцій досліджено статтю від Foreign Policy Research Institute (Mooradian, 2024). Також була проаналізована новина від RBC-Ukraine (Dmytriieva, 2023). Додатково була досліджена інформація щодо SWIFT (2025) (Society for Worldwide Interbank Financial Telecommunication). Процеси голосування країн-членів БРІКС в ООН було досліджено на офіційному сайті United Nations Digital Library (United Nations General Assembly, 2022; 2023). Також проаналізовано статтю Atlantic Council (Tran, 2024). Контент-аналіз використовувався для визначення кооперації країн БРІКС на міжнародних платформах (UNFCCC, 2023; Ryding, 2024).

Результати

Передумови формування і трансформація блоку БРІКС. Початкова ідея створення державного об'єднання БРІКС була сформульована британським економістом J. O'Neill (2001). Основними тезисами цієї роботи було те, що у наступні роки показники реального ВВП (валовий внутрішній продукт) у великих країнах з ринковою економікою, що розвиваються, будуть вище, ніж у країнах G7. Станом на кінець 2000 року ВВП в доларах США за показником паритету купівельної спроможності у таких країнах, як Бразилія, Росія, Індія та Китай складав близько 23,3 % від світового ВВП, а на момент написання J. O'Neill своєї роботи доля БРІК у світовому ВВП складала 8 %. Також дослідник додавав, що у наступні 10 років вага БРІК (Бразилія, Росія, Індія, Китай) та, зокрема, Китаю у світовому ВВП буде тільки зростати, що підніме питання стосовно глобального економічного впливу фіскальної та грошово-кредитної політики у країнах БРІК. Окрім цього дослідник зазначав, що з урахуванням перспектив необхідно реорганізувати світові політичні форуми та скоректувати склад G7 з метою включення до нього представників БРІК. Згідно з інформацією дослідницької організації з Бразилії Institute of Applied Economic Research (n.d.), станом на 2003 рік доля від світового ВВП країн БРІК складала 9 %, а у 2009 році ця цифра збільшилася до 14 %. До 2006 року країни БРІК не були об'єднані в один механізм. Однак це змінилося у 2006 році, коли зустрілися міністри закордонних справ країн БРІК у кулуарах 61-ї Генеральної Асамблеї ООН. Разом з утворенням концепції «БРІК» на міжнародній арені з'явилася нова група країн, яка спільно діяла та приймала рішення, що і отримала назву БРІК. Пізніше ж, у 2011 році, до них приєднався уряд Південно-Африканської Республіки, а сам механізм отримав нову назву БРІКС.

Масштабне розширення БРІКС відбулося після саміту 2023 року, коли блок офіційно запросив до себе шість країн – Аргентину, Єгипет, Ефіопію, Іран, Саудівську Аравію та ОАЕ (Об'єднані Арабські Емірати) (Feingold, 2024). Цей список мав такий вигляд, оскільки чинні на той момент уряди або ж підтримували загальний зовнішньополітичний курс країн БРІКС, були нейтральними у відносинах з західними демократіями, або ж і зовсім конкурували з ними. Таке твердження залишається актуальним і на 2025 рік, за виключенням Аргентини. У грудні 2023 року новообраний президент Аргентини J. Milei у листі до лідерів БРІКС повідомив, що рішення минулого уряду були переглянуті та змінені (Plummer, 2023). У цьому листі також зазначалося, що зовнішньополітичний курс нового уряду відрізняється від попереднього, а повноправне членство Аргентини в БРІКС при цьому не є доцільним. Схожа ситуація також мала місце з Індонезією, коли у 2023 році президент J. Widodo заявляв, що не хоче поспішати з рішенням щодо вступу до БРІКС (Llewellyn, 2023). Однак вже наприкінці 2024 року новообраний президент P. Subianto змінив зовнішньополітичний курс країни, а в січні 2025 року Індонезія стала повноправним членом БРІКС (Shofa, 2024; Rahn, 2025). Оцінка урядом Саудівської Аравії ризиків та переваг вступу до БРІКС все ще оцінювалася станом на січень 2025 року (Saudi Arabia is…, 2025). Це не в останню чергу пов'язано з тісним співробітництвом Саудівської Аравії зі США у сфері безпеки, як вказується на сайті U.S. Department of State (2025b). Власне сам факт розширення БРІКС є однією з «ліній розлому» всередині блоку. Уряди Китаю та Росії, як написано у публікації M. Ferragamo (2024), зазвичай виступали за розширення блоку, тоді як

Бразилія та Індія були менш рішучими, адже мали побоювання, що це зменшить їх власний вплив. До того ж, зростаюча конкуренція між урядами Індії та Китаю так само сприяло небажанню перших не підтримувати розширення блоку, в якому основну роль за ВВП відіграє саме Китай (Рис. 1).

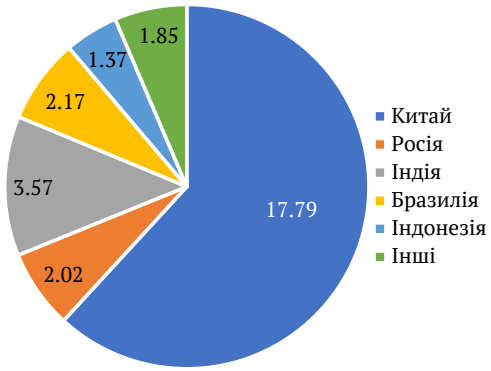

Рисунок 1: Розподіл країн БРІКС за ВВП (трлн доларів)
Примітка: дані від World Bank (2025) відображають ВВП лише до 2023 року станом на лютий 2025 року
Джерело: зроблено автором на основі статистики від World Bank (2025)

Відповідно до статистичних даних (Рис. 1), понад половину сукупного ВВП країн БРІКС забезпечує Китай. Така структура свідчить про значну економічну асиметрію всередині об'єднання, у якій Китай відіграє роль системоутворюючого ядра. Інші країни, попри зростання їхнього впливу, лише частково компенсують цей дисбаланс, що позначається на процесах ухвалення рішень. Домінування китайської економіки зумовлює нерівномірний розподіл впливу в межах БРІКС і потенційно ставить під сумнів принцип рівноправності між учасниками об'єднання. Приєднання Єгипту та Ефіопії до БРІКС посилило представництво африканського континенту у форматі, що претендує на глобальну альтернативу західним інституціям. Єгипет вже мав розвинені економічні та політичні зв'язки з ключовими учасниками блоку, зокрема з Китаєм, Індією та Росією (Ferragamo, 2024). Вступ до БРІКС відкрив для Каїра нові інструменти фінансової кооперації, а також потенціал розширення доступу до альтернативних джерел інвестицій. Ефіопія, у свою чергу, є одним з найдинамічніших економічних центрів Східної Африки. У межах ініціативи «Один пояс –один шлях» уряд КНР інвестував у країну мільярди доларів, зокрема у розвиток інфраструктури та енергетики (Lai & Lu, 2020). Що робить її стратегічним партнером Китаю на африканському континенті й посилює взаємозалежність між новими членами БРІКС та старими учасниками об'єднання.

У контексті розширення блоку за участі Саудівської Аравії та Об'єднаних Арабських Еміратів важливо відзначити, що Саудівська Аравія, як найбільша економіка серед арабських країн і один із провідних світових виробників нафти, суттєво посилює економічний та енергетичний потенціал об'єднання. Ця країна також відіграє важливу роль у мирних переговорах щодо найбільш кризових світових подій, таких як повномасштабне вторгнення Росії в Україну. Втім до БРІКС знову доєдналися країни, у яких є кардинально різні погляди на ті чи інші конфлікти, що також може сказатися на функціонуванні БРІКС. Отже, як створення так і розширення БРІКС було наслідком бажання окремих урядів зменшити вплив від західних демократій. БРІКС є неформальною організацією, тому співпраця країн-членів регулюється деклараціями, регламентованими після самітів, угод про заснування фінансових інституцій. Проте всі країни-члени блоку визначають своє бачення світового порядку як вільного від західних економік. Це також стосується намагання країн-членів створити певну альтернативу тому, що вони вважають домінуванням західної точки зору у певних багатосторонніх об'єднаннях по типу G7 чи ООН.

Критична оцінка БРІКС з боку експертів та науковців. Британський економіст J. O'Neill (2024), колишній міністр фінансів Великобританії, ексголова Goldman Sachs Asset Management і чинний член Пан'європейської комісії Всесвітньої організації охорони здоров'я з питань здоров'я та сталого розвитку, зауважив, що деякі держави досі не ухвалили остаточного рішення щодо вступу до БРІКС. Як приклад він навів уже згадану Аргентину, яка після обрання нового президента вирішила не приєднуватися до блоку, а також Саудівську Аравію, де питання членства залишається відкритим. На думку J. O'Neill, ключовою причиною вагань Саудівської Аравії є її стратегічний альянс із США у сфері оборони та безпеки. Водночас залишається неочевидним, які конкретні переваги могли б отримати потенційні нові члени, включно з Саудівською Аравією, від приєднання до БРІКС. Однією з небагатьох реальних вигод участі в щорічних самітах БРІКС є можливість держав-членів виступити з консолідованою позицією та звернути увагу на недостатню репрезентацію їхніх інтересів в інших глобальних інституціях. Додатково J. O'Neill вказував, що не розуміє, чи була у країн-членів БРІКС хоч колись реальна мета, адже у світі існує безліч сфер, де вони б могли діяти колективно як на благо країн-членів, так і на благо решти світу. Прикладами таких колективних дій могли б включати в себе боротьбу з інфекційними захворюваннями, полегшення та розвиток більш вільної торгівлі та навіть боротьбу зі зміною клімату. В дійсності одним з найбільш важливих кроків блоку стало створення міжнародного банку New Development Bank (n.d.), метою якого є мобілізація ресурсів на інфраструктурні проекти в межах країн з ринковою економікою, що формується. Це важливо з огляду на можливість фінансування проектів у країнах-членах БРІКС, а отже і підвищення їх ролі як акторів міжнародних відносин на світовій арені. Однак навіть його створення було незрозумілим, оскільки банк не мав чіткого мандату і прив'язки до тих чи інших цілей. БРІКС також не зможе досягнути успіху через те, що одні з найважливіших країн-членів, а саме Індія та Китай, залишаються історичними суперниками та ведуть бойові дії у прикордонних територіях. Основна думка J. O'Neill (2024) полягає у тому, що навіть якщо до БРІКС вступить 20 країн, це будуть не спільні за метою чи стратегічними цілями країни з якими можна будувати довгострокові

стратегії розвитку. Це будуть країни, які просто вдалося «заманити» до блоку. J. O'Neill також додавав, що коли він вводив термін БРІК у 2001 році, світ входив у нову еру, де деякі країни не будуть поділяти спільні політичні, культурні та соціальні цінності, але все буде добре, доки вони будуть знаходитися в одній групі для координації спільних дій. На думку J. O'Neill, БРІКС як блок мав шанси стати альтернативою для G7 чи навіть G20 (Група двадцяти), однак політичні бажання деяких з лідерів блоку не дозволили це реалізувати.

Ще одним експертом, який висловився стосовно функціонування БРІКС, є B. Chellaney (2024) – працівник Центру політичного аналізу у Нью-Делі та дослідник Фонду Роберта Боша. Його думка починається з вкрай протилежних висловів, а саме того, що частка ВВП західних демократій у світовому розрізі поступово знижується, а країни, що розвиваються, претендують на написання нових правил світового порядку. Група БРІКС, на думку експерта, на своєму початку була певним класом інвестиційних активів та символом нового світового порядку та більше того – певною страховкою від дій західних організацій у надскладній геополітичний обстановці. Як успіх B. Chellaney відзначав стрімке розширення організації до 9 членів станом на кінець 2024 року, а також певну зацікавленість зі сторони урядів Туреччини, Таїланду та Мексики. Однак як і J. O'Neill (2024), B. Chellaney (2024) погоджувався с тим фактом, що різноманіття членів блоку та кандидатів на вступ до нього хоч і підтверджує привабливість, однак створює проблеми через різни економічні, політичні та національні цілі цих країн-членів. Як приклад він так само наводить військові дії між урядами Індії та Китаю в Гімалаях (2020 р.). Власне через розрізненість інтересів всередині блоку пошуки єдиного плану дій і набуття статусу об'єднаної сили на світовій арені було надскладним завданням навіть коли до блоку входило лише п'ять країн, а з урахуванням їхнього зростання до дев'яти, за словами експерта, для вироблення спільних програм знадобиться багато зусиль. Додатково, як було описано вище, країн-членів блоку з січня 2025 року стало вже десять. На думку B. Chellaney, факт того, що БРІКС досі існує, відображає неспроможність західних демократій ізолювати Росію після повномасштабного вторгнення у 2022 році. Окрім цього він додавав, що більшість з країн-членів БРІКС є учасниками руху неприєднання, а деякі мають в ньому статус спостерігачів. Це може свідчити про те, що всередині блоку, навіть попри бажання найбільш автократичних російського та китайського урядів перебудувати світовий порядок під проводом США, виникне тиск щодо обрання певного середнього курсу, який би був спрямований не на боротьбу із західними демократіями, а на демократизації світового порядку. Як значні переваги та можливості для світового домінування країн-членів блоку БРІКС експерт виділяє те, що населення блоку складає 46 % від світового населення проти лише 8,8 % у G7, а частка від світового ВВП у БРІКС складає 35 % проти 30 % у G7. Дискурс-аналіз тверджень B. Chellaney допоміг інтерпретувати його ставлення до розширення БРІКС.

Дослідженням впливу розширення БРІКС на міжнародні відносини також займалися M. Papa & Z. Han (2025). Вони вказували, що ідея створення коаліції для перебудови світового порядку не є новою, оскільки й інші блоки намагалися створити нову та, на їхню думку, більш справедливу економічну систему. Натомість ключовим питанням для боку БРІКС залишається те, чи зможе збільшення країн-членів дійсно укріпити його та покращити співробітництво, зробити БРІКС новим ядром у глобальній системі управління. В разі ж, якщо нові члени будуть укріплювати блок, а напруга між західними демократіями та БРІКС зростатиме, більш пріоритетним питанням стане те, чи залишаться взагалі глобальні колективні дії можливими. Питання геополітичного вплив також вивчалося L. Cochrane & E. Zaidan (2024). Науковці припустили, що геополітична роль блоку БРІКС буде збільшуватися, причиною чому є недовіра до урядів США та G7 з боку більшості урядів світу. До того ж, велика кількість санкцій та мит стосовно урядів Росії та Китаю збільшить біфуркацію глобальної торгової системи. Такі тенденції, як писали автори, можуть змінитися, але все ж таки вже наявний перехід до багатополярного світу, створення нової форми паралельної глобалізації.

Отже, висловлювання J. O'Neill (2024) та B. Chellaney (2024) хоч і демонструють різні підходи до наслідків розширення БРІКС, але у підсумку вказують на одну проблему – неоднорідність членів блоку за економічними, соціальними та національними цілями разом з неспроможністю виробити консолідовану та спільну мету для просування своїх ідей на міжнародній арені. Експертом J. O'Neill було наголошено саме на структурних слабкостях БРІКС і відсутності спільних цілей, що і заважає блоку діяти як єдине ціле. Розширення БРІКС при цьому більше схоже на формальне розширення числа його учасників що тільки посилює розмитість блоку, а не посилює його вплив на вирішення проблем глобального характеру. B. Chellaney ж розглядав блок БРІКС у дещо іншому вимірі та погоджувався з тим, що він може мати привабливість для тих країн, що розвиваються та прагнуть знайти певну альтернативу західним демократичним структурам. Проте експерт так само наголошував на тому, що оптимізм має бути обережним, адже країни-члени блоку БРІКС є політично та економічно розрізненими. Реальна ефективність блоку при цьому не може бути досягнута без наявності чітких структурних документів та цілей, а внутрішні протиріччя (що було вказано у висловах обох експертів) ще більше ускладнюють цей процес.

Критична оцінка БРІКС з боку політиків. Одним з гострих питань у функціонуванні БРІКС є ідея створення власної валюти. Вперше така ідея з'явилася ще після світової фінансової кризи 2008-2009 років (Martin, 2025). Однак тоді ця ідея не отримала продовження. Проте вже у 2023 році на черговому саміті БРІКС у Південноафриканській Республіці країни блоку щонайменше погодилися вивчати можливості створення спільної для БРІКС валюти для мінімізації ризиків, пов'язаних з використанням доларів. Проте, навіть не зважаючи на це, всередині блоку лідери погоджувалися, що для створення нової, спільної валюти знадобляться роки. Хоч такі плани і не викликали великого ентузіазму серед членів БРІКС, проте вони погодилися з тим, що скорочення залежності від долару можна досягти за рахунок збільшення торгівлі у місцевих валютах. Власне

через це у січні 2025 року президент США D. Trump, вже після офіційної інавгурації, відреагував на спроби країн-членів БРІКС відмовитися від долару. Він заявив, що заміна долару як основної торгової валюти на будь яку резервну валюту призведе до введення 100 % мита (Shakil, 2025). На рахунок БРІКС також висловлювався радник Білого дому з комунікацій у галузі національної безпеки J. Kirby, відзначаючи, що США не розглядає БРІКС як загрозу. Ці країни, на його думку, мають право визначати з ким вони хочуть асоціюватися та бути економічно пов'язаними ("We don't view…, 2024).

Більш суперечливим був виступ Генерального секретаря ООН A. Guterres, який відвідав 16-й саміт БРІКС восени 2024 року. Він заявляв, що усі члени організації мають відстоювати цінності Статуту ООН, верховенство права та принципи суверенітету, територіальної цілісності та незалежності держав (United Nations Secretary-General, 2024). Проте саме уряди країн-членів БРІКС, зокрема Росії та Китаю, а також інші підтримують військову агресію проти України прямо чи опосередковано. Також він зазначав, що цей саміт зміцнив курс на глобальний розвиток та безпеку, в якому БРІКС може відіграти значну роль. Стосовно розширення БРІКС у 2023 році також висловлювався американський політик M. Rubio. Він зазначав, що ці тенденції можуть вплинути на здатність уряду США запобігати міжнародному насильству за допомогою санкцій (US Politician…, 2024). Ця фраза так само стосувалася не тільки розширення БРІКС, але й спроб відходу від долара та введення торгівлі місцевими валютами. На момент виголошення вищезазначеного M. Rubio мав посаду сенатора і займав її до 2025 року (U.S. Department of State, 2025a). У січні 2025 року його кандидатура була висунута D. Trump на посаду державного секретаря США, а в голосуванні Сенату він отримав одноголосне схвалення. Враховуючи цей факт, а також різку реакцію чинного президента США на будь-які дії проти долару як валюти з боку БРІКС, у 2025 році виникає дедалі більша напруга між великими акторами міжнародних відносин. Отже, на тлі зростання ролі БРІКС у глобальній економіці та обговорень щодо створення спільної валюти, політики західних країн висловлюють стурбованість потенційним ослабленням позицій долара та загрозою міжнародній стабільності. Попри формальну відмову розглядати БРІКС як пряму загрозу, заяви лідерів США, ЄС та ООН свідчать про зростаюче занепокоєння щодо геополітичних наслідків розширення впливу блоку та його зв'язків із державами, що порушують міжнародне право.

Вплив розширення БРІКС на глобальну економіку та міжнародну політику. Розширення БРІКС відбувається в умовах нових викликів для системи міжнародної безпеки – зокрема, зростання кіберзагроз, активізації недержавних акторів і загальної мілітаризації. Традиційні правові механізми, сформовані ще у Гаазьких конвенціях, уже не відповідають сучасним типам конфліктів, що ускладнює зовнішньополітичне позиціонування нових членів БРІКС та їхню здатність дотримуватись нейтральності в умовах зростаючої геополітичної напруги (Romchuk, 2024). Одним з основних наслідків існування БРІКС було створення New Development Bank (n.d.). Хоч політичне рішення щодо його створення і було прийнято у 2013 році, коли тема розширення БРІКС не була надто популярною, але цей банк станом на 2025 рік фокусується на інфраструктурних проектах для нових країн-членів БРІКС (Powell, 2013). Засновниками банку були діючи країни-члени БРІКС станом на 2013 рік, а саме Бразилія, Індія, Китай, Росія та Південноафриканська Республіка. На момент заснування банку його акції були розподілені серед країн-членів (по 19 % кожній), а з приєднанням нових членів до БРІКС частки всіх країн будуть однаково скорочені. Країнами-членами банку можуть бути країни-члени БРІКС та будь-яка країна-член ООН. Всього з 2016 року банком були завершені та перебувають у статусі запропонованих чи схвалених більш ніж 130 проектів (Africa Policy Research Institute, 2023).

Різниця між New Development Bank (n.d.) та іншими фінансовими інституціями полягає у тому, що перший фокусується на інфраструктурних проектах в країнах-членах БРІКС, тоді як інші (наприклад, Світовий банк) мають на меті підтримку розвитку по всьому світу. Отже саме країни-члени БРІКС можуть отримувати численні фінансування через New Development Bank. Проекти також розповсюджуються і на нові країни-члени. Наприклад, у 2024 році було запропоновано залучити 200 млн доларів на інфраструктурні проекти в Єгипті, однак станом на лютий 2025 року цей інвестиційний проект так і знаходиться у статусі «запропонований» (New Development Bank, 2025b). Щодо інвестиційних проектів у інших нових-країнах членах БРІКС, така інформація в розділі «All Projects» відсутня, за виключенням Бангладеш, як окремої країни-члена саме New Development Bank (2025a). Наслідки рішення країн-членів БРІКС інтенсифікувати торгівлю місцевими валютами були помітні вже у 2023 році. Саме тоді між урядами Бразилії та Китаю була укладена угода, згідно якої у спільних торгівельних операціях мають використовуватися місцеві валюти, тобто ліри та юані (Betz, 2023). Тоді ж, за кілька місяців у 2023 році була проведена перша торгівельна операція з використанням місцевих валют (China, Brazil strike…, 2023). Цей факт підкреслює стрімку поляризацію міжнародних відносин, де великі гравці прагнуть здобути більшої ваги, інтернаціоналізувати свої валюти для отримання більшого впливу на глобальне управління та розвиток. Наприкінці ж 2024 року уряди Китаю та Бразилії домовилися повністю відмовитися від долару у двосторонній торгівлі (China, Brazil strike…, 2024). Проте основною проблемою залишається те, що торгівля місцевими валютами, а отже накопичення, наприклад, ефіопських бир у Китаї не пожвавлює економіку, оскільки ця валюта є популярною лише у Ефіопії і, можливо, у низці країн навколо (Johnston, 2024).

Окрім вищезазначеного, приєднання країн до БРІКС може слугувати механізмом для обходу санкцій. Факт приєднання Ірану до БРІКС зумовлює кращу кооперацію з китайським урядом, адже останні ще з 2009 року розробляли альтернативу платіжній системі SWIFT, яка отримала назву CIPS (Cross-Border Interbank Payment System), як вказувалося у статті від Foreign Policy Research Institute (Mooradian, 2024). До цієї системи, хоч цифри і можуть коливатися, залучено близько 1300 банків у 100 країнах світу, що робить

ефект санкцій проти терористичних і не демократично налаштованих урядів слабшим. Проте, до SWIFT залучено більш ніж 11 000 банків та корпорацій у понад 200 країнах (SWIFT, 2025). Сама ж система CIPS, як і загалом блок БРІКС, стикається з проблемою недостатньої репрезентації на міжнародній арені. Зокрема, хоч CIPS і створювався як відповідь на усталену міжнародну фінансову систему SWIFT, але для реальної конкуренції необхідно залучення більшої кількості країн та банківських установ, адже переважна більшість з них продовжують використовувати SWIFT для фінансових операцій. Доля долару у міжнародних транзакціях складає близько 46,5 %, євро – 24,4 %, британського фунту – 7,6 %, японської єни – 3,5 % та китайського юаню 3 % (Dmytriieva, 2023). Ще одним наслідком розширення БРІКС є зміна риторики урядів щодо повномасштабного вторгнення Росії в Україну. У березні 2022 року в рамках Генеральної Асамблеї ООН відбулося голосування щодо резолюції проти повномасштабного вторгнення Росії в Україну. Загалом, 141 країна підтримала це рішення, 35 утрималися та 5 не підтримали (United Nations General Assembly, 2022). У лютому 2023 року на Генеральній Асамблеї ООН відбулося ще одне голосування, в якому підіймалося питання негайного завершення війни в Україні (United Nations General Assembly, 2023). Проте цікавим в цьому розрізі є голосування країн-членів БРІКС. Наприклад, на голосуванні у 2022 та 2023 роках Бразилія підтримала резолюції, Індія, Китай, Південноафриканська Республіка, Єгипет, обидва рази утрималася. В обох випадках стає помітним, що країни БРІКС можуть координувати своє голосування. Як зазначається на сайті американського аналітичного центру Atlantic Council (Tran, 2024), країни-члени БРІКС вдало розробили спільні позиції серед країн Глобального Півдня на міжнародних форумах на конференціях у 2020 році. Прикладом цього є спільні зусилля країн Глобального Півдня, зокрема і БРІКС, щодо створення «loss and damage fund» для підтримки стійкості країн перед змінами клімату (UNFCCC, 2023). Окрім цього країни-члени БРІКС співпрацювали с країнами Глобального Півдня при роботі над податковою конвенцією ООН у серпні 2024 року (Ryding, 2024). Контент-аналіз вищезазначеного був важливий для розуміння кооперації країн-членів БРІКС на міжнародній арені. В дійсності, деякі з рішень, які приймаються спільно БРІКС та країнами Глобального Півдня дійсно могли б бути корисними для загального добробуту. Проте враховуючи агресивну політику як російського, так і китайського урядів, залучення країн Глобального Півдня до розбудови нового світового порядку може спричинити підрив демократичних цінностей, а також порушити систему голосування в ООН, якщо більшість країн, що розвиваються, будуть підтримувати дії агресивної частини світової спільноти. Загалом, розширення БРІКС в довгостроковій перспективі може призвести до багатьох негативних наслідків (Таблиця 1).

Таблиця 1.Можливі загрози як фактори посилення міжнародної напруги внаслідок розширення БРІКС

Загроза	Опис	Наслідок
Відмова від долару у міжнародній торгівлі	Угоди між країнами-членами БРІКС щодо використання місцевих валют	Послаблення впливу США на міжнародні відносини
Обхід санкцій	Система CIPS замість SWIFT, розробка інших систем	Зменшення ефективності санкцій проти агресивних урядів
Спільні позиції на міжнародних форумах	Координація голосувань, зокрема в ООН	Послаблення принципів демократії у процесі прийняття рішень
Підтримка агресивних дій	Відсутність загальної позиції щодо повномасштабного вторгнення Росії в Україну серед країн БРІКС	Легітимізація інших агресивних дій на міжнародній арені проти суверенітету держав
Конфліктна політика уряду США щодо БРІКС	Введення 100 % мит при спробі замінити долар на місцеві валюти	Можлива ескалація нових торгових конфліктів між США та БРІКС
Інвестиції в рамках New Development Bank	Інфраструктурні проекти лише в країнах-членах БРІКС	За умови зростання капіталу банку – інфраструктурна ізоляція країн, що не входять до БРІКС

Джерело: складено автором

Отже, розширення БРІКС залишається фактором, який трансформує систему міжнародних відносин. Хоч блок і створювався як швидше економічний, зростаючий вплив Китаю на світовій арені свідчить про поступову зміну балансу сил. До того ж, приєднання нових країн, а особливо тих, які мають напружені відносини з західними демократіями, додатково посилює конфронтацію та поляризацію між ключовими акторами міжнародних відносин.

Обговорення

Результати проведеного дослідження вказали на те, що першочергово ідея існування певного блоку з назвою БРІК була результатом роботи британського фінансиста J. O'Neill (2001), який запропонував цей акронім на початку XXI століття. Аналогічної думки дотримувалися також I. Nogueira (2023) та M. Megre & G.C. Ribeiro (2024), написавши про започаткування терміну саме J. O'Neill. Щодо дати офіційного заснування БРІКС, науковці акцентують увагу на різних датах. До прикладу, I. Ullah *et al*. (2024) у своїй роботі виділяють дату першого саміту країн-членів БРІКС у 2009 році. Дослідник B. Hooijmaaijers (2021) вказує на початок розвитку діалогу з 2006 року, проте саме становлення БРІКС вже з Південноафриканською Республікою з 2011 року. В цьому висновки B. Hooijmaaijers узгоджуються з результатами проведеного дослідження щодо створення БРІКС з 2006 року, адже блок не має статуту чи інших установчих документів, а отже не є можливим зазначити чітку дату його заснування. Також важливим аспектом в затвердженні блоку БРІК стало те, що ці країни дійсно стрімко розвивалися. Згідно з

результатами дослідження, доля від світового ВВП Росії, Китаю, Бразилії та Індії у 2003 році складала 9 %, а у 2009 – 14 %. Отримані результати дослідження відрізняються від цифр, наданих дослідниками M. Agarwal *et al*. (2022). За їх даними, доля БРІК від світового ВВП у 2001-2007 роках складала 13,1 %, а у 2008-2010 – 16,7 %. Також цифру у 11,9 % країн БРІКС у світовому ВВП зазначали M. Agarwal & S. Kumar (2023). Хоч цифри і різняться, проте демонструють приріст у середньому на 13 % від світового ВВП групи країн на початку XXI століття, хоч і основним драйвером цього зростання був саме Китай і в меншій ступені Індія.

Щодо розширення БРІКС, то як і сама ідея його створення, а саме відхід від структур по типу G7 чи Світового банку, його нові члени характеризуються або ж нейтральними, або ж навіть конфронтаційними взаємовідносинами із країнами з демократичною політичною системою та розвинутою економікою. Цей список мав такий вигляд, оскільки чинні уряди або ж підтримували загальний зовнішньополітичний курс країн БРІКС, або були нейтральними у відносинах з демократіями, або конкурували з ними. Однак дослідник M. Shoba (2023) хоч і погоджувався з думкою, що західні демократії та країни БРІКС можуть здаватися супротивниками на глобальному рівні, однак на рівні міждержавних відносин є стратегічними партнерами. Ця теза підтверджує результати проведеного дослідження щодо того, що у БРІКС немає статуту чи інших установчих документів, а отже і немає спільної прописаної мети. Думку щодо розширення БРІКС противників «західного домінування» також висував P. Carmody (2024), однак додавав, що це є результатом бажання уряду Китаю досягнути глобального домінування, а отже і головною метою існування БРІКС. Втім розширення БРІКС, як показали результати дослідження, має певні перепони. Це пов'язано з обраним зовнішньополітичним та внутрішньополітичним курсом країн, які отримували запрошення на членство у БРІКС. Найбільш яскравими прикладами є Аргентина та Індонезія. У першому випадку заявка розглядалася, але з приходом нового уряду була відхилена, а у другому навпаки – спершу була відхилена, а з новим урядом прийнята. Дослідники A. González Levaggi & T. Múgica (2023) як раз вказували на внутрішньополітичний чинник відходу Аргентини від БРІКС, а саме важливість доларизації економіки як механізму боротьби з інфляцією.

Однак аспект розширення БРІКС залишається неоднозначним в першу чергу через те, що країни-члени мають конфлікти між собою. Найбільш яскравим прикладом є прикордонні суперечки в Гімалаях між урядами Китаю та Індії, що було продемонстровано в дослідженні. Дослідники W. Bouras & S. Bekhouche (2025) також зазначали, що у 2020-ті роки блок зіткнувся із викликами та геополітичною напругою, особливо через взаємовідносини Китаю та Індії. Також результати дослідження показали, що на думку експертів, таких як J. O'Neill (2024), існування БРІКС у 2020-ті роки та в майбутньому просто не має сенсу, оскільки більш ефективним блоком для формулювання спільних цілей стала G20, а отже саме існування БРІКС не має сенсу.

Одним з наслідків створення та розширення БРІКС стало створення New Development Bank (n.d.), як показали результати дослідження. Хоч Банк і був створений ще до великого розширення блоку, але нові країни-члени отримують можливість фінансування інфраструктурних проектів за допомогою цієї установи. Це створює альтернативи для потенційно багатьох країн Глобального Півдня не покладатися на фінансові західні установи чи блоки по типу G7 чи Світовий банк. Вищесказане узгоджується з твердженням S. Naumov (2024) який вказував, що New Development Bank став альтернативою Міжнародному валютному фонду та Світовому банку для країн, що розвиваються. Відповідно, такий порядок дій зумовлює ще більшу світову поляризацію в рамках Глобального Півдня та Глобальної Півночі. Схожу думку також мав J. Heine (2024), відзначаючи зростаючу роль ряду установ, в тому числі New Development Bank, як механізм незалежності країн, що розвиваються, від Світового банку чи Міжнародного валютного фонду. Також слід додати, що інфраструктурні проекти, виходячи з результатів дослідження, фокусуються тільки на країнах-членах БРІКС, тож аспектом посилення міжнародної напруги може стати ізоляція країн, що не доєднаються до БРІКС у сфері інвестицій в інфраструктурні проекти. Проте дослідники M. Nach & R. Ncwadi (2023) оперували іншою інформацією, а саме тим, що інфраструктурні проекти фінансуються New Development Bank навіть поза межами БРІКС. Тим не менш, список проектів на офіційному сайті, як було показано в дослідженні, складає лише країни-члени БРІКС та додатково Бангладеш, як країну-члена New Development Bank. Окремі дослідники, як, наприклад, S. Kheloufi (2024), навіть писали, що потенційно країни, що розвиваються, можуть отримати інфраструктурний розвиток за рахунок членства у БРІКС.

У довгостроковій перспективі, разом з нарощуванням сили урядом Китаю, загрозою для міжнародних валютних операцій та механізмом обходу санкцій може стати система CIPS, розроблена як альтернатива західній системі SWIFT. Проте, частка долару, за даними дослідження, все ще складає майже 50 % від загальної кількості міжнародних валютних операцій по всьому світу. Дослідник D. Ciuriak (2023) навіть зазначав цифру у 88 % валютних операцій з використанням долару, проте позначав, що це стосується гравців приватного сектору. Так чи інакше, ці факти демонструють значну перевагу долару над іншими валютами у міжнародних валютних та торгових операціях, що навряд чи зміниться у найближчому майбутньому. Проте, як було сказано вище, використання CIPS можливе лише за умови більшої домінації китайського юаня в міжнародних торгових операціях, але його доля майже не перевищує 3 %. На рахунок використання CIPS замість SWIFT також висловлювався M. Pegu (2024) та дійшов схожого висновку, що його використання може забезпечити лише мінімальне та короткострокове полегшення від впливу санкцій. Загалом же, санкційний тиск на агресивні уряди зумовлює адаптацію цих режимів, що навіть сприяє стабілізації економічної ситуації (Pacholczak, 2024). Проте дослідник A. Valamontes (2024) вважав, що дедоларизація в рамках БРІКС суттєвим чином знижує вплив долару у блоці. Результати дослідження ж, навпаки, показали, що використання місцевих валют може бути корисно лише для двосторонніх операцій, що ані стимулює

економіку, ані викликає серйозну напругу стосовно відходу від долару у міжнародних торгових операціях.

Додатково, тісна кооперація країн Глобального Півдня, зокрема БРІКС, вже помітна у координуванні своїх голосів на міжнародних майданчиках, як наприклад Генеральна Асамблея ООН чи COP (Conference of the Parties), як показали результати дослідження. Це відображає важливість для китайського уряду мати більше дружніх до себе голосів, якими можна заручитися серед країн Глобального Півдня. Більше того, як зазначали A. García-Herrero *et al*. (2024), саме країни БРІКС постійно згадуються у китайських структурних документах ООН поряд з глобальними ініціативами уряду Китаю, такими як Ініціатива глобальної безпеки, Ініціатива глобального розвитку та Глобальна цивілізаційна ініціатива. Окрім вищезазначеного, домінування Китаю як найбільшої сили в рамках БРІКС та прихована підтримка повномасштабного вторгнення Росії в Україну може створити прецеденти легітимізації інших агресивних дій на міжнародній арені, до прикладу по відношенню до Тайваню. Натомість країни БРІКС та інші країни Глобального Півдня можуть підтримувати агресивні дії великих регіональних гравців. Схожу думку, хоч і опосередковано, але підтверджували у своїй роботі P.D. Beaumont *et al*. (2024). Зокрема, за словами авторів, понад 30 країн утрималися при голосуванні в ООН з питання засудження та призову до виведення російських військ з України, а 50 країн проголосували проти виключення Росії з Ради по правам людини. Загалом, розширення БРІКС так чи інакше трансформує міжнародні відносини та додає фактор ще більшої поляризації у глобальних взаємовідносинах. Схожу думку також висували C.A. Naim & F. Hasanah (2024), пишучи про зміну глобальних структур влади та боротьбу за вплив на світовій арені в рамках розширення БРІКС. Додатково, як показали результати дослідження, блок БРІКС є найбільш важливим саме для Китаю задля утвердження його сили. Тому побудова блоків, зокрема БРІКС, призводить до поляризації, а також надає більшу перевагу вже існуючим центрам сили, аніж тим, хто прагне досягти більшої ваги на міжнародній арені.

Висновки

Отже, як продемонстрували результати дослідження, розширення блоку БРІКС є ознакою поляризації міжнародних відносин, яка викликає неоднозначні оцінки як серед провідних експертів, таких як J. O'Neill, так і серед політичних діячів. Факт приєднання нових країн, Ірану та ОАЕ, додає нових геополітичних можливостей для БРІКС, а отже ще більше загострює конкуренцію із західними демократіями. Насамперед це стосується спроб створення нової економічно-торговельної системи, адже країни-члени БРІКС намагаються впроваджувати альтернативні механізми задля послаблення долару у міжнародній торгівлі.

Було констатовано, що в період саміту БРІКС 2023 року країни-члени дійшли спільного бачення та думки щодо можливого запровадження спільної валюти для мінімізації ризиків використання долару. Проте, незважаючи на конкретику щодо термінів її впровадження, сама ідея вже викликала значне занепокоєння та реакцію зі сторони президента США Д. Трамп. Загалом, в січні 2025 року Д. Трамп заявив про можливість введення 100 % мит для країн-членів БРІКС, а окрім президента різкої критики розширення та діяльності БРІКС зазнав від радника Білого дому Дж. Кірбі та державного секретаря М. Рубіо. Ще одним з можливих факторів посилення міжнародної напруги є переформатування інститутів міжнародного інвестування, а саме створення ще у 2013 році New Development Bank. З 2016 року серед країн-членів БРІКС було профінансовано понад 130 інфраструктурних проектів. Також сторінка Банку свідчила про інвестиції у проекти в нових країнах-членах, зокрема Єгипті, хоч проекти і залишаються на стадії обговорень. Стає зрозумілим, що країни, що розвиваються, можуть отримувати можливості розвитку власної інфраструктури не тільки через Світовий банк чи Міжнародний валютний фонд, що додатково сприяє поляризації та створює напругу між акторами міжнародних відносин.

Окрім вищезазначеного, країни-члени БРІКС можуть координувати свої голоси на міжнародних майданчиках по типу Генеральної Асамблеї ООН. І хоч станом на початок 2025 року блок БРІКС не є надто великим, він просуває ідею піднесення Глобального півдня над Глобальною Північчю і така політика може стати фактором формування нового геополітичного порядку як альтернативи західним демократичним цінностям у голові з урядом Китаю. Додатково, через тісну співпрацю країн-членів БРІКС у агресивних та недемократичних режимів з'являється більше можливостей для обходу санкцій, зокрема через китайську систему CIPS, розроблену як аналог SWIFT. Проте цей факт, а також спроби торгівлі у місцевих валютах все ще не є показником відходу від долару, адже саме в ньому та інших популярних валютах здійснюється більшість міжнародних валютних операцій. Майбутні дослідження по темі можуть спиратися на результати саміту БРІКС, який має відбутися у 2025 році, а також аналіз реакції нової адміністрації США щодо дій БРІКС.

Подяки

Немає.

Фінансування

Немає.

Конфлікт інтересів

Немає.

UDC: 327.56
DOI: 10.59214/2663-2675.35(3).2025.130

Sadjola Xhelili*
Researcher
European University of Tirana
1023, 70 Gjergj Fishta Blvd., Tirana, Albania

BRICS expansion as a factor of increasing international tension

Abstract. In the context of the transformation of the world order and the growing influence of the countries of the Global South, it is particularly important to investigate the role and potential impact of the BRICS bloc on the contemporary system of international relations. The purpose of the study was to identify aspects of the functioning of the BRICS bloc in the 21st century in order to identify possible threats to international relations. Content analysis methods were used to analyse news items from Reuters, Deutsche Welle, the U.S. Department of State newsletter, an article from the World Economic Forum, and an analytical report from the Council on Foreign Relations. The opinions of politicians and experts on BRICS were studied using the method of discourse analysis. The results of the study showed that the idea of BRICS appeared in the early 2000s, and the final establishment of the block took place in 2006-2009. Further expansion of the bloc could further polarise international relations, especially given the withdrawal of developing countries from institutions such as the International Monetary Fund or the World Bank in favour of the New Development Bank, which was established in 2013. It was revealed that cooperation within the BRICS framework can set precedents for coordinating votes on international platforms, as is the case during voting at the United Nations General Assembly. A potential factor in increasing international tension is the ability of aggressive governments to avoid the effect of sanctions imposed on them through cooperation in the BRICS, in particular, through the use of other systems such as the Cross-Border Interbank Payment System, and not the Society for Worldwide Interbank Financial Telecommunications. However, 11,000 banking institutions are involved in the Society for Worldwide Interbank Financial Telecommunications, while only 1,300 institutions are involved in the Cross-Border Interbank Payment System. Thus, the expansion of the BRICS can become an element of increasing international tension, but only in the long term, since the BRICS countries do not have a clear vision of the development of the bloc and are in conflict with each other. The practical significance of the study is to assess the geopolitical implications of the BRICS expansion, which can be useful for governments, think tanks, or international organisations

Keywords: sanctions; geopolitics; local currencies; international trade; global governance; polarisation

Introduction

One of the significant factors contributing to the growth of international tension and changes in geopolitical processes in the 21st century is the weight gain of less influential actors in international relations to this day. In 2025, the BRICS expansion process (acronym for Brazil, Russia, India, China, South Africa) took on a new meaning and relevance, due to changes in the global balance of power, increased competition between leading powers, and the gradual growth of the role of the Global South in comparison with the Global North. In addition, in the context of increasing multipolarity in the international system, BRICS seeks to strengthen its influence on alternative Western institutions and mechanisms, which adds new challenges to the global governance system. Another factor that makes it necessary to investigate this topic is the growing tension between the BRICS countries and traditional Western unions such as the G7 (Group of Seven). The expansion of BRICS by attracting new members contributes to the establishment of alternative political and economic relationships that can change the structure of international security and the global economy. However, the relevance of the topic is added by the uncertainty and difference in the strategic interests of BRICS members regarding the future of their own development. The security factor of BRICS expansion deserves special attention. Participants may have different geopolitical interests, their own regional challenges, border conflicts, economic sanctions, and instability in internal politics. This raises the question of whether there is a coherent common policy within the BRICS that would contribute to better understanding in the community. But better coordination of some geopolitically aggressive countries can cause serious international tension.

Received: 04.04.2025, Revised: 19.07.2025, Accepted: 16.08.2025

Suggested Citation:

Xhelili, S. (2025). BRICS expansion as a factor of increasing international tension. *Foreign Affairs*, 35(4), 130-140. doi: 10.59214/2663-2675.35(3).2025.130.

*Corresponding author

Copyright © The Author(s). This is an open access article distributed under the terms of the Creative Commons Attribution License 4.0 (https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/)

According to B.T.F. Lee & J.P. Sims (2024), the gradual evolution and expansion of the BRICS, together with the strategic inclusion of countries from different regions, are driving changes in the global economic paradigm. The inclusion of African and Gulf countries in the BRICS, which creates a diversified composition of the organisation, strengthens the bloc's economic and political influence, and paves the way for a more interconnected global trade landscape. E. Moch (2024) also noted that joining more states to the BRICS and increasing its capacity could significantly strengthen its role in global governance, and undermine the influence of Western organisations of the same type. The expansion of BRICS also plays a role in controlling resources, as the inclusion of Saudi Arabia and Egypt, which have large oil and gas reserves, will increase the bloc's presence in the international energy sector. Thus, the expansion of the BRICS is considered by researchers as a key factor in the transformation of the global economic paradigm, strengthening the influence of the bloc in world politics, strengthening its role in the global governance system and strategic control over energy resources. M.B. Saaida (2023) wrote about the gradual de-dollarisation of the BRICS countries, which could have serious global consequences. For the BRICS countries themselves, this will create greater autonomy, reducing the susceptibility to sanctions. In addition, the creation or transition to new currencies can contribute to the creation of a new political bloc. However, the BRICS countries' withdrawal from the USD could lead to potentially even more hostility from the US government (United States of America), deterioration of interstate relations, and, in extreme cases, direct violent conflicts. In the context of the BRICS extension, the conclusions of M.B. Saaida help to understand not only diplomatic tensions in the world, but also financial and political ones.

H.J. Freddy & C.J. Thomas (2023) noted that the most important aspect of the functioning of the BRICS is the presence of competition in its three members, namely Russia, China, and India. In fact, because of this, while the BRICS has the potential to participate effectively in global governance, it will play only a secondary role in the liberal world order led by Western democracies. The latest "cold war" between the US and China, as emphasised by R. Gouvea & M. Gutierrez (2023), highlighted the importance of expanding the BRICS for participating countries, which is also accompanied by the expansion of NATO's influence in the Asia-Pacific region. In addition, numerous Western sanctions against China and Russia, and therefore even greater polarisation, will lead to drastic changes in global trade and supply chains in the future. The problems described by the researchers point to geopolitical rivalry as one of the consequences of the expansion of the BRICS, and the inefficiency of the BRICS due to the fragmented economy of the member countries, which weakens its influence. According to M.K. Özekin & E. Sune (2023), although the BRICS countries strive to jointly transform the world into a more inclusive and multipolar one, the bloc still has diversified social structures. In addition, the BRICS is not the only power bloc capable of shaping the norms, ideas, institutions, and rules of the new world order. This helps in evaluating the actual capabilities of BRICS compared to other blocs. The polarisation of foreign policy within the BRICS was investigated by A. Humeniuk & V. Boiko (2024). The researchers identified contradictions on the example of the ambiguous position of the Brazilian government regarding Russia's full-scale invasion of Ukraine. On the one hand, according to the votes of Brazil in the UN (United Nations) in 2022-2023, the country supported the sovereignty and territorial integrity of Ukraine, and on the other hand, the Brazilian government took a neutral position and maintained close ties with the Russian government. Such contradictions directly affect the process of making consolidated decisions, and therefore do not contribute to the expansion of the bloc, and, accordingly, are a factor of international stability. However, Brazil, along with other BRICS members (China, India, and South Africa), as noted by S.V. Tolstov (2023), took advantage of lower prices for Russian commodities.

Thus, despite considerable attention to the activities of the BRICS, the scientific literature still does not sufficiently elaborate on the impact of its expansion on international security, and the potential escalation of tension in the global system. The findings demonstrated significant variability in approaches to the assessment of BRICS – from consideration of the bloc as a tool of global polarisation to criticism of its institutional weakness. Insufficient attention was also paid to the long-term impact of the bloc's expansion on global security. Considering the above, the purpose of the study was to analyse the activities of the BRICS during its expansion in order to understand possible threats to international relations. The objectives of the study were to explore the history of the bloc's establishment, analyse the criticism of experts and researchers regarding its expansion.

Materials and methods

The history of the BRICS bloc was investigated using content analysis of reports and analytical materials, which highlighted the advantages of joining the BRICS for new member countries. The results of the analytical report of the American investment bank Goldman Sachs (O'Neill, 2001), publications of the Brazilian research organisation Institute of Applied Economic Research (n.d.) and the World Economic Forum (Feingold, 2024). The specifics of Argentina's foreign policy course towards the BRICS were analysed by BBC News (Plummer, 2023). Indonesian politics was studied by news on the websites Aljazeera and Jakartaglobe (Llewellyn, 2023; Shofa, 2024). Some aspects of Indonesian and BRICS politics were explored in Deutsche Welle news (Rahn, 2025). The issue of Saudi Arabia's membership in the BRICS was analysed by Swissinfo news and the newsletter of U.S. Department of State (Saudi Arabia is…, 2025; U.S. Department of State, 2025b).

Descriptive statistics were used to analyse the GDP levels of BRICS member countries based on data from the World Bank (2025). The BRICS expansion process was analysed based on the publication Council on Foreign Relations (Ferragamo, 2024). According to the website of New Development Bank (2025), the number of funded projects and organisational structure were analysed. Publications critical of BRICS were selected by experts based on the time indicator, namely for the last 3 years. The sample of experts included representatives from BRICS member

countries, the United States, and the EU (European Union). When considering criticism, ethical standards for working with public sources and interviews were observed in accordance with the European Commission's guidelines on ethics and data protection (European Commission, 2021). The attitude of experts to the functioning of the BRICS was analysed according to the data of the online platform for dialogue on international politics and security IPG (International Politics and Society), including the opinions of the former British finance minister and leading politicians (O'Neill, 2024; Rahn, 2025). In particular, the IPG website used discourse analysis to analyse the attitude towards BRICS of B. Chellaney (2025), an expert in geostrategic studies at the Centre for Policy Analysis in New Delhi.

The attitude of US President Donald Trump was analysed based on a Reuters publication (Shakil, 2025). The Economic Times examined the attitude of the White House communications adviser on national security, J. Kirby regarding the BRICS extension based on the World Bank ("We don't view…, 2024). In addition to the above, the publication of the speech by UN Secretary-General A. Guterres during the 16th BRICS summit was analysed (United Nations Secretary-General, 2024). Additionally, a publication by Tasnim News Agency regarding the words of M. Rubio (US Politician…, 2024) was examined. M. Rubio's biographical information was analysed based on data from the U.S. Department of State website to reflect the attitude of U.S. government officials in 2025 towards attempts to manipulate the USD as an international trade currency (U.S. Department…, 2025a). Information on intra-BRICS trade was obtained from Deutsche Welle news (Martin, 2025).

In addition to the above, the Voanews website analysed the news about the establishment of a New Development Bank (Powell, 2013). The website of New Development Bank (2025a; 2025b) also analysed investment projects for BRICS member countries. As part of the content analysis of mass media, the aspect of trading in local currencies was studied (Betz, 2023; China, Brazil strike…, 2024; World Bank, 2025). To assess the possibilities for circumventing sanctions, an article from the Foreign Policy Research Institute was examined (Mooradian, 2024). News from RBC-Ukraine was also analysed (Dmytriieva, 2023). Additionally, information on SWIFT (2025) (Society for Worldwide Interbank Financial Telecommunications) was investigated. The voting processes of BRICS member countries at the UN were studied on the official website of the United Nations Digital Library (United Nations General Assembly, 2022; 2023). The paper by the Atlantic Council was also analysed (Tran, 2024). Content analysis was used to determine the cooperation of BRICS countries on international platforms (UNFCCC, 2023; Ryding, 2024).

Results

Prerequisites for the establishment and transformation of the BRICS bloc. The original idea of creating a state association BRICS was formulated by the British economist J. O'Neill (2001). The main theses of this paper were that in the coming years, real GDP (gross domestic product) indicators in large emerging market economies will be higher than in the G7 countries. At the end of 2000, GDP in USD in terms of purchasing power parity in countries such as Brazil, Russia, India, and China was approximately 23.3% of global GDP, and at the time of writing the paper by J. O'Neill, the share of the BRIC in global GDP was 8%. The researcher also added that in the next 10 years, the weight of the BRIC (Brazil, Russia, India, China) and, in particular, China in global GDP will only grow, which will raise questions about the global economic impact of fiscal and monetary policy in the BRIC countries. In addition, the researcher noted that considering the prospects, it is necessary to reorganise world political forums and adjust the composition of the G7 to include representatives of the BRIC in it. According to a research organisation from Brazil, the Institute of Applied Economic Research (n.d.), as of 2003, the share of global GDP of the BRIC countries was 9%, and in 2009 this figure increased to 14%. Until 2006, the BRIC countries were not merged into one mechanism. However, this changed in 2006, when the BRIC foreign ministers met on the sidelines of the 61st UN General Assembly. Together with the establishment of the "BRIC" concept, a new group of countries appeared on the international arena, which jointly acted and made decisions, which was called BRIC. Later, in 2011, they were joined by the government of the Republic of South Africa, and the mechanism itself received a new name "BRICS".

The large-scale expansion of the BRICS took place after the 2023 summit, when the bloc officially invited six countries – Argentina, Egypt, Ethiopia, Iran, Saudi Arabia, and the UAE (United Arab Emirates) (Feingold, 2024). This list looked like this, since the governments in force at that time either supported the general foreign policy course of the BRICS countries, were neutral in relations with Western democracies, or even competed with them. This statement remained relevant for 2025, with the exception of Argentina. In December 2023, the newly elected President of Argentina, J. Milei, in a letter to BRICS leaders, said that the decisions of the previous government have been revised and changed (Plummer, 2023). This letter also noted that the foreign policy course of the new government differed from the previous one, and full membership of Argentina in the BRICS was not appropriate. A similar situation also occurred with Indonesia, when in 2023 President J. Widodo stated that he did not want to rush to the decision to join the BRICS (Llewellyn, 2023). However, at the end of 2024, the newly elected President P. Subianto changed the country's foreign policy course, and in January 2025, Indonesia became a full member of the BRICS (Shofa, 2024; Rahn, 2025). The Saudi government's assessment of the risks and benefits of joining the BRICS was still ongoing as of January 2025 (Saudi Arabia is…, 2025). This is not least due to Saudi Arabia's close cooperation with the United States in the field of security, as indicated on the website of U.S. Department of State (2025b). The very fact of BRICS expansion is one of the "fault lines" within the bloc. The governments of China and Russia, according to the publication of M. Ferragamo (2024), generally advocated the expansion of the bloc, while Brazil and India were less decisive because they had concerns that it would reduce their own influence. In addition, the growing competition between the governments of India and China also contributed to the reluctance of the former not to support the expansion of the bloc, in which China plays the main role in GDP (Fig. 1).

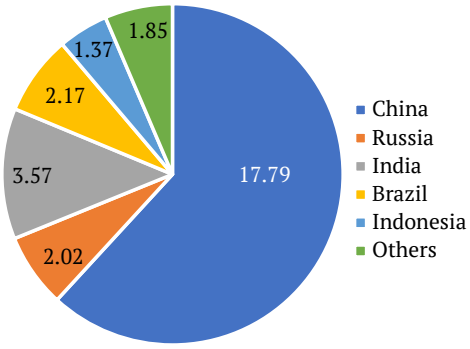

Figure 1. Distribution of BRICS countries by GDP (trillion USD)
Note: data from the World Bank (2025) reflects GDP only up to 2023 as of February 2025
Source: developed by the author based on statistics from the World Bank (2025)

According to the statistics (Fig. 1), more than half of the total GDP of BRICS countries is provided by China. This structure indicates a significant economic asymmetry within the association, in which China plays the role of a system-forming core. Other countries, despite their growing influence, only partially compensate for this imbalance, which affects decision-making processes. The dominance of the Chinese economy leads to an uneven distribution of influence within the BRICS and potentially calls into question the principle of equality between the members of the association. The accession of Egypt and Ethiopia to the BRICS has strengthened the representation of the African continent in a format that claims to be a global alternative to Western institutions. Egypt already had developed economic and political ties with key members of the bloc, in particular, China, India, and Russia (Ferragamo, 2024). Joining the BRICS opened up new instruments of financial cooperation for Cairo, and the potential to expand access to alternative sources of investment. Ethiopia, in turn, is one of the most dynamic economic centres in East Africa. As part of the "Belt and Road Initiative", the Chinese government has invested billions of USD in the country, in particular, in infrastructure and energy development (Lai & Lu, 2020). This makes it a strategic partner of China on the African continent and increases the interdependence between the new BRICS members and the old members of the association.

In the context of the expansion of the bloc with the participation of Saudi Arabia and the United Arab Emirates, it is important to note that Saudi Arabia, as the largest economy among Arab countries and one of the world's leading oil producers, significantly strengthens the economic and energy potential of the association. The country also plays an important role in peace negotiations over the world's most critical events, such as Russia's full-scale invasion of Ukraine. However, the BRICS has again been joined by countries that have radically different views on certain conflicts, which can also affect the functioning of the BRICS. Thus, both the creation and expansion of the BRICS was a consequence of the desire of individual governments to reduce the influence of Western democracies. BRICS is an informal organisation, so cooperation between member countries is regulated by declarations issued after summits and agreements on the establishment of financial institutions. However, all member states of the bloc define their vision of the world order as free from Western economies. This also applies to the attempts of member states to create some alternative to what they consider to be the dominance of the Western viewpoint in certain multilateral associations such as the G7 or the UN.

Critical assessment of BRICS by experts and researchers. British economist J. O'Neill (2024), former UK Finance Minister, former head of Goldman Sachs Asset Management, and current member of the World Health Organisation's pan-European Commission on health and sustainable development, noted that some states have not yet made a final decision on joining the BRICS. As an example, he cited the already mentioned Argentina, which after the election of a new president decided not to join the bloc, and Saudi Arabia, where the issue of membership remains open. According to J. O'Neill, a key reason for Saudi Arabia's hesitation is its strategic alliance with the United States in defence and security. However, it remains unclear what specific benefits potential new members, including Saudi Arabia, could benefit from joining the BRICS. One of the few real benefits of participating in the BRICS annual summits is the opportunity for member states to take a consolidated position and draw attention to the lack of representation of their interests in other global institutions. Additionally, J. O'Neill pointed out that he did not understand whether BRICS member countries ever had a real goal, because there are many areas in the world where they could act collectively both for the benefit of member countries and for the benefit of the rest of the world. Examples of such collective action could include the fight against infectious diseases, the facilitation and promotion of freer trade, and even the fight against climate change. In fact, one of the most important steps of the block was the creation of the international New Development Bank (n.d.), which aims to mobilise resources for infrastructure projects within emerging market economies. This is important given the possibility of financing projects in BRICS member countries, and therefore, increasing their role as actors in international relations on the world stage. However, even its creation was unclear, since the bank did not have a clear mandate and reference to certain goals. The BRICS will also not be able to succeed due to the fact that some of the most important member countries, namely India and China, remain historical rivals and are fighting in border areas. The main idea of J. O'Neill (2024) is that even if 20 countries join the BRICS, these will not be common goals or strategic goals of countries with which long-term development strategies can be built. These will be countries that have simply been "lured" into the bloc. J. O'Neill also added that when he coined the term BRIC in 2001, the world was entering a new era where some countries would not share common political, cultural, and social values, but everything would be fine as long as they were in the same group to coordinate joint actions. According to J. O'Neill, the BRICS as a bloc had a chance to become an alternative for the G7 or even the G20 (Group of Twenty), but the political desires of some of the bloc's leaders did not allow this to be implemented.

Another expert who has spoken about the functioning of BRICS is B. Chellaney (2024), an employee of the Centre for Political Analysis in New Delhi and a researcher at the Robert Bosch Foundation. His opinion begins with extremely opposite statements, namely, that the share of GDP of Western democracies in the global context is gradually decreasing, and developing countries claim to write new rules of the world order. The BRICS group, according to the expert, at its beginning was a certain class of investment assets and a symbol of the new world order, and moreover – a certain insurance against the actions of Western organisations in the most difficult geopolitical situation. As a success, B. Chellaney noted the rapid expansion of the organisation to 9 members as of the end of 2024, and some interest from the governments of Turkey, Thailand, and Mexico. However, as did J. O'Neill (2024), B. Chellaney (2024) agreed with the fact that the diversity of members and candidates for membership in the bloc, while confirming attractiveness, creates problems due to the different economic, political, and national goals of these member states. As an example, he also cited military operations between the governments of India and China in the Himalayas (2020). Actually, because of the disparity of interests within the bloc, the search for a single action plan and the acquisition of the status of a united force on the world stage was an extremely difficult task even when the bloc included only five countries, and given their growth to nine, according to the expert, it will take a lot of effort to develop joint programmes. Additionally, as described above, there have already been ten member countries of the bloc since January 2025. According to B. Chellaney, the fact that the BRICS still exists, reflects the failure of Western democracies to isolate Russia after a full-scale invasion in 2022. In addition, he added that most of the BRICS member countries are members of the Non-Aligned Movement, and some have observer status in it. This may indicate that within the bloc, despite the desire of the most autocratic Russian and Chinese governments to reshape the world order led by the United States, there will be pressure to choose a certain middle course that would be aimed not at fighting Western democracies, but at democratising the world order. As significant advantages and opportunities for global dominance of the BRICS member states, the expert highlights that the population of the bloc is 46% of the world population against only 8.8% in the G7, and the share of world GDP in the BRICS is 35% against 30% in the G7. Discourse analysis of statements of B. Chellaney helped to interpret his attitude to the BRICS expansion.

Research on the impact of BRICS expansion on international relations was also carried out by M. Papa & Z. Han (2025). They pointed out that the idea of creating a coalition to rebuild the world order is not new, since other blocs have also tried to create a new and, in their opinion, more equitable economic system. But the key question for the BRICS remains whether the increase in member states can really strengthen it and improve cooperation, make the BRICS a new core in the global governance system. If new members strengthen the bloc and tensions between Western democracies and the BRICS continue to grow, a higher priority will be whether global collective action remains possible at all. The question of geopolitical influence was also investigated by L. Cochrane & E. Zaidan (2024). Researchers have suggested that the geopolitical role of the BRICS bloc will increase, the reason for which is distrust of the US and G7 governments on the part of most of the world's governments. In addition, a large number of sanctions and duties against the governments of Russia and China will increase the bifurcation of the global trading system. Such trends, according to researchers, may change, but there is already a transition to a multipolar world, the creation of a new form of parallel globalisation.

Thus, the statement of J. O'Neill (2024) and B. Chellaney (2024), although demonstrating different approaches to the consequences of the expansion of the BRICS, ultimately point to one problem – the heterogeneity of the bloc's members in terms of economic, social, and national goals, together with the inability to develop a consolidated and common goal to promote their ideas on the international stage. J. O'Neill emphasised the structural weaknesses of the BRICS and the lack of common goals, which prevents the block from acting as a single whole. The expansion of the BRICS is more like a formal expansion of the number of its participants, which only increases the blurring of the bloc, and does not increase its influence on solving global problems. B. Chellaney, on the other hand, viewed the BRICS bloc in a slightly different dimension and agreed that it could be attractive to developing countries that are seeking to find some alternative to Western democratic structures. However, the expert also stressed that optimism should be cautious, because the BRICS member countries are politically and economically disparate. The real effectiveness of the bloc cannot be achieved without clear structural documents and goals, and internal contradictions (as indicated in the statements of both experts) further complicate this process.

Critical assessment of the BRICS by politicians. One of the most pressing issues in the functioning of the BRICS is the idea of creating their own currency. This idea first appeared after the global financial crisis of 2008-2009 (Martin, 2025). However, at that time, this idea was not continued. However, already in 2023, at the next BRICS summit in the Republic of South Africa, the countries of the bloc at least agreed to explore the possibility of creating a common currency for the BRICS to minimise the risks associated with the use of USD. However, even so, within the bloc, leaders agreed that it would take years to create a new, common currency. Although such plans did not arouse much enthusiasm among BRICS members, they agreed that reducing dependence on the USD can be achieved by increasing trading in local currencies. Actually, because of this, in January 2025, the President of the United States D. Trump, after the official inauguration, reacted to the attempts of BRICS member countries to abandon the USD. He stated that replacing the USD as the main trading currency with any reserve currency will lead to the introduction of a 100% duty (Shakil, 2025). White House National Security Communications Advisor J. Kirby also commented on BRICS, noting that the United States does not view BRICS as a threat. These countries, in his opinion, have the right to determine with whom they want to be associated and be economically connected ("We don't view…, 2024).

More controversial was the speech of the UN Secretary-General A. Guterres, who attended the 16th BRICS summit in the fall of 2024. He stated that all members of the organisation should defend the values of the UN Charter, the rule of law, and the principles of sovereignty, territorial integrity, and independence of states (United Nations Secretary-General, 2024). However, it is the governments of the BRICS member countries, in particular Russia and China, as well as others, that support military aggression against Ukraine directly or indirectly. He also noted that this summit strengthened the course towards global development and security, in which the BRICS can play a significant role. American politician M. Rubio also commented on the expansion of BRICS in 2023. He noted that these trends may affect the ability of the US government to prevent international violence through sanctions (US Politician…, 2024). This phrase also referred not only to the expansion of the BRICS, but also to attempts to move away from the USD and introduce trading in local currencies. At the time of the above statement, M. Rubio held the position of senator and remained in office until 2025 (U.S. Department of State, 2025a). In January 2025, his candidacy was nominated by D. Trump for the post of US Secretary of State, and in the Senate vote, he received unanimous approval. Given this fact, and the sharp reaction of the current US president to any actions against the USD as a currency by the BRICS, in 2025, there was an increasing tension between major actors in international relations. Thus, against the background of the growing role of the BRICS in the global economy and discussions about creating a common currency, Western politicians express concern about the potential weakening of the USD's position and the threat to international stability. Despite the formal refusal to view the BRICS as a direct threat, statements by the leaders of the US, EU, and UN indicate growing concern about the geopolitical consequences of the bloc's expanding influence and its ties to states that violate international law.

The impact of BRICS expansion on the global economy and international politics. The expansion of the BRICS is taking place in the face of new challenges for the international security system – in particular, the growth of cyber threats, the activation of non-state actors and general militarisation. Conventional legal mechanisms established by the Hague Conventions no longer correspond to contemporary types of conflicts, which complicates the foreign policy positioning of new BRICS members and their ability to remain neutral in the face of growing geopolitical tensions (Romchuk, 2024). One of the main consequences of the existence of BRICS was the creation of a New Development Bank (n.d.). Although the political decision to create it was made in 2013, when the topic of expanding the BRICS was not very popular, but this bank, as of 2025, focused on infrastructure projects for new BRICS member countries (Powell, 2013). The bank's founders were active BRICS member countries as of 2013, namely Brazil, India, China, Russia, and the Republic of South Africa. At the time of the bank's establishment, its shares were distributed among the member countries (19% each), and with the addition of new members to the BRICS, the shares of all countries were equally reduced. The bank's member countries can be BRICS member countries and any UN member country. In total, since 2016, the bank has completed and is in the status of proposed or approved more than 130 projects (Africa Policy Research Institute, 2023).

The difference between New Development Bank (n.d.) and other financial institutions were that the former focused on infrastructure projects in BRICS member countries, while others (such as the World Bank) aimed to support development around the world. Therefore, it is the BRICS member countries that can receive numerous financing through the New Development Bank. Projects also apply to new member countries. For example, in 2024, it was proposed to raise USD 200 million for infrastructure projects in Egypt, but as of February 2025, this investment project was still in the status of "proposed" (New Development Bank, 2025b). Regarding investment projects in other BRICS member countries, such information is not available in the "All projects" section, with the exception of Bangladesh, as a separate member country of the New Development Bank (2025a). The consequences of the BRICS member countries' decision to intensify trade in local currencies were already noticeable in 2023. It was then that an agreement was concluded between the governments of Brazil and China, according to which local currencies, i.e., TRY and CNY, should be used in joint trading operations (Betz, 2023). Within a few months in 2023, the first trade transaction using local currencies was conducted (China, Brazil strike…, 2023). This fact highlights the rapid polarisation of international relations, where major players seek to gain more weight, internationalise their currencies to gain more influence on global governance and development. At the end of 2024, the governments of China and Brazil agreed to completely abandon the USD in bilateral trade (China, Brazil strike…, 2024). However, the main problem remains that trading in local currencies, and therefore, accumulating, for example, Ethiopian ETB in China, does not revive the economy, since this currency is popular only in Ethiopia and possibly in a number of countries around (Johnston, 2024).

In addition to the above, the accession of countries to the BRICS can serve as a mechanism for circumventing sanctions. The fact that Iran joined the BRICS leads to better cooperation with the Chinese government, because the latter have been developing an alternative to the SWIFT payment system since 2009, which was called CIPS (Cross-Border Interbank Payment System), as indicated in an paper from the Foreign Policy Research Institute (Mooradian, 2024). This system, although the numbers may fluctuate, involves about 1,300 banks in 100 countries around the world, which weakens the effect of sanctions against terrorist and non-democratic governments. However, more than 11,000 banks and corporations in more than 200 countries are involved in SWIFT (SWIFT, 2025). The CIPS system itself, and the BRICS block as a whole, faces the problem of insufficient representation in the international arena. In particular, although CIPS was created as a response to the established international financial system SWIFT, but for real competition, it is necessary to attract more countries and banking institutions, because the vast majority of them continue to use SWIFT for financial transactions. The share of the USD in international transactions is about 46.5%, the EUR – 24.4%, the GBP – 7.6%, the

JPY – 3.5% and the CNY – 3% (Dmytriieva, 2023). Another consequence of the expansion of the BRICS is a change in the rhetoric of governments regarding a full-scale Russian invasion of Ukraine. In March 2022, the UN General Assembly voted on a resolution against Russia's full-scale invasion of Ukraine. Overall, 141 countries supported the decision, 35 abstained and did not support it (United Nations General Assembly, 2022). In February 2023, another vote was held at the UN General Assembly, which raised the issue of an immediate end to the war in Ukraine (United Nations General Assembly, 2023). However, the vote of the BRICS member countries is interesting in this context. For example, in the 2022 and 2023 votes, Brazil supported the resolutions, while India, China, the Republic of South Africa, and Egypt abstained both times. In both cases, it becomes clear that BRICS countries can coordinate their voting. As noted on the website of the American Analytical Centre Atlantic Council (Tran, 2024), the BRICS member countries have successfully developed common positions among the countries of the Global South at international forums at conferences in 2020. An example of this is the joint efforts of the countries of the Global South, in particular the BRICS, to create a "loss and damage fund" to support countries' resilience to climate change (UNFCCC, 2023). In addition, BRICS member countries collaborated with the countries of the Global South to work on the UN tax convention in August 2024 (Ryding, 2024). The content analysis of the above was important for understanding the cooperation of BRICS member countries in the international arena. In fact, some of the decisions taken jointly by the BRICS and the countries of the Global South could indeed be beneficial for the overall well-being. However, given the aggressive policies of both the Russian and Chinese governments, involving the countries of the Global South in the development of a new world order can undermine democratic values, and disrupt the voting system at the UN, if the majority of developing countries support the actions of the aggressive part of the world community. In general, the expansion of BRICS in the long run can lead to many negative consequences (Table 1).

Table 1. Possible threats as factors of increasing international tension due to the expansion of the BRICS

Threat	Description	Consequence
Abandoning the USD in international trade	Agreements between BRICS member countries on the use of local currencies	Weakening of US influence on international relations
Circumvention of sanctions	CIPS system instead of SWIFT, development of other systems	Reduction of the effectiveness of sanctions against aggressive governments
Common positions in international forums	Coordination of voting, in particular at the UN	Weakening of the principles of democracy in decision-making
Support for aggressive actions	Lack of a common position on Russia's full-scale invasion of Ukraine among BRICS countries	Legitimisation of other aggressive actions in the international arena against the sovereignty of states
US government conflict policy on BRICS	Introduction of 100% duties when trying to replace the USD with local currencies	Possible escalation of new trade conflicts between the US and BRICS
Investments in the New Development Bank	Infrastructure projects only in BRICS member countries	Subject to the bank's capital growth – infrastructure isolation of non-BRICS countries

Source: compiled by the author

Thus, the expansion of the BRICS remains a factor that transforms the system of international relations. Although the bloc was created as rather an economic one, China's growing influence on the world stage indicates a gradual change in the balance of power. In addition, the accession of new countries, and especially those that have strained relations with Western democracies, further increases the confrontation and polarisation between key actors in international relations.

Discussion

The results of the study indicated that initially the idea of the existence of a certain block with the name BRIC was the result of the work of the British financier J. O'Neill (2001), who proposed this acronym in the early 21st century. A similar opinion was also held by I. Nogueira (2023) and M. Megre & G.C. Ribeiro (2024), who wrote that the term was coined by J. O'Neill. Regarding the date of the official foundation of BRICS, researchers focused on different dates. For example, I. Ullah *et al*. (2024) highlighted the date of the first BRICS summit in 2009. B. Hooijmaajers (2021) indicated the beginning of the dialogue in 2006, but it was the establishment of BRICS with South Africa in 2011 that marked its establishment. In this regard, the conclusion of B. Hooijmaajers are consistent with the results of a study conducted on the creation of BRICS since 2006, because the bloc does not have a charter or other constituent documents, and therefore, it is not possible to specify a clear date of its foundation. Another important aspect in the approval of the BRIC bloc was that these countries were really developing rapidly. According to the results of the study, the share of global GDP of Russia, China, Brazil, and India in 2003 was 9%, and in 2009 – 14%. The results of the study differ from the figures provided by M. Agarwal *et al*. (2022). According to their data, BRIC countries accounted for 13.1% of global GDP in 2001-2007 and 16.7% in 2008-2010. In addition, the figure of 11.9% of BRICS countries in global GDP was indicated by M. Agarwal & S. Kumar (2023). Although the figures vary, they show an average increase of 13% of the world GDP of a group of countries at the beginning of the 21st century, although the main driver of this growth was China and, to a lesser extent, India.

As for the expansion of the BRICS, like the very idea of its creation, namely the departure from structures such as the G7 or the World Bank, its new members are characterised by either neutral or even confrontational relations with countries with a democratic political system and developed economies. This list looked like this, since the current governments either supported the general foreign policy course of the BRICS countries, or were neutral in

relations with democracies, or competed with them. However, M. Shoba (2023), while agreed that Western democracies and BRICS countries may seem like opponents on a global level, argued that they are strategic partners at the interstate level. This thesis confirms the results of the conducted research that the BRICS does not have a charter or other constituent documents, and therefore, there is no common prescribed goal. The opinion about the expansion of the BRICS opponents of "Western dominance" was also put forward by P. Carmody (2024), however, the researcher added that this is the result of the Chinese government's desire to achieve global dominance, and therefore, the main goal of the BRICS' existence. However, the expansion of BRICS, as the results of the study showed, has certain obstacles. This is conditioned by the chosen foreign policy and domestic political course of the countries that received invitations to membership in the BRICS. The most striking examples are Argentina and Indonesia. In the first case, the application was considered, but with the arrival of the new government it was rejected, and in the second case, on the contrary, it was first rejected, and with the new government it was accepted. A. González Levaggi & T. Múgica (2023) pointed out the domestic political factor of Argentina's withdrawal from the BRICS, namely the importance of dollarisation of the economy as a mechanism for combating inflation.

However, the aspect of BRICS expansion remains ambiguous, primarily due to the fact that member countries have conflicts among themselves. The most striking example is the border disputes in the Himalayas between the governments of China and India, as demonstrated in the study. W. Bouras & S. Bekhouche (2025) also noted that in the 2020s, the bloc faced challenges and geopolitical tensions, especially due to the relationship between China and India. In addition, the results of the study showed that according to experts such as J. O'Neill (2024), the existence of the BRICS in the 2020s and in the future simply does not make sense, since the G20 has become a more effective block for setting common goals, and therefore, the very existence of the BRICS does not make sense.

One of the consequences of the creation and expansion of BRICS was the creation of New Development Bank (n.d.), as evidenced by the findings. Although the bank was established before the big expansion of the bloc, new member countries get the opportunity to finance infrastructure projects through this institution. This creates alternatives for potentially many countries in the Global South not to rely on Western financial institutions or blocs like the G7 or the World Bank. The above is consistent with the statement of S. Naumov (2024), who pointed out that New Development Bank has become an alternative to the International Monetary Fund and the World Bank for developing countries. Accordingly, this course of action leads to even greater global polarisation within the Global South and Global North. A similar opinion was also expressed by J. Heine (2024), noting the growing role of a number of institutions, including the New Development Bank, as a mechanism for developing countries' independence from the World Bank or the International Monetary Fund. It should also be added that infrastructure projects, based on the results of the study, focus only on BRICS member countries, so the isolation of countries that do not join the BRICS in the field of investment in infrastructure projects may become an aspect of increasing international tension. However, M. Nach & R. Ncwadi (2023) used other information, namely that infrastructure projects are funded by the New Development Bank even outside the BRICS. However, the list of projects on the official website, as shown in the study, consists only of BRICS member countries and additionally Bangladesh, as a member country of the New Development Bank. Individual researchers, such as S. Kheloufi (2024) even wrote that potentially developing countries can get infrastructure development through BRICS membership.

In the long run, along with the Chinese government's growing strength, the threat to international currency transactions and the mechanism for circumventing sanctions may become the CIPS system, developed as an alternative to the Western SWIFT system. However, the share of the USD, according to the study, still accounts for almost 50% of the total number of international currency transactions around the world. D. Ciuriak (2023) even noted a figure of 88% of currency transactions using the USD, but indicated that this applies to private sector players. In any case, these facts demonstrate a significant advantage of the USD over other currencies in international currency and trade operations, which is unlikely to change in the near future. However, as mentioned above, the use of CIPS is possible only if the CNY is more dominant in international trade operations, but its share almost does not exceed 3%. The use of CIPS instead of SWIFT was also mentioned by M. Pegu (2024), who came to a similar conclusion that its use can only provide minimal and short-term relief from the impact of sanctions. In general, sanctions pressure on aggressive governments determines the adaptation of these regimes, which even contributes to the stabilisation of the economic situation (Pacholczak, 2024). However, A. Valamontes (2024) suggested that de-dollarisation under the BRICS significantly reduced the influence of the USD in the bloc. The results of the study, on the contrary, showed that the use of local currencies can only be useful for bilateral operations, which neither stimulates the economy nor causes serious tension regarding the departure from the USD in international trade operations.

In addition, the close cooperation of the countries of the Global South, in particular the BRICS, is already noticeable in coordinating their votes on international platforms, such as the UN General Assembly or COP (Conference of the Parties), as evidenced by the findings. This reflects the importance for the Chinese government to have more friendly voices among the countries of the Global South. Moreover, as noted by A. García-Herrero *et al*. (2024), it is the BRICS countries that are constantly mentioned in Chinese UN structural documents along with Global Initiatives of the Chinese government, such as the Global Security Initiative, the Global Development Initiative and the global civilisation initiative. In addition to the above, China's dominance as the largest BRICS force and covert support for Russia's full-scale invasion of Ukraine may set precedents for legitimising other aggressive actions in the international arena, such as against Taiwan. Instead, BRICS countries and other countries in the Global South can support the aggressive actions of major regional players. A similar opinion, although indirectly, was confirmed by P.D. Beaumont *et al*. (2024). In

particular, according to the researchers, more than 30 countries abstained from voting at the UN on the issue of condemning and calling for the withdrawal of Russian troops from Ukraine, and 50 countries voted against the exclusion of Russia from the human rights council. In general, the expansion of the BRICS somehow transforms international relations and adds to the factor of even greater polarisation in global relations. A similar opinion was also put forward by C.A. Naim & F. Hasanah (2024), writing about the changing global power structures and the struggle for influence on the world stage as part of the BRICS expansion. In addition, as the results of the study showed, the BRICS bloc is most important for China to establish its strength. Therefore, the construction of blocks, in particular BRICS, leads to polarisation, and also gives a greater advantage to existing centres of power than to those who seek to gain more weight in the international arena.

Conclusions

Thus, as the results of the study showed, the expansion of the BRICS bloc is a sign of the polarisation of international relations, which causes mixed assessments among both leading experts, such as J. O'Neill, and among political figures. The fact of joining new countries, Iran and the United Arab Emirates, adds new geopolitical opportunities for the BRICS, and therefore further exacerbates competition with Western democracies. First of all, this concerns attempts to create a new economic and trade system, because BRICS member countries are trying to introduce alternative mechanisms to weaken the USD in international trade. It was stated that during the BRICS summit in 2023, the member countries came to a common vision and opinion on the possible introduction of a common currency to minimise the risks of using the USD. However, despite the specifics regarding the timing of its implementation, the idea itself has already caused considerable concern and reaction from the US President D. Trump. In general, in January 2025, D. Trump announced the possibility of introducing 100% duties for BRICS member countries, and in addition to the president, the BRICS received sharp criticism of the expansion and activities from White House adviser J. Kirby and Secretary of State M. Rubio. Another possible factor in increasing international tension is the reformatting of international investment institutions, namely, the creation of the New Development Bank back in 2013. Since 2016, more than 130 infrastructure projects have been funded among BRICS member countries. The bank's page also indicated investments in projects in new member countries, in particular Egypt, although the projects remain under discussion. It becomes clear that developing countries can get opportunities to develop their own infrastructure not only through the World Bank or the International Monetary Fund, which further contributes to polarisation and creates tension between actors in international relations.

In addition to the above, BRICS member countries can coordinate their votes on international platforms such as the UN General Assembly. And while the BRICS bloc is not too big as of early 2025, it promotes the idea of the Global South rising above the global north, and such policies could be a factor in shaping a new geopolitical order as an alternative to Western democratic values, led by the Chinese government. In addition, due to the close cooperation of BRICS member countries, aggressive and undemocratic regimes have more opportunities to circumvent sanctions, in particular, through the Chinese CIPS system, developed as an analogue of SWIFT. However, this fact, and attempts to trade in local currencies, is still not an indicator of a departure from the USD, because it is in it and other popular currencies that most international currency transactions are carried out. Future research on the topic may draw on the results of the BRICS summit, which was scheduled to take place in 2025, and an analysis of the new US administration's response to BRICS' actions.

Acknowledgements

None.

Funding

None.

Conflict of interest

None.

References

[1] "We don't view BRICS as some sort of threat," says White House spokesperson. (2024). Retrieved from https://economictimes.indiatimes.com/news/international/world-news/we-dont-view-brics-as-some-sort-of-threat-says-white-house-spokesperson/articleshow/114446582.cms?from=mdr.

[2] Africa Policy Research Institute. (2023). *Analysing the New Development Bank's core objectives (2016-2022)*. Retrieved from https://afripoli.org/analysing-the-new-development-banks-core-objectives-2016-2022.

[3] Agarwal, M., & Kumar, S. (2023). BRICS countries' increasing role in the world economy, including institutional innovation. *BRICS Journal of Economics*, 4(2), 173-191. doi: 10.3897/brics-econ.4.e99451.

[4] Agarwal, M., Azim, R., & Kumar, S. (2022). BRICS: The 2008 financial crisis and economic performance. *BRICS Journal of Economics*, 3(2), 21-49. doi: 10.3897/brics-econ.3.e86488.

[5] Beaumont, P.D., Wilhelmsen, J., & Gjerde, K.L. (2024). Reimagining NATO after Crimea: Defender of the rule-based order and truth? *Contemporary Security Policy*, 45(3), 396-425. doi: 10.1080/13523260.2024.2349393.

[6] Betz, B. (2023). *Brazil, China strike trade deal agreement to ditch US dollar*. Retrieved from https://www.foxbusiness.com/markets/brazil-china-strike-trade-deal-agreement-ditch-us-dollar.

[7] Bouras, W., & Bekhouche, S. (2025). Evolution of the BRICS in the framework of the Global Governance Agenda. *Algerian Review of Security and Development*, 14(1), 166-174.

[8] Carmody, P. (2024). BRICS'enlargement: Power expansion or contraction in a changing world order? *EconPol Forum*, 25(1), 14-17.

[9] Chellaney, B. (2024). *The BRICS effect*. Retrieved from https://www.ipg-journal.io/ua/rubriki/zovnishnja-politika-ta-bezpeka/efekt-briks-2325/.

[10] China, Brazil strike deal to ditch dollar for trade. (2023). Retrieved from https://www.straitstimes.com/world/china-brazil-strike-deal-to-ditch-dollar-for-trade.
[11] Ciuriak, D. (2023). *Expansion aside, the BRICS' path to growth is unchanged: It's technology* (Opinion paper). Waterloo: Centre for International Governance Innovation.
[12] Cochrane, L., & Zaidan, E. (2024). Shifting global dynamics: An empirical analysis of BRICS+ expansion and its economic, trade, and military implications in the context of the G7. *Cogent Social Sciences*, 10(1), article number 2333422. doi: 10.1080/23311886.2024.2333422.
[13] Dmytriieva, D. (2023). *Global dollar's role in international payments rises to a record level – SWIFT*. Retrieved from https://newsukraine.rbc.ua/news/global-dollar-s-role-in-international-payments-1692866638.html.
[14] European Commission. (2021). *Ethics and data protection*. Retrieved from https://ec.europa.eu/info/funding-tenders/opportunities/docs/2021-2027/horizon/guidance/ethics-and-data-protection_he_en.pdf.
[15] Feingold, S. (2024). *BRICS: Here's what to know about the international bloc*. Retrieved from https://www.weforum.org/stories/2024/11/brics-summit-geopolitics-bloc-international/.
[16] Ferragamo, M. (2024). *What is the BRICS group and why is it expanding?* Retrieved from https://www.cfr.org/backgrounder/what-brics-group-and-why-it-expanding.
[17] Freddy, H.J., & Thomas, C.J. (2023). Status competition: The BRICS' quest for influence in global governance. *China Report*, 59(4), 388-401. doi: 10.1177/00094455231187054.
[18] García-Herrero, A., Storella, T., & Weil, P. (2024). *China's influence at the United Nations: Words and deeds* (Policy brief). Brussels: Bruegel.
[19] González Levaggi, A., & Múgica, T. (2023). *Navigating Argentina's BRICS entry: Between domestic dynamics and geopolitical implications* (Policy brief No. 2). London: LSE Global South Unit.
[20] Gouvea, R., & Gutierrez, M. (2023). "BRICS Plus": A new global economic paradigm in the making? *Modern Economy*, 14(5), 539-550. doi: 10.4236/me.2023.145029.
[21] Heine, J. (2024). Active non-alignment and great power competition in our time. *Global Affairs*, 1(1), 61-69. doi: 10.1177/29769442251324710.
[22] Hooijmaaijers, B. (2021). The BRICS countries' bilateral economic relations, 2009 to 2019: Between rhetoric and reality. *Sage Open*, 11(4). doi: 10.1177/21582440211054128.
[23] Humeniuk, A., & Boiko, V. (2024). The role of Brazil in the new geopolitical environment. *Scientific Journal of Mykhailo Drahomanov Ukrainian State University*, 22(35), 65-75. doi: 10.31392/UDU-nc.series22.2024.35.08.
[24] Institute of Applied Economic Research. (n.d.). *Learn about BRICS*. Retrieved from https://www.ipea.gov.br/forumbrics/en/learn-about-brics.html.
[25] Johnston, L. (2024). *Brics+ countries are determined to trade in their own currencies – but can it work?* Retrieved from https://theconversation.com/brics-countries-are-determined-to-trade-in-their-own-currencies-but-can-it-work-243053.
[26] Kheloufi, S. (2024). The stakes of the Algerian economy within the BRICS group: A prospective study of BRICSA. *Journal of North African Economies*, 20(35), 147-170.
[27] Lai, H.H., & Lu, A. (Eds.). (2020). *Market development and policy for One Belt One Road.* London: Academic Press.
[28] Lee, B.T.F., & Sims, J.P. (2024). The BRICS+ expansion, global trade dynamics, and the dedollarization phenomenon. *Unnes Political Science Journal*, 8(1), 19-29. doi: 10.15294/upsj.v8i1.4432.
[29] Llewellyn, A. (2023). *Indonesia's absence from bigger BRICS echoes decades of non-aligned policy.* Retrieved from https://www.aljazeera.com/economy/2023/8/28/indonesias-absence-from-bigger-brics-echoesdecadesof-non-alignedpolicy.
[30] Martin, N. (2025). *BRICS currency: Is Trump's tariff threat justified?* Retrieved from https://www.dw.com/en/brics-currency-is-trumps-tariff-threat-justified/a-70934600.
[31] Megre, M., & Ribeiro, G.C. (2024). BRICS and the multipolar world. *Horizons: Journal of International Relations and Sustainable Development*, 25, 126-135.
[32] Moch, E. (2024). The economic and geopolitical significance of the Brics nations: A comparative analysis of their global influence in the 21st century. *East African Journal of Business and Economics*, 7(2), 86-100. doi: 10.37284/eajbe.7.2.2310.
[33] Mooradian, M.G. (2024). *China's challenge to the international economic order*. Retrieved from https://www.fpri.org/article/2024/01/chinas-challenge-to-the-international-economic-order/.
[34] Nach, M., & Ncwadi, R. (2024). BRICS economic integration: Prospects and challenges. *South African Journal of International Affairs*, 31(2), 151-166. doi: 10.1080/10220461.2024.2380676.
[35] Naim, C.A., & Hasanah, F. (2024). Deconstructing the empire: BRICS and the rise of a multipolar world. *Andalas Journal of International Studies*, 13(1), 80-90. doi: 10.25077/ajis.13.1.80-90.2024.
[36] Naumov, S. (2024). The impact of the Soviet Union's collapse on China and the transformation of the world order. *Scientific Notes of Ternopil Volodymyr Hnatiuk National Pedagogical University*, 2, 113-122. doi: 10.32782/2307-7778/2024.2.14.
[37] New Development Bank. (2025a). *All projects*. Retrieved from https://www.ndb.int/projects/all-projects/?country=&key_area_focus=&project_status=&type_category=&pyearval=#paginated-list.
[38] New Development Bank. (2025b). *Infrastructure development financing project*. Retrieved from https://www.ndb.int/project/infrastructure-development-financing-project/.

[39] New Development Bank. (n.d.). *About NDB*. Retrieved from https://www.ndb.int/about-ndb/.
[40] Nogueira, I. (2024). *China, the BRICS, and attempts to reshape global governance*. London: Routledge. doi: 10.4324/9780367565152-rechs79-1.
[41] O'Neill, J. (2001). *Building better global economic BRICs*. Retrieved from https://www.goldmansachs.com/insights/goldman-sachs-research/building-better.
[42] O'Neill, J. (2024). *BRICS still doesn't matter*. Retrieved from https://www.ipg-journal.io/ua/rubriki/zovnishnja-politika-ta-bezpeka/briks-jak-i-ranishe-nichogo-ne-vazhit-2324.
[43] Özekin, M.K., & Sune, E. (2023). Contesting hegemony: The rise of BRICS and the crisis of US-led western hegemony in the MENA Region. *The Korean Journal of International Studies*, 21(3), 409-446. doi: 10.14731/kjis.2023.12.21.3.409.
[44] Pacholczak, A. (2024). Critical analysis of the effectiveness of EU financial sanctions against the Russian Federation. *Przegląd Bezpieczeństwa Wewnętrznego*, 30, 353-383. doi: 10.4467/20801335pbw.24.015.19617.
[45] Papa, M., & Han, Z. (2025). The evolution of soft balancing in informal institutions: The case of BRICS. *International Affairs*, 101(1), 73-95. doi: 10.1093/ia/iiae278.
[46] Pegu, M. (2024). Russia-China relationship in the context of the war in Ukraine: Bonding over shared ideology or western sanctions. *The Bulletin of "Carol I" National Defence University*, 13(3), 253-266. doi: 10.53477/2284-9378-24-44.
[47] Plummer, R. (2023). *Argentina pulls out of plans to join Brics bloc*. Retrieved from https://www.bbc.com/news/world-latin-america-67842992.
[48] Powell, A. (2013). *BRICS leaders optimistic about New Development Bank*. Retrieved from https://www.voanews.com/a/brics-summit-leaders-optimistic-about-new-development-bank/1629583.html.
[49] Rahn, W. (2025). *What will change with Indonesia entering BRICS?* Retrieved from https://www.dw.com/en/what-will-change-with-indonesia-entering-brics/a-71240863.
[50] Romchuk, M. (2024). Neutrality in international law: Formation and development of the concept. *Philosophy, Economics and Law Review*, 4(2), 73-83. doi: 10.31733/2786-491X-2024-2-73.
[51] Ryding, T. (2024). *After landslide vote, UN adopts ambitious mandate for three legally binding global tax deals.* Retrieved from https://www.eurodad.org/after_landslide_vote_un_adopts_ambitious_mandate_for_three_legally_binding_global_tax_deals.
[52] Saaida, M.B. (2023). The BRICS' move away from US dollar: The implications for international politics. *International Journal of Multidisciplinary Research and Development*, 10(7), 35-39. doi: 10.5281/zenodo.10700467.
[53] Saudi Arabia is still assessing BRICS membership, minister says. (2025). Retrieved from https://www.swissinfo.ch/eng/saudi-arabia-is-still-assessing-brics-membership,-minister-says/88750888.
[54] Shoba, M. (2023). An appraisal of EU and BRICS relations: Lessons for BRICS. *Journal of African Foreign Affairs*, 10(1). doi: 10.31920/2056-5658/2023/v10n1a1.
[55] Shofa, J.N. (2024). *Indonesia finally seeks BRICS membership*. Retrieved from https://jakartaglobe.id/news/indonesia-finally-seeks-brics-membership.
[56] SWIFT. (2025). *Swift and sanctions*. Retrieved from https://www.swift.com/ru/node/11306.
[57] Tolstov, S.V. (2023). Political and security challenges of multipolarity. In Yu.V. Podrez (Ed.), Ukraine and the world in the face of military challenges (pp. 160-185). Sumy: A.S. Makarenko Sumy State Pedagogical University.
[58] Tran, H. (2024). *The underestimated implications of the BRICS Summit in Russia*. Retrieved from https://www.atlanticcouncil.org/blogs/econographics/the-underestimated-implications-of-the-brics-summit-in-russia/.
[59] Shakil, I. (2025). *Trump repeats tariffs threat to dissuade BRICS nations from replacing US dollar*. Retrieved from https://www.reuters.com/markets/currencies/trump-repeats-tariffs-threat-dissuade-brics-nations-replacing-us-dollar-2025-01-31/.
[60] U.S. Department of State. (2025a). *Marco Rubio*. Retrieved from https://www.state.gov/biographies/marco-rubio/.
[61] U.S. Department of State. (2025b). *U.S. security cooperation with Saudi Arabia*. Retrieved from https://www.state.gov/u-s-security-cooperation-with-saudi-arabia/.
[62] Ullah, I., Haider, S.M., & Gohar, M. (2024). BRICS expansion: Prospects and challenges. *Research Journal of Human and Social Aspects*, 2(1), 52-64.
[63] UNFCCC. (2023). *COP28 agreement signals "beginning of the end" of the fossil fuel era.* Retrieved from https://unfccc.int/news/cop28-agreement-signals-beginning-of-the-end-of-the-fossil-fuel-era.
[64] United Nations General Assembly. (2022). *Aggression against Ukraine: Resolution, adopted by the General Assembly*. *Retrieved from* https://digitallibrary.un.org/record/3959039?ln=en.
[65] United Nations General Assembly. (2023). *Principles of the Charter of the United Nations underlying a comprehensive, just and lasting peace in Ukraine: Resolution adopted by the General Assembly*. Retrieved from https://digitallibrary.un.org/record/4003921?ln=en.
[66] United Nations Secretary-General. (2024). *Secretary-General's remarks to the 16th BRICS Summit.* Retrieved from https://www.un.org/sg/en/content/sg/statement/2024-10-24/secretary-generals-remarks-the-16th-brics-summit-delivered.
[67] US politician reacts to BRICS' rapid growth. (2024). Retrieved from https://www.tasnimnews.com/en/news/2024/03/13/3054249/us-politician-reacts-to-brics-rapid-growth.
[68] Valamontes, A. (2024). Trump's threats to countries dropping the US dollar and the growing challenge from BRICS. *Demokritos Scientic Journal*, 1(14), article number 1163p. doi: 10.5281/zenodo.13927140.
[69] World Bank. (2025). *GDP (current US$): Selected BRICS and BRICS+ countries*. Retrieved from https://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.MKTP.CD.

Журнал
«ЗОВНІШНІ СПРАВИ»

Том 35, № 4
2025

Відповідальний редактор:
О. Короткий

Підписано до друку з оригінал-макета 16.08.2025
Ум. друк. арк. 16,51
Наклад 300 примірників

Видавництво:
Громадська спілка «Редакція журналу «Зовнішні справи»
01001, пров. Рильський, 6, м. Київ, Україна
Тел.: +38 099 178 5370
E-mail: info@uaforeignaffairs.com
https://uaforeignaffairs.com/uk

Journal
“FOREIGN AFFAIRS”

Vol. 35, No. 4
2025

Managing Editors:
O. Korotkyi

Signed to the print with the original layout 16.08.2025
Conventional Printed Sheet 16.51
Circulation 300 copies

Publisher:
Public Union Editorial Board of the Journal “Foreign Affairs”
01001, 6 Rylskyi Ln, Kyiv, Ukraine
Tel.: +38 099 178 5370
E-mail: info@uaforeignaffairs.com
https://uaforeignaffairs.com/en